CİHAN AKTAŞ

iktidar parantezi

kadın, dil, kimlik

İZ

İktidar Parantezi

kadın, dil, kimlik

CİHAN AKTAŞ

© İz Yayıncılık Limited Şirketi, 2011
Sertifika no: 14444

İZ YAYINCILIK: 681
Düşünce dizisi: 94
ISBN 978-975-355-864-8
İstanbul; 2011

Çatalçeşme Sokağı No: 27/2 Cağaloğlu 34110 İstanbul
telefon: (212) 5207210
faks: (212) 5115791
www.iz.com.tr
e-posta: bilgi@iz.com.tr

kapak: Medine Efe

Basıldığı yer: Alemdar Ofset Matbaacılık
Davutpaşa Caddesi Besler İş Merkezi No: 20/29 Topkapı/Zeytinburnu İstanbul

CİHAN AKTAŞ

İktidar Parantezi

kadın, dil, kimlik

İZ YAYINCILIK

CİHAN AKTAŞ

1960 Refahiye-Erzincan doğumlu. Beşikdüzü Öğretmen Lisesi'ni (1978) ve İstanbul DGSA Mimarlık Fakültesi'ni (1982) bitirdi. Mimar, basın danışmanı ve gazeteci olarak çalıştı. Yeni Devir'de köşe yazıları yazdı. Halihazırda Taraf gazetesi ve Dünya Bülteni internet sitesinde köşe yazıları yazıyor. 1995'te TYB (Türkiye Yazarlar Birliği), 1997'de Gençlik Dergisi tarafından 'Yılın Hikâyecisi', 2002'de TYB tarafından yılın romancısı olarak ödüllendirildi. 2009'da "Kusursuz Piknik" isimli hikâye kitabı ESKADER tarafından yılın hikâye kitabı ödülüne lâyık bulundu. Halihazırda Tahran'da Tabatabai Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde dersler veren Aktaş evli ve iki çocuk annesidir.

Kitapları:

İnceleme-Araştırma: *Hz. Fatıma* (1984), *Hz. Zeynep* (1985), *Sömürü Odağında Kadın* (1985), *Veda Hutbesi* (1985, 1992), *Sistem İçinde Kadın* (1988), *Tanzimat'tan Günümüze Kılık Kıyafet ve İktidar I* (1989, 1990, 2006), *Tesettür ve Toplum/Başörtülü Öğrencilerin Toplumsal Kökeni* (1991, 1993, 1995, 1997), *Modernizmin Evsizliği ve Ailenin Gerekliliği* (1992), *Mahremiyetin Tükenişi* (1995), *Şark'ın Şiiri-İran Sineması* (1998, 2005), *Bacı'dan Bayan'a/İslâmcı Kadınların Kamusal Alan Tecrübesi* (2001, 2003, 2005), *Dünün Devrimcileri Bugünün Reformistleri- İran'da Siyasal, Sosyal ve Kültürel Değişim* (2004, 2005), *Türban'ın Yeniden İcadı* (Mayıs 2006), *Bir Hayat Tarzı Eleştirisi İslâmcılık* (Mart 2007), *Yakın Yabancı* (Aralık 2008), *Kardeşliğin Dili* (2010), *İktidar Parantezi: Kadın Dil Kimlik* (2011)

Hikâye: *Üç İhtilal Çocuğu* (1991), *Son Büyülü Günler* (1995, 2011), *Acı Çekmiş Yüzünde* (1996), *Azizenin Son Günü-Azerbaycan hikâyeleri* (1997, 2006), *Suya Düşen Dantel* (1999), *Ağzı Var Dili Yok Şehrazat* (2001, 2005), *Halama Benzediğim İçin* (2003), *Duvarsız Odalar*, (2005), *Kusursuz Piknik* (2009).

Roman: *Bana Uzun Mektuplar Yaz* (2002, 2003, 2005), *Seni Dinleyen Biri* (2007)

İçindekiler

ÖNSÖZ 9

BİRİNCİ BÖLÜM
HAYALDEN GERÇEĞE

Acı Sıçramaları 17
Başörtülü Yazar Olmak 20
Başakgillerden Havva'nın Kızları 23
Kadınlar Birbirini Dinliyor mu Gerçekten? 27
Vıdıvıdıvıdıvıdı 30
Hunat Hatun'un Şehrinde Üç Gün 33
Hayalden Gerçeğe Başörtülü Kadınlar 38
Başörtülü Kızlar Sinemada Niye Var Olamıyor... 43
Kendi Hayatının Ressamı 46
Şair Kızlar Hikâye de Yazar... 49
Banyoyu Temiz Tutma Sorumluluğu Kime Ait… 53
Temizlikçi Kadın ve Yazar Kadın 55
Öteki'nin Eşiğinden Geçmek 58
Başörtüsü Sınırları 61
28 Şubat Sürgünü İslâmcılar 64
Azerbaycanlı Kadının Örtüleri 67
Bacı, Bayan, Hanım, Hatun… 71
Androjenik Bozulma mı? 75
Mutfakta Gelişen Bir Şeyler 78
Yayla Seven Kadınlar 82
Mataramda Erik Şurubu 86
Amatör Ruhlu Kızların Semti 90
Beden Dilinin Telaşesi 97
Windows, Kadın ve Topraklama 103
Kadın Yazarlar, İnternet, Neşe 108
Aşık Kızın Bakışlarının Yönü 111
Monna Rosa ya da İmkânsız Aşk 114
Güzel Aşk Çirkin Sahneler 118
Aşka İnandıran Öyküler 121
Somut Hayat Aşka Karşı 124
Tayyör Saltanatı 128
Oğlan Evinin Kırk Yalanı 131

Mucize Gerçek, Gerçek de Mucizedir Çünkü… 135
Kuyu'nun Oğlu Yusuf 144
Gürcü Kahramanım Hatuna 148
Niye Başörtülü Milletvekili? 151
Başörtüsü ve Komplo 154
Başörtüsü Parantezi 157

İKİNCİ BÖLÜM

ANLAYIŞ SINIRLARI

Dar Sokaklara Açılan Evlerin Sürprizleri 163
İranlı Kadınların Üretim Ufku 166
Yüksek Topuklar 170
Başörtüsünün Desenleri: Hicap, tevazu ve rıza 173
Başörtüsü, İslâm ve Estetik 178
Çölde Deniz Misali Kadınlar 181
Burka ve Müslüman Gelinler 184
Feminizm Üzerine Ne Düşünüyorum? 187
Kapatma Tekniği Olarak Mahrem 190
Müslüman Kadınların Huzursuzluğu 194
Recm Cezası ve İran 201
Afiye'nin Görünmezliği 204
Muta Nikâhı: Bir Gül Ya da Porsche 208
'Fatıma'ya Karşı Yeni Nefret Dalgası 211
Azade-Aziyade 215
Tesettür Devriyeleri ve Musavi 219
Reformist Kadınların Seçim Hazırlığı 222
Anlayış Uçurumu 225
Kırmızı Karanfiller 228
Siyahtan Yeşile: Zehra Rahneverd 231
İftar Üzeri Mahalle 237
Mahalle ve Kızkardeş 241
Bir Alim, Bir Bohçacı ve İdam 245
Türk Kadınının Temsili 248
Cumhuriyet Kadını Kibri 251
Siyah Çarşaf "Beyaz" Öfke 255
İktidarın Gözleri 258
Parçalanmış Bedenler 261
Saçları Magnesinden Taşan Kız 264
Gelecek Bazen Kısa Sürüyor 268
Masumiyet Çağı 271
Bir Yerin Bir İnsana Dönüşmesi 274
Pınar'ı Geri Çağırmak 277
Batman'ı Dolaşan "Çığlık" 280
Filozof ve Bakıcı Kadın 285
Ailenin Dönüşümü 288

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIRILGAN BAKIŞLAR

Kusursuzluk Beklentisi ... 297
Eli'yi Kim Öldürdü? ... 301
Refibeyli'nin Sabrı, Ahmetova'nın Yası ... 304
Güz ... 309
Sınırda Bir İşsizle Söyleşi ... 312
Hâkim ve Başörtüsü ... 316
Mavi Başörtülü ... 319
Görmekle Sevmek Arasındaki Mesafe ... 322
Killing Me Softly ... 326
Şirin'i Bütün Yüküyle Taşımak ... 329
Aşkın Ölümü ... 333
Rojin'in Onuru Yazarın Muhayyilesi ... 336
Negatif Ayrımcılık Her Yerde ... 339
Çalışan Kadınlar ... 342
Tecavüz, Lümpen ve Stavrogin ... 346
Barbie'nin Asıl Zararı Kime? ... 349
Meta Beden, Donmuş Yürek ... 352
Taciz ve Himaye Arasında ... 356
Sinemanın Bosnalı Kadınlara Borcu ... 359
Senarist'in Nahif Yüreği ... 362
Dağ Yolcusunun Dersleri ... 366
Hrant Dink ve Annem ... 369
Ölüm Kuyuları ... 372
Stalinist Vatandaşa Özlem ... 375
Beni Aramaktan Vazgeçme! ... 378
"Kitap Rengi"nde Bir Toplantı ... 382
Süreyya ... 386
Gotik Şato ve Seccade ... 391
Ret ve Özveri ... 394
Reformist Aydınların Sesssizliği ... 396
Tesettür Refleksleri ... 400
Bir Çuval Dolusu İşaret ... 404
Ayşe'nin Penceresi ... 408
Akupunkturcunun Günlüğü ... 412

Önsöz

Yazarların temel kaygıları, metinlerini toplu olarak önlerine koyduklarında belirli hatlar halinde kendini gösteriyor. Süreli yayınlara yazarken elbette toplumsal meselelere atıfta bulunuyorum. Atıf fazlasıyla önemsediğim, yazıyı kendi içine kapanmaktan kurtaran, yazının ucunu yeni yorumlar ve söyleşiler için açık tutan bir işareti, hatta pusulası metnin. Yazılarınıza değerli bir sözle, bir izlenimle katılan herkes, yazar ya da işçi, anne ya da temizlikçi kadın, muhacir ya da mücahit, tecavüz mağduru çocuk ya da taciz kurbanı kadın, başörtülü öğrenci veya çöp kutularında kâğıt toplayan delikanlı, bütün bu yazıya çağıran şerikler metninizin sadece anlamını değil dilini oluşturmada da belirleyici bir role sahip. Toplumsal alanda görünmemekle birlikte pek çok bakımdan başvuru kaynağı olarak gördüğünüz sessiz kahraman ya da mazlum, yazma nedeniniz olarak bazen apaçık ifadelerle, bazen de satır aralarında soluğunu hissettiriyor.

Bu kitapta yer alan yazılarım, bazen iktidar parantezlerinde bir imhaya veya unutulmaya terk edilen, bazen de parantez içinde zapt olunmak amacıyla kısmi ve zahiri özgürlüklerle nisbi bir varlık hakkı tanınan kesim, kavram ve olgulara yoğunlaşıyor. Parantezin içinde eriyip kaybolandan ziyade, parantez hatlarını aşan ya da özgüveniyle, sesiyle sözüyle parantez sathının yanı sıra paranteze alma failini de değiştirmeye başlayan direnme tutumu ilgilendiriyor beni. Görünmeyen, kısmen görünmeye izinli, muhatap kabul edilmesi dil ve kimlik kaybına (ve bazen de bizatihi can kaybına) bağlı olarak mümkün

kılınan, dolayısıyla da sahicilikten uzak bir temsille var olan insanları, inançlarına sadakatleriyle apayrı varoluş yollarına işaret etmeye devam ettikleri için yazmaya devam ediyorum. Sesiyle, üretimiyle, muhalefeti ve önerileriyle kayda değer bir anlama işaret etmekle birlikte iktidar açısından bir tehdit sebebi olduğu için varlığı her türlü yolla bastırılan, buna rağmen direncini koruyan insan tekine duyduğum hayranlık, yazmaya götüren sebeplerin değişmeyen bir parçası oldu hep.

Paranteze alma, hiyerarşi-dışı hareketleri hiyerarşi kapsamına çekme yolunda da yeğlenen nazik bir strateji. İktidar alanının her şeye rağmen olduğu gibi korunmasının bir amaca dönüşmesi birilerinin dilsizleşmesi ve güçten düşmesini gerektiriyor. Yoksayılan dil kimliğe dönüşüyor bu yüzden, bastırılan cins bir dil kurmak üzere kendini yeni baştan ele alıyor, bütün lânetlerin üzerine gönderildiği semboller de anlamlarını tazeleyecek sebeplere sıkıca sarılıyor.

Güçten düşürülerek yok sayılan, yok sayılmak üzere güçten düşürtülen, alın teriyle, duasıyla ve âhıyla toplumsal yapıya katılımını sürdürdüğü için kapıdan kovulsa da bacadan giriyor, ölüm kuyularına atılsa da bir şarkıyla bir duayla sürekli bir dönüş halinde varlık kazanarak asite yatırılan bedende yok edilemeyeni hatırlatmaya devam ediyor. Çözümsüz bırakılmak istenen problemler veya açıklık kazandırılması gereken olgular sıkı sıkıya paranteze alındığında işlerinin kolaylaşacağını umuyor iktidar, oysa her yeni parantez, açan kesimler açısından da bugünden başlayarak geleceğe doğru bir güç kaybı anlamına geliyor. Bu bir kısır döngü: O zaman da kendini güçlü hissetmek ve göstermek için yeni ve daha kalın duvarları olan parantezler açmayı bir hal çaresi sayıyor iktidar olsa da muktedir olamayan yapı. Çünkü paranteze alma alışkanlığının ilk sebebi, iktidar edinme konumuna karşılık, yeterli sebepler ve cevaplardan yoksunluk nedeniyle muktedir olamama endişesidir. Meydanlara dökülen kalabalıkların dış güçlerin oyununa gelen heva ve hevesinin peşinde işbirlikçiler olarak takdimi örneğin, söz dinlemez ya da hizaya gelmez kesimlere dönük bir

paranteze almadır. Muhalefeti bu şekilde yok saymanın bir sonucu ise Stalinist (ihbarcı) vatandaşların, bir güven ve toleransla mümkün olan kardeşlik yollarının aleyhine çoğalttığı kuşku ve husumet.

Parantez bütün teknolojik desteklere karşılık çatırdamaya başladığında, onu açmaya zorunlu kalan kesimlerin ola ki içinde hapsetmeyi murat ettiği ifadelere hatta ideallere tutunarak bir hayatiyet kazanmaya çalışması az görülmez. Ya da şöyle olur: Varlığını baskı sürecinin göstergeleriyle tanımlamak gibi, içine alındığı parantezin sınırlarıyla uzlaşarak kendinde gelişmeye açık olanı çoraklaştıran bir yol tutar, parantez iklimine alışmaya başlayan ahali.

Parantezine alışmanın başka bir biçimi de, paranteze alınan kesimlerin iktidar alanı bağlamında tartışma konusu olan derin devlet, sansür, özgürlük, düşünce özgürlüğü gibi meselelere tutarsız yaklaşımlarında kendini gösteriyor. İktidarın göze görünen tahakkümünün niteliklerini hatta icraatlarını kendi taraf olduğu kesimlerde destekleme eğilimidir sözünü ettiğim. Bu kesimler kendi içine kapalı topluluklar da olabilir, taraftarı olunan uzak ülke insanları da; sadece tek bir kişiden bile söz ediyor olabiliriz. Kimliğini paranteze alarak zaptetmeye çalışan iktidarın takakkümünü sorgulayan Müslüman kişinin, İslâm adına sürdürülen tahakküm biçimlerini, tahakküme dayalı ilişkileri paranteze alarak dünya olaylarını yorumlama eğilimi, mazlum zaviyesinden konuşma ve fikir üretme alışkanlığından ileri gelen paranteze almaların bir sonucu. Bir bakıma paranteze alınmaya itiraz eden Müslümanların, itirazlarını kendi parantezlerini açarak sürdürmeleriyle oluşan bir yanı eksik, dolayısıyla ilkeleri belirsizleşen sorgulamalardır, sözünü ettiğim.

Öte taraftan paranteze itilen her durum veya olgunun kendi yerinde bırakacağı boşluk, yalancı bir varoluşla karşılanmak istenir hemen her zaman. Yalancı kimlikler, suni bir dil, "kurtarılmışlık" hissiyatı içindeki bir cemaatin veya kadın kesiminin minnettarlığından yayılan biricik rol modele özgü kibirli ifadeler… Yalancı varoluşlar, ne özleşme adına budama-

lara maruz kalan dilde meydana gelen taşıma zaafiyetini, ne de kurgulanan biricik kimlik adına varlığı şiddetle bastırılan kesimlerden yükselen "kendine ait bir kimlik" talebinin yaralarını görünmez kılabilir.

Parantezlere almalar da ne bir dönemle sınırlıdır, ne de coğrafyayla. Avrupa'da yükselen İslâmofobi, çok da uzaklara gitmeyen faşizmden kaynaklanan katliamlar hatırlandığında, parantezlerin her daim mevcut, ama içine dâhil edilenlerin değişken olduğunun güncel ifadesi.

Bu kitapta yer alan yazılar, istisnalar bir yana, on yılı aşkın bir zaman içinde tarih sırasına göre *Gerçek Hayat* dergisi, *Taraf* gazetesi, www.dunyabulteni.net sitesi ve *Özgün Duruş* gazetesinde yayımlanan yazılarım arasından seçildiler. Yazıların önemli bir kısmı, yazılış aşamasında benim için bir hikâye konusunu ve heyecanını feda etmek anlamına geliyordu. Benliğime hikâye olarak yönelen durum, sahne ve cümleyi şartlar öyle gerektirdiği için bir köşenin okuyucularıyla paylaşırken, bir heyecanla varlık bulmaya hazırlanan hikâyeyi en başında yitirmenin sıkıntısını hissettim sıklıkla.

Foucault bir söyleşide kendisine özgürleşme hareketi için yazıp yazmadığını soran bir kişiye "Güncel bir durum için değil, ama güncel bir durum çerçevesinde yazdım" demiş ya…*

Romanlarım, hikâyelerim bana yeter diyemiyorum. Edebiyatı çok da önemsediğim halde ve süreli yayınlara yazdığım yayınlara edebiyatın sağlam değerlerini katmayı da bütünsel bir yazı macerasının bir gereği bilerek, ihmal etmemeye çalışıyorum.

Kitabın yazılarının isimsiz kahramanları olan yollarda, otobüslerde, havaalanlarında, caddelerde, duraklarda, çarşı pazarda, köylerde, dağyollarında, yaylalarda, öğrenci evlerinde, otellerde, sınır boylarında, kültür merkezlerinde, kentsel dönüşüm sahalarında, galerilerde, şiir okuma gecelerinde, mes-

* Michael Foucault, "Hakikat Kaygısı", çeviren: Işık Ergüden, *Seçme Yazılar 2: Öznellik ve İktidar* içinde; Haz. Ferda Keskin, İstanbul; Ayrıntı, 2000.

citlerde, cenaze törenlerinde, hikâye anlatma toplantılarında, dergi gazete bürolarında, fuarlarda, kitabevlerinde, vize kuyruklarında, bakıcı kadın ajanslarında, vapur güvertelerinde konuştuğum, kitaplarda ve şarkılarda, filmlerde ve tablolarda söyleşmeye devam ettiğim, beni dinleyen, anlattıkları ya da eylemleriyle yanlarına çağıran, kendilerinden bir şeyler öğrendiğim yazı kahramanlarıma teşekkür borçluyum. Yazı kahramanlarımdan hiçbir şey öğrenemedimse de parantez tuzakları, parantezlerin genişleme eğilimi, kendi parantezlerini sorgudan muaf tutmaya götüren zihni ve eylemsel tembellik üzerine düşünmeyi öğrenmişimdir.

Onlar parantezlerde kapalı kalmaya gelmeyen varlıklarıyla, eşrefü'l-mahlûkat olmanın sağladığı bir güç ve sezgiyle bir şeyleri öğretmeye ve değiştirmeye devam ediyorlar. Bu ülkede ve hayattan ders almayı önemseyen duyarlı insanların yaşadığı her yerde…

Kitaptaki yazıların belli bir dönemin parantezlerde vücut bulan meselelerini hatırlatmada yararlı olması, daralıp genişlerken mevcudiyetimizden bir şeyleri eksiltmeye devam eden parantezler kadar, asli metni gözlerden uzaklaştıran parantezlerin yol açtığı yanılsamaların tartışılması açısından da bir katkı sunması dileğiyle…

Cihan Aktaş
Tahran, 10 Nisan 2011

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYALDEN GERÇEĞE

Acı Sıçramaları

Yazarlık hayatımın ilk on yılında hikâyeler ve romanlar yazma tutkumu bastırarak başörtüsü konusunu yazı gündemimin ilk sıralarında tutmak zorunda kaldım. Taşralı ve çoğunlukla da dar gelirli ailelere mensup genç kızların karlı kış günlerinde kapısından giremedikleri üniversitelerin etrafında bir açık kapı arayışıyla dönüp dolaştıklarına tanık olunca, başka türlüsü gelmezdi elinizden zaten. Kavram olarak tesettür olgusunu irdeleyen, kılık kıyafetin iktidarla ilişkisini ele alan, başörtülü öğrencilerin toplumsal kökenlerini anlamaya çalışan araştırma ve inceleme kitapları kaleme aldım.

Arkadaşlarınızın başörtüsü yasağı nedeniyle bir dayanma zemini edinebilmek umuduyla rastgele evlilikler yapmasına, bir amaç boşluğuna düşüp yas iklimine saplanmasına, bütün yeteneklerine karşılık kendi cemaat çevrelerinde bile ucuz işçi hatta amatör eleman muamelesi görmesine, ailelerince dışlanırken mütefekkir ağabeylerinin çözüm yolu olarak ve takvalı davranma adına mümin bir erkeğin ikinci eşi olmayı kabullenme şeklindeki öğütlerini benimsemesine, doktor arkadaşınızın kendine mesleki bir adres bulamayarak nihayet uzak diyarlara göç etme kararı almasına, saçının tek bir telini göstermesi durumunda diploma projesini teslim edebileceği bildirilen arkadaşınızın neticede onca emek verdiği projesini rafa kaldırmasına, işte bunlara benzer daha nice hikâyeye bir şekilde katıldıktan sonra, çok sonra, üniversitelerde başörtüsü yasağının bir bakıma doğaçlama bir şekilde hafiflediğini anlatan haberlere bakarak, kime bir şeyler kazandırmış oldu yasaklar; söz-

gelimi Türkiyeli kadınların uluslararası bilim literatürüne katkısı konusunda yasakların olumlu bir işlevinden söz edebilir mi kimse; peki üniversiteyi bitiremeyip de komşu oğluyla evlenen taşralı kızın yaşadığı mahrumiyet, kısıtlanmışlık, kimi hangi sebeple ferahlatabilir... şeklinde uzayıp giden sorular üzerine düşüncelere dalıyorsunuz.

Başındaki örtüyü bağlama tarzına veya bu örtünün rengine bakılarak arkadaşınızın bir sokak ortasında saldırıya uğradığını, hamamböceğine, ninja kaplumbağalara, ilkçağ tapınaklarının kutsal fahişelerine benzetildiğini; sadece üniversitelerin değil, kültür merkezlerinin, galerilerin, kütüphanelerin, müzelerin yanına yaklaştırılmadığını, başları örtülü diye hastaların hastanelerin acil servislerinden bile geri çevrildiğini hatırlıyorsunuz ardından.

İlginçtir, sadece muhafazakâr kesimin değil, laik elitin de modern dünyada her şey değişiyorken Müslüman kadının –nasıl olabilecekse bu- değişmeksizin kalmasını istediğini ortaya koydu son "türban" tartışmaları. Üniversiteli kız başını örtecekse annesi, hatta anneannesi gibi örtsün! Bu temenniyi geçtiğimiz yıllarda "beyaz tülbent" kullanımı üzerinden iki usta yazar, Alev Alatlı ile Latife Tekin de gündeme getirmişlerdi.

Başını öyle değil, böyle örteceksin. Tavşankulağı şeklinde sarkıtacaksın önünde. Yükseklerde bir yere bağlılığını bildirmek üzere benimseyerek örttüğün başörtüsünü seni baskılayan bir kafes gibi taşımadığın için, muhayyel bir çağdaşlık hedefi adına cezalandırılacaksın. Modernleşmesini gerçekleştirme yolunda zoraki sınıflar icat etmek isterken seni paryalaştırmaya çalışan sistemin günah keçisi olmayı kendine yediremediğin için de terörist olmakla suçlanacaksın.

Yine de olgunlaşacaksın. Acı sıçramalarıyla gerçekleşen yolculuklar, melekuti âleme dönük bakışının derdiği iyilikleri güzellikleri yeryüzüne serpiştirecek.

Bütün bu yaşananlar tahripkâr bir öfkeye değil, toplumun diğer ezilen ve ayrımcılığa maruz kalan kesimlerini anlamaya, onlarla dayanışmaya ivme kazandıran bir hayat telakkisi-

ne dönüştüğü ölçüde değerli elbet. Kendi mazlumiyetinin sathında derinleşirken bu toplumun öteki yasaklılarını, hayatları yasaklar ve önyargılar nedeniyle kısıtlanan, hiçe sayılan, toplumsal mühendislik projeleri adına mevcudiyetleri yontulmak istenen kesimlerini fark ediyor, başörtülü kadınlar.

Başörtülü kadınlar şimdilerde, yaşadıkları coğrafyada bir şekilde mevcut olmuş kardeşlik bağları üzerine düşünüyor ve eskisine göre daha da tutarlı bir muhteva kazanabilecek şekilde, yeni bir kardeşlik bilincinin oluşumu üzerine yollar arıyorlar. "Acıyı bal eyledik" diyordu ya Hasan Hüseyin Korkmazgil... Öyle oluyor. Başörtüsü olgunlaşması, bir zamanlar sırf başını annesi gibi örtmediği için terörist olmakla suçlanarak vatandaşlık hakları elinden alınmış kadınlara bir halkın kardeşliğinin köklü sebeplerini öne çıkartacak şefkatli bir bakış, derin bir duyuş kazandırıyor.

Başörtülü Yazar Olmak

I– Başörtülü yazar olunca bazen başörtüsünden başka bir konuda yazı yazamayan bir yazar olarak değerlendiriliyorsunuz. Başörtüsünden farklı konularda yazınca da, sizi doğrudan doğruya ilgilendirmesi gereken gündemdeki bir mesele üzerinde yeteri kadar yazmıyor olma gibi bir eleştiriyle karşılaşıyorsunuz. Önceki yıl nisan ayında Kaşan'a gitmiş, dönüşümde ise "Gül Mevsiminde Kaşan'da" başlıklı bir yazı yazmıştım *Gerçek Hayat* dergisinde. Bir okuyucu mesaj atıp başörtülü öğrencilerin bunca sıkıntı yaşadıkları bir dönemde gül bahçelerinden söz eden yazılar yazmamı epeyce kaba denilebilecek bir üslupla protesto etmişti. Bir keresinde de Batılı bir gazeteci, "Sizi ne eğlendirir?" diye sormuştu. Başörtülü bir yazarı ne eğlendirebilir? Bir yazarı, yazı alanındaki keşifleri kadar ne mutlu edebilir ki?.. Bir anlık izlenimden, bir hatıradan, bir sahneden yükselerek size çarpan, sizi çarpan ve cümle cümle, paragraf paragraf ilerleyen metinsel yolculuktan daha heyecanlı bir "serüven" mümkün müdür, bir yazar açısından... Yazar başörtülü olunca, değişiyor sanki bir metni dokumanın süreci... Bu bakış açısı sadece yazarlarla sınırlı değildir, orası öyle. Emine Erdoğan'ın Davos'taki kar manzarasının güzelliği karşısında gösterdiği hayranlık Ertuğrul Özkök'e niye şaşırtıcı gelmişti ki...

II - YÖK tarafından irrasyonel bir şekilde "türban" olarak isimlendirilen başörtüsünün, sözde sosyal demokrat siyasilerce "nazi gömlekleri" ile kıyaslandığı bir ülkede başörtülü bir yazar, esasında ne yazmak isterse istesin, döne döne başörtüsü üze-

rine yazmaktan geri duramayacaktır. Başörtüsünü mütevazı olduğu ölçüde seçkin bir kişiliğin göstergesi olduğu kabulüyle benimsemiş bir yazarım. Başını örtmeyen kadınlar da mütevazı ve Ayşe Düzkan'ın tespitiyle, "mazbut" olabilirler. Başka türlü düşünmüyorum. Bulunduğumuz bağlamlar ya da geçirdiğimiz hayatın zaman dilimlerinin özellikleri, kararlarımızı ve seçimlerimizi etkiliyor elbette. 90'ların başında, bir bakıma Sovyetler'in çöküş döneminde birkaç yıl Bakü'de yaşadım. Bir gün havagazı memuru çalmıştı zili, kapıyı açmak için başımı örtecek kadar bir süre beklemesini rica etmiştim. Bu ricamı bütünüyle farklı anlamıştı havagazı memuru ve "Benden korkma, ben iyi bir adamım" demişti. Herkes kendi yaşadığı hayatın tecrübelerinden hareketle, kendi aklının elverdiği bir söz dağarcığıyla konuşuyor, ister istemez. "Herkesin dini aklı kadardır", böyle bir hadis-i şerif de var.

Bakü'de çarşafını atarak özgürleşen bir kadını gösteren Azad Kadın Heykeli'nin bulunduğu meydanı hatırlıyorum da... Azeri yazar Cabbar Cabbarlı'nın *Sevil* isimli eserinde sanıyorum, dönemin sosyalist yargılarının etkisiyle, zengin evlerinde çamaşır yıkayarak ailesinin geçimini sağlayan dul annesinin yoksulluğunu ve cehaletini, onun çarşaf giyiyor oluşuyla açıkladığını anlatan paragraflar geniş yer tutar. Buna karşılık, feminist eleştirmen Flora Tristan, Peru'ya yaptığı yolculuğun izlenimlerine yer verdiği bir metinde, örtülü giyimin Müslüman kadına bir özgürlük sağladığını savunmuştur.

III - 80'li yıllarda başlarını örten üniversite öğrencilerinin arka planında hem *Sinekli Bakkal'ın* Rabia'sından izler bulursunuz, hem de *Yeni Turan*'ın Kaya'sından. Benim kuşağım başını örtmeye, kadını nadir bir mücevher gibi gören Münevver Ayaşlı-Samiha Ayverdi ekolünden ziyade, onu toplumsal sorumluluk üstlenmeye sevk etmenin yollarını arayan Halide Edip-Emine Işınsu ekolünden etkilenerek yönelmiştir. *Sinekli Bakkal*'ın Rabia'sı televizyon dizisine çevrilirken güncelleştirme adına dalı budağı kesilen Halide Edip kahramanı olmaktan uzaktır. *Yeni Turan*'ın Kaya'sı, son Osmanlı kabinelerinden birinde "nazır"

olan eşinin muhalefetine karşılık, gittiği Avrupa başkentlerinde milli ve dini kimliğini yansıtan giysilerle dolaşmakta ısrar etmiştir. Yine de onunla karşılaşan, Müslüman bir Türk kadını olduğunu anlayabilir. Giysileri kendine özgüdür gerçi ve bir nazır eşi olmaktan önce kendisidir, bir hatip, bir sosyal dayanışma aktörü, bir sanatçı olan Kaya'dır.

80'li yılları edebiyata olabildiği kadar yakın, fakat olması gerektiğinden uzak yaşadım; kılık-kıyafet ve iktidar arasındaki ilişkiye dönük araştırmalarım nedeniyle. Başörtüsünün "türban" ismiyle çözümsüz gibi görünen bir soruna dönüşmesi, ülkemizin yüzeyde seyreden, fakat şeffaflıktan da uzak bulunan siyasal ve sosyal politikalarının en sevimsiz ürünlerinden biri…

Başakgillerden Havva'nın Kızları

I– Refahiye. Pınaryolu veya Divir köyü. Geçen yaz bir ay boyunca ot toplayan kadınların arasındaydım. Uzak akrabamız bir yaşlı kadın bu kış sonunda bir kez daha ölümlerden dönmüş. Bütün gün güneşin altında oturuyor; kemikleri erimeye devam etmesin diye. Isırgan otlarını yolmuş, dizlerine sarmıştı, yanına gittiğimde. Beni her gördüğünde ağlıyor: İşte bir yıl daha geçti, ama bakalım gelecek yıl bu zaman da görecek miyim seni... Kemik ağrılarından, mafsallarındaki şişkinliklerden yakınıyor. Kışın İstanbul'da götürüldüğü doktor, ameliyat önermiş, yanaşmadığına görünce de, kocakarı ilaçlarına devam edebileceğini söylemiş. Türlü türlü otları eziyor dövüyor veya haşlıyor. Bunları yiyerek içerek ya da bedenine sürerek kullanıyor.

Karşıdaki tepeye çıkan kadınlar görüyorum, yanlarında çocuklarla, Mustafa Kutlu'nun ifadesiyle, 'k'sında asıl 'noktalı h' sesini veren anuk otu toplamaya gidiyorlar.

Yaşlı bir hasta vardı köyde, yüksek üresini kaynatılmış kiraz yaprağı ve mısır püskülü suyuyla düşürmeye çalışıyorlardı. Bir vakit geldi, bitkisel tedavi cevap vermez oldu, alıp Ankara'ya götürdüler.

Arşivimde yer alan *Batman* gazetesi kaynaklı, 5 Nisan 2005 tarihli habere göre, Batmanlı kadınlar ot toplayarak geçimlerini sürdürebiliyorlarmış. Bu haberin çıktığı tarihlerde 'Bitkisel Hayat' başlıklı bir yazı yazmıştım *Gerçek Hayat*'a. Geçen süre içinde Batmanlı kadınlar için şartlar ne kadar değişmiş olabilir? Yok-

sulluk ve işsizlik nedeniyle geçimlerini sağlamakta zorlanan yüzlerce Batmanlı kadın her sabah gruplar halinde kırlara çıkarak tere otu topluyor ve öğle vakti dönerek köy pazarında topladıkları otları satışa sunuyorlardı, o habere göre. Sabahın beşinde gruplar halinde kırlara çıkmaya devam eden kadınlar, topladıkları tere otunu köy pazarında satmak suretiyle günde ancak beş milyon lira kazanıyorlardı. İşsizlik ve yoksulluğun artış gösterdiği Batman'da, yüzlerce kadın bu yolla evine ekmek götürmeye devam ediyor olmalı.

Bakü'de ot toplamaya çıkan komşularım vardı, Şehitler Hıyabanı üzerindeki tepelerde. 90'lı yılların ilk yarısıydı, Sovyetler yıkılmıştı ve ülke bir geçiş dönemindeydi, para pul olmuştu. İnsanlar ellerine geçirdikleri toprakları ekmeye başlamışlardı. Şehir içindeki boş alanlar birer tarlaya, bahçeye dönüşüyordu. Kadınlar ellerinde çakılar bıçaklar, tepelere doğru ot toplamaya çıkıyorlardı.

II- Geçim derdine düşen kadınların tesellisi, tabiatın baharyaz aylarında cömertçe sunduğu hoş kokulu, lezzetli otlar. İstanbul'un kıyılarında belki hiç deniz görmemiş, bir kez olsun vapura binmemiş ama tepelerde bucaklarda ne zaman hangi otları toplayabilir, bunun farkında olan kadınlarla karşılaşıyorum. Yaz-kış şehir pazarlarında varoş kadınları ya da kent düşkünleri, pazar tezgâhlarından geride kalan otları da topluyorlar. Küçükyalı'da, E-5 yolu üzerindeki tepelerde yaşlı kadınlar görürdüm, yeşilliklerin arasında eğilip doğrularak ilerlerlerdi. Ya da Çınar Mahallesi'ndeki -koruma altına alınan- tarihi mağara alanında küçük bir bahçe kurarlardı kendilerine, etrafını belli belirsiz işaretlerle çevirerek.

Ot toplayan kadınlar üzerine, tabiatın işaretlerini çok iyi okuyan bir şair olan İbrahim Tenekeci'nin bir şiiri var...

'Ot Toplayan Kadınlar'

Uzak bir diyardan, mesela alt kattan
Elinizde poşetler, kötü bıçaklar
Yüzünüzü dünyadan sakınarak

Parklara, otoyollara
Kuzukulağı, kazayağı, hindiba

(...)
Çok çabuk kalktığınız sofrada
Çocuklar, soru soran çocuklar!
Kaşların çatıldığı, kaşığın gitmediği
Uzak bir yerdir, burdan şuraya
Isırganotu, kuşekmeği, labada...

İşte bunları bunları ve bunları
Bir fırsat toplarken topraktan
Dünyayı sildiniz elinizin tersiyle,
Başakgillerden havva! o sizlerdiniz
Emek istiyor, üzülmek bile...
(*Kırklar*, Ocak-Şubat 2005)

III- Vejeteryanlığın kadınlarla ilgili bir yanı olması rastlantıdan uzak. Yüzünü her fırsatta bitkilere, şifalı otlara döndürenler, çocuklarını beslemekle mükellef kadınlar; kolayca ulaşabildikleri ilk değerli besin, topraktan gelen, toprağa bağımlı olan çünkü.

Kadınların bir bakıma yerleşmenin, evcilleşmenin nedenlerinden biri sayılan otlara dönük merakı, Avrupa'da bütün ortaçağ boyunca cadı olarak teşhis konulmalarının önemli bir delili sayılmıştır. Cadı diye bilinen ve yakılarak ölmeye mahkûm edilen kadınlar, otların dünyasıyla fazlasıyla iç içeydi.

Ot toplamak aynı zamanda şifa dermek demek; köylü kadınlar bazen eş dost hatırına bazen de daha profesyonel nedenlerle, mesela ilaç firmaları için köylerde, su kenarlarında, lastik eldivenli elleriyle, ısırgan otu topluyorlar. Şu da var ki ot toplamak eskisi kadar kolay bir iş de sayılamıyor artık. Bir hafta içinde Refahiye'deki Fahrettin Uğur hastanesine intikal eden 15-20 kene vakasından iki veya üçü zehirli keneyle ilişkiliydi, geriye kalanlar ise ot kenesiydi, hastane görevlilerinden aldığım bilgilere göre. Bu vakalardan bir tanesi ölümle sonuçlan-

mış; civar köylerden birinde, evinin içinde dolaşırken bacağına yapışan keneyi çıkartmaya çalışan bir kadın, Sivas Devlet Hastanesi'ne zamanında yetiştirilemediği için vefat etmiş.

Isırgan, anuk, kekik, yabani nane, gücükdene… 'Başakgiller'den havva'nın kızları' kene tehlikesini pek de önemsemeden ot toplamaya devam ediyorlar.

Kadınlar Birbirini Dinliyor mu Gerçekten?

Frankfurt Kitap Fuarı'nın açıldığı gün, öğleden sonra katıldığım panelin konusu, "Kadınlar Birbirini Dinler mi?" şeklindeki, netameli soruydu. Fazlasıyla doğurgan bir başlık; hangi açıdan yaklaşmalıydı ki... Paneli düzenleyen Tanıl Bora'nın buluşu muydu bu başlık, kendisine sorma fırsatını da bulamadım bir türlü. Nil Mutluer ve Handan Çağlayan'la birlikte konuştuğumuz panel, gelmiş-geçmiş en büyük Türk yazar ve şairi, fikir adamı olarak 'seçilmiş' kişiliklerin resimlerinin sergilendiği geniş salonun bir köşesinde gerçekleşti. Salondaki dinleyicilerin büyük kısmı ise Türkiye'den gelmiş olan konuklar ya da Almanya'da yaşayan gurbetçilerimizdi.

Nil Mutluer konuşmasında, Türkiye'de Batılı değerleri temsil ettiği varsayılan kadınların dışındakilerin 'zavallı' kadınlar olarak işaretlenmesi şeklindeki kötü alışkanlığa değindi. Bu temsilin dışında kalan kadınlara yönelik bir dışlama, bir görmezden gelme, dahası bir kara leke çalma olgusu söz konusu. Mutluer'in sözünü ettiği www.birbirimizesahipcikiyoruz başlığını taşıyan, benim Mualla Kavuncu'nun çabalarıyla haberdar olduğum e-posta grubuyla süren kadın dayanışması, bugüne kadar baskın olagelmiş ayrıcalıklı kadınların baskın sesi karşısında apayrı bir konuşma zemini oluşturuyor.

Mutluer anlatma-dinleme imkânlarını çoğaltan 'Muhabbet Atölyeleri'nden sözediyor. İsim doğrudan canlı, sahici bir dinleme eğilimini çağrıştırıyor insanda. Feminist kadınlar 80'li

yıllardaki gibi başörtülü kadınları 'ezik zavallılar' olarak telakki etmiyorlar. Ortak bir dil kurmaya dönük imza kampanyaları düzenleniyor. "Kürtaj' gibi kadın gruplarının uzlaşmasını zorlaştıran konuların konuşulması, henüz bir anlaşma dili kurulamayacağı için ileriki tarihlere erteleniyor.

Handan Çağlayan konuşmasını özellikle Doğulu Kürt kadınlarının yaşadığı sorunlar üzerine yoğunlaştırmıştı. Çağlayan'ın zaten göçe zorlanmış ya da evladını terör örgütüne kaptırmış Kürt kadınlarıyla yaptığı söyleşilerden oluşan bir kitabı var: *Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar*.

"Birbirimizi dinlemek kendiliğinden olabilen bir şey değil." Çağlayan, sınıfsal ve kökensel farklılıkların kadınların birbirini dinlemesi önünde önemli bir engel oluşturduğunu savunuyor.

Çağlayan analizini, 80'li yıllarla günümüz koşulları arasında karşılaşmalarla sürdürdü. Bütün seslerin susturulduğu bu yıllarda, feminist kadınlar etkinleşirken, dindar ve Kürt kadınların sesleri yükseliyordu. 2000'li yıllara gelinceye kadar kendi seslerini tanıyarak ayrıştırmaya çalışan kadınlar birbirlerinin seslerine pek de kulak vermediler. Kemalist kesimin takipçisi kadın örgütleri ise, her üç kesimden kadınlara tepkiyle yaklaşmaktaydı. İçinde bulunduğumuz yıllarda İslâmcı, Kürt ve feminist kadınların aynı platformda biraraya geldiğini görmek olası.

Çağlayan Kürt kadınlarının politik özneler olarak öne çıkmalarının kısa bir analizini yaparken, Doğulu Kürt kadınlarının belki başörtüsü yasağı mağdurlarına yeteri kadar destek vermediği düşüncesini dile getirdi.

Ben konuşmama ister istemez, analizlerinin önemli bir kısmına katıldığım Çağlayan'ın kimi tespitlerini eleştirerek başladım. Bana kalırsa *Kürt Kadınları* ile *Başörtülü Kadınlar* şeklinde iki kesin kategori kurmak o kadar da kolay değil. Yakın arkadaşlarım arasında başörtüsü mağduru sayısız Kürt kökenli kadın var. Ayrıca Türk kökenli olsam da ben de kendimi Doğulu bir kadın olarak hissediyorum, Batı kültüründen ne kadar beslenmiş olursam olayım.

2008 senesinin yaz başında Batman'da tanıdığım başörtülü kadınlar; mesela Songül, Esen, Ayşe ya da ne bileyim, tandır üreticiliğiyle hayatını kazanan Peyruze Teyze ne kadar uzağıma düşebilir ki benim? Bizi biraraya getiren, büyük bir tarihsel birikim halinde etkisini duyurtmaya devam eden inanç birlikteliği. *Başörtülüler* kategorisi söz konusu olduğunda, Kürt-Türk ayrımı kesinliğini yitiriyor. Batman'dan İstanbul'a geçtiğimde, hatırasına düzenlenmiş bir toplantıya katıldığım rahmetli âlime Süreyya Yüksel de Kürt kökenliydi. Ama o gün onu anmak üzere salona toplanmış kadınlar için bu, Süreyya'ya duydukları sevgi ve özlemi belirleyen bir etken olmaktan 'Süreyya yıldızı kadar" uzaktı.

"Kadınlar Birbirini Dinler mi?" Nasıl da şaşırtmacalı cevaplara açık bir soru! Süreyya karşısındakini dinlemeyi bilirdi, bu nedenle de vefatının ardından bıraktığı boşluk hâlâ çok belirgin.

Vıdıvıdıvıdıvıdı

"Kadınlar Birbirini Dinler mi?" konulu Frankfurt panelinde sunumum, duyarak dinlemenin öğrenilebileceği teması üzerine kuruluydu. Ortak konularda kadınlar bazen yarım kulakla bazen de can kulağıyla dinler, karşısındakini. Bu konuda iyi niyet taşısalar da, birbirlerini içtenlikle ve dalgınlaşmadan ya da tamamen anlatılandan farklı bir soruyla araya girmeden dinlemeleri nadiren mümkün olmaktadır.

Bunun nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

1-Sosyal (genetik) zayıflığın yol açtığı dikkat eksikliği.

2-Herkeste mevcut anlatma ihtiyacı yüzünden oluşan laf kalabalığı içinde seslerin kaybolması.

3- Dikkat dağınıklığı ya da kendi sesi veya kendisininkini andıran sesler dışındaki seslere kapalı olacak kadar dertli ya da kendine dönük olmak...

4- Meraksızlık ya da kinizm.

Kadınlar, yakınlarındaki erkeklere hayatlarıyla ilgili ayrıntıları anlatmak isterler. Aşk konusunda yaşanan hayal kırıklıkları, eşler arasındaki iletişimsizlik, komşuların anlayışsızlığı, çocukların talepleri, hayatını köktenci bir şekilde değiştiremeyeceğine duyulan inanç ve sağlık sorunları... Erkek ilgisiz kalınca, umutsuzca sürdürülen konuşma "dırdır"a dönüşür, öyle adlandırılır.

Vıdıvıdıvıdıvıdı.

Geçen yaz sonunda Türkiye'de bir medya ünlüsü (Erman Toroğlu) kadınları ağaçkakanlara benzetiyordu. Yine aynı ses: *Vdıvdıvdıvdı.* Ana haberlerde de aynı konu tartışılıyor, bir muhabir caddelerde sokaklarda erkeklere ve kadınlara şu soruyu soruyordu: "Kadınlar ağaçkakanlara benzer mi? Çeneleriyle erkeklerin beynini yemekte midir kadınlar sahiden de..." Kadınlarla ilgili oluşturulmuş bu yargı, onların dinlemeyi öğrenmesi konusunda en büyük engeldir belki de... Fakat, dinlemek öğrenilebilir bir yetenektir. İnsan olma yolunda ileri bir aşamadır. Toplumsal adaletsizlikler ve haksızlıklar karşısında sorgulamaya açılan kadınların birbirlerinin sesini daha iyi duymaya başladığını gösteren bir örnekti, Nil Mutluer'in sözünü ettiği, *www.birbirimizesahipcikiyoruz.com* iletişim ağı.

İnternet, sonuçta sanal dünya. Yine de Türkiye'de, farklı sesleri bastırarak terbiye etmeye dönük jakoben kadın dernekçi tavrının dışında gelişen, demokratik ilişki ve iletişimlere açık aktivist kadınların varlığına dair çarpıcı bir gösterge, bu site.

İktidar alanı oluşturmaya uygun olmayan ortamlarda ya da bir ütopyanın kişileri aynı hissiyatla birbirine bağladığı, eşitlediği iklimlerde kadınlar birbirlerini daha bir can kulağıyla dinlerler.

Örnek: 70'lerde ve 80'lerde İstanbul'da dindar genç kadınlarca evlerde gerçekleştirilen, giderek kamusal mekânlara kaydırılan kitap okuma ve yorumlama toplantıları. Bu okumalar, okunan genellikle kaynak nitelikteki eserle ilgili kişisel yorumları da içerirdi.

Örnek: Geçen yaz Erzincan'ın bir yaylasında tanıştığım kadınlar. Gündelik işlerine ayırdıkları vakit çok sınırlıydı. Onun ötesinde kalan vakitlerini, konuşarak, iç dökerek, geçmişi hatırlayarak, küçük oyunlar kurarak geçiriyorlardı.

İdeolojik yargıların, kadınların birbirini dinlemesini engellediği söylenebilir. Nevval el-Saadavi böyle bir engellenmeyi yaşamıştı. 1985'in temmuz ayında BM Uluslararası Kadınlar Konferansı için Nairobi'de bir konuşma yapmaya hazırlanırken, yanına yaklaşan bir kadın, "Lütfen konuşmanda Filistin meselesinden söz etme," der Saadavi'ye. "Siyasi bir konferans de-

ğil bu, bir kadınlar konferansı." Saadavi'yi uyaran bu kadın, 1960'ların Amerikalı feminist öncülerinden Betty Friedan'dır. Saadavi şöyle yazıyor: "Kadınların sorunlarının siyasi sorunlardan yalıtılmasının mümkün olmadığına inandığım için, Friedan'ın uyarısını önemsemedim."

Siyasal nitelikli önyargıların anlatılanı dinlemede bir engel oluşturacağını, salondan bana yönelen sorular kanalıyla bir kez daha yaşadım. Yaşını başını almış Türkiyeli bir kadın, benim Toroğlu'nu eleştirmek için aktardığım 'vıdıvıdıvıdı' şeklindeki sesle ilgili iddiayı desteklediğim, ayrıca, kadınlardaki dinleme konusundaki isteksizliği etkilediğini düşündüğüm "genetik sosyal zayıflık"ı da yapısal bir özellik olarak öne sürdüğüm kanısındaydı... Bir Alman kadın izleyiciye göre ise başımdaki örtü nedeniyle, bu vıdıvıdıvıdı şeklindeki sese kaynak olan erkekegemen kültürü destekliyor olmalıydım.

Her iki kadın izleyici de beni değil, zihinlerinde birikmiş başörtülü kadınlara ilişkin imgelerin dağınık seslerine kulak veriyorlardı. Konuşmamda ironiyle atıfta bulunduğum Toroğlu'nun kadınları ağaçkakana benzeten sözlerini desteklediğime inanmaları başka türlü mümkün olmazdı çünkü.

Hunat Hatun'un Şehrinde Üç Gün

Nerede olursam olayım, aklımın bir ucuyla Anadolu'dayım. Bir şehir bazen bir kişilikle, bazen bir tarihi yapıyla, bazen de bir dağla bütünleşerek çağırıyor, hatta yeniden çağırıyor. Kayseri için bu çağrı yollarının hepsi de geçerli. Görmesem de tanıdığımı sandığım insanları, binaları, mahalleleri, köyleri-kasabaları ve Erciyes'iyle, güçlü mü güçlü bir sesi var bu Orta Anadolu şehrinin. Mart soğuğunun yaydığı buğuyla derinleştirdiği bağları bahçeleri, eski binaları ve misafirperver insanlarıyla bana çocukluğumun geçtiği kasabayı çağrıştırıyor.

TV-Net'te Düşüne Taşına programında Yusuf Kaplan ve İsmail Halis'le Kayseri'den söz ettik. Yusuf Kaplan Kayseri ikliminde yetişmiş bir entelektüel. Her zamanki coşkulu anlatımı ve düşünümsel birikimiyle Erciyes'in Mimar Sinan'ın eserleri için taşıdığı arketipsel anlamdan söz ediyor program sırasında ve aralarda. Süleymaniye'nin şifreleri, oradaki karlı zirve tanınmadan yeteri kadar çözümlenemez. Erciyes'i arkasına alan Kayseri, Anadolu'yu ortalarından destekleyen güçlü bir sütun gibi görünüyor; tarihi eserleri, kültürel dokusu ve tabiî kaynaklarıyla. Daha önemlisi, yaşamaya direnen bir düşünce ortamının "oturma adeti" ile akışını koruması. Kışlar uzun geçiyor ya... Geceleri evlerde toplanılır ve okumalar yapılırmış.

Sıra geceleri Kayseri'de tefekkür gecelerine dönüşüyor. Pazar akşamı Rahime ve Ahmet Şenaltun çiftinin evinde, du-

varları kitap raflarıyla süslü salonda toplandık. Tevafuk işte; Mustafa Armağan da Kayseri'de. Yoğun programların ardından yorgun da olsa çıktı geldi sağolsun. Armağan'ın gelişiyle, tarihi yeniden okuma yolları üzerinde konuşmaya çekildik, kısa süreli de olsa. Kemal Ersözlü beni biraz da olsa şaşırtıyor. Derin bilgisi ve yorumlama yeteneği, onu bir kuleye kapatmamış. İşte iyi bir insan, samimi bir Müslüman, sürekli faal bir zihne sahip, diye düşünüyorum, o konuşurken. Uzun uzun bir şeyleri tartışıyoruz, yeri gelmişken. Açılım şokları, liberallerle (göreceli) ittifakın sorunları, İranlı reformistlerin söylemleri, İslâm'ı medeniyet bağlamında yeryüzünün Doğu'suna mal eden yorumun sorunları...

Göçü, tehciri, çarpık kentleşmenin sarsıntılarını yaşamış her şehir gibi Kayseri de çelişkiler barındırıyor bünyesinde.

İhtişam ve şatafat; Kayseri, gidip görmeden önce bir de bu kelimeleri getirirdi aklıma. Bunun sebebi belki de şehrin kültür ve sanatta değil de siyaset alanında varolma biçiminin sunduğu baskın sahnelerdir. Güzelim yerli mimari ve Selçuklu dokusu, görkemli apartmanların gölgesinde kalmıyor benim açımdan, görmek istediğim sahnelere hazırlandığım için. Şehrin Selçuklu kimliğini en etkileyici bir şekilde yansıtan, Alaeddin Keykubat'ın hanımı Mahperi Huand (halk dilinde Hunat) tarafından 1238 yılında yaptırtılan külliye. Selçuklu mimarisini tefekküre çağıran duruluğuyla da etkileyici bulurum. Sentez henüz gerçekleşmemiş, tezin arayışları sürüyor. Hunat Hatun Külliyesi, kendi varlık alanında ortaya koyması gerekenin arayışı içindeki yaratıcı devinimi yayıyor etrafına.

Orada Hunat Hatun külliyesi, başka bir köşede şehirde Sinan'a ait tek eser olan Kurşunlu Cami, Talas'ta Okutan Konağı, Tavukçular mahallesinde Kayseri Evleri ismiyle restore edilen Ermeni konakları, yok edilmiş eski Kayseri; Battal Gazi'nin türbesinin bulunduğu Battal Altı mahallesi. Define arayıcılarının delik deşik ettiği mezarlar, yapılar... Dünyanın uygulamalı şifa sunan ilk hastanesi Gevher Nesibe Külliyesi'ni gezemiyoruz ne yazık ki; restorasyan çalışmaları nedeniyle kapalı. Bu

şehrin bir yerlerinde bir zamanlar Elia Kazan'ın dedeleri yaşadı. Kadim mimari dokuya özgü yüksek apartmanlarla yutulamayan üslup, yüz yıl önce nüfusu yüz bini bulan, yarısını gayrimüslimlerin oluşturduğu şehir ahalisini darmadağınık eden siyasal hırsları sorgulamaya devam ediyor gibi geliyor bana.

Yusuf Yerli, Davud-i Kayseri'yi anlatıyor: *Füsusu'l-Hikem* şârihi, İslâm kültüründe soyut düşünceye yaptığı katkıyla hatırlanıyor. Ağırnas'tan inerken sağımızda Gesi bağları, Belağası'na kadar uzanıyor. Erciyes'le başka bir açıdan yarışmaya kalkmış gibi görünen apartmanlarda süren hayatlar, yaz mevsimi boyunca şehrin etrafındaki bağlarda devam ediyor. Biz o bağları hiç gitmeden de görüyor, Gesi'yi, Erkilet'i türkülerle tanıyorduk. Gesi bağlarına gitmeye çalıştım, bildiğimiz türkünün Selda'nın söyleyişiyle bir başka türlü kurduğu elemli ayrılık hikâyesinin ipuçlarını bulmak için belki de. Yusuf Yerli gibi bir de sanat ve edebiyat ehli yol arkadaşım vardı. Yaz olsa başka türlü görünürdü Gesi, yeşil ve şen olurdu; herkes bunu söylüyordu. Üzüm, elma, ceviz; pestil. Pikniğe açık alanlar. Çoğunlukla sakil görünen villalar. Olsun. Gesi'yi istediğim gibi buldum ve gördüm. Issız, kabuğuna çekilmiş, türkülere konu olan enginliğiyle mağrur, aceleyle çiçek açan kayısı ağaçlarıyla bahara hazırlanıyor.

Gesi'den girerken Ali Dağ bütün görkemiyle karşımızda.

Ali Dağ'a derler dağların hası
Kucağına çekmiş koca Talas'ı...

Talas tepelerinde geçen yüzyılın başlarında Abdülhamit'in yaptırttığı kubbeleri aynı plana sahip bir cami ve bir Ermeni kilisesi var. Aşağılara doğru gecekondu bölgesi uzanıyor. Erciyes'e çıkan yol, Hisarcık, şehir halkının gözde yazlık mekânı. Tepelere doğru görkemli villalar yükseliyor. Gelmir, Elia Kazan'ın memleketi. Sinan'ın doğduğu eve giremedik; restorasyon çalışmaları nedeniyle kapalı. Sadece, üç basamakla indiğimiz evin ambarındaki derin tandırın (kuyunun) sesine kulak verdik, Sinan Pınarı'nda su içtik. Tarih her yerden yağarak şehrin ihtişamının önünü kesiyor. Turan mahallesinde, tepelerde gö-

rülen mağaralar, 30-40 yıl öncesine kadar insanlara barınak olmuş. Heyelan olunca taşınmış bu mağaralarda yaşayan aileler.

Hunat Hatun külliyesini dolaşmaya devam ediyoruz. Gesi bağlarının mimarideki tecessümü gibi görünüyor bana külliye. Mimar olup taştan evler yapmayı istedim, diyor, rehberim Rahime Şenaltun. Bir bağ evi yapılırken inşaat sürecine katılmış az çok. Taş kabirler ölümsüzlüğün ilahisini seslendirmeye devam ediyor. Medresenin ana eyvanının kuzeyinde bulunan kışlık dershaneden geçerek Hunat Hatun'un mezarına ulaşılıyor. Kapı kapalı olduğu için bir pencerenin ardından Fatiha okuyoruz. Yağmur yağıyor bir yandan da. Kabirlerin üzerindeki ince oluklardan su içiyor güvercinler, tüylerini kabartan titremelerle. Kuş evleriyle de ünlü, Sinan'ın şehri. Hunat Hatun'da bir Aslı, eşi Alaaddin Keykubat'ta ise bir Kerem bulan Yusuf Yerli'nin anlatımında Selçukluların Anadolu'ya girişleri efsanevi bir anlam kazanıyor.

Benim için Kayseri bir de Şeyma Tamer'in görünüşüyle aydınlanıyor. Elinde kırmızı bir gülle belirdi Şeyma, sabah saatlerinde hanımlarla gerçekleştirdiğimiz "Hayallerimizi ne ölçüde gerçekleştirdik?" gibi bir soru etrafında dönen toplantının yapıldığı İlim ve Hikmet Vakfı'nın kapısında Biz onunla Nizar Kabbani'nin "Kırmızı... Kırmızı..." şiiri yoluyla tanışmıştık; kırmızı gül bunu anlatıyor. Taraf'ta yazdığım, "Gazze İçin Bir Şiirin Peşinde" başlıklı yazıdaki serüvenin kahramanlarından biri Şeyma. (Bu kahvaltı toplantısını ayrı bir yazıyla anlatacağım inşallah.)

Halkının tıpkı göze çarpan binaları gibi zengin ve müreffef göründüğü şeklinde bir genellemede bulunacak kadar tanımıyorum, Hunat Hatun'un şehrini. Bu soruyu 6 Mart Cumartesi günü katıldığım ilk programda, Küçük Millet Meclisi toplantısında tartışmıştık hoş. Göç alan şehir elbet bunun getirdiği meselelerle yüzleşmeye devam ediyor.

Mekânları ve insanları kısıtlı bir açıdan gören bir misafirin iyimserliği için yeteri kadar sebep sunuyor Kayseri. Dergiler çıkartıyor, yayınevleri kuruyor, yazarlar yetiştiriyor. Kemal Ersözlü düşüncesini Davud-i Kayseri'nin esinlediği bir zeminde

geliştirmeye devam ediyor. Bu soyut düşünce üretme çabasının, nerede bulunursa bulunsun bakışlarını Erciyes'in yücelerinde gezdirmekten hiç vazgeçmemiş olan Sinan'ın eserlerindeki tezahürleri hakettiği ölçüde anlaşılabildi mi hemşehrilerince? Her şeye rağmen kültür üretmekte ısrar eden şehir, "taşra" kalıplarıyla anlaşılamayacak ölçüde faal ve kaynaklarına güvenli bir merkez; üç gün süren yoğun programlar sırasında buna karar veriyorum. Ola ki düşünceyi özgürce sürdürmeye izin veren mekânlarını ve insanlarını kolladığı için de türlü kanallarla beslenen ihtişamı sefalete dönüşmüyor Kayseri'nin.

Hayalden Gerçeğe Başörtülü Kadınlar

Kayseri'de bulunduğum günlerde çoğunlukla eğitimci olan hanımlarla İlim ve Hikmet Vakfı'nda kahvaltı saatinde buluştuk. Seyyal bir zihin yapısına katılan kadınlarla, genç kızlarla, bir hayat muhasebesi yapmayı denedik. Hayat muhasebesi yapmak hele de öyle iki üç saat gibi bir süre içinde nasıl mümkün olur, diye sorduğunuzu duyar gibiyim sevgili okuyucu. Biz çok esaslı bir sorunun etrafında dolandık ve bu soru üzerine söylenecek sözlerin hiç bitmeyeceğini gördük. Çocukken, genç kızken gelecekte neler yapmayı, nasıl yaşamayı hayal ederdik? Şimdiki hayatımızda bu hayallerimizin gerçekleşme düzeyi üzerine söyleyeceğimiz bir söz elbet var. Katılımcı kadınların büyük kısmı başörtülü. Çocukluk hayallerinin başörtüsü yasakları nedeniyle tam olarak gerçekleşmediğini söyleyenler hiç az değil içlerinde. Roman yazmayı denemiş kimileri zamanında, kimileri öğretmen, kimileri mühendis, kimileri hukukçu olmayı istemiş. Sonra erteleme ve paranteze alma yıllarına geçilmiş.

Çoğu kez, "Başımı örtünce hayatım değişti" cümlesiyle anlatılıyor bu geçiş yılları. Başını örtünce yeni bir dünyaya adım atıyor insan. O yeni dünyayı kurmak hiç de az emek ve özveri istemiyor. Sınıflar, ofisler terk ediliyor, projeler yarım kalıyor, diplomalar rafa kaldırılıyor, şehirler terkediliyor, bu nedenle...

İlim ve Hikmet Vakfı'nda bir araya geldiğimiz hanımlar insan hayatında öncelikli ve değerli olan aşamaları belirlemeye

çalışan toplumsal dayatmaların dışına çıkarak sarp vadilerde yürümeyi göze almış, bir dava sahibi kişilikler, her biri.

İçlerinden bazılarıyla daha önce bir vesileyle tanışmış ya da ortak tanıdıklar aracılığıyla bir şeyleri paylaşmıştık daha önce. Mesela üniversite öğrencisi Hatice Neşe Ağcalar ile Doğu Konferansı'nın Suriye gezisi sırasında Gaziantep'ten geçerken tanışmıştık. Şeyma Tamer ile tanışıklığımız ise, "Hunat Hatun'un Şehrinde Üç Gün" başlıklı yazımda anlattığım gibi, Nizar Kabbani'nin "Kırmızı... Kırmızı..." isimli şiiriyle ilgili bir arayışa dayanıyor.

Onlar, çocukluk hayallerini kısmen gerçekleştirmiş kişiler: Şair ruhlu Songül, hep istediği bir alanda çalışıyor, Kur'an kursunda sözleşmeli olarak ders veriyor ve dokuz yıldır kadroya alınmayı bekliyor. Nuray bir Kur'an kursunda eğitim gördükten sonra evleniyor. Kurs sırasında Arapça öğrenmeye başlıyor. Aradan kırk yıla yakın bir zaman geçiyor, Arapça öğretmeni olarak çalışmaya başlıyor. Öğretirken öğrenmeye devam ettiğini ve hayalindeki hayata işte bu yolla kavuştuğunu söylüyor.

Gönül yirmibeş yıllık evli, dört kızı var. Hep avukat olmak istemiş o, avukat olup da kendini savunmakta aciz kalanların haklarını savunmayı hayal etmiş. Hayallerini gerçekleştirdiğini varsaydığı bir meşguliyet içinde şimdi, İHH'da yetim biriminde çalışıyor. Bir önceki gün gerçekleşen Küçük Millet Meclisi konuşmalarında da Gönül, öne çıkan tartışmacılardan biriydi. Cihangül Ankaralı. On dört yaşında evlenmiş ve erken evlendiği için hiç pişman olmamış. Çocukları sevmezmiş pek, şu var ki kendi çocuklarını büyütürken dünyanın bütün çocuklarına açılmış yüreği. "Bugün eğer dünyanın en uzak köşesindeki bir çocukla kendi çocuğum arasında bir fark gözetirsem, bunca yıl içinde hiç mesafe katetmemişim demektir" diye açıklıyor, yaşadığı değişimi. Can sıkıntısı çeken insanlar onu hayrete düşürüyor. İnsanın kendisini geliştirmesinin sınırı yok, üstelik öğrenileni öğretmek de gelişmeyi sürdürmenin en değerli yolu. Okumak en eski ve vazgeçilmez alışkanlığı. "Çocukken kese kâğıtlarını bile açar okurdum ben, o kadar düşkündüm okumaya" diye açıyor, okumaya olan düşkünlüğünü.

Halide, Akabe Vakfı'nın Kayseri temsilcisi. Genç kızken, ileride evlensin, beş çocuğu olsun, onları adam gibi eğitsin istemiş hep. Şimdi üç çocuğu var. Lise yıllarında Necip Fazıl ve Şule Yüksel okur, onlarınki gibi faal, hareketli, hizmete dönük bir hayat düşlermiş. Şimdi, sürdürdüğü vakıf faaliyetleriyle bu hayaline yakınlaştığına inanıyor.

Kübra kırk yaşlarında, Adana doğumlu, Adıyaman gelini. Hep yazar olmayı hayal edermiş, bu hayalini gerçekleştirmek için gecikti mi acaba? "Kayınvalidem Türkçe bilmiyordu, ama biz onunla iyi anlaştık. 1981'de liseden mezun oldum. Sağ-sol davaları hâkimdi ülkeye. Yazar olmayı hayal ediyordum. Çocukları yetiştirmeye yoğunlaştırdım enerjimi. Yazarlık içimde bir sızı olarak kaldı", diye özetliyor, zihninden akan cümleleri kâğıda dökme özlemini. Belki de o kadar gecikmemiştir. Kırk yaşından sonra eser vermeye başlayan pek çok yazar var.

Zehra gençliğinde edebiyat öğretmeni olmayı nasıl da istediğini anlatıyor. 1976'da eğitim enstitüsü sınavlarını kazanıyor. O yıllarda dayısının getirdiği kitapları okurken islâmi bir hayat tarzı kurmayı hayal ediyor. Sonraki yıllarda şartlar devlet memurluğuna zorluyor onu. Osmaniye'de yıllarca nüfus memuru olarak çalışıyor. Önüne gelen kitabı okuduğu yıllar bunlar ki kitap öyle kolay bulunmuyor. Sırf Akabe Kitabevi'nden kitap almak için arada bir Kayseri'ye geliyor. Başını örtmeyi planlıyor, aile ve çevre baskısı nedeniyle erteliyor hep. Tam on beş yıl dua ediyor başını örtebileceği şartlara kavuşmak için. Yedi yıllık evliyken, şartlar da o kadar değişmediği halde başını örtüyor. İşini bırakıyor ister istemez. O, geçiş dönemini çevre etkisinden uzak yaşayabilsin diye, Kayseri'ye tayin istiyor öğretmen eşi; "mekân değişikliği olur, sonra döneriz" düşüncesiyle. Dönmüyor, kalıyorlar. (Bu şekilde Kayseri'ye geçici olarak gelip de yerleşen başka aileler de var.)

Bir de Refahiye'nin, benim de mezun olduğum Cemal Gürsel İlkokulu'nda din kültürü öğretmeni olarak çalışan yapan Emine Hanım var ki katsayı meselesi yüzünden tahsil hayatının istediği gibi ilerleyemediğini dile getiriyor. Hep elek-

trik mühendisi olmak istiyor Emine, bunun hayalini kuruyor çocukken. Yazar olmayı da geçiriyor aklından zaman zaman. Arka arkaya üç yıl üniversite sınavlarına giriyor, katsayı haksızlığı düzelebilir umuduyla. 2003'te seçme sınavlarını kazanan 250. kişi olsa da katsayı engelini aşamıyor. O zaman işte, bir yenilgi hissine kapılıyor. Elektrik mühendisi olamayacağını düşünüyor artık. Yazar olabilir isterse, henüz çok genç.

Nesrin Sivaslı genç bir hanım; hep sağlık alanında çalışmak istediğini söylüyor. Bu alanda tahsil de görüyor. Başörtülü olarak meslek okulundan mezun olsa da mesleği alanında çalışamıyor. Üç çocuğunu büyütürken mesleki hayalleriyle arasında açılan uçurum yüzünden sıkıntılı dönemler yaşıyor. Sonra kendini toparlamaya karar verdiği dönem geliyor. Bir yıldır İlim ve Hikmet Vakfı'nda İngilizce öğretmeni olarak çalışıyor Nesrin.

Mehtap Kırşehirli, Kayseri'ye evlenip de gelmiş. Çocukken öğretmen olmayı hayal edermiş, bu hayalini gerçekleştiriyor da... Amasya Eğitim Enstitüsü'nü bitirerek sınıf öğretmeni oluyor. Hayal ettiği mesleğin alanında çalışma imkânı bulamıyor, elbet başörtüsü yasağı nedeniyle. Bu yüzden yılmıyor, farklı yollar arıyor. Miraç Kültür Merkezi'nde Kur'an kursuna gelen teyzelere okuma-yazma öğretiyor. Şimdilerde altı öğrencisi var ve bu sayının artması mümkün görünüyor. Yaşlı öğrencileriyle kurduğu iletişimi geliştirme konusunda bir arayış içinde Mehtap. Yeni hayali, Arapça bilgisini geliştirmek. Bir yandan öğretiyor Arapça'yı, bildiği kadarıyla, bir yandan da bu dili öğrenmeye devam ediyor.

Bu kahvaltı sohbetinin samimi açıklamaları, her zaman taşıdığım bir kanaati güçlendirdi: Başörtülü kadınların modern dünyanın yeni bir denge arayışının gerginliklerini yansıtan aile hayatı ile kamusal hayat arasında farklı, esnek, yapıcı bir iletişim için bir perspektif, bir zemin oluşturduklarını söyleyebiliriz, hazır, güvenli, garantili meslekler edinememeleri, aslında –seçimlerinin doğası icabı- edinemeyecekleri için de..."Çalışma" hatta "meslek edinme" amacı sıklıkla yerini "faaliyet" ve "hizmet" amaçlarına bırakıyor. Başörtüsü ile var olma mücadelesi, di-

ğerkâmlığı geliştiren bir etkiye sahip olurken, farklı ezilme durumlarını anlamaya dönük bir hassasiyete güç kazandırıyor.

Hayat tecrübelerine katılan bilgi birikimleri kaleme kağıda sarılmaya götürüyor çoğumuzu. Not defterleri, hatıra defterleri, günlükler, çekmecelerde sararmaya terkedilen roman müsveddeleri, şiirler, internet sitelerinde, bloglarda sürdürülen üslup arayışları, denemeler... Çoğu kez yazma aşkı hayatın acil çağrıları karşısında geri çekiliyor. Tezcanlı olmayı, hemen yola çıkmayı gerektiren hizmete dönük talepler nedeniyle de başörtülü kadınlar hayallerini gerçek hayatın acil müdahale bekleyen taleplerine feda ediyorlar. Bulunduğumuz yer bizlere gösterilen/yakıştırılan iç-dış mekânlara benzemiyor. Çalkantılı toplumsal akış içinde başörtülü olarak bir mevcudiyete sahip olma çabası, anlam arayışını asla gözardı etmeyen, esnek olduğu ölçüde sağlam, kaynaklarına güvenli ve hayatın sınamaları karşısında da dayanıklı bir aidiyet zeminini geliştirecek şekilde sürüyor.

Başörtülü Kızlar Sinemada Niye Var Olamıyor...

Şöyle sokaklarda adım başı rastladığımız şekilde başörtülü kahramanlara sinemada, televizyon dizilerinde niye rastlamıyoruz? Çünkü, başörtülü sanatçı kendi ifadelerini sinema alanında eyleme dökme imkânına sahip değil, yoldaşı sanatçı erkeğin gözüyle de bir varlığa kavuşamıyor bir türlü. Müslüman sanatçının gözündeki başörtülü genç kız, uzak bahçelerde gezinen Monna Rosa mıdır sahiden, o da belirsiz.

Köşe yazarı ve televizyon programcısı Esra Elönü'yle yıllar önce yaptığımız bir telefon konuşmasını hatırlıyorum. Sinema alanında çalışmak istediğini söylemişti. Elönü bu enerjisi ve azmiyle, –besbelli yeteneği de var-, niye sinemada çalışmanın yollarını zorlayamadı acaba... Kendimizi anlatırken tutuklaşıyor, bir sahiciliği olan başörtülü kızı sinemaya aktarmanın, başka bir dünyadan baktığı izlenimi veren bir yönetmene düşmesinin sorunlarını tartışmakla yetinmek istiyoruz.

Bir diğer örnek ise sinemaya dönük ilgisini İngiltere'de sürdürdüğü akademik eğitimle de geliştiren Aslıhan Eker. Aslı'nın üzerinde çalıştığı çok çarpıcı senaryoları var, kahramanları başörtülü genç kızlar olan. Hayranlıkla okuduğum bu senaryoları yıllarca çalıştığı *Kanal 7*'ye bile kabul ettiremedi Aslı.

Tuğba Tekerek söyleşmişti, Büşra karakterinin mucidi Bahadır Boysal ve filmin yapımcısı Alper Akman'la. Bu filmde "türbanlı" Büşra, başörtülü öğrencinin ötekileştirilmiş karikatürü olabilir görünüyorsa bize, kusuru kimde aramalı...

Biz neyi, nasıl anlatacağız, bir bakalım. Liberal erkeğe âşık olan başörtülü kız karakterinin, hidayet romanlarının alışılmış kahramanı olan sosyetik sarışın kıza âşık olan dini bütün delikanlının rolüne sahip çıkması, dikkatimizi fetihçi erkek muhayyilesine çeviriyor bir kez daha.

Uzak İhtimal bu açıdan klişeleri kırıyor. Filmin kahramanı Müezzin Musa, rahibe adayı Clara'nın hidayete ermesine vesile olamıyor sonuçta.

İmandan yoksun ya da şüphe içinde kıvranan sosyetik kızın hidayetine vesile olacak şekilde gelişmiştir hidayet romanları ve bu romanlara dayalı sinema. O kız bataktan kurtarılarak Monna Rosa misali gül bahçelerinin korunaklı alanına yerleşsin istenir. *Monna Rosa*'yı da istediğimiz gibi okuruz, ne olacak. Sezai Karakoç'un imgeleri başka bir derdi dillendirir oysa, şairin dünyasının içine alamadığı modern bir kadına yönelik –bir bakıma geriye çekilmiş- tutkuyu ifade eder.

Sessiz, silik rüya kadınının tarihini araştırmak isteyenler, onun 12. yüzyıldan itibaren Batı muhayyilesinde nasıl geliştiğini ve cevval, dirayetli, söyleyecek sözü olan Müslüman kadın kimliğinin gide gide nasıl da sessiz ve silik rüya kadınına dönüştüğünü Mohja Kahf'ın *Batı Edebiyatında Müslüman Kadın İmajı* (2006) isimli eserinde okuyabilirler. Doğu'nun henüz Doğululaşmadığı zamanlarda Müslüman kadın da henüz silik, suskun bir mizaca sahip görünmez.

Ortaçağ edebiyatında önce mütehakkim mizacıyla var olmuş Müslüman kadının dilsizleşmesinde bütün kusur kurtarılacak zavallı kadınlarla dolu haremler düşleyen Lord Byron gibi şairlerin ya da bir tür harem idealine sahip Jean Jacques Rousseau'nun değil elbet. Bizim yazar ve şairlerimiz de –çöküşe geçme yıllarında özellikle- ideal Müslüman kadını romantik şairlerin haremde ve gül bahçelerinde gezinen Müslüman kadın imgesiyle tartan bir söylemi dillendirmeye başlamışlardır.

Gide gide roman'tik söylem, hakiki varlığı görünmez kılan bir gerçekliğe sahip olur, yazılı kültürün gücüyle. Ne roman yazarken ne de film yaparken saksıda gül misali kadınlar aklı-

mızdan çıkar. Bu yüzden de sanatçı mizaçlı başörtülü kızların kendilerini ifade alanındaki arayışları öfkeli bir patlama etkisi yapıyor.

Zor şartları mizaçlarında yansıtan başörtülü kızlar, Monna Rosa'nın gezindiği gül bahçelerini sadece hayal edebilirlerdi. Fakat Monna Rosa dizeleri gelir bulurdu onları, herhangi bir yer ve zamanda. Yeryüzünün dört bir köşesine dağılmış, çalışıp çabalayarak bir diploma almış, geri dönmüşlerdir. Onlar için bir gece düzenlenir. Sunucu onları Monna Rosa şiiriyle karşılar. Böyle bir karşılama ise nasılsa salondaki, içlerinde başörtülü kadınların da bulunduğu topluluğu hiç mi hiç hayrete düşürmez...

Monna Rosa –şairi bunu kastetmediği halde- gül bahçelerinde bir rüya içinde yüzer gibi yaşadıkça, Müslüman sanatçıların başörtülü kadınları tasviri de pek çok bakımdan eksik olmaya devam edecek.

Kendi Hayatının Ressamı

Mimarlık öğrencisi olduğum yıllarda, temel tasarım hocamızın biz öğrencilerini bakmayı öğrenmenin yolları üzerinde düşünmeye sevkettiğini hatırlıyorum. Otobüste gelirken gördüğümüz afişleri, duvarlardaki yazıları, ilginç özellikleri olan binaları hatırlayabilmeli, bunlar üzerinde yorumlar yapabilmeliydik. Görmek, bir yeniden kavrama algısıyla bakmayı öğrenmeyi gerektirir.

Bir grup yazar ve sanatçı başörtülü, başörtüsüz- Hülya Aktaş Yazıcı'nın Küçükyalı'daki resim atelyesinde bir araya gelmiştik, Kasım ayında. Amacımız, başörtüsü konusunda bunca yıl boyunca biriktirdiğimiz baskıları dışavuran ortak bir proje başlatmaktı. Projeye isteyen herkes çalışmalarıyla katılabilecekti. Projenin ilk etkinliği, "ortak resim çalışması" oldu. Sibel Eraslan, Ümit Aktaş, Saliha Avcı, Nalan Abbasoğlu, Gülnur Güler, Ayşe Taşkent, Emeti Saruhan, Aynur Çalpan ve Emel Nekay gibi yazar, ressam, şair ve sanat eleştirmenlerinin ve sade vatandaşların da katılımı ile gerçekleştirilen ortak resim çalışmasında katılımcı herkes, başörtüsü bağlamındaki baskılar karşısında hissettiği duyguları akrilik tekniği ile aynı tuvale döktü.

Soru işaretleri ve güvercinlerle büklüm büklüm uzayan bir yol açmak istedim ben, tuval üzerinde. Projenin yöneticisi Hülya Yazıcı Aktaş, dikkati başörtülü kadınların yaşadığı baskılara çekerken asıl amaçladığının, kişisel gelişmeleri baskı altına alan sınırlamaların olmadığı bir dünyada yaşama isteği olduğunu dile getiriyor. İkinci kapsamlı etkinliği bir önceki hafta Cumartesi günü Kariye Camii civarındaki Asitane Kültür Mer-

kezi'nde yapılmış olan projeye, isteyenler kendi seçecekleri alanlarda hazırlayacakları çalışmalarla da katılabilir. Projeyi 'bienal' olarak isimlendirmek yeğlenmedi açıkçası. Belki, Türk Dil Kurumu'nun 'bienal' yerine önerdiği "yılaşırı" kelimesi, bu henüz başlangıç aşamasındaki tasarı üzerinden hayat bulur.

Bakarken görebilme yeteneğinin özel bir çaba gerektirdiğinden söz ettim ya yukarıda... Dadaist sanatçıların kelimeleri karıştırırken gerçekleştirmek istediği belki de buydu: Dil ve üslupta hazıra konmaktan kurtularak kendine ait bir görüş için emek vermek, derinlemesine görebilen bir bakış kazanmak... Yıllar akıp giderken yaptığımız seçimlerle bir heykeltraş misali ebedi hayatımızı da kendi ellerimizle biçimlendiriyoruz. Ebedi hayatımızın hem ressamı, hem heykeltraşıyız. Bu bir açıdan kısa, bir açıdan da acıyla burulmaya devam eden bir zihin tarafından "gelecek uzun sürer" diye tarif edilmiş dünya hayatında nesneleri ve olguları özlerine yakın bir seviyede görmeyi bilmiyorsak, renkleri birbirinden ayırtetmekte başarılı değilsek, sonsuz hayattaki varlığımız adına nasıl bir tablo (ve nasıl bir sanat eseri) çıkarabiliriz ki ortaya... Başka bir incelik daha var bu konuda hatırlanması gereken: Bu dünyadaki asıl eserimiz, haksızlık, baskı ve zulüm karşısındaki tutumumuz. Dindar bir insan isek, haksızlık karşısında izlediğimiz tutumun, bir şekilde ahirette karşımıza çıkacağını düşünürüz.

Tam otuz yıldır kendilerine kapalı kapıların önünden geri çevrilmeyi yaşadı, bu ülkenin bir kısım genç kızları. Köşe yazarları onlara, mutfaklarda çember sakallı bir koca beklemek üzere evlerinin mutfağında beklemeyi öğütledi. Din kardeşleri arasında ise sokakların şer'en onlara rastgele açık olmadığını yazan köşe yazarları hiç eksik olmadı. Bazen 'mücahide değil şerire' olmakla suçlandılar. Sokaksız, yolsuz, yürüyüşsüz, dünyanın ve gökyüzünün keşfine kapalı bir dünyanın rengi, olsa olsa kurum siyahı olabilir. "Ninja kaplumba" şeklinde bir isimlendirmenin anısı –kaplumbağaların asıl rengi çimen yeşili olsa bile- belki duman rengiyle hatırlanabilir. Bütün Fatma'ları incitmeyi göze alarak "Karafatma" olarak isimlendirilen kızı te-

dirgin eden duygunun rengi kirli sarı olabilir mi?.. Karlı bir kış gününde üniversitesinin kapısı önünde bekleyip duran Hakkari kızın ellerinin rengi belki de, mor-beyaz. Topluiğneli çengelliiğneli bir çekiştirmenin kabuk bağlayan ince yaraları, militer çelik mavisiyle tanınabilir.

"Niye anneannesi gibi tülbent örtmüyor başına?" sorusunun tuhaflığının rengini bulmak için yeterli gelmiyor, bir tabloya ayrılan süre. (Biz tuval başındayken henüz orduya ait mekânlara girilirken başörtüsünü "çene altı bağlama" şartı ileri sürülmemişti.) Yine de Hülya'nın atelyesinde geçirdiğimiz birkaç saatin ardından yeşilin ve kırmızının da yer yer öne çıktığı, sarının ve mavinin sızıntılar halinde de olsa kendini hatırlattığı bir tablo çıkabildi ortaya...

Şair Kızlar Hikâye de Yazar...

Ayın sonuncu Pazar'ı. Saatteki yanlış anlama yüzünden, bulunduğum mekânda Hatice Algın'ın beni telefonla bulduğu halimle, mahalle kıyafetiyle yola düşmek zorunda kaldım. Algın'la Sevcan Toyga'yı Üsküdar'daki oldum olası "bekleme çeşmesi" diye adlandırdığım III. Ahmet Çeşmesi'nin önünde buldum. Daha fazla vakit kaybetmeyelim, demiştik. Oyalanmadan yola düştük. Üsküdar bildiğim Üsküdar, onca kalabalığına rağmen çekici, asli dokusuna sahip.

Kaknüs'e komşu Saklı Bahçe'ye, ismine inandırmak istermiş gibi, tefrişiyle masalsı bir ifade kazandırılan bir dar koridorla ulaşılıyor. *Edebiyat, Düşünce Ve Şiir Atölyesi Grubu* beni orada bekliyor. Bakmayın siz atölyenin isminin "şiirli" olmasına. Biz hikâye de konuşacağız.

İlgileri farklı olsa da, grubu bir araya getiren öncelikle şiir. Sakarya İlahiyat mezunu Kübra Bilgin, Marmara İlahiyat'ta İslâm Felsefesi dalında yüksek lisans yapıyor mesela. Sınıf arkadaşı Zeynep Çökren, musiki ve şiirle ilgileniyor, beste yapıyor. Yazmaya da ilgisi var Zeynep'in. "Nefessiz kaldığımda kağıda kaleme koşmak istemişimdir" diye anlatıyor, yazıyla ilişkisini. Leyla Marankoz genç kuşak şairler arasında öne çıkan, çeşitli dergilerde şiirlerini okuduğumuz, benim daha ziyade *Aşkar* dergisinden hatırladığım bir isim. Hikâye de yazıyor Leyla. Avrupa İslâm Üniversitesi üçüncü sınıf öğrencisi, ayrıca.

Hatice Algın'ı derseniz, ben onu *Kurtuba*'dan tanıyorum. Hatice şiirde ısrar ediyor bildiğimiz gibi, lise yıllarından bu yana.

Bu toplantıların gerçekleşmesinde emeği büyük. Bilim ve Sanat Vakfı'nda, poetika grubunun çalışmaları içinde yer alıyor bir yandan da… Şiir atölyesi Hatice'nin liseden bu yana hayali… Bu hayal, aynı hissiyatı paylaşan arkadaşların bir araya gelmesiyle hakikate dönüşüyor. İki kişiyle başlayan okumalar on kişinin katılımıyla genişlemeye devam ediyor. Meğer Aliyaları, Ali Şeriatileri, Sabahattin Alileri okumak isteyen ne çok arkadaşımız varmış, diyor Hatice.

İki yıldır her hafta şiir için toplansalar da, ayın son haftasını kitap okumalarına ayırıyorlar. Hikâye üzerine sohbet ediyor, hikâye yazıyor, okuyorlar.

"…Sanki Orhan Kemal veya Kemal Tahir halkın zevki değilmiş gibi konuşuyorlar. Bugün İstanbul'un erken kalkan otobüslerinde Orhan Kemal okuyan işçi çocuklar görebilirsiniz" diye yazıyordu Hakan Arslanbenzer, "Halkçı Edebiyatın Halka Faydası Var mı?" başlıklı yazısında. (*Fayrap*; sayı: 30) Şebinkarahisarlı, açık öğretim öğrencisi Mehlika Toyga, Sabahattin Ali okuduğu için otobüste solcu bir "amca"yı şaşırtan kız olarak kaldı aklımda. Filiz Ali'yle tanış olan bu amcayı kızlar şiir/hikâye atölyesine davet etmeyi düşünüyorlar.

Mehlika'nın kızkardeşi Sevcan daha ziyade çok yönlü bir okumayla kendini yetiştirmeyi hedeflemiş. Hangi türde ilerleyecek, bu kararı geleceğe erteliyor.

Zeynep Erten, Ankara İlahiyat mezunu. Bir süre mezun olduğu İHL'de öğretmenlik yapmış. Zeynep'in mesleki geleceğine bakışında yabancısı olmadığım bir hikâyeci kararsızlığı var.. Nasıl bir meslek edinmeli ki hikâye yazmayı sürdürebilsin… "Öğretmenlik yoruyor, zamanımı kaplıyor" diyor. Yazmayınca sıkıntı duyuyor. Kafasından hikâyeler yazıyor sürekli.

Üsküdar toplantısını takiben Zeynep'in Fayrap'da yayınlanacak bir hikâyesini okudum. Onda heba edilmemesi gereken nitelikte bir hikâyeci kumaşı olduğu açık

İrem Ertuğrul genç bir anne, KTÜ İlahiyat Fakültesi mezunu. Bu sene hikâye yazmaya başladı ve yazmayı sürdürmeye

de kararlı göründü bana. Hikâye yazarlığında ilerlemek için izlemesi gereken yol haritası konusunda bir hayli bilinçli, İrem. Olmadık zamanlarda aklına düşüyormuş hikâye, böyle söylüyor. Gündüz, bebek uyanıkken, kapıcı zili çaldığında… "Nedense, gecenin sessiz saatlerinde aklıma düşmüyor hikâye cümleleri" diyor. Kadın yazarlardan öğrenmeyi önemsiyor, aynı zamanda Ali Şeriati seviyor.

Zehra Betül bir finans kuruluşunda resmi yazışmaları yürütüyor. Denemeler yazarken hikâyeye yöneldi. Resmi yazışmalara alışkın kalemlerin bazen can havliyle edebiyata tutunmasının bir örneği Zehra. Hikâye yazmaya devam edecek.

Seray Yıldız, bilirim, hep yazmaya ayıracak zamanın peşinde, ülke ülke koşturuyor. Farsça, Arapça, Osmanlıca çalışıyor. Arapça'yı Suriye ve Ürdün'de öğrendi Seray. Hikâyeler tasarlıyor ya, oturup yazmaya zaman bulamıyor henüz. Seray halihazırda Süleymaniye Kütüphanesi'nde IRCICA ile merkezi Londra'da bulunan Furkan Vakfı'nın ortaklaşa yürüttüğü, Türkiye kütüphanelerinde mevcut Arapça eserlerin arşivini çıkartmaya dönük bir çalışma içinde.

Toplantının sonlarına doğru kızlar bir sürpriz yapıyorlar bana: Zizek *Paralaks*'ını Karatani'nin *Transkritik*'inden ivme alarak yazmış ya; *Transkritik*'le paralel olarak okumak istiyordum Paralalaks'ı. Nerede söz ettiysem aradığımı, onlar öğrenmiş; imzalı olarak hediye ediyorlar. Sevincimi yüzümden okunuyor olmalı, kelimeler fazla geliyor.

Saklı Bahçe'nin bize ait geniş salonunda hikâyeler üzerine konuşuyoruz, sevdiğimiz yazarları anıyoruz, sevme sebebimiz olan eserleriyle. İrem kişisel gözlemlerine dayanarak artık kadınların altın günü yapmadığını söylüyor. Toplanmalar da televizyon seyirciliğiyle kısıtlanıyor. Birinin dizisi başlıyor, kalkıyor erkence. Kimi kadınlar ev dışı mekânlarda buluşmayı tercih ediyorlar, bu buluşmalara da bir anlam vermeyi önemseyerek. Bir temaya dönük buluşmalar belli bir sebat gerektiriyor. Bu grubun istikrarlı bir yapısı var. Bazen kopmalar veya katılımlar olsa da belirgin bir dağılma gerçekleşmiyor.

Şiir atölyesinin kızları, toplumun bakışından yakınıyorlar: Şiir yazan kızlar sanki öncelikle hep aşık ya da aşık olunan kızlardır. Oysa şiir bir disiplin istiyor, şiir yolunda ilerlemek de epeyce irade…

Kızlar her Pazar günü farklı semtlerden akıyorlar Saklı Bahçe misali bir toplantı mekânına, yazdıkları, yazmaya hazırlandıkları şiirleri hikâyeleri konuşmak üzere. Bir gün önce Sultanbeyli'de başka bir okuma toplantısına davetliydim. (O toplantıyı da ayrıca anlatacağım) İki farklı semtte iki farklı toplantıda genç hanımların dileği aynı noktada buluşuyor: Öğrenme ve eser verme sürecini paylaşırken birbirinin aynası olmak. Göze görülmeyene, bastırılana tutulan bu aynadan şiirler, hikâyeler, alçak perdeden şarkılar yayılıyor şehrin sokaklarına…

Banyoyu Temiz Tutma Sorumluluğu Kime Ait…

Gökhan Özcan'ın "Kimse Yok" isimli fotoğrafında, bakanı düşünmeye zorlayan bir yalınlık var. Banyo duvarına yaslatılmış bir bebek mi gördüğümüz, yoksa çok katlı perde duvarlı bir binaya yaslanmış bir manken mi? Ben temiz ve çıplak bir banyoda bir oyuncak bebek görüyorum önce; ama, "sanatçı bu fotoğrafla başka şeyler göstermek istiyor bize", diye düşünmeden de edemiyorum.

Banyoda bir bebek, kadın cinsi olarak küçük yaşlardan ibaret bize yöneltilen ideal düzeyde varolma şartlarını, bu şartları haklı kılan terbiyeyi hatırlatıyor sanki...

İlk bebeğimi 7-8 yaşındayken geçmek bilmeyen öksürüğüm yüzünden babamın doktora götürdüğü Erzincan'da, bir oyuncakçı dükkanının vitrininde görmüş, sevmiş; o benim oyun arkadaşım olsun, istemiştim.

Toplumsal cinsiyet üzerine yazan feminist yazarların bir kısmı yıllarca, kız çocuklarına ve kadınlara özgü olduğu düşünülen beğeni ve seçimlerin, algıların toplum tarafından öğretildiğini savundular. Ama anneler bunu bilir: Önüne araba ve bebek koyduğunuzda, bebek yaşındayken dahi kızınız bebeği, oğlunuz arabayı seçiyor.

Önüne herhangi bir bebek ve bir Barbie konulan bir kız çocuğu da Barbie'yi seçiyor.

Kız çocuğu bebekliğini henüz sürdürürken Barbie'yi seçiyor ve bu seçimi onu baskılayan bir model halinde hayatında bir yer tutmaya başlıyor. Yetişkin bir insan olmakla bebek-kadın olmak arasında sürgiden zorlayıcı bir gel-gitle oluşturuyor kız çocuğu, genç bir kıza evrilen benliğini.

Fotoğraftaki bebek, Barbie'ye değil, benim ilk bebeğime benziyor. Oyun arkadaşı ve sırdaş olabilen bir bebekti o. Yatılı okulda bulunduğum bir dönemde eve misafir gelen bir akraba çocuğuna verildi. Bunun beni üzeceği hesaba katılmadı. Bebek, oyuncaktır ve oyuncak da oyun gibi paylaşılmalıdır. Elbette.

Banyo da evin kirlenmeye en çok açık ortak mekân ı olarak, temizliğine en çok vakit ayrılan mekân ıdır. Benim için temiz bir banyo, genç kızlık yıllarımda annemin küvetini lavabosunu klozetini duvarlarını zeminini defalarca ovmamı istediği nankör mekân . Nankör; çünkü, ne kadar ovarsanız ovun yüzeylerini, ışıltısı uzun ömürlü olmayacaktır.

Çok temiz bir banyo bu, fotoğrafta görünen, hiç kullanılmamış gibi, lekesiz ve yalın, öyle ki, banyo olmadığı bile söylenebilir; çünkü bize banyo olduğunu düşündürten tek malzeme, yeri ve duvarı kaplayan fayanslar. Yine de biz onun banyo olduğuna karar veriyor ve diyoruz ki o banyoyu temizlik tozlarıyla ovarak pırıl pırıl kılan bebek-kadın değil, Barbie-kadın, hiç değil.

Başka bir kadın var fotoğrafın arka yüzünde: Onun yüzünü görüyorum ben, fotoğrafa bakarken. Ellerinin temizleme tozlarından zarar görmesinin önemsenmediği, dizleri üstüne çöktüğünde dizkapaklarındaki kıkırdağın erimesini dert etmekten öte sıkıntıları ve ihtiyaçları olan, hatları karışmış, yaşı belirsiz bir kadın...

O yüzünde ışıldayan terlere aldırmadan küveti ovmaya devam eden kadını Gökhan Özcan nasıl da görüyor? Sanırım hikâye yazdığı için. Sahiden de yalın bir fotoğraf aslında göründüğü kadar açık seçik değildir ve bunu da en iyi hikâye yazarları bilir.

Temizlikçi Kadın ve Yazar Kadın

Yıllar önce Pınar Kür'ün bir söyleşisinde, evine temizliğe gelen kadının gündelik ücretinin bir yazar olarak kendisinin eline geçene göre çok daha fazla olduğunu dile getirdiğini hatırlıyorum. Kür, bir entelektüel, tahsilli bir kişi, bir yazar olarak emeğinin gündelikçi kadının emeğine göre daha yüksek olmasını çok tabii saydığı için kıyaslıyordu, yazar ve gündelikçi kadının emeklerinin maddi bedellerini.

Ama bakalım böyle bir karşılaştırma hakça mı? Yazar kadın yazıyla iştigali çoğu kez –elbet yazmanın elinde olmadığı hissiyatıyla birlikte- kendi seçiyor. Yazmak, yazı disiplini oluşturmak kadınlar için, özellikle de küçük çocuğu olan anneler için hiç kolay olmasa da, sevdiği işi yapmanın ayrıcalığıyla yol alıyor kişi yazarlık yolunda. Yaptığının, yazdığının, günü aşan, ölümsüzlükle ilgili bir boyutu olduğuna da inanıyor muhtemelen. "Örnek bir çilekeş" olması gerekiyor yazarken, ama bu çileyi kendi rızasıyla çekiyor, hayatın sıradan ve nankör gelen, zamanın unutkanlığa izin veren akışına katlanamadığı için.

Bu konuda sınıf farkı gözeten bir tutumun ideolojisi yok. Kaç yıl oldu; haftalık bir dergide solcu bir militan kadınla yapılan söyleşide okumuştum: Kasaba kökenli lise terk kız, katıldığı hücre-ev'de hücrenin lideriniinin çocuğuna bakarken, çocuğun annesi de daktiloyla örgüt için çok çok gerekli bir şeyleri yazmayı sürdürüyor. Zaman birdenbire kutsallaşıyor ve ortalığı bir sessizlik kaplıyor. Ne oluyor: Filanca kişi roman yazıyor. Bir ka-

dın daktiloyla bir şeyler yazıyor. Kutsal saatler bunlar, ne yazıyor olursa olsun. Bu kez ses bir cemaat evinden yükseliyor: Susun, filanca hanım kitap yazıyor.

Tahsilli veya üst seviyede sayılan bir meslek sahibi kadının kirli işlerini yoksul kadına yaptırmasının tutarsızlığını Aksu Bora'nın *Birikim*'de yayınlanan bir yazısında tartıştığını hatırlıyorum. Kirli iş-temiz iş, İslâmi hareketin gündeminde de yer etmiş bir tartışmadır: Yardım etmek istiyorsan muhtaç kadına, bunun farklı yolları da var. Ev işlerinin üstesinden gelemiyor, makul bir nedenle yardım almaya mecbur kalıyorsan, ayrı. Ama temiz işinin hatırına muhtaç kişiye kirli işlerini yaptırtıyorsan, sünnete uygun hareket etmiş olmazsın. Peygamber Efendimiz (sav) söküğünü dahi kendisi dikermiş.

Kimi insan için kirli işlerle bir ömür tüketmek kader midir? Bazı kadınların doğuştan fahişe ruhlu olduğunu söylemeyi, çapkın erkekler kadar hijyenik ev kadınları da savunur ya… Yüksek seviyede mesleğe (hatta ahlâka) ilişkin imtiyazını doğuştan mı getiriyor kişi ? Eski Yunan'da bu soruların cevabı neredeyse kesinleşmişti. Sonraları Marksizm'in pratiğe aktarılması sürecinde komünist ideologlar da işçi sınıfı ve parti ayrımı üzerinden bu sorulara yeniden cevaplar aramaya mecbur kaldılar. Ranciere *Filozof ve Yoksulları* isimli kitabını tamamen bu sorular için verilmiş cevapların yeniden irdelenmesine ayrılmış. "Sorgulanabilecek olan her işçide konuşacak olan, işçinin yokluğundan başka bir şey olmayacaktır. Ama işçiler zaten konuşmazlar. Zamanları yoktur. Çok yorgundurlar" diye yazıyor Ranciere ve mesela Sartre'ı eleştiriyor, onun, yazı yazmaya devam ettiği kuleden Yunan filozoflarının işçi sınıfını belli bir kadere mahkûm eden sınıfçı yaklaşımını tekrarladığı görüşü üzerinden.

Beni Ranciere'nin irdelemelerinde en çok, işçi sınıfının katıksız yorgunluğu nedeniyle katılamadığı işçi etkinliklerinden söz ettiği bölümler ilgilendirdi. Bir işçi kolay kolay katılamaz sendika etkinliklerine, mitinglere, işçi klübünün kültürel programlarına. Yorgundur çünkü ve işçi olarak kalması için de yorgunluk zemininde mevcut olmayı sürdürmesi gerekir.

Bazı kadınların yazı yazacak zamana sahip olabilmesi için, kimi kadınlar kendi yaşamadıkları evlerin kirli işlerini yapmaya devam etmelidir. İyi de, karşılığında ücret alıyor işte, ev işi yapabilme dışında da bir yeteneği yok, denilir kısaca. Bu çaresiz bir durum, ihtiyacı olan kadınlar daha tuzu kuru olanların kirli işlerini yapmaya devam edecek, denildiğini de duyar gibiyim.

"Geldiğimiz yere dönelim, suyu kirletmediğimiz zamanlara" diyordu Tarkovski'nin Domeniko'su, *Nostalji*'de. Her şey fazlasıyla kirlenirken ev işçisi kadınların sayısı da azalmayacak, artacak. Herkes kendi kirli işini kendi yapsın, gücü yetiyorsa tabii, dediğimde, hayatın acı gerçekleri yanında insanlığın henüz üretilmemiş teorilere duyduğu ihtiyaç ileri sürülecek.

Yazar kadın elinin altındaki lavaboyu temizlerken, evini temizlemeye gelen kadın kitap okuma molasını sürdürüyor olabilir en azından. Birbirinden öğrenmenin, yazıya dökülen kelimeleri de sahici kılan bir öğrenmenin başka da bir yolu yok. Temizlikçi kadının yeteneklerini keşfetmesi, yazar kadının kelimelerinin de sahicilik kazanması için ikisinin de teori üretimine bir şekilde katılması gerekmiyor mu… Ömrü kirleri paklamayla geçen kadının da yeteneklerini keşfetmek için biraz boş zamana, dinlenmiş bir zihne ihtiyacı var.

‘Öteki’nin Eşiğinden Geçmek

I– Tahran’da bir yas evine gitmek için hazırlanıyorum. Hava sıcaklığı belirsiz, ne giyeceğime karar vermeye çalışıyorum. Sadece hava sıcaklığını gözeterek değil, renk açısından da seçmem gerekiyor giysiyi; İranlılar yasın siyah tonla ifadesini önemsiyorlar. Aradan bir yıl geçse de yas sürüyor. Siyaha yüklenen aşırı anlama duyduğum tepkiyi bastırıyorum. Paylaşmam gereken acı daha önemli şimdi. Siyahlı giysiyle kendim olmaktan vazgeçmedim, kendimin alanı o insanların yüreklerini de içine alacak şekilde genişledi. Yaslarını hafifletmek için kendi isteğimle, gönüllü olarak tepkilerime ve tarzıma sınırlama getiriyorum, bir süreliğine.

Bu sınırlama kendiliğimi bastırmıyor, yamultmuyor; esnetiyor ve sınıyor.

Miguel de Unamuno’nun bir sözünü aktarıyordu Yasemin Çongar, “Dini seven bir dinsizin Tanrı teorisi” başlıklı yazısında: “Hakikat tevazu ile aranır.”

Birikim’de yayımlanan “Lâ ya da sürekli devrim: Halkın sesinde Hakk’ın sesini aramak” başlıklı yazımda, ötekinin (ya da yabancılığını koruyan komşunun) eşiğinden bir söyleşiyi paylaşmak üzere geçme kaygısının anlamlarına da değinmiştim.

Che Guevara’nın Sierra’daki hastalarıyla ilişkisinin kendi ifadesiyle, “Kendiliğinden verilmiş ve bir bakıma şiirsel bir karar iken bambaşka bir değere sahip ciddi bir güç haline gelmesinin” sebebi, yoksul, köylü halkla bütünleşme başarısıdır, Paulo Freire’ye göre. Bu başarıyı sağlayan ise, Che’nin alçakgö-

nüllülüğü, sevgi yetisi ve "âdeta kutsal kitap diliyle betimlediği yalın üslubu" olmuştur.

II- İnsanlarla bir söyleşiyi paylaşmak ve sürdürmek istiyorsanız, sınırlarınızı esnetmeye ihtiyaç duyarsınız. Ulaşmak istediğiniz bir hakikat varsa, eksikliğinizin bilincinde olarak sürdürürsünüz arayışınızı; Çongar'ın yazısının özü de buydu.

Genç kız babasının uygun bulduğu tarzda giyinmemeyi, kendi kişiliğini korumanın bir icabı sayıyor. Akşama misafirler gelecek. Dindar baba üniversiteli kızının misafirlerin yanında hiç olmazsa kollarını tamamen açıkta bırakan bluzlardan giymemesini rica ediyor. Kız ise babasının bu talebiyle kendisini olduğundan daha farklı görünmeye, dolayısıyla riyakârlaşmaya çağırdığını öne sürüyor. Tartışıyorlar. Sonuçta kız babasının misafirlerinin yanına çıkmama gibi bir tepki koyuyor ortaya.

Ece Temelkuran'la konuşmuştuk bu bağlamda. "Kız haklı", demişti Ece. "Yarın patronu, öbür gün kocası başka bir şeyler isteyecek kızdan, görünüşü kurtarmaya dönük. Bu kız hayatı hep başkalarını razı etmek için taviz vermekle mi geçecek..."

III- Ece'nin yorumu açısından irdelemeye çalışıyorum örneği. O zaman da "öteki"nin eşiğinden içeri girmede kişiyi ketleyen bir kendilik zindanı çıkıyor ortaya.

Halkla bütünleşmenin bir kuramdan ibaret olmakla kalmayıp kişinin özsel bir parçası haline gelmesi, sahici bir diyalogla mümkündür.

"Sahicilik" ise karşısındakinin hassasiyetlerini gözeten tanıma isteği olarak anlaşılmalıdır elbet. Diyalogun öngerektirdiği belli bir saygı ya da esneklik konusunda Ece de pek farklı düşünmüyordur sanırım. (*Muz Sesleri*'nin çağrışımlarına dayanarak söylüyorum bunu.) O evin eşiğinden adım atmak istiyorsanız, içerdeki atmosfere yerleşebilmeyle ilgili bir hazırlığınız olmalı. Ne üstencilik ne de yaltaklanmadır sözünü ettiğim. Kimse sizi zorlamaz, kişisel çıkarla ilgili olmayan bir üst amacınız vardır, gönüllüsünüzdür söyleşmeye. Bir şeyleri paylaşırken herhangi aydınlık ya da muğlâk olgu yeni bir kişilikle belirir önünüzde. Bir başkalaşma gerçekleşirse de ken-

di benliğinizin sınırlarında yoklamalar, sorgulamalar halinde sürer. Aşkınlaşma yolculuğu, nefisle bir hesaplaşma, ötekiyle işte böylesine sınayan, bazen de ola ki sınırlama talep eden diyaloglar gerçekleşmeden mümkün müdür... Karşısındakinin saygınlığını hatırda tutan bir ilgi, bir ihtimam nedeniyle, kendinize koyduğunuz sınırlar sizi bazen daraltsa da geri dönmenizin sebebi olmaz.

Sözlerinizi her şeyden önce kendinize de inandırıcı kılma, bu suretle kalpten kalbe bir yol açma gibi kaygılarınız yoksa da zaten o eşikten geçmemeniz gerekirdi.

Şortunuzun üzerine geçirdiğiniz etek ya da paçalı pantolon, girdiğiniz odada yer sofrası etrafında bağdaş kurmanız, giysinizin tonuyla yas evinin havasına aykırı kaçmama çabanız sizin siz olmaktan çıktığınızı göstermez de yansıttıkları bağışlama ve saygıyla birlikte, hakikat arayışı yolundaki cehdinizin ifadesi olurlar.

Başörtüsü Sınırları

Son günlerde Avrupa ülkelerinden gelen başörtülü ve çarşaflı kadınlara yönelik yaptırımları hatta saldırıları konu alan haberler yine sıklaştı. Geçen aylarda Almanya'da Mısırlı Merve Şirbini başörtüsüne bağlanan husumet duygularıyla bağlı sebeplerle öldürüldü. Fransa'da ve Danimarka'da, kadınların burkalı dolaşmalarını engellemeye dönük bir tartışma sürüyor. Bu tartışma Mısır'da yoğun olarak yaşandığı üzere, Müslüman toplumlara da örtülü kadınların yasaklarla sınırlandırılması eğilimini güçlendirecek şekilde aksediyor.

Avusturya'da bir öğrencinin başörtüsü okul arkadaşları tarafından yakılmak istendi bir de... Böyle bir haberin asparagas olduğunu düşünüyor insan, ilk okumada. Bir kimlik göstergesini sahibiyle birlikte küle dönüştürmeyi istemek için nasıl da nefret hisleriyle dolu olmalı, çocuk yaştaki öğrenciler.

Bu nefretin bileşenlerinden en azından biri, başörtülü kişinin hissettirdiği başka türlü bir ikâmet iddiası olmalı, kanımca. Böyle bir yurtlanma tarzı, özcü Avrupalı'nın aidiyete ilişkin kabullerini zorluyor. Göçmen kadın (çok çocuk doğurma temayülü yanında) bir de yurdunu mu getiriyor yanında.... Avrupalı kadın, mesela Germen kökenine karşılık başına örtmekle başka diyarlara göçmeyi mi istemiş oluyor...

Yeni müslüman kuşaklar Avrupa'da, bir Avrupalı olarak yaşama iddiasıyla var oluyorlar. Ebeveynlerinin belki derme çatma, eğreti bir şekilde taşıdığı sembolleri aslına uygun bir şekilde tanıyarak yeniden üretiyorlar. Üstüne üstlük, geri dönmeyi değil, yerleşmeyi, orada yaşama arzularını dile getiriyorlar her fırsatta.

Geçen yüzyıllarda Batılı sömürgecilerin topraklarındaki hâkimiyetinin ardından yaşadıkları göçler, Müslüman toplumların alışılmış sınırlarını da karıştırdı. İnsanlar yitik ekmeklerinin peşinde giderken sınırlarla ilgili alışılmış kabulleri ve yasaları da değişmeye zorluyorlar.

Tarih böyle bir göçü daha önce yaşamadı, bildiğimiz kadarıyla. Göçmen emekçi, kirli işler için döktüğü terin bedelini belki de böyle ödettiriyor kadir bilmez işverenlerine: Asli vatandaşlığın tanımını zorluyor, sınırlara özgü kuralları tartışılır hale getiriyor. Sınırların kurallarının bilinemezliği ve birbirine karışan dillerin kakofonisi, ufkunu genişletiyor göçmenin, görüşlerini berraklaştırıyor. Sınır ola ki bu yüzden zaman zaman esniyor, yeni tanımların arayışıyla. Bir taraftan da duvarlar yükseliyor, uzun atlamaya zorunlu kalan muhacirleri zaptetmek için ve aynı zamanda aşınmış duvarlar yıkılıyor, engelleyici olma kapasitesi daha yüksek sınırların inşası adına.

Kendine çizilen varlık sınırlarını aşarak yeni sınırlar içinde var olmaya çalışıyor Avrupa'da müslüman kadın, başındaki örtüyle. Alışılmış seyahat koşullarını zorluyor, ekmek parası ya da evlilik nedeniyle değil sadece, tahsil hayatını sürdürmek için de yollara düşüyor. Onu suskunluğa zorlayan sınırları sorguluyor, nerede olursa olsun. Yeni sınırları sanki onun duruşu tayin ediyor, bu yüzden de başörtüsü yangın çıkarılan bir sınır yeri, bir kimlik tutuşması alanına dönüşüyor. Yüzlerce yılın karşıtlık ve ön yargı birikimi, ölçülü "Aydınlanma" tahammülünü dahi başörtüsünün sınırlarında terk ediyor.

Başörtülü kadınlar görünürlükleriyle bir dil oluşturuyor, farklı bir varoluşa dönük iddiayı öne sürüyorlar. Bulundukları ortamlarda görünürlükleri nedeniyle çeşitli suçlamalar ve baskılarla fiili olarak önce onlar yüzleşiyorlar. Neredeyse yüzelli yıldır başörtüsü Batı ve Doğu, modernlik ve geleneksellik, İslâm ve modern dünya arasındaki gerginlik ve çatışmaların bir simgesi haline geldi; bu nedenle de söz konusu ikiliklerin uzlaşmazlığı nispetinde zor bir mesele olarak yeniden ve yeniden tanımlamalara maruz kaldı. İslâm'la ilgili tartışmalar başörtü-

lüler üzerinde sürdürülürken, kriz dönemlerinde ilk hedef seçilenler de hemen hep onlar oluyorlar.

Amerika'da, İkiz Kuleleler hadisesinin hemen ardından da ilk saldırıya uğrayan hedefti, başörtülü kadınlar.

Kendilerini korumaları için başörtülülere gösterilen çözüm görünüşlerinden vazgeçmek, varlıklarını bir gettoya hapsetmek ya da 'farklılık içinde birlik' çerçevesinde oluşturulan söylemler, farklılığı sadece folklorik göstergeler seviyesinde kabullenen bir anlama biçimini şart koşuyorlar. Bu şart koşmanın müslüman kadınları şu şekilde etkilemesi bekleniyor muhtemelen: Kendi kimliklerinden ve görünüşlerinden vazgeçmeli ya da ortalıkta görünmeyecek şekilde yaşamalılar. Aksi takdirde belki maddi olarak da ateşten bir gömlek giymeyi kabullenmeleri gerek.

Burada birkaç cümleyle ifade ettiğim bir baskının bedelleri şüphesiz çok daha ağır ve geniş şekilde ödeniyor.

Eskiden savaşlarda olduğu gibi, kalabalık geçişler sürmesin diye tutuşturuluyor sınırlar. Başörtüsünü tersine bir haçlı seferinin bayrağı gibi algılıyor olmalı, yangından medet uman zihin. Tutuşturulan ateşle küle dönüşmesi murad edilen bir metrekarelik kumaş değil, her yere taşınabilir bir vatan, bir yurt algısı olmalı.

Dilin yurda dönüşmesine benzer şekilde yeni bir anlam kazanıyor başörtüsü ve nerede olursa olsun, örten kişiye hiç olmazsa bir seccadelik bir ikâmet alanı bahşediyor.

28 Şubat Sürgünü İslâmcılar

Dünyanın birçok yerine dağıldılar, önce 12 Eylül, ardından 28 Şubat'ın yaydığı kara dalgaların önünde. Bu dağılmanın mantıklı bir sebebi olması gerekmiyordu. Sistemin yapısı, bazen insanlara kendi kendini sürgüne göndermeyi dayatan ayıklamalar ve dışlamalarla tahkim ediliyordu on yılda bir.

Çoğu göz önünde, yüksek sesle düşünen insanlardı. Bir geceyarısı evlerinin basılmasını, kitaplarının, dergilerinin, çekmecelerindeki mektupların suç belgesi halinde bir kenara toplanmasını yaşadılar. Ekranlardan nereden devşirildiğini bilemedikleri silahlarla, kendilerine ait dergilerin yanyana birer suç kanıtı gibi sergilendiği baskınlara maruz kaldılar. Terörist olarak isimlendirildiler. Kımıldayan perdelerin aralığında başka türlü bir varlıkla göründüler komşularına ve yanlarından geçilirken selamları duyulmak istenmedi. Gazetelerde fotoğrafları basıldı, bu defalarca yapıldı. Eşleri, çocukları bakkala giderken tuhaf sorulara, manidar bakışlara muhatap oldu.

Ola ki Ankara'da BDP'li siyasetçi Ahmet Türk'ün başına gelenleri onlar da yaşadı: Ev sahibi kapıya dayandı ve bir teröristin evinde ikâmetinin apartman halkını rahatsız ettiğini söyledi. Patronu odasına çağırdı, işyerindeki varlığının itibarına, ticari güvenilirliğine zarar verdiğini bildirdi. Gazetede yazılan her habere hiç sorgulamadan inanma temayülü içindeki akraba çevresi, tedirginliğini türlü yollarla hissettirdi. Çevre giderek daraldı. "Öz yurdunda sürgünsün" hissiyatı başka türlü yaşandı bu kez.

Yurdunda kalabilmek adına bir kendini silikleştirme dönemi başladı o zaman. Bunu nereye kadar başarabilirsin? Evin kadını

siyah başörtüsünün yerine arada bir renkli başörtüsü örtmeye başladı. Evin delikanlı oğlu hep kolunda taşıdığı gazeteyi çantasına tıkarak yürümeye yanaşmadı. Baba bir içeri alınıyor, bir bırakılıyor. Ola ki bazen anneyi de yanısıra sürüklüyor. Suçlu olmayı kabule zorlanıyor, zorla, işkenceyle. Belki bir zamanlar bir ev sohbetinde ya da müdavimi olunan bir kahvede öylesine söylenmiş bir söz bile yok, suçu kabullenmesi için. Ama o kahveye gitti. O mitinge de katılmıştı. İsmi bir kez düştü derin odakların eline. Evi farklı bir birim tarafından her an basılabilir. Duvardaki kûfi hatla yazılmış Ayet-el Kursi tablosu bir suç deliline dönüşübilir. Necip Fazıl'ın *Çöle İnen Nur*'u, Sezai Karakoç'un *Gündönümü* gibi rafta yanyana dizili kitaplar bile gece yarısı baskınlarında suç delili olarak toplanan kitapların arasına katılabilir.

Bir gece yarısı evi basılan adam kitap okuma grubundan arkadaşlarıyla mangalda kül bırakılmayan gece yarısı sohbetlerinde sarfedilen büyük sözlerden birinin kurbanı oldu belki de. O aslında sözünü hiç sakınmadı. Huzurunu korumak için güvenli bir cemaatin yüksek duvarları arasında bir mülk edinmeyi de getirmedi aklına. Tersine, kimi cemaat önderlerini sert kelimelerle eleştirdi. Bu yüzden de göz önündeydi varlığı ve suçlamaların hedefi olduktan sonra, göze batan bir varlık olacaktı bu. Ne faili meçhuller tamama eriyordu, ne de bu yüzden sürdürülen şeytan taşlama mitingleri. Bahriye Üçok öldürülüyor, ölümüne yol açan suikastin arkasında dinci bir örgütün var olduğundan kuşku duyulmuyordu. Uğur Mumcu öldürülüyor, protesto için yürüyen genç kızlar, "İsyanım mini eteğime karşı çıkan zihniyetedir" diye bağırarak, "dinci" diye nitelenen katili işaret ediyordu.

Bankalar, kamu kuruluşları hortumlanıyor, ele geçen paralarla toplum mühendisliği yapılıyor, insanlar askeri darbeleri kurtuluş yolu olarak kabule hazırlatılıyor, bunun için de acımasızca katledilmiş gazeteciler yazarlar bilim adamları yeniden katlediliyor, bu talihsiz kurbanlar için yeni katiller ve örgütler icat ediliyordu.

Kalmak gitmekten daha zordu bir süreliğine de olsa, yine de eminim, kalabilen mutlaka kalırdı. Böylece düştü yola o da, karaların havaların sınırlarını zorlayarak, memleketini terkedip

uzak diyarlara taşındı. Bu diyarlar çoğunlukla yeryüzünün Doğu'su değil, bir İslâm ülkesi de değil, Batı'da bir ülke oldu. Varlığının görünürlüğü ille de bir yara acısını duyurmayı sürdürmeliydi, belki o nedenle.

12 Eylül, halkın başörtüsü yasağına alıştırıldığı bir üslupla ilerledi. 28 Şubat sonrasında ise başörtülüler Fadime Şahinleştirildiler. Bunun anlamı başörtülü kadınların "kolayca kandırılmaya yatkın, iradesi zayıf, yönlendirilmeye müsait ezik (ve yozlaşmaya açık) ikinci cins" olarak yeniden tanımlanmalarıdır. Buna karşılık, askeri darbelerin bütün aykırı sesleri duyulmaz kıldığı ortamlarda başörtülü öğrenciler –hiç de görülmek istenmedikleri halde- göz önündeki varlıklarıyla bir sorgulamayı dillendirmeyi sürdürdüler.

İsmet Özel "28 Şubat diye bir şey yok" derken, neyi kast etti bilmiyorum. En basit okumada akla gelen açıklamalardan biri, sürekli darbe ikliminde yaşamakta oluşumuz konusundaki idraksizliğimiz. Basit mizansenlerle karıştırılmaya müsait bir inanç toplumu olarak hedef seçilmeyi hazmetmek kolay değil. Tüketim idelojisinin yürekleri kuruttuğu, şifalı kelimelerin bir tehdit kaynağına dönüştüğü zamanlarda manevi bir iklimin tecüssümü gibi duran insanların medyanın elinde oyuncak olması insanı hüzünlendiriyor. Nahif kişilikli, açık sözlü Müslümanlar bu yüzden de bir ortalıkta kalmışlık hissiyatına kapılarak gurbet yollarına düştüler.

Çetin Emeç'in eşi, faili meçhul cinayetlerin Müslümanların ve İran'ın üzerine yıkılmasına izin veren kabulleri, bizlerin çok iyi bildiği içeriğiyle gecikerek de olsa dile getirdi. Evleri basıldıkça yuvaları dağılan insanlar, bazen gönüllü, bazen de gönülsüz sürgünlerle çoktan yurtsuzlaşmışlardı oysa; uzak bir ülkeye göç etmedikleri halde bile.

Geri çekilme (veya göç), yenilginin kabulü anlamına gelmez. Bir yığın hikâye kaldı geride, sesi bastırılmış insanların düşlerini kanatlandıran ve toplumda benzeri görülmemiş bir konuşkanlığa yol açan ayrıntılarıyla birlikte.

Azerbaycanlı Kadının Örtüleri

Azerbaycan'da üniversitelerde başörtüsü yasağı birkaç yıldır daha kesin bir dille konuşuluyor. Bunun sebebi belki de devlet politikalarının geçmiş yıllarda bu konuda içinde bulunduğu kararsızlıktı. Kamusal alanda başörtüsü, politik açıdan tanımlanabilecek kadar açık bir varlık değildi henüz. Ancak siyasal ve ekonomik güçlüklerle yüzleşme sürecinde Azerbaycan yönetimi başörtüsünü paranteze almayı yeğledi. Gelgelelim başörtüsü de giderek yaygınlaşarak içine sıkıştırıldığı parantezden taşmaya başladı.

90'ların ortalarında Bakü'de yaşadığım yıllarda başörtüsü siyasal söylemlerde henüz bir yasak simge olarak yer bulmamıştı. Çünkü sistem ister istemez ateist bir propaganda temelinde inşa edilen kodlardan sökülmek isteniyor, bunun için de İslâmi konularda esnek bir tutum benimseniyordu. Geçiş döneminin belirsizlikleri içinde başörtüsü bazen Türkiye'deki üniversitelere alınmamış bir öğrencinin, bazen bir hidayetle başını örtme kararı alan bir genç kızın başında görünüyordu.

Kadın dernekleriyle iletişim kurarken ve aydınlarla söyleşilerimde ileride siyasetin tonunu belirleyecek elit kesimin başörtüsü konusundaki hassasiyetinin boyutlarını fark ediyordum. Kadın başını kendini erkeklerden korumak için örter, ancak kendine güveni olmayan kadınlarla köylü kadınlar başını örter, şeklindeki yargıların da bu kesimlerde hâlâ mevcut olduğunu gözlemliyordum.

Bakü yıllarında yaşadığım evlerden ilki olan üniversite sitesindeki dairenin, Kimya Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak

çalışan sahibesi ilk karşılaşmamızda başörtümden hiç hoşlanmadığını belli etmişti. Sanki "azadlık"la gelen dini heyecan anlaşılmaz bir nedenle onu başörtüsüne mecbur edebilirmiş gibi bir ürküntüyle konuşuyordu tesettür üzerine, biraz da İran'daki uygulamaların etkisiyle. Elbet başörtüsünü Sovyet propagandasının yoğun etkisiyle kadının ezilmişliğinin bir sebebi ve sonucu olarak da algılıyordu. Demir Perde yıkılsa da baskın Azerbaycan kültürü Türkiye'nin de ötesine geçen modernleşmesiyle başı örtülü olmayan bir kadın modeli üzerinden sürdürüyordu yapılanmasını. Başı örtülü kadın toplum ve kültürün nezdinde her türlü gelişme kalemi açısından "kapalı" bir yerde tutulmalıydı.

Bu alanda oluşturulmuş korkuların bir tecessümü gibidir, Azad Kadın Meydanı'nda bulunan, çarşafından kurtularak özgürleşen Azeri kadınını temsil etmek üzere tasarlanmış Azad Kadın Heykeli. Bu sembolün zıt tarafında ise Muharrem aylarında matemi gizli saklı da olsa yaşatsın diye siyah fanila giydirilen çocuklar vardır.

"Bakü caddeleri yeniden başörtüsüyle tanışıyor" diye yazmıştım, 1998'de yayınlanan "Mahremiyetin Tükenişi" başlıklı kitabımın "Azad Kadın Heykeli"ni konu ettiğim yazısında.

Sözünü ettiğim Fuad Abdurrahmanov tarafından yapılan heykelin ilhamını, ismi Azerbaycan'da sosyalizmin kuruculuğuyla özdeşleşen yazarlar arasında ilk sıralarda yer alan Cafer Cabbarlı'nın (1889-1934) ünlü romanı *Sevil*'den aldığı söylenir. Entelektüle kesimlerde hâlâ, "Şarkta kadın zarafetinin sembolü" sayılır, kitapta çizilen "Sevil" portresi.

Cabbarlı Sevil karakterinde, sosyalizme yönelerek bilinçlenen ve özgürleşen Azerbaycan kadınını idealleştiriyor. Sevil geçmişte kocasına bağlı ve itaatkâr bir ev kadınıdır. Tahsilsizdir, çarşaf kullanır. Kocası Balaş bayağı mizaçlı, ama modern görünüşlü bir kadına kapılır ve nihayet o kadın için Sevil'i evden kovar. Ortada kalan Sevil'e sokakta karşısına çıkan bir sosyalist ilgi gösterir, onu evine götürür, toparlanarak yeni bir hayata başlaması için yardım eder. Sevil bir fabrikada çalışmaya

başlar. Çarşafını çıkartır. Moskova'da tahsil yapmaya gider. Kocası Balaş Moskova'da tahsil gördüğünü öğrendiğinde kötü yola düştüğüne inanır ve onunla bütün alakasını keser. Sevil Moskova'dan dönüşünden bir zaman sonra Balaş'la karşılaşır. Balaş onu görünce yaptıklarından pişman olur. Çünkü Sevil artık tahsilli, kendine güvenli, modern görünüşlü bir kadındır. Balaş'ın çabalarıyla barışırlar. Mini etekli ve yüksek topuklu ayakkabılarıyla Sevil, kendisini bağışlaması için ayaklarına kapanan kocasına şunları söyler: "Ben aynı Sevil'im. Değişen sadece eteğimin boyu ve yüksek topuklu ayakkabılarım. Sen bana işte bunlar için yalvarıyorsun."

Atalet, mutilik sembolüdür çarşaf ve kadının cemiyette hak hukuk sahibi olmayışının da nişanesidir, 1987 basımı "Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi"nin açıklamalarına göre. Kadının kurtuluşu ise her türlü dini açıklamayı hükümsüz kılan sosyalist ideolojinin benimsenmesine bağlıdır. Çarşafın kadının ezilmişliğindeki rolünü abartmak için sanki Sevil giyim tarzı itibarıyla en uç noktalara taşınarak mini etek giyinmelidir. Buna karşılık mini etekli Sevil, aile ve ahlâk bağlamında kocası Balaş'ta bulunmayan güçlü değerleri içten içe korumayı başaracaktır. Sevil kuşkusuz Sovyetler dönemindeki Azerbaycan kadınını temsilde abartılı bir tip. Sovyetler dönemindeki Azerbaycan kadını, kamusal varlığını meşru kılmak için modern giyim kuşamıyla birlikte "erkeksi" bir duruşu da benimsemiştir. Sovyetlerin istihdam politikalarındaki olabildiğince kadın-erkek farkı gözetmeme tutumunun bu duruşu yaygınlaştırdığını söylemek olası.

Sovyetler döneminde Azeri kadınlarında beden/kimlik algısı, bastırılmış, derinlere itilmiş dini değerlerle, geniş bir alana yayılan resmi "özgürleşmiş aydın Sovyet kadını" idealinin çatışma ve uzlaşmalarıyla şekillenmiştir. Zihnen özgürleşmesi amaçlanan Azeri kadın, ruhen Müslüman kadınlara özgü değer yargılarına bağlı kalmaya devam etmiştir. Başörtüsünü atmışsa da ağır zırhlarla dolaşıyor; ruhunu ve bedenini örseliyormuş bu zırhlar, zararı yok, yeter ki çarşafı başörtüsü olmasın!

Başörtüsünden üretilen olumsuz anlamlardan ürkütülmekle birlikte, kamusal alana çıkan Azeri kadınların, tıpkı Kemalist kadınları andıran bir namus telakkisiyle donanmış olarak belki sezgisel bir şekilde içsel varlıklarını koruma çabasına düştükleri izlenimini edinmişimdir, yaşları Sovyet Azerbaycanı'nın yaşıyla özdeş "emekçi" kadınlarla söyleşirken. Görünüşü modern olsa da zamanında kolektif yaşantılara özendirilmiş kadın, çoğu kez hayata pederane bir bakışı muhafaza etmiştir. Nigar Refibeyli gibi şairlerin şiirlerinde dile gelen bu pederane bakış aile değerlerini her türlü kısıtlama altında korumanın bir yolunu bulacaktır. Tayyörlü kadın, tıpkı "Azizenin Son Günü" başlıklı hikâyeme esin kaynağı olan Bizim Radyo spikeri emeklisi Tamara gibi, dini inanç ve din kaynaklı gelenekler üzerine derinlemesine düşünmediği zamanlarda bile Muharrem ayında siyah fanila giymeyi sürdürmüştür.

Belli ki şimdilerde Azerbaycan'da modernist elitin aydınlanma ve ilerlemeyi şekiller üzerinden sürdürme geleneği yeniden canlanıyor. Sovyet ideolojinin kalın zırhlar nedeniyle ulaşamadığı Müslüman kadınların iç dünyaları ise piyasa değerlerinin sofistike işgâl yöntemlerinin taarruzuna açılmak isteniyor. Azerbaycan kadınları hassasiyetle korudukları değerlerini bir kez daha kalın zırhlarla korumaya mecbur ediliyorlar.

Sovyetler Birliği döneminde çarşaf kadının haktan hukuktan yoksunluğunun göstergesi sayılarak reddedilirken, "azadlık" döneminde tahsillerini sürdürmek isteyen başörtülü öğrencilerin "kendi iyilikleri için" hak ve hukuktan yoksun bırakılması, aşina olduğumuz bir hikâye. Dar ufuklu siyaset her zaman olduğu gibi meşruiyetini görünüşler üzerinden sağlayacağı zaferlere bağlıyor. Bu yasakçı yaklaşım, Müslüman kadınların örtülü giyimleri üzerinden yürütülen Sovyet modernleşmesinin aşılamadığının da göstergesi. Başörtüsü yasaklarını çözümlemeyi toplumsal uzlaşma süreçlerine terk eden Türkiye siyasetinin de geçen yıllar içinde, bu siyasetin kurucularını "ağabey" bilen Azerbaycan'a iyi bir örnek olduğu söylenemez.

Bacı, Bayan, Hanım, Hatun…

I– 90'ların ikinci yarısındaki cemaat içi eleştirilerden yola çıkararak yazdığım bir yazıydı, "Bacı'dan Bayan'a". Aylık bir dergide yayınlanmış; sonra, basımını takiben 312'den yargılanacak olan bir kitap için yeniden yazılmıştı. "Bacı" Müslüman ya da solcu, kadının cemaat/örgüt içi adanmış cinsiyeti perdeli varlığının adıydı, cemaat içindeki hizmetlerin koşuşturması sırasında muhatap olmayı kolaylaştırır, söyleşilere meşruiyet sağlardı.

"Bacı'dan Bayan'a" başlıklı makaleyi, o dönemde yazı yazdığım gazetenin bana her zaman "hanım" hitabıyla seslenen santral memurunun bir gün "bayan" diye hitabı üzerine tasarlamaya başlamıştım. Bu, söz konusu gazetede tesettürlü yazarların geri plana düşürülmesini, yazılarının bulunduğu disketlerin yazıişleri masalarında kayıplara karışmasını getiren, gazetede başörtülü yazar görüntüsünü seyreltmeye sebep olan merkeze yanaşma arzusuna denk düşen, bir sebeple (veya öykünmeyle) mesafe koyma arzusunu yansıtan bir seslenmeydi. Dolayısıyla "Bacı"nın temsil ettiği yakını, kendinden biri saymakla ilgili, saygının yanı sıra bir sorumluluk ifadesini de yansıtan mesafe bildiriminden tamamen farklıdır, "bayan"ın bildirdiği mesafe.

"Bayan", resmi ideolojinin değerlerini bir şekilde temsil eden kadının adıdır bir bakıma; yıllarca öyle algılanmıştır. Şimdilerde pazarcılar yoldan geçen kadına "bayan" diye sesleniyorlar ; bir bakıma onu popüler bir kabule erişen bir seslenmeyle tezgâha çekme düşüncesini yansıtıyor artık bu hitap. Yani, "bayan" sanki ulaşılmazlığı, resmiyeti yansıtan o eski "bayan" değil.

Bayan, bir bakıma görünüşte modern, aynı zamanda da eril kamusal alanda bu alana özgü dilin de muti icracısı… "Bacı" gibi "bayan" da cinselliğini örtbas etme kaygısı duyduğu izlenimini uyandırtır, lacivert tayyörleri, erkeksi duruşuyla. Eril kamusal alanda cinsel açıdan nötr olma gereğini umursamadığını ifade eden kadın ise giderek Musa Carullah'ın Müslüman kadınların saygınlığını vurgulayacak bir tonda kullandığı "hatun"un unvanını gaspedecektir.

II-Son zamanlarda "bayan" unvanının sol kökenli kadın yazarlar tarafından da içerdiği basma kalıp anlamlar nedeniyle eleştiriye tâbi tutulması dikkatimi çekiyor: Kadınlara dönük unvanların içerdiği gizil baskıcı veya ayrımcılığa sebep olan tonlar, gazete yazılarında ve romanlarında her zaman kanıksanmış olanın dışında bir bakma çabası içinde olan Oya Baydar'ın bir yazısının konusuydu. Baydar, "Orada Dur Sayın Başbakan!" başlıklı yazısını, Başbakan Erdoğan'ın "Başı örtülü bayan (!), başı açık bayan için 'ben senin haklarını savunacağım' diyor. Başını örtmeyen ise 'Ben de senin için bu mücadeleyi vereceğim' demiyor. İşte sorun burada" şeklindeki sözleri üzerine kaleme almış.

Baydar, "bay" ve "bayan" hitaplarının hoş olmayacak bir niyet bildirimi için kullanıldığını, Türkçe'de cinsiyet belirten sözcüklerin ise 'kadın' ve 'erkek' olduğunu hatırlatıyor yazısında, "Belli birinden söz ederken de, 'o kadın' veya 'o adam' yerine 'o hanım', 'o bey' gibi daha saygılı bir ifade kullanırız", diyerek. Bilinçsizce de olsa "kadın ayıp ve ayıplı sayıldığından bayan sözcüğüne sığınılıyor"; Ve, "…'Baaayan'cıların çoğu aslında iyi niyetlidir, kadın yerine bayan diyince kibar davrandığını, hatta kadına saygı gösterdiğini sanır." Ancak Başbakan'ın sözlerinde açımlanması gereken başka bir anlam da bulunuyor Baydar'a göre: Başbakan bu konuşmasıyla bütün başı açık kadınları aynı kefeye koyuyor. Oysa söz konusu olan hak ve özgürlüklerle ilgili mücadeleyse ne örtülü kadınlarla, ne de örtüsüz kadınlarla ilgili bir genelleme yapılabilir.

Bu arada hak ve özgürlükler konusundaki mücadelenin bir alış veriş meselesi olarak ortaya konulmaması gerektiği de Bay-

dar'ın bir diğer yerinde tespiti. ("Orada Dur Sayın Başbakan!", www.T24.com)

Yaşantıların getirdiği bölünmelerle ortaya çıkan kabuller, benimsemeler var bir de… Kimileri "hatun" olarak çağrılmaktan "keyif alıyor" olabilir pekâla. Kendi kadınlık algısını özdüşünümselliğiyle bütünleyen kadınlar, şablon modellerden olduğu gibi paket isimlendirmelerden de hoşlanmıyorlar. Başörtülü olsun, başı açık olsun…

Sanki "bayan", doğruyu sadece ben bilir ve size de bildiririm, diye öne çıkan eli sopalı Cumhuriyet kadınıdır! Verili kamusal alanın anahtarı da sadece tahakküm bildiren o aktörün elindedir, bay ya da bayan olsun. Kısacası yukarıdan dayatılan formalarla ideal kadın varlığına sahip oldurulmayı benimsemeyenlerin hoşuna giden bir unvan değil, bayan. Pazarcıların diline düşerken ikincil bir ifade kazanıyor olsa da…

III- Ece Temelkuran'ın tahsil ve iş yasakları ve sömürü sistemi tarafından mağdur edilen başörtülü kadınları konu alırken yaptığı "Türbanlı bayanlar" ve "başörtülü kadınlar" şeklindeki ayrımda da bir hakikat payı var olmalı. "Türbanlı bayan", hayat tarzını eşi (babası) dolayımıyla gerçekleştiren, bu nedenle de başörtüsü mücadelesinin doğrudanlığıyla sağladığı olgunlaşmanın uzağında kalan bir tip olabilir ancak. Söz konusu tipin dünya görüşünü salt başörtüsü ve erkeğine itaat gibi iki hususa yoğunlaştırmasının bir sonucu, başörtüsündeki markayla, ışıltıyla alayişle türbanlaşmaya giden abartıdır.

Birikim'in Aralık 2010 sayısında yayınlanacak olan "Açık Olmak-Kapalı Olmak" başlıklı yazımda da belirtim bunu: Başörtülü kadınlar turlara çıkıyorlar, müze geziyorlar, hayır dernekleri için bağış topluyorlar, tezhip sergisi açıyorlar, plates kurslarına gidiyorlar. Bunlar, yaşlanırken her kesimden kadında görülebilecek eğilimler. Ama şunlar da var: Kimi başörtülü kadınlar markalı bir başörtüsü bir gözlük için dünyanın parasını harcıyorlar, jipten inip siteye girdikleri bir hayat sürdürüyorlar, Peygamberimiz (s.a.v.) kızı Fatıma'yı bu heveslerden sakındırdığı halde, pahalı mücevherler ışıldıyor parmaklarında AKP'li si-

yasilerin başörtülü bir yakını türlü hastalıklara yakalanan kot taşlama işçilerinin medya fotoğraflarında görünmüyor… Öyleyse bir zamanlar mazlumiyetin ifadesi olarak da anılan başörtülü "bacı", şimdilerde steril bir hayat sürdüren bayana mı dönüştü…

Ayın bir de ayın öteki yüzü var: Aynı süreçte kendini üniversite kapısına zincirleyen başörtülü kızlar, sahip oldukları diğerkâmlıkla Bağdat'a canlı kalkan olmaya gittiler, Barış Filosuyla Gazze'ye yardım seferine katıldılar, tahsillerini sürdürmek için dünya ülkelerini dolaşmaya başladılar, geçen Ekim ayı sonlarında Gaziantep'te gerçekleştiği gibi kadın buluşmaları düzenleyerek sorunlarını tartışmaya açtılar…

Söz konusu olan siyaseten elde edilmiş bir imtiyazın örtülü kadınların görünüşüne, hal ve hareketlerine "bayan" unvanının mesafe koyan, statü ve misyon –model ve kurtarıcı olma misyonu- bildiren asli anlamını çağrıştıracak şekilde bir yansıması ise de, şu soru geliyor akla: Niye Türkiye'de iktidar yapısı kadınları bütün o kurtulmuşluk, kurtarıcılık ifadelerine karşılık "bayan"laştırmaya, bir kopya, klişe, uyarlama, mukallid varlık kılmaya bu denli hevesli ve yatkın…

Androjenik Bozulma mı?

Güneydoğu gezisi sırasında Mardin'de verdiğim "Dilde Kadın Varlığı" başlıklı konferansta ve ardından yerel bir radyo olan Cemre Radyo'daki röportaj sırasında ilginç sorular ulaştı elime. Bu soruların sadece bir kısmına cevap verebildim. Daha sonra elimde kalan soru yazılı not kâğıtlarını incelediğimde, şöyle bir soru çıktı karşıma: "Müslüman kadın yazarlar müslüman kadını doğasından uzaklaştırıp androjenik bir yapıya bürünmesini mi sağlamaya çalışıyorlar? Bu soru bağlamında, Batman'daki kadın intiharlarını değerlendirebilir misiniz…"

O bildik iddia her zamanki gibi karşımızda: "Yazılı kültür erkeğe aittir ve yazılı kültürün içinde bir yer edinme çabası, kadını cinsel doğasına yabancılaştırır."

Bir ara internette dolaşıyordu böyle iletiler. "Yazan kadın erkekleşir!"

Benim tanıdığım kadın yazarların çoğunlukla iyi bir ev kadını, eş ve anne olmaları rastlantı mı peki...

İnsanlık kültürü geldiği şu son birkaç yüz yıllık zaman dilimi içinde kadını yazar olarak güçlükle kabul etmiştir; kadınlar erkek adlarıyla yazmışlar, ya da yazdıklarını sandıklara, bohçalara, Elizabeth Ficher'in ifadesiyle ise (kuşkusuz mecazi bir anlamı olan) çuvallara gizlemişlerdir. Bunun sosyolojik açıklamaları olabilir. En yalın açıklama, kültür ve sanat ürünlerindeki erkek egemen boyutun, kadının doğurganlığıyla denkleşen bir boyutu olduğudur. Kadın çocuk doğuruyor; bu büyük

bir lütuf, bir imtiyaz. Dünyayı doğurmak gibi bir şey. Erkek sanatçı kadına öykünür, kimi eşcinseller kadına öykünür; kadın dünyaya bir hayat getirir çünkü.

Ruhu inkar edildikçe kadın, erkeğin temsil ettiği kültürün içinde bir yer tutmayı bir ülkü olarak benimser olmuştur.

Matbaanın icadının teşviklerini de ihmal etmeyelim. Bilgisayar icat edildikten sonra roman yazımında bir patlama olmasına benzeyen bir süreç bu.

Akıl açısından kadın, "erkek aklına bir ek değilse de bir yük olmuş şey" olarak tanımlanır. Dönemsel akıl iddialarının toplum ve medeniyet kriterleri açısından başat olması nedeniyle de kadınsı olan tarihin ve kültürün dışında tutulmuştur. Fakat Kur'an'da sıklıkla "Ey iman edenler... akletmiyor musunuz" şeklinde akıp giden sorular, sadece erkeklere yöneltilmiş değildir. Yazılı kültüre dâhil olmanın kadını yozlaştırdığı şeklindeki kanaat, dinsel dayanaklardan yoksundur. Böyle bir kanaat kaynağını, Rousseau romantizmiyle bir yerde bütünleşen –Peygamberimiz Hazreti Muhammed'e de atfedilen- yanlış bir ümmilik övgüsünden alır. Kültür kirletir, bozar, yok eder. Temiz ve iffetli kalması gereken kadın bu nedenle de yazılı kültürün dışında bir yerde, doğallığını koruyan bir çatı, bir liman gibi olsun istenir.

Kültür erildir ve yazı dilini kullanan kadın, dilin o niteliği nedeniyle bir açıdan cinsel saflığını yitiriyormuş gibi görünebilir. Bu nedenle de ısrarla yazmayı sürdürerek erkek egemen kültüre kadını hakiki bir insan, bir anlatıcı, bir özne olarak dâhil eden kadın yazarları takdir etmek gerekir.

Bir diğer bakımdan ise eril dili kullanmaya dönük ısrarı, kadınlara dönük bir suçlama veya küçümseme koyar ortaya. Küçümsemeler, kadınların verili kültürün zirvelerine asla ulaşamayacaklarına dair bir iddiayı da içerir. Eril dil o denli kavi ve mütehakkimdir ki kadın o dili kullanma yolunda bir yere kadar ilerleyebilir.

"Niye ben değil de o?" sorusuna dönüşür bir zaman sonra, o küçümseme dolu bakış. "Vesayet" kabul etmeyen kadın ya-

zarın metinleri hafife alınır, dahası o metinler yazarlarıyla birlikte hiç yokmuş gibi bir muameleye tâbi tutulur. Bir diğer tehdit, mahremiyetin ifşası iddiasıyla sökün eder. Kadın yazar, metinlerinde özel hayatını ifşa ediyordur. Bunu yapan kadın yazarlar vardır belki, fakat erkek yazarlar da elbette vardır.

Söylemin üretimi ve yorumu, güç ve kontrolle ilgilidir. Bu nedenle de Julia Kristeva gibi bir feminist teorisyen dikkatini dil sistemine yoğunlaştırmaktan çok, anlamın oluşum sürecinde gelişen etkinliklere odaklar. Dil bilimsel olanla olmayan arasındaki ayrım kaygan ve değişime açık olduğu gibi, anlamlandırmanın bu bölümlemenin hangi tarafına düştüğü kültürel olarak üretilmiştir.

Öyleyse kadının hâkim dil içinde paranteze alınması bir kaza eseri sayılabilir mi? Kuşkusuz öyle söylenemez. Kadınlar söylemeyi, içlerini dökmeyi ve sanatsal duyarlılıklarını dışa vurmayı kendilerine daha cazip ve uygun gelen kanallarla gerçekleştirmeye devam etmişlerdir. Yazılı dilin bunca etkili ve yaygın olduğu bir dönemde kadınların hâlâ eski söyleme ve ifade etme yöntemleriyle yetinmeleri beklenebilir mi peki...

Mutfakta Gelişen Bir Şeyler

Benliğimizin bir köşesiyle ilkel doğanın nefesini duyurtan bir ev üretimi özlüyoruz, oturduğumuz yükseklikleri dağlarla yarışan sitelerde. Kadını doğayla özdeşleştirerek kültürden (ve aklın alanından) soyutlayan türde cinsiyetçi yorumlara duyduğumuz tepki bir sorgulamaya dönüşürken, plastik üretimlerin sebep olduğu çevre meselelerini daha derinden düşünmeye sevkediyor. Sanki kadının aklı kısa sayıldığı için sömürülüyor tabiat. Ve yine sanki tabiatın kucağından varlığını sökerek verili kültürel yapılara karıştıkça, kadının fıtratında da bir çözülme başgösteriyor. Haksız sayılmayabilecek bir kaygıyla bunun aksini savunanlar da var: Kadınların doğaya yakınlığı büyük ölçüde güçsüzlüklerinin, kültürden ve doğayı tahakküm altına almanın teknolojik araçlarından dışlanmalarının bir sonucu ise, güçsüzlüğün ürünü olan bu özelliklerin olumlanması sahici bir kurtuluş alternatifi sunmayacaktır, diye yazıyor Val Plumwood.

Ormanları koruma mücadelesine kendini adamış –ve ormanda yaşayan- bir aktivist olan Plumwood kaygısını şöyle açıklıyor *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*'te: Kadınları "besleyip büyütücü" olarak olumlayıp, hayat verme güçlerini, doğada özümsenmelerini onaylar şekilde öven feminist yorum, kültürü yeniden oluşturmanın alternatiflerini, birbirlerine rakip erkekleştirme ve kadınlaştırma stratejileri açısından kurgulamıyor mu acaba…

Öte taraftan, tabiata ihtimam gösteren bir üretim tutarlı bir cevap hakkını saklı tutar bünyesinde. Suni üretimlerin (ve suni

ilişkilerin) yol açtığı kirlilik ve cinayetler yüzündendir ki kadınlar, verili kültüre ne denli dâhil olurlarsa olsunlar bir yerde besleyip büyütme eğilimlerini hatırlamadan edemiyorlar. Bu eğilim, toplumsal cinsiyet klişelerinde varlığını dondurma tehlikesini göze aldıracak kadar bünyeseldir, yapısaldır; bana öyle geliyor. Üretim süreci varlığın buz tutmasına izin vermiyor olmalı. Bir yerden sonra besleme, çoğaltma, kemale erdirme niyeti sadece tabiatla yetinmeyerek, kültürü de kuşatan bir açıda gerçekleşmeye başlıyor.

Bahçeye iniyorum, genç kızlar minik köpekleri gezdirmeye çıkmışlar. Onlarınki bazen hoş bir fotoğraf sunmakla ilgili bir merak gibi algılansa da genç kızların küçük yaratıklara düşkünlüğünü anaç tabiatın göstergesi sayanlar da olur. Karşıda bir apartmanın teras katı bütünüyle bir bahçeye çevrilmiş durumda. Bahçe sahibi bunun için gerekli izinleri almış olmalı; her çatı bir bahçeyi taşıyamaz. Etrafımda evinde papağan, hamster, kaplumbağa besleyen tanıdıklarım var. Ben de beş altı yıl iki su kaplumbağasına baktım evde. Baktım diyorum, çünkü bakımları uzaktan sanılabileceği gibi kolay değildi. Su kaplumbağalarını mini minnacık, zümrüt yeşili iki yavruyken eve getiren kızım, onların birer biblo olmadığını anladı çok geçmeden ve bakımlarını tamamen üzerime yıktı. Çabuk mikrop kapan nazenin varlıklar su kaplumbağaları, temizliklerine dikkat edilmezse gözleri hemen iltihaplanıyor ve tedavi edilmezlerse de kör oluyorlar. Sularının belli bir ısı seviyesinde bulunması ve sürekli yenilenmesi gerekiyor.

Eve-tabiata dönüş özlemini yansıtan şarkıların bestekârı Nazan Öncel köyde yaşamaya başlamış; İstanbul'a yakın bir köyden daha ideal bir yaşama alanı olabilir mi... Hem köydesin, ayakların toprağa değiyor, hem de arabaya atladığında uygun bir süre içinde şehir merkezine ulaşabilirsin. Bir elin kitapta, diğer elin kekik kaplı bir yamaçta geziniyor.

Mutlu miniminnacık kuzular düşünün bir de, yemyeşil tepelerde zıplayarak koşuşturuyorlar ve tavuklar düşünün, geniş bahçelerde, kene gibi zararlı mahlûkları temizleyerek do-

laşıyorlar. Mutlu kuzular yok artık, mutlu tavuklar da veya sayıca çok azlar. Karanlıkta, dar mekânlarda içeriğinden haberdar olmadığımız yemlerle gelişmeye zorlanıyor, bu yüzden de tatsız tutsuz etleri ve yumurtalarıyla cezalandırıyorlar insanları, vejeteryanları haklı çıkartarak.

Topraktan uzaklaşan evlerde hangi canlıyı lâyık olduğu şekilde geliştirebilirsin... Kombiha mantarını bebek büyütüyormuş gibi buzdolabında saklardı Alamancı bir yakınım. Şekerli çayla beslenen mantar, alerjik hastalıklarla daha bir gönülden savaşmak için bir iyi dinlenmeli. Metale temas etmemeli. Sessiz sakin bir ortamda demlenmesi sağlanmalı.

"Anneannem Tebriz köftesi yapma konusundaki maharetiyle bilinirdi" diye anlatıyordu arkadaşım Ferzane Devletabadi. "Köftenin hamurunu yapar ve dinlenmeye bırakırdı. Fakat sanırsınız bir cana dokunuyor öylesine yumuşak olurdu ellerinin devinimi, köfteyi yoğururken. Köfte hamuru istediği kıvama geldiğinde, yumuşak beyaz bir örtüyle kapatırdı üstünü ve serin, sessiz bir köşede dinlenmeye bırakırdı. Sonra da bizi uyarırdı: Hamur dinleniyor, yanında konuşmayın! Allah'ım, nasıl gülüşürdük. 'Köftenin canı mı var anneanne?' Vardı ona göre. Yaratılmış her şeyin şeyin canı var, cahil, sen nereden bileceksin. Suyun canı yok mu, havanın canı yok mu... Yumuşak hareketlerle yoğurursan köfteyi, o da sana lezzetlerini bağışlar. Bir zaman böyle felsefe yapardı. Sonra parmağını ağzına götürür ve susmamızı isterdi. Hamurun yanında ileri geri konuşulmayacak!"

Kadınların neolitik çağda ekerek biçerek kültürel bir devrim gerçekleştirdiğinden söz ederler antropologlar. Urumiye'de büyük bir bahçede kadınlar pekmez, salça, türlü bitkilerden şerbet elde etmek için uğraşırlar yaz boyu. Söğüt gibi bir ağacın çiçekleri imbikten geçerek şişelere damlayacak ve sabırla ağzına kadar dolan şişeler bodrumdaki raflara dizilecek. Biri karın ağrısına iyi gelir, öteki baş ağrısına. Mide ağrısı için yemeğin ardından bir fincan içersin şahesperenden, tansiyonun düşmüşse de badeşku şerbeti uzatılır yarım bardak.

Mutfakta ise kefir vardır aylardır, sessiz sedasız, loş köşede bir huzur bir sükunet içinde gelişiyor, çoğalıyor. Bir günü bulmadan sütün kimyasını değiştiriyor ağır uykusuyla. Süngerimsi kefir taneleri yoğurdun içinde plastik süzgece akıtılıyor ve tahta kaşıkla hafif hafif karıştırılarak süzülüyor. Eski zaman ambarlarına özgü ayran ve tereyağı kokusunu andıran bir koku yayılıyor eve bu işlem sırasında. İşte o zaman duvarlar esniyor, pencereler bir ovaya doğru genişliyor, kuzu sesleriyle, kuş cıvıltılarıyla, at kişnemeleriyle, reyhan kokusu ve erguvan rengiyle doluyor evin içi.

Yayla Seven Kadınlar

Karadeniz yaylalarının ıssızlığıyla ilgili bir haber izledim televizyonda, geçtiğimiz günlerde. Muhteşem çam ormanlarında sayıları iki elin parmaklarını geçmeyen aileler kalmış. Batı şehirlerine göç sürüyor. Erzincan yaylalarında da benzeri bir ıssızlaşmadan söz edilebilir. Yine de yaz aylarını olduğu gibi Ramazan'ı da yaylada geçirmek isteyen bir grup kadın tanıdığım var. Onlar Ramazan ayının tamamını olduğu gibi bayramı da yaylada geçirmişlerdi geçen sene, soğuk günler işaretlerini çoktan gösterdiği halde. Bu kararlarına şaştığımı söyleyemem. Daha yaz başında, kar yağıncaya kadar yayladan ayrılmaya niyetleri olmadığını gösteriyordu, sözleri sohbetleri.

Söz-sohbet ortamı sanki sırf yaylada kavuşulabilir bu nimettir! Kadınlar yayla hayatını, ev işlerini ve sorumluluklarını en aza indirgedikleri için seviyorlar. Ve arta kalan zamanlarında sözü birbirlerinden kaparak büyük bir iştiyakla konuşuyor, konuşuyorlar.

Refahiye'de, sıcak yaz günlerinde sıklıkla Keçeveli'nin Pınarı denilen yaylaya çıkıyoruz, çay saatinde. Belediye ailelerin mangal keyfi için ortamlar hazırlamış, adım başı tahta masalar, tabureler var. Biz çayı yanımızda götürüyoruz; ateş yakmayalım. Veli isimli adam işte bu orta yükseklikteki yaylada yaşıyor, keçe üretiyormuş. Bir alt yayla, Bakacak, tam olarak yayla sayılmıyor da yukarılara ulaşmak için bir basamak olarak görülüyor. Daha sonraki durakta adı rüzgârın hiç kesilmeyen sesinden esinlenilmiş Huğluca yaylası var. Kösepınarı, Zilgar'ın "Haru"su (yani ekilmeyen tarlası), Yanığın Doruk, Kızılpınar,

Eğrisu... Zirveye doğru çıkarken yayla isimleri işte böyle uzayıp gidiyor.

Eski adı Divir olan, çevre ahalisinin ve köylülerin hâlâ eski adıyla söz ettikleri babamın köyü Pınaryolu'nun sokaklarında yazın pek kadına rastlanmıyor. Erkekler köyde çiftle çubukla uğraşırken, kadınlar yaylalara gidiyor, gündelik sorumluluklarından uzakta bir geniş zaman yaşantısının güzelliklerini biriktirerek soğuk ve sıkıcı kış günlerine hazırlanıyorlar. Münire Teyze, "Yaylaya gitmeyen ben yaşadım demesin" diyecek kadar seviyor, küçük barınaklardaki eğreti yaşantıyı. Her iş olabildiği kadar yalın ve zahmetsiz görünüyor yaylada; peynir üretimi biricik sorumluluk. Temizlik ve yemekle ilgili ufak tefek işlerini de yaptıktan sonra, geriye kalan zamanlarını sohbet ederek, türkü söyleyip oynayarak geçiriyorlar. Arada bir ziyaretlerine gelen kocalarından söz ediyorlar. "Yarın gelecek benimki, karpuzla domates ısmarlamıştım" dediğinde İpek, eltisi Nezahat, o kocasının yolunu gözleyedursun bir zaman, kendi "yiğit" kocasının ısmarladığı malzemelerle birkaç saat içinde yol ağzında görüneceğini öne sürüyor.

Yaylaya çıkmak yaşını başını almış kadınlar için bir imtiyaz; genç gelinler evlerde bırakılıyor.

Yazın köylerde hayat şartları ağırlaşıyor. Şehirliler köylere akın ediyorlar. Ana-ata evleri kalabalıklaşıyor. Yaz konukları iş-güç zamanı köylerin ve dağların güzelliklerinden yararlanmaya çalışıyorlar. Kimileri yazları köylerine daha rahat dönebilmek için villa tipi evler yapıyor babadan kalma toprakları üzerinde. Hâlâ çiftle çubukla uğraşmaya devam eden köylüler ter dökerken, yazlıkçı, bazen de "piknikçi" olarak adlandırılan bu yarı-köylü ahali, köylerin iş-gücünün ürettiği tozun toprağın uzağında, yeşil köşelerde şehir yorgunluğunu üstlerinden atmaya devam ediyorlar.

Genç gelinler hem tarlalarda çalışan erkeklerle, hem de şehirden gelen akrabalarla ilgilenmeliler.

Yaylada ise ince işe ihtiyaç duyulmuyor, şu saatte yemek bekleyen işçiler yok, bağ-bahçe işlerine özgü yorucu tempo da yok.

Yayla hayatının şartlarında üretim ne kadar artarsa artsın, kadınlar eğlenecek, söyleşecek zamana sahip oluyorlar. Küçük oyunlar kuruyorlar kendi aralarında, mesela içlerinden birini yeniden evlendiriyorlar. Kına geceleri düzenliyor, oyunu ciddiye alarak ellerine saçlarına kına yakıyorlar. Peynir işi bu kadınlara az çok bir cep harçlığı sağlıyor. Düğün oyununda geline en az çeyrek altın tutarında hediyeler verilebiliyor. "Altın günü" gibi dönüşümlü olarak sürdürülüyor bu törenler, hediyeleşmeler. Bir hafta birinin düğünü, sonraki hafta ötekinin. Bu akşam hikâye sırası sende, yarın ise bende.

Bir anlatma özgürlüğü yaşanıyor, ama her kafadan bir sesin çıktığı da söylenemez. Herkes konuşacak, birinin sesi şimdi diğerlerininkini bastırsa da her biri nihayet anlatma imkânına sahip olacak; zaman bol. Her birinin dağarcığında farklı hikâyeler var. Bu hikâyelerden en ilginç olanlarından biri, işte bu yaylalarda ayı tarafından kaçırılmış bir genç kızı konu alıyor. Anlatılanlara bakılırsa yıllar sonra yarı ayı yarı insan görünümlü çocuklarıyla bulunuyor, artık tarak vurulmadığı, yıkanmadığı için keçeleşmiş saçlarıyla tanınmaz hale gelen genç kız; gelgelelim zorlukla ayrılıyor ayı kocasından, ayı sıfatlı çocuklarından. "Mağaraydı ama evimdi ya, ayıydı ama kocamdı ya..." Kadınların bulundukları şartlara –ve koca evinin düzenine- alışma istidatının çarpıcı bir örneği sayılarak sıklıkla anlatılan bir söylence bu.

Kızılpınar yaylasındaki evlerde eşya bırakılamazmış eskiden, yağma edilirmiş çünkü, ama şimdi iki-üç yıl ayak basılmayan yayla evlerini bile dayalı döşeli olarak, bıraktığı gibi bulabiliyor sahipleri.

İnsanlar artık küçük hırsızlıklarla yetinemedikleri için yayla evlerine yanaşmıyorlardır, diye düşünenler de yok değil, çevre ahalisinin ahlâki açıdan geliştiğine dair bir gösterge olarak okunabilecek bu güvenlik havası konusunda.

Nezahat Hanım insanlarda Allah korkusunun artmasına, helal-haram konularındaki bilincin yükselmesine bağlıyor, yaylaların güvenli havasını. Ona kalırsa köyünün insanı eskisine

göre daha dindar. Bunun kaynağı ise muhtemelen, tahsil görmek üzere büyük şehirlere giden gençlerinin dini konularda bilinçlenerek geri dönüyor oluşları...

Yayladaki kadınlar için korkutucu olan yine de eşkiya ya da terörist değil, ayı hücumu olabilir. Ayı da durduk yere hücum etmez hoş; yaylaya pikniğe gelenler tarafından korkutulmuş, ürkütülmüş olmalıdır. Bazen bir ayı çıkıp geliyor, gözüne kestirdiği bir yayla evini taşlamaya başlıyor. "Kuru sıkı tabancası vardı Nezahat'ın, ateş etti. Ayı anladı tabancanın kuru sıkı olduğunu, hücuma geçti. Taş bırakmadı etrafta, savurdu. Günlerce eve kapandık. Ayı umudunu kesince ırgalana ırgalana Ziyaret çamı'na doğru geçti gitti." Ayının taşlama eylemine yabancı olan yayla konuğu aşırı korkuya kapılınca, bildikleri bir yöntemle onu sakinleştirmeye çalışmış, yayla kadınları. İçinde bir demir parçasını kaynattıkları tereyağını içirmişler, ayı geçip gittikten sonra bile derme çatma barınaktan çıkmaya yanaşmayan nâzenin konuğa.

Yayla seven kadınlar o kadar kolay da kabul etmiyorlar bir konuğu aralarına; sözün sohbetin yerinde olacak. Kitap okumak için uzakta bir çam ağacının altına çekilemezsin, onlar konuşurken notlar almayı sürdüremezsin. Seni can kulağıyla dinlemiyorsa insanlar, neye yarar bildiklerin... Yayla seven kadınlardan hikâyeler dinlemek için, dağarcığında akıcı hikâyeler bulunmalı. Alınganlıktan uzak, kalendermeşrep olmalısın. Söze karışmalı, oyuna katılmalısın.

Mataramda Erik Şurubu

Bu kızlar yufka açamıyor, turşu kuramıyor, annelerinin kurduğu güzel sofraları hazırlamayı da beceremiyorlar… Başörtülü kızlarla ilgili alıp başını giden eleştiriler bunlar ki çoğu kez yandaşları erkeklerden (ağabeylerinden) geliyor. Başörtülü kızların kamusal alana ilişkin talepleri de bu tür kusurları sayılarak hatalı, yersiz, problemli bulunuyor. Sanırsınız erkek çocuklarımızı mükemmel yetiştirirken başı örtülü kızlarımızın terbiyesinde yetersiz kalıyoruz.

Gelgelelim kuşakların bir döngüsü var. Sorumluluk alan bir kuşağı, himaye görmeye yatkın bir kuşak izliyor. Alev Alatlı bir söyleşisinde dile getiriyordu, yeni kuşaklardaki maharet yoksunluğunu. Eline fırça alıp da odasının duvarlarını boyayabilir mi evin delikanlı oğlu? Tamir yapamaz, tornavida tutamaz. Gençlerimizin el becerilerini yitirmelerinin başlıca sebebi çekirdek ailenin kalın muhafazaları. Tarımsal nüfusun ağırlıklı olduğu dönemlerde çok çocuk daha fazla bilek gücü, ekime biçime, koyuna kuzuya akıtılacak daha fazla ter anlamına gelirmiş. Şimdi kıymetli çocuk alabildiğine korunuyor yorgunluğa, tere, özverili yardımlara karşı. Yamak veya çırak çocuk ise teoride tarihe karıştı. (Çocukların çırak olarak çalıştırılmalarına karşı söylemlerin zaman içinde gücünü yitireceğini, "çırak çocuk" olgusuna farklı formatlarla geri döneceğimizi sanıyorum, yakın gelecekte.)

Pek çok alanda hızlı değişimlere sahne olan bir dönemi adımlıyoruz, mesela iletişim teknolojisinin sağladığı kolaylıklar nedeniyle insan ilişkileri "yüz yüze" gerçekleşen boyutunu ihmale

yatkınlaşıyor zaman zaman, ancak kimi aile mirası alışkanlıklar, kabuller o kadar da kolay yok olmuyor. Bunun sebeplerinden biri, insanın kültürel süreçlerden süzülen iyiliklere, güzelliklere uzun zaman kayıtsız kalamayacağı gerçeğidir. Ayrıca çekirdek aile yapısı şartlarını bastırsa bile Türkiye insanı, bütün olarak da aile değerlerine sıkı sıkıya bağlı kalmaya devam eden toplumlar mimari ve şehircilik şartlarının dayattığı sınırları zorlayarak geniş aileyi farklı mekân larda gerçekleştirmeye devam ediyor, birbirine yakın evlerde.

Bütün iyiliği ve güzelliği geçmiş zamanın sayfalarında arayan muhafazakâr yazar belki tanımaktan uzak duruyor, ama gerçekten de reçel yapmaya devam eden kadınlar, yaprak sarması yapmaya meraklı genç kızlar var.

Reçel, murabba, turşu, marmelat, tarhana yapan kızlar bazen bir Aida Begiç (Kar; Bosna), bazen de bir Ali Refei (Balıklar Aşık Olurlar; İran) filmiyle çıkıyorlar karşımıza. Hayal ürünü değiller, sunuldukları sahneler ne kadar olağanüstü gelse de. Reçel kazanları kaynıyor, türlü türlü salata tabağı bir Jan Van Huysum tablosunun (ve pek çok Hollandalı ressamın eserlerinin) renklerini, desenlerini çağrıştıran renkleri desenleriyle tezgâhlara diziliyor.

Bizim kuşak bir ara dönemin ardından katkısız üretimin değerine inandığı için de mutfakta mesai harcamayı gerektiren tariflere geri dönen bir kuşak. Ama ben daha gençler arasında da benzeri bir ilgiyi gözlemliyorum. Bardağın dolu veya boş kısmını görmeniz, bakma sebebinize veya zihninizdeki soruyu ortaya koyma niyetinize bağlı olarak değişiyor işte!

Geçen yaz ramazandan önceki günlerde Bosna'dan gelen üç öğrenciyle Türkiye Yazarlar Birliği'nin Sultanahmet'teki merkezi olan Kızlarağası Mehmet Ağa Medresesi'nde buluşmuştuk. Elif Banu Samsun İlahiyat'ta 3. Sınıf öğrencisi; karşılıklı öğrenci kabulünü mümkün kılan Erasmus Programıyla Danimarka'da teoloji üzerine tahsilini sürdürmeye hazırlanıyor.

Münevver Pliska Bosna Üniversitesi Müzikoloji son sınıf öğrencisi. 7 yaşından bu yana keman çalıyor, bundan böyle ise çel-

lo öğrenmeye yoğunlaşacak. Münevver başını sonradan örtmüş bir genç kız. Yüzünde, bakışlarında tanıdığım Bosnalıların çoğunda gördüğüm kötülüğü tanımamış insanların apansızın büyük kötülüklere tanıklığının getirdiği, kıyısız bir olgunlaşmaya açık bir tür hayret ifadesinin izlerini taşıyor.

Sıcak hava yüksek nem oranı nedeniyle bir hayli bunaltıcı. Hepimiz bir şeyler ısmarlıyoruz, Yazarlar Birliği'nin konuklarına her zaman hoş bir kabul gösteren İsmet Amca'sına. Rize çayı, sallama çay, bitkisel çaylar, soğuk içecekler… Elif Banu bir şey ısmarlamak istemiyor. O yanında her zaman kendi hazırladığı kırmızı erik suyunu taşıyor. Erik suyundan bize de ikrâm ediyor üstelik. Ülke ülke dolaşanlara özgü ihtiyatlı, tedbirli bir çantası var Elif Banu'nun; çantasını benim için masanın üzerine boşalttı da saymakla bitiremedim içindekileri.

Buluşmayı tertipleyen Elif Yardımcı'nın felsefeye çok yatkın bir kafası var. Onunla yazışmaya, *Taraf*'ta yayınlanan "Öteki'nin Eşiğinden Geçmek", başlıklı yazıma gönderdiği eleştirel bir yorumun ardından başlamıştık. Aylar sonra da bu Sultanahmet buluşması gerçekleşti.

Yakın tarihlerde bir akademisyen şöyle bir sormuştu bana: Bugün neden kendini üniversite kapılarına zincirleyen türbanlı kadınlar görmüyoruz? Farklı kesimlerin onlar üzerinden oynadıkları oyun mu bugün hareketi kilitlenme noktasına getirdi? Esas olarak İslâmi kadın hareketinin kırılma noktası 28 Şubat mıdır?

Cevap olarak şunları söyledim aşağı yukarı: Bir hareketin her dönemde aynı özellikleri göstermesi, aynı göstergelerle ifadesini bulması gerekmiyor. İşte, Kızlarağası Mehmet Ağa Medresesi'nin açık havadaki bir köşesinde gösterişçi tüketime değil, üretime açık başörtülü öğrencileri hayranlıkla dinliyorum. Mütevazı, ölçülü ve amaçlı üç genç kız var karşımda.

Elif Yardımcı ney üfleyen, kung fu çalışmış İstanbullu bir genç kız. Uluslararası Saraybosna Üniversitesi'nde bilgisayar bilimleri ve mühendisliği alanında tahsil görüyorsa, bunun da nedeni, malûm; başörtüsü.

Fakat tahsilini sürdürmek için sınırları aşmayı göze almış. Ailesi de destek vermiş yollara düşmesine. Bir tür erkek fatma gibi yetişmiş Elif, abisiyle büyüdüğü için. Ama şimdi kendi öğrenci evini idare ediyor. Bu hayatın kendisini olgunlaştırdığını, sorumluluk üstlenmeyi öğrettiğini düşünüyor. Öte taraftan tahsil görmeyi belli kalıpları olan bir çalışma hayatına avantajlı bir şekilde yerleşmede bir vasıta olarak görmüyor kesinlikle. "Tahsil ille de mevcut çalışma/ iş sistemine katılmak için yapılmaz kanımca. Mevcut çalışma ortamları bana hitap etmiyor. Tahsil ille de meslek edinmek için yapılır düşüncesine karşıyım, üniversite tecrübesi bir kadına çok kapsamlı bir tecrübe kazandırır" diye ifade ediyor düşüncelerini. Bu görüşlerinin kadınların çalışma hayatına atılmasına karşı olduğu şeklinde anlaşılmasını da istemiyor. Sadece çalışma hayatını tahsilin süreğinde kaçınılmaz kalıplar halinde dayatan yaklaşımlara karşı mesafeli. Kendisinde iz bırakan Mısırlı bir sanatçıya ait bir karikatürden söz ediyor: Bir anne para kazanıyor ve tamamını çocuğunun kreşine yatırıyor. O da işte bu oluşumu tabiîleştiren zihin yapısına itiraz ediyor.

"Mataramda Tuzlu Su" diye yazıyor İsmet Özel en sevdiğim şiirinde, uzun yola çıkmaya hüküm giyen kişinin azmini ve kanatkârlığını anlatırken. Ben de matarasında kendi elleriyle yaptığı şuruplarla yollara düşen kızları tanıdım. Buradalar, aramızda, plastik ve klişe ifadelerden, taklitten ve hazıra konmaktan nefret eden varlıkları, ufuklarıyla. Yollara çıkıyor, aylar sonra dönüyorlar. İlim peşinde, aynı zamanda ev üretimine de değer veren kızlar muhafazakâr yazarların nostaljik cümlelerinden yağan geçmiş zaman sahnelerine sıkışmış hayal kadınları değiller.

Amatör Ruhlu Semtin Kızları

Onlarla önce Maltepe sahilinde düzenlenen iftarda tanıştık, içlerinden bazılarıyla aşina gibiyiz, sohbet arasında beni Sultanbeyli'deki derneklerine davet ettiler. "Mektep" isimli bir dernekleri var, hafta sonlarında kültürel etkinlikler gerçekleştiriyorlar bu dernekte, bazen de bir yazarı konuk çağırıyorlar. Eylül konuğu olarak gittim bir Cumartesi günü. Okumaya, yazmaya ilgili genç hanımların katılımıyla sınırlı tutulmuştu toplantı.

"Mektep" bir kadın derneği değil, kadınları bünyesinde faaliyete çağıran bir dernek.

Genç katılımcıların çoğu Sultanbeyli'de yaşıyor. Hemen hepsi Sultanbeyli İHL mezunu. Bazıları, lisenin ardından başını açmaya mecbur kalmamak için üniversiteye gitmekten vazgeçmiş. "Mektep"te sürdürülen faaliyetler kendini geliştirme imkânı açısından da çok değerli onlar açısından.

Sultanbeyli İslâmcılık bağlamında olsun, Refah Partili belediyelerin yükselişe geçtiği dönemlerde sürdürülen "siyasal İslâm" tartışmaları etrafında olsun gündemden hiç düşmeyen, bununla birlikte derinliklerine o kadar vâkıf olunamıyormuş gibi bahis konusu olan, bildik "getto" ve çevre-merkezi ilişkilerinde belirgin göstergelere haiz sayıldığı için de sosyolojik analizlere tabi tutulması süren devasa bir semt. Acele iskâna maruz kalmış olduğu hissini veren, çevre düzenlemesi ve mimari açıdan pek çok eleştiri getirilebilecek yapısı, "Büyük Şehrin" oluşumlarına göre parantez içinde tutulduğu halde geçen yıllarla birlikte kendine göre bir düzen edinmiş.

80'li yılların ilk yarısından 90'ların ortalarına kadar MGV'nin davetiyle Sultanbeyli'de çeşitli toplantılara katıldım. O zamanlar daha bir gecekondu havası hâkimdi semte. Aynı zamanda çok katlı gecekondulaşma faaliyetinin sebep olduğu bir imar havası vardı ki belleğimde biraz da inşaat tozu bulutuyla örtülü manzaralarla yer etmiş bu semt. Bazen bir cami yanındaki toplantı salonuna, bazen de bir eve giderdim konuşma yapmak için, iç tartışmalarımı sürdürürken. Konuşma konusu nasıl seçilirse seçilsin, konu her zaman "Müslüman kadının hak ve ödevleri" gibi bir başlığın kapsamına dönüşürdü. Kadınların pratikteki sorunları bunu gerektiriyor olmalıydı. Evinde elektrik şebekesi bulunmayan ya da kocası işsiz olduğu halde kendisine evlere temizliğe gitme iznini vermeyen daralmış bir kadına yapacağınız konuşmada sözü Diriliş edebiyat akımına ve Sezai Karakoç'un "Balkon" şiirine getirebilirsiniz, ama çok da derinlere gitmek gelmez içinizden benzeri okumalarda.

O yıllarda Sultanbeyli kadını, İstanbul'da kaybolmamak için bir toz bulutu arasında sılasını var etmeye çalışan yılmaz bir savaşçı olarak görünürdü bana. Yerleşme konusunda duyguları karmakarışık; aklı hâlâ bırakıp geldiği yerlerde. Yerleşirken karşılaştığı meseleleri ne önemsemezlikten geliyor, ne de cevap arayışını erteliyor. Yerleşme sürecinde gerekli özgüveni ona kazandıran ise aynı zamanda Müslümanca bir hayat tarzının icaplarını öğrenerek tatbik etme çabası…

Sultanbeyli'ye yine bir konuşma için gidiyorum şimdi; belki on beş yıllık bir aradan sonra. Şehrin kendiliğinden oluşan yapısına epeyce çeki düzen vermeye çalışan bir belediyesi var. Beni toplantı mekânına götüren genç arkadaşım Yasemin Göçer'le bulvarda yürüyoruz. Şehrin pek çok semtinden, mesela yoğun nüfusunu metropolle bağdaştırma yolunda büyük bir çaba içinde görünen Esenler'den geri kalan bir yanı yok günümüz Sultanbeyli'sinin. Parklar, sinemalar, ünlü markaların mağazaları, hantal, heybetli camilerin yanı sıra yeni bir algıyla, beğeniyle inşa edilmek istendiği anlaşılan camiler...

Yıllar önce anneleriyle İslâm Tarihi'nden sahneler, Müslüman kadının nitelikleri, iş hayatı ve üretimi, okur-yazarlığı; ge-

niş ve çekirdek aile, "kendini devrimci yetiştirmek" ve "ne yapmalı?" gibi konular ve sorular etrafında sohbet ettiğimiz genç kızlarla, şimdi birkaç kitabım üzerine söyleşeceğiz. Benim de onlara sorularım olacak. Vakit yetmeyecek nihayet ve bir başka buluşma için sözleşeceğiz.

Hâlâ göç alan bir semt Sultanbeyli; Urfa'dan, Van'dan, Siirt'ten, bazen Karadeniz'den insanlar geliyor. Çoktandır bu semtte oturup da hâlâ Boğaz köprülerinden bir kez olsun geçmemiş, denizi görmemiş insanlar var aralarında. Suyu ve yolu olmayan mahalleler var. İnsanlar köylerinden gelip rastgele bir araziye ev yapmışlar.

Yasemin'in eşi Mehmet Akif Göçer anlattı: Şimdilerde, 300 binin üzerinde bir nüfusu var semtin. Tipik bir Sultanbeylili var mıdır? Bunu konuşuyoruz Göçer çiftiyle yol boyu. (Göçerler Sultanbeyli etkinliklerine Pendik'ten geliyorlar.)

Dışarıdan kız alıp vermeye o kadar sıcak bakmıyor Sultanbeyli halkı. Yine de sanıldığı kadar homojen de değil yapısı. Bakıyorsunuz çarşaflı annenin kızının başı açık. Aleviler, BDP'liler var. Sarıgazi'de PKK yanlıları oturur. Oluşmuş doku o kadar kolay değişmiyor, etrafına doğru taşsa da. Müzmin tapu sorunları şehrin göçebe havasını hâlâ korumasının hem sebebi, hem sonucu.

Bütün binalar kaçak görünüyor çoğu zaman, denilebilir ki 15 mahalleden sadece biri tapuda kayıtlıdır. Sultanbeyli bu anlamda "2B" kapsamına tâbi. (2B şu demek: Vatandaş orman arazisine en az 20-30 yıl önce kondurmuş evini. Devlet o araziyi, arsayı vatandaşa uygun bir yolla satmayı teklif ediyor. Aksi takdirde yapı kaçak konumunda kalmaya devam edecek.)

Bir otoban Sultanbeyli'yi ikiye böler; gelgelelim bu otobandan semte ulaşılamaz. Bu çıkışsızlık semtin ekseriyetle nâmevcut olmasından mı ileri geliyor, yoksa zaman içinde semt halkının kendini anlatmasında bir handikap oluşturmaya başlayan İslâmi dokusuyla ilgili yalan yanlış bilgi ve izlenimlerin etkisinden mi kaynaklanıyor, tartışma konusudur. Otobana kapısı penceresi olmayan semt, her türlü göstergenin aşırı boyutlarda seyrettiği bir sosyal dalgalanmaya sahne olurken bir de kendisiyle ilgili ön yargıların kısıtlanmalara sebep olan baskısına maruz kalıyor.

Sultanbeyli son on yılda hızlı bir değişim yaşadı, Mektep'in en faal üyelerindne biri olan Tuğba Taktak'a göre. Üniversiteye giden öğrenci sayısındaki artma toplumda bir farklılık oluşmasında etkili oldu. Mağazalar çoğaldı, çeşitlendi, ünlü markalar Sultanbeyli'nin merkezinde şube açtılar, yatırımcıların da semte ilgi gösterdiğini anlatan göstergeler var. Bunların yanısıra dershane sayısı, SBS kursları arttı. Televizyon geçmiş yıllara oranla daha fazla hâkim ev hayatlarına.

"Mektep" mekânı, Sultanbeyli'nin merkezinde yer tutan Fatih Bulvarı'a açılan bir sokak üzerinde yer alıyor. Semtin kitap dostu mümine kızları haftanın belli günlerinde bu merkezde verilen dinî, kültürel ve sanatsal derslere, etkinliklere katılıyorlar. Okuma grupları, spor faaliyetleri, kültürel geziler de derneğin müdavimlerine sunduğu imkânlar arasında. Çağdaş İslâm Düşüncesi Okuma Grubu'nun listesinde yer alan bazı isimler, şunlar: Cemaleddin Afgani, Muhammed İkbal, Musa Carullah, Seyyid Kutup, Ali Şeriati, Cabiri, Hasan Hanefi, Abdülkerim Suruş, Aliya İzzetbegoviç…

Okuma etkinlikleri dışında ayrıca kadınlara dönük seminerler düzenleniyor. "Evde Karakter Eğitimi" programıyla da altı yıldır 6-11 yaş arası çocuklara yönelik aşamalı bir eğitim uygulaması sürdürülüyor. Bu uygulamada çocuğun ev evin yapısı dikkate alınarak programlar oluşturulmasına özen gösteriliyor.

Derneğin programlarında aktif olan genç hanımların önemli bir kısmı Sultanbeyli İmam Hatip Lisesi'ni bitirdikten sonra ilahiyat eğitimine yönelmiş. Bazıları başörtüsü yasağı sebebiyle üniversiteyi yarıda bırakmış. Mesela Nesligül Sağman, kendisini "hayat öğrencisi" olarak tanımlıyor. Nasıl üretelim, nasıl okuyalım, bu sorulara cevap bulmaya çalışıyor. Tembel bir ev kadını hayatı sürdürmeyi benimseyemez asla, yasakların yönelmeye zorladığı yas iklimine kapanmayı da kabullenemez; öyleyse ne yapması gerekir? Çernişevski'nin ve Ali Şeriati'nin sorusu, her zaman hepimizin cevap bulmaya devam ettiği soru Nesligül Hanım'ı da düşündürtüyor yıllardır.

Birlikte geçirdiğimiz saatlerde bana sorulan sorular ve kendi sorularıma aldığım cevaplara dayanarak şunları söyle-

yebilirim: Sultanbeyli kızları çalışma veya iş olgusunu fikir ve sanat ve topluma hizmet üretimi gibi bir açıdan değerlendirmeye çalışıyor. Kız çocuğunun okumaması, çalışmaması diye bir yargıdan söz edilemez; tersine, çalışmasını, iyi bir meslek edinmesini sağlayacak bir eğitim görmesini bekliyor aile kızından, dile getirildiği kadarıyla, en çok maddi sebeplerle. Elbet dininin icaplarından taviz vermeyeceksin, yine de bir mesleğin, işin, maaşın olmalı; bu bekleniyor. İlahiyat öğrenciliğinin de bazen içeriği değil, sonucu önemli geliyor ailelere: Mezun olduğunda ne yapacak öğrenci, uygun bir iş bulacak mı… Mektep'e gitmek, evde bir odaya çekilip kitap okumak desteklenebilir iyi fiiller de, bunun sonu nereye varacak…

Tuğba Taktak, başörtüsü konusunda taviz vermemek için üniversite sınavlarına girmemeyi tercih ettiğini söylediğinde, ailesinin bir meslek sahibi olması konusundaki ısrarıyla karşı karşıya kaldığını anlattı. Genç kız üniversiteye gitmeli, ya da iyi bir kısmet bulmalı; ailenin düşüncesi bu. Tuğba hep şimdi Mektep'te gerçekleşen türde çalışmaların içinde olmuş oysa, evlendikten sonra da değiştirmemiş çalışma programını. Bu istikamette ilerlemenin hiç kolay olmadığını vurguluyor: Sultanbeyli'de aileler nezdinde kültürel faaliyetlerin bir değeri olmadığı gibi bir kanaate ulaştırdı onu tecrübeleri.

17 yaşındaki lise öğrencisi Emine Çınar da, "Okula gidiyorum, dershaneye gidiyorum" dediğinde çevresindeki insanların ne olmak, ne yapmak istediğini değil, ne iş yapacağı sorusuna yoğunlaşmalarından, Mektep'e geldiği için de komşularının" kârın ne peki, çıkarın ne, o derslerin sana ne yararı olacak?" diye sorular sormalarından rahatsızlığını dile getiriyor. Mektep müdavimi hanımlara göre genç kızların hayat tarzı tercihlerinde en belirleyici olan, aile ortamlarıdır. En belirgin aile hassasiyeti ise ebeveynlerin bazen dini ilkeleri gözetmekte yetersiz kalan gelenek ve adetlerin sürmesi konusundaki direnci.

Ailelerinin sabit görüşlerini aşmanın zorluklarına karşılık tesettürlü bir genç kıza ihtiyaç duyduğu özgürlüğü sunan rengârenk bir semt Sultanbeyli, Nesligül Sagman'ın tasvirlerinde. Her türlü tesettürlü var. Çarşaflı da başörtülü de mini etekli de

var. Genç bir kız Büşra'nınki gibi bir feraceyi sanki iç rahatlığıyla sadece Sultanbeyli'de giyebilir. Genç nüfus çok yoğun. İnsanlar bilgiye aç. Cemaat faaliyetleri çok etkili.

Akrabalar arasında nifak çıkmasına sebep olabilecek laf-söz endişesi yüzünden evdeki kızın semt dışına çıkmasına iyi gözle bakılmıyor. Ağabeyin halletsin, laf gelmesin akrabalardan şimdi durduk yere, deniliyor. Pek çok aile yabancıya kız vermekten kaçınıyor, o tür evliliklerin kolayca çözüleceği kanısı hâkim semtte. Yabancıyla evlenen kıza da bir mesafe konuluyor. Bazı aileler kendi aralarında evlenme geleneğini sürdürdükleri için mesela yemek kültürleri pek gelişmeyebiliyor. Erkeklerin ikinci evlilik yapmasına hemen hemen hiç rastlanmıyor.

Ev kızı tesettürlü ve İslâmi değerlere bağlı olsa da ailelere yetmiyor bu. Dini/kültürel faaliyet başlığına karşı dile getirilmesi zor bir güvensizlik var. Akrabaya, eşe dosta açıklanabilecek bir uğraşıdan söz etmek gerek. Kente tutunmak için zorlu bir mücadele vermiş olan aile, kızlarını maddi güvenlik içinde görmek istiyor. Dinî açıdan kendini geliştirme çabasını yabana atmasa da, bu çabanın bir mesleki faaliyet gibi zaman alması karşısında kuşkulu davranıyor.

Sultanbeylili ailenin İslâmiliği bu anlamda kasaba ve köylerden gelen yapıyı koruma taassubu ile yorumlanan bir İslâmilik olarak tanımlanıyor, Mektep'liler tarafından. Aileler korunma amacıyla kendi içlerine kapalı yaşamayı yeğlediği için de tutucu ve katı yaklaşımlar ortaya koyabiliyor, kızlarının tercihleri konusunda. Bununla birlikte maddi sıkıntıdan muzdarip annelerin kızları için, okusun, meslek sahibi olsun, el oğlunun eline bakmasın, dediği oluyor.

Üniversiteli kız, aile nezdinde görece bir serbesti kazanıyor. Sultanbeyli'den çıkıp şehrin merkezine uzanma ve eve geç saatlerde gelme imtiyazına sahip oluyor. Bu yolla bir meslek sahibi olarak kendini kurtaracaktır, bakış açısı budur.

Bütün değişmelere karşılık Sultanbeyli hâlâ dün İstanbul'un eteğine kondurulan kasaba ve köy iklimini koruyor.

Bu semtte yaşamanın hoşluklarından söz ediyor genç hanımlar. Akraba ve komşuluk ilişkileri bir baskının sınırlamalarına

yol açtığı kadar sunduğu samimi ifadeleriyle de güven kaynağı. Melek Ergen, Ramazan günlerinde komşular arasındaki davetlerin güzelliğini yansıtan izlenimlerini aktarıyor. Mukabeleler, iftarlar, çocuğun ilk okula yazılacağı gün yaşandığı şekilde paylaşılan bir heyecan, şenlik ortamı; süregelen doğaçlama bir dayanışma havası… Tuğba Taktak, ailelerin kızlarının kendini yetiştirme çabasına dönük kuşkuları ve pragmatik yaklaşımlarına rağmen Sultanbeyli'nin amatör, zorlamayan bir ruhu olduğu kanısında. Okul hocalarına da yansıyan bir samimiyet, gönüllü ruh, semtin geleceğine damga vuracak bir dinamizmin de kaynağı. İHL lisesi öğretmenleri çoğunlukla idealist gençlerdir; çünkü bu semte Şark Hizmeti kapsamında gelirler. Semti "İstanbul'daki Şark" olarak tarif ediyor Tuğba. Zaten yıllardır Şark hizmeti kapsamında bulunan Sultanbeyli, 2001 yılında iptal edilen bir uygulamayla İstanbul'a dahil olma sürecini adımlamaya başladı.

"Amatör ruhlu semtin kızları", dün annelerinde gördüğüm ihlas ve tevekkülü kitap sayfalarından akan bilgiyle ve hayatın seslerine açık bir bilinçle güçlendirerek semtin bir bakıma kendi haline terk edilmiş kapalı yapısından kaynaklanan zaafların üstesinden gelmeye çalışıyorlar. Soruları ve cevaplarıyla, daha ziyade psikolojik açıdan uzayıp giden yüksek duvarları aşarak, metropol kürsülerine "nâmevcudiyet" varsayımı üzerinden bir varoluşu gerçekleştirmenin zorlu çabasını öğretmeye haiz bir içerik kazanıyor, Mektep buluşmaları.

Beden Dilinin Telaşesi

Canı sıkılan kadınlar, çekirdek ailenin çarpıcı gerçeği. Üretim alanı daraltılan çekirdek aile modeli içinde görece bir özgürlük kazanmış gibi olsa da, annelik sorumluluklarının zor dönemlerini geride bıraktıktan sonra özellikle, evin kadınında bir ne yapacağını bilememe sıkıntısı çıkıyor ortaya. Geçen haftaki yazımda önceki hafta, Tahran'da yıllar sonra 'Azadi sineması' ismiyle yeniden film gösterimine açılan ünlü Şehri Frenk sinemasının küçük bir salonunda seyrettiğim İranlı yönetmen Rıza Mirkerimi'nin "Bu Kadar Sade İşte" (2008) isimli filmi üzerine bir değerlendirmede bulunacağımı yazmıştım. Film, çekirdek aile kurumu içinde yalnızlaşan kadının hiç hazırlıklı olmadığı bir dünyada kendine bir yer edinme çabasını ve bu çabanın yol açtığı ikircikli duyguları ve davranışları konu alıyor.

Filmin ev kadını kahramanı Tahire, taşra kökenlidir, Azeri asıllıdır konuşmalarından anlaşıldığı kadarıyla ve kocasının işi nedeniyle yaşamak zorunda kaldığı Tahran'da kendini yabancı hissetmektedir. İş yerinde tutunmaya çalışan mimar eşi, genellikle geç saatlerde dönüyordur eve. Yalnız geçen günlerinde zihnine üşüşen kuruntularından kurtulmak için Tahire resim kurslarına, şiir yazmayı öğreten kurslara devam etmeye başlamıştır. Aslında şiir yazmaya eğilimlidir de. Ev işlerini yaparken ara ara aklına düşen mısralar için kağıda kaleme koşmaktadır. Yeteneklidir, sesi güzeldir, kendisine memleketini hatırlatan türküler mırıldanarak bulaşıkları makineye yerleştirmektedir mutfakta. Sanki Tahire aklı sürekli geride bıraktığı şehrinde, akrabalarında takılı bulunan, bu nedenle de eşinin işi nedeniyle

taşındığı Tahran'da yeni ilişkiler kurmakta zorluk çeken bir kadındır. Arada sırada telefonda konuştuğu, işi gereği Tahran'a gelip giden şöför ağabeyisinin sesi, doğduğu şehirle ve akrabalarıyla iletişimini sağlayan bir temiz hava kanalı gibidir. İçini dökmekten hoşlanan, bildik tabirle 'dırdırcı' bir kadın değildir Tahire. O nedenle de kocası onun ne kadar yalnızlaştığını ve onu, çocuklarını yanına almadan terk etmeyi tasarlayacak kadar evlilik hayatından bezdiğini farketmez bile. Tahire istediği anda ağabeyisinin arabasıyla geri dönebilir ailesinin yaşadığı şehre; kısa süreliğine, uzun süreliğine veya temelli. Hazırlanıp bir kenara bırakılan, fakat kocasının hiç farketmediği, farketme fırsatı bulamadığı bavul bunun göstergesidir. Yeni ilişkiler kurma konusunda müteredditt davranmasının nedeni de belki bu geriye dönme saplantısıdır. Bu saplantı kuşkusuz fazlasıyla işine düşkün eşiyle aralarındaki iletişimin bir hayli sınırlı olmasından da kaynaklanıyordur. Komşularıyla ilişkiler olsa olsa düğün nişan törenlerinde ya da apartman halkının ortak kullanım alanı olan, mesela çamaşırların asıldığı damdaki karşılaşmalarda geliştirilir.

Haddizatında Tahire herkesle kolaylıkla iletişim kurabilen biri sayılmaz. Komşu evlerden birinde süren düğün törenine yardım amacıyla uğrar ara sıra, ama uzun süre kalamaz.

Buna eğilimli olsa, pekâla komşularıyla daha yakın ilişkiler geliştirebilir, ya da bazen butiğine uğradığı arkadaşıyla daha sık görüşebilir. Bana kalırsa onun meselesi, "bir ada sahip olabilme" konusunda yaşadığı kaygılardır. Bu "bir addan yoksun olma sıkıntısı" çağdaş insanın, özellikle de modern kadının daha ziyade geçtiğimiz yüzyılda açığa çıkan yarası olarak, etkinlik pazarlamaları yapan ya da estetik müdahaleleri bir çözüm yolu olarak görmeye zorlayan sektörlerce sürekli kurcalanmaktadır.

Niçin bir 'hiç' gibi hissetmelidir ki Tahire kendini, hem neden "bir addan" yoksun olduğunu düşünme noktasına çekilmektedir?..

İdeolojilere inancımızı yitirdik, ütopyalarımızı rafa kaldırdık, kolektif çalışmaların sağladığı dayanışma ve birlikte üretme coş-

kusunun, neşeli bir üretkenliğin uzağında bir etkinlik alanında sürdürüyoruz faaliyetlerimizi. Tahire'ye elinde bulunanlarla mutlu olamayacağını duyurtan kanallar, kocasının dünyasıyla arasında bir uçurum açıldığını da bildiriyorlardır. O uçurum nasıl kapatılır, eve geç gelen adam nasıl daha erken gelebilir, bunu ondan beklemek gerekir mi bakalım, bu sorulara cevap aradığını gösteren bir kadın değildir Tahire. Tedirgindir genellikle ve her an bir yere gidecekmiş gibi eğretidir oturuşları, sohbetleri... Belki bir kova burcu kadınıdır da ancak taşma noktasına ulaşıncaya kadar kabullenmektedir, kendisine yönelik beklentileri. Yüzünde çoğalan tüylerin varlığını asansörde karşılaştığı yeni komşusunun hatırlatması üzerine farkedebilecek kadar uzaktır, nasıl göründüğüne ilişkin kaygıdan. Bu tutumu, yeni tanıştığı komşusuna göre, ailesinin selameti açısından hiç de akıllıca değildir. Kocasıyla aralarındaki mesafenin açılmasını engelleyebilecek bir çözüm yolu olabilirmiş gibi rimelle güzelleştirmeye çalışır gözlerini. Kocasının eve dönüşü uzadıkça, gözyaşları siyah dereler halinde yol yol akar yanaklarından.

Şehrine kaçma girişimi, ana rahmine dönüş isteği gibidir. Bu kaçış bir iyileşme dönemi olarak da görülebilirdi, fakat sağlıklı bir gidişten söz edilemez; iki çocuğunu geride bırakmaya hazırlanıyordur çünkü.

Boş durduğu yoktur bu arada; yaptığı her işi asıl yapması gereken işe aklı takılmış olarak, yine de yerli yerinde gerçekleştirdiği söylenilebilir. Günün yaşadığı öteki günlere göre bir farklılığı olmalı; bir bavul hazırlığıdır, sürüp gidiyordur aynı zamanda çünkü. Fakat bu bavul hazırlığı ve bazen uzun yol şöförü olan erkek kardeşiyle yaptığı telefon konuşmaları dışında, belirgin bir alameti yoktur yola çıkacağının. Evini terk edecek bir kadın niye kocası için doğum günü hazırlıkları yapsın... Bir doğum günü pastası alınmıştır akşama, sürpriz bir kutlama için, fakat Tahire kocasına hediye olarak bir takım elbise almak için girdiği mağazadan, kredi kartının şifresinin değiştiğini öğrenerek, mahcubiyetle ayrılmak zorunda kalır. Bu arada cep telefonundan aradığında telefonunu bir kadın açmışsa, kocasının

onu ofisteki iş arkadaşıyla aldattığını mı düşünmeliyiz... Kısa sürer bu kuşku. İş arkadaşı, eşi masasında yokken çalan telefonu açmış olmalıdır. Her şeye rağmen bu telefon konuşmasının Tahire üzerinde memleketine gitme kararını doğrulayan bir etkisi olmuş gibidir Yine de kocasıyla son bir konuşma yapmadan yola çıkmayı istemez. Geç saatlerde, çocuklar yattıktan sonra eve gelir kocası. Fakat bu nedenle onu suçlayabileceği bir ifadesi yoktur. Bürodaki işlerin zorluklarına değinir. Büyük şehirde tutunmak için çok çalışması gerekiyordur işte. Bu arada kredi kartının şifresini değiştirdiğini söyler. Güvenlik açısından bunu sık sık yapıyordur ya...

Tahire'nin huzursuzluğu daha ziyade mimar kocasıyla şehirde kurmaya çalıştığı yeni hayatta kendine uygun bir konum edinememekten kaynaklanıyordur, bu açık. Bir ev kadını olarak evde yapması gereken işler ve iki çocuğuyla ilgili sorumlulukları hiç de az vakit almadığı halde, onu can sıkıntısından kurtaracak, bir ad bir sıfat kazandıracak adreslerin peşindedir. Yöneticilerinin, yetenekli olduğuna, çalışmaya devam ettiği takdirde özgün bir şeyler üretebileceğine onu inandırdığı şiir kurslarına resim kurslarına düzenli olarak devam edemiyordur yine de. Hayatta var oluş nedenini annelik ve ev kadınlığıyla sınırlı göremese de, varlığını içini rahatlatacak bir zemine taşıyacak farklı uzun bir adım atamıyor işte. Belli ki böyle bir adımı atmasını mümkün kılacak heves ve inançtan yoksundur.

Tahire geleneksel bir kadın kişiliğe sahip bir kişilik olarak tasarlanmış bir kişiliktir filmin senaristi ve yönetmeni tarafından, giyim kuşamı ve ev hayatına bakarak bu yargıya varmak mümkün. Yola çıkmadan önce kocasına doğum günü sürprizi hazırlamaya, hediye olarak da bir takım elbise satın almaya çalışan bir kadın nasıl İbsen'in Nora'sı olabilir ki... Ve nasıl oluyor da çözüme kavuşturulması gereken pek çok konu, sürpriz bir doğum günü partisi ile birlikte evden kaçışın gününe denk düşüyor.... Filmin senaristi ve yönetmeni bu tür sorular karşısında bize ikna edici bir neden gösterme kaygısını duymuyor ve röportajlarında da bunu dile getiriyorlar. Sadece filmin kah-

ramanı kadının mutsuz ve gergin olduğunu anlamaya zorluyorlar bizi. Bu kadar zorlama sıkıyor seyirciyi zaman zaman. Hem, nasıl bir "geleneksel" kadındır ki Tahire, okullu iki çocuğunu işten başka bir şeyi gözü görmeyen kocasına bırakarak ailesinin yanına gitmeyi göze alabiliyor... Tanımların, tasniflerin ötesine geçiyoruz bu soruyu sorarken...

Tahire'nin asıl sıkıntısı yalnızlık olabilir, gibi görünüyor. Yaşadığı şehirde doğru dürüst içini açabileceği tek bir arkadaşı yoktur. Bir butikte çalışan frapan giyimli arkadaşıyla dertleşme girişimleri, kötü bir duyguyla sonuçlanıyordur hep: Dünyaları olabildiğince farklıdır. İkide bir, bir mollayı telefonla aramakta, fakat ulaşamamaktadır. Evini iç rahatlığıyla terkedebilmek için bir din adamının fetvasına ihtiyaç duyuyor olmalıdır. Belki de bütün istediği, görüşüne başvuracağı molladan, onu evini terk etmekten alıkoyacak cümleler duyabilmektir.

Televizyondaki kadın programlarında birdenbire başını alıp giden, kayıplara karışan ve kabaca tasniflere göre 'geleneksel' olarak nitelendirilebilecek kadın örnekleri o kadar çok ki... Tahire kişiliğini inandırıcı bulmakta zorlanışımızın nedenidir bu: Dalgınlığına, ikircimli tavırlarına karşılık hiç de sorumluluklarını savsaklayan bir anne ve ev kadını değildir o.

Geleneksel kadını bir yazımda, erkeğini elinde tutmak için "kırk türlü maskeyle kendini görünmez kılan bir sinderella" olarak tarif etmiştim. Tahire örneğinde bu tarif geçerliliğini yitiriyor. Fazla dobra dobra bir kadın o. Hiç konuşkan değil; fakat beden diliyle, mimikleriyle anlatıyor düşüncelerini. Beden dilinin telâşesi ve sürati nedeniyle de çoğu kez yerli yerinde anlayamıyoruz, anlatmak istediklerini (ya da anlatmaktan kaçındığı düşüncelerini.) Depresyona yatkın bir ruh hali içinde olsa da enerjik olduğu söylenebilir. Evin içinde kurulmuş bir makine gibi çalışıyor. Yemek hazırlığına girişmişken aniden aklına esiyor, alış-veriş için çarşının ya da aklına takılan bir pürüzü çözümlemek üzere devam ettiği şiir kursunun yolunu tutuyor.

Üretememe, eskisi kadar üretememe, ürettiğinin değerinin bilinememesi, üretilenin kamusal bir takdir görmemesi nede-

niyle değersizleşmesi, kadın olsun erkek olsun günümüz insanının en büyük problemlerinden biri olarak görünüyor.

"Dünya yok" diye yazıyor, Alain Badiou. "Bunun nedeni de basit: Gezegeninde yaşayanların çoğunluğunun bir addan, basit bir addan bile yoksun olmaları."

Çalışan, üreten bir kadın Tahire; neredeyse hiç boş kalmadığına, hatta yeni bir işe başlamak için elindeki işi yarım bıraktığına seyirci olarak sıklıkla tanık oluyoruz. Bununla birlikte, sırf kamusal onay almak için herhangi bir etkinliğe yoğunlaşma konusunda yeteri kadar istekli ve iradeli görünmez. İşlerini kısmen yarım-yamalak yapması da bu yüzden belki. Toplumun ve kültürün onayladığı üretimle, kendi değer yargıları arasında bir çatışma yaşanıyordur. Kimi komşularını imrendiren bir evliliği vardır zahirde, yine de mutfakta çalıştığı sırada Sarı Gelin türküsünün Azeri versiyonunu mırıldanırken "Ben de bir gün görebilseydim" şeklindeki mısraya vurguda bulunduğu dikkatlerden kaçmaz..

Burada, Kristeva metinlerinde sıklıkla karşımıza çıkan, gündelik hayatın sürdürülmesinde zorunlu kalınan işlerin tasnifinde yapılan temiz iş-kirli iş ayrımını hatırlamadan edemiyoruz. Toplumun ve kültürün bakışıyla ev kadınının yaptığı iş, ne kadar değerli olursa olsun, yardımcı kadınların alanına giren kirli işler sayılıyorlar. Bu durumda temiz/kirli ikiliği bir kimlik ve bir farklılık arayışını temsil edebiliyor.

Bu ayrımın bir evin içinde nedeni olabileceği ruh uçurumları üzerine düşünürken de, Hazreti Muhammed'in kadınların alanında sayıldığı için değersiz görülen kimi işleri bizzat kendi elleriyle gerçekleştirmesinin, bize görünenden daha derin anlamları olabileceği geliyor akla...

Windows, Kadın Yazar ve Topraklama

İnternetin hayatlarımıza getirdiği bir yığın yeniliğin, farklı alışkanlık ve kabullerin zararlarını ve yararlarını sıralamaya kalktığımızda, uzayıp giden listelere ulaşacağımız muhakkak. Karışan teknolojinin sebep olduğu uzmanlıkların erişilmezliğiyle ilgili endişeler ve sanal alemin sebep olduğu yalancı sosyallikler, kolay başarılar, ucuz zaferler bir yana, yazıyla internet kullanmaya başladıktan sonra haşır neşir olan pek çok kadından, "internet benim için bir kurtuluş oldu" cümlesini duymuşumdur. İçinde yazma aşkı taşıyan, buna karşılık cümlelerini kâğıda dökerek paylaşma konusunda cesareti olmayan kadınlar için internet, kendiliğinden teşvik eden bir imkân.

Çünkü kelimelerini bir adrese gönderme ve paylaşma imkânı hemen orada, mutfakla salon arasında giderken ulaşabildiği bir köşede, elinin altında. Yazdığı cümleye danışıklı döğüş şeklinde de olsa karşılıklar geliyor. Sahici bir cemaatin içinde türlü endişelerle kısık çıkan sesi, hayali cemaate karşı daha cesur, denemelere açık, hatalardan ders almaya hazır. Çok da kendini yormadan metni mükemmelleştirebilir, sesli sözlük orada, öteki pencerede bir haber portalı, hemen yanında şiir sitesindeki tartışmalara cevap yetiştiriyor, arada bir şiirine yapılan yorumlara göz atıyor, arada bir yapmaya hazırlandığı yemek için, kek için tarifler araştırıyor.

Orta yaşlarda bir kadın yakınım şiir yazardı bazen, internet kullanmaya başladıktan sonra şiirin önemli kaynaklarına ula-

şarak mısralarında bir gelişme gerçekleştirmeyi başardı. Hatta yenilerde ilk şiir kitabını çıkartmaya hazırlanıyor. Bu arada şiirlerini gönderdiği sitelerde o kadar çok teşvik gördü ki, yazdıklarını matbu edebiyat dergilerine gönderme cesaretini kazandı. Bazı şiirleri muteber şiir dergilerinde yayınlandı.

İnternetin sunduğu yazma teşvikinin değerini taşrada yaşayan, şehir şehir dolaşmaya mecbur kalan, bir dergi muhiti olgunlaşması için gerekli şartlara ulaşma imkânını bulamamış kadın yazarlar biliyor en çok. Bazen dergi ortamlarından uzak durma sebebi sadece yazarlara özgü çekingenliktir, geri çevrilme korkusudur. Öte taraftan dergi ya da gazete editörlerinde az rastlanmayacak yazarı bir üslup ya da akım için sınırlama temayülü, bir diğer dergi ortamlarından uzak durma sebebi.

İnternetin yazma tutkusuna ve sebeplerine sahip kadın yazarlara daha bağımsız bir varoluşla yazarlığını geliştirme şansı sunduğuna inanıyorum. Ne bir editörün afrası tafrası, ne masa üstünde unutulan dosyalar, cd'ler… Bir arkadaşım, Nilgün Şahsi, internet sitelerinde yazarak üslubunda derinleşmeye devam ediyor. Şehir değiştiriyor, adres değiştiriyor, ama o sitelerde metinleriyle yerleşmeyi sürdürüyor.

Fakat bazen de internet labirentleri, yetenekli, aynı zamanda da üşengeç ve serüvenperest hatta sadece hayalperest kişiyi kaybedebilir bir sapağında. Çünkü bir adım dahi atmadan klavye tuşlarına basmak suretiyle "sosyal"lik vaad eden caddelerde yol alabilir, renkli sohbetlere açık kafelerde eğleşebilir, hayranlık dolu cümlelerin sağnağına tutulabilirsiniz.

II- Avrupa Yazarlar Parlamentosu'nun 2010 Kasımı'nın son haftasında İstanbul'da düzenlediği toplantının "Dijital Çağ ve Edebiyat" başlıklı komisyonuna, "Güvercin Tüyü Klavye" başlığını taşıyan bir sunumla katıldım. Sunum için hazırladığım metnin özlü teması, yazılı metinlerin tarihinin de gösterdiği gibi araçlar değişse bile yazma sebebine sadık kaldığı sürece yazarın üretimini koruyacağıydı.

İtalo Calvino "Amerika Dersleri" başlıklı bir dizi konferansının metinlerinden oluşan kitabında, edebiyat alanında önemsediği birkaç niteliği irdeler, 1985 yılında, kitap yayınlanırken: Hafiflik, hızlılık, kesinlik, görünürlük, çokluk, tutarlılık/yoğunluk… Bu nitelikler geçmiş bin yılda olduğu gibi gelecek bin yılda da edebiyatı, biçimsel değişiklikler yaşasa da özde etkin kılacak bir vazgeçilmezliğe sahiptirler ve aynı zamanda mevcudiyetleriyle edebiyatı araçlar ve biçimler değişse de ayakta tutacak kadar güçlüdürler.

Nedir edebi metni "hafiflik"le mücehhez kılan? "…kendi kovamızın sırtında yeni binyılı karşılayacağız; hiçbir biçimde, kendi götürebileceklerimizden fazlasını orada bulmayı ummaksızın" diye anlatıyor Calvino. Öyleyse öncelikle hangi malzemelerimizi, erzağımızı ve sebeplerimizi önemsediğimize karar vermemiz gerekiyor.

Çin'in bir askeri proje için saatte 120 km hızla uçabilen güvercinleri, yaklaşık 100 gr yük taşıyacak şekilde eğittiğine dair bir haber okudum yenilerde. Çin Halk Kurtuluş Ordusu, "yedek güvercin ordusu" oluşturmak için 10 bin güvercini eğitmeye başladı geçen sene. Pekin'in amacı, olası bir savaş durumunda modern teknolojinin İmkânları kullanılamaz hale gelirse, bu gücü ordunun konvansiyonel iletişim altyapısında devreye sokmak. Haberlere bakılırsa, eğitimden geçirilen güvercinler Çin'in güney batı bölgesindeki, Himalayalar'ın eteklerindeki uzak ve dağlık alanlarda bulunan iletişim üslerine gönderilecek.

Teknik ne kadar ilerlerse ilerlesin, doğal olanın gücüyle takviye edilmediğinde bir yere kadar güven uyandırıyor. Güvercin tüyü hafifliğine yazarlar kadar askerler de ihtiyaç duyuyor işte!

İnternet sıcaklıktan uzak sanal toplumsallaşmalar için kimi kanallar sunarken, bedenimizi ve yüreğimizi güçlendiren ilişki ve eyleme çabalarının da sınırlanmasına yol açıyor. İnternetin yazılanı hızla tüketen labirentleri, yazarları derinleşmeyi gerektiren metinlere yoğunlaşmaktan alıkoyabilir pekâlâ. Yapay sosyalleşmeler, sahici sosyal sorumluluklar için gerekli ilgi ve ihtimam gösterme duyarlığının zararına olacak şekilde içe ka-

panmaya zorlayabilir klavye başındaki kişiyi. Güvercin tüyü hafifliğinde olması umulan klavyeden gönderilen cümleler, toplumu e-pencerelerden görmekle yetinmeye götüren bir ruhsal taşlaşmanın malzemelerine dönüşebilir.

Dijital teknik sanki ayağını toprak zeminden kesiyor yazarın, bakışlarını da semadan kopartıyor. Salt teknik olarak kalmakla yetinmek istemiyor, bir dil olmanın ufkuna da yerleşmeye çalışıyor, uzman olmayanları kuşkulara boğabilecek bütün karmaşasıyla. Metnine tabiatın, toplumun ve yüreğin seslerini kazandırmak üzere yazarın ayrı bir gayret sarfetmesi gerekiyor öyleyse.

III- İnternet yazışmaları kadınlara olduğu gibi gençlere de bazen yalancı bir sosyallik kazandırıyor ve kendilerini az bir çabayla önemli hissetmelerini sağlıyor. Bilgisayar karşısında saatlerini geçiren gençlerin doğadan, toplumdan ve "hareket"ten kopuyor olması kaygı uyandırıyor ebeveynlerinde. Adeta bedenler de bilgisayar/internet iletişimine bağlı olarak yeni bir biçimlenme yaşıyor. Kaslar gibi kemik yapıları da tahrip oluyor gibi geliyor bana.

Sahici bir üretim ve paylaşma ortamlarına sahip olmak, zamanın israf edildiği lakırdı alanlarına mesafe koymak…Dijital çağda edebi eserler kaleme alırken yüzyüze ilişkilerin söze ve yazıya kattığı anlamdan, sıcaklıktan yoksunlaşma bir sorun.

Yukarıda değindiğim sunumunda "topraklama" diye bir tekniği öne sürmüştüm, dijital tekniğin hayatımızda haddi aşacak şekilde yer etmesinin sakıncalarına karşı.

Sözünü ettiğim, elektrik akımını düzenlemek için yapıldığına benzer şekilde "topraklama"yı çağrıştıran bir yöntem. Topraklama; yani siberuzayın varlığımıza yüklediği gerilimin yakıcı/tahripkâr fazlasını toprağa akıtmak üzere bir faaliyet için harekete geçme, toprakla haşır neşir olmaya zaman ayırma… Ölçerek, biçerek, süzerek her zamankine göre daha bir titizlikle yükünü hafif tutmanın yollarını arama....

Parkta çıplak ayakla yürüyebilir, kâğıt mendil ya da çiçek satan çocukla sohbet edebilir, bir hastayı ziyarete gidebilir, bi-

rilerini akşam yemeğine çağırabilir, kaldırımın bir kenarında inleyen yaralı kediyi veterinere götürebilirsiniz; yoğurdunuzu kendiniz mayalayabilir, balkonda domates yetiştirebilir, katkı maddeleriyle ömrü uzatılan besinlerden uzak durabilirsiniz; bunlara ilaveten eşyayla ilişkinizi eşyayı çöpten kurtaracak şekilde düzenleyebilirsiniz de… Bunların hepsi topraklama yönteminin amaçlarıyla açıklanabilir iyilikler.

Topraklama sizi sentetik bir yanı olan etkinliklerden toprağa ve insan ilişkilerine taşırken yüreğinizdeki "iyilik yollarından yalıtılma" yüzünden oluşan gerilim yükünü de hafifletiyor. Yağmur altında rahmeti hatırlayarak, hızla yağan yağmura karşılık dua etmeyi sürdürerek yürümeyi sürdürmek, topraklama… İnsanı monoton çalışmanın ötesine taşıyarak tabiatla ve hemcinsiyle buluşturan, önüne niye çalıştığı sorusuna dönmesini sağlayacak yeni kapılar pencereler açan, vermeye, ihtimama, göz nuruna olduğu kadar alın terine de dayanan, "salih" olması için çaba sarfedilen ameller, sözünü ettiğim…

Kadın Yazarlar, İnternet, Neşe

Kadınların yazıyla mesafesi, aynı zamanda bir araç sorunuydu bin yıllar boyunca. Kâğıt, kalem, hele ki daktilo, kadınların gündelik hayatta kullanmasına alışılmış araçlar arasında sayılmazdı. Daha 80'lerde, yazar kadın arkadaşımın, eşi görmesin diye daktilosunu bir örtüye sararak karyolasının altında gizlediğini hatırlıyorum da... Yazı aracı, mahrem alan içinde dahi örtülere sarınarak gizletilecek ölçüde sakıncalı görülüyordu. Yazılarımda görünen ben değilim, diye bağırmalıydınız sanki, her cümlede.

Oysa yazarken birinci tekil şahıs üzerinden hikâye etmeyi her zaman tercih ediyorum ben, elimde olmadan. Asım Öz'ün *Umran* dergisi için yaptığı *Roman Kahramanları Dergisi Üzerine Soruşturması*'ndaki bir soruya cevap verirken de bunu anlattım: Bana daha samimi ve inandırıcı gelir birinci tekil şahıs sesi, doğrudanlığıyla. Gerçi bu tür anlatım bazen metnin yer yer tıkanmasına sebep olabiliyor. Anlatıcı mesafesi ortadan kalktığı için fazlasıyla derinleştirmeyi talep edebiliyor kahraman.

Kadın dilinde dolaylı anlatım, kadınların müstear adlarla yazmaya zorlandığı dönemlerin tekniği. Günümüzde kadın yazarlar doğrudan ve samimi bir anlatımı yeğliyorlar. İnternet yazarlığının bu tekniği destekleyen bir yanı var. Yazı, tıpkı kullanılan araç gibi gündelik hayatın bir parçası. Arada ne bir derginin burnu havada yönetmeni var, ne de bin dereden su getiren bir yayınevi editörü. Yazar mutfaktan geliyor, cümlesini kuruyor, mutfağa dönüyor, tencereyi ateşe koyuyor. Yazıyı noktalıyor ve gitmesi gereken adrese gönderiyor.

Kadınların daktilo, ardından bilgisayar kullanmaya başlamalarıyla, bu araçların evlerde yaygın olarak kullanılmasıyla birlikte kadın yazarların sayısında nicelik ve nitelik açısından bir yükselme ortaya çıktı. *kadinhaberleri.com* veya geçen sene gazeteci Necla Saydam'ın kurduğu *kadinnews.com* gibi siteler örneğinden inceleyecek olursak, internet siteleri Müslüman kadınları yazı alanında derinleşmeye yüreklendiren birer okul işlevi de görmeye başladılar. Bunların yanında bir de Mehmet Yılmaz'ın yönettiği *derindusunce.org* gibi, bir akademi iklimi sunarak okurlarını tefekküre çağıran ve kadın yazarlarını da yazı alanında derinleşmesine hizmet eden siteler var. (Derin Düşünce sitesinde şimdilerde "zaman" üzerine çok önemli bir dosya yayında.)

Kadınlar farklı alanlarda da siteler kuruyor, geliştiriyorlar. Bu alanda önemli bir örnek, Neşe Kutlutaş. Neşe, şahsen tanıdığım için mutlu olduğum değerli bir yazar, hayatıyla yazdıkları arasında tutarlılık olmasına özen gösteren bir aydın. Azerbaycan kökenli Neşe'nin yazılarında, Kafkasya'ya özgü bir büyü, bir dağ esintisi hissedilir. Şifalı bitkilere dönük ilgisiyle Neşe, etraflarındaki insanların dertlerine ve yaralarına tabiattan derme otlarla çözüm arayan bilge kadınların mirasını sürdürdüğü izlenimini uyandırır bende.

Neşe önce *Gerçek Hayat*'ta yazmaya başladı, bu arada farklı dergilerde yazmayı sürdürdü; başörtüsü nedeniyle Telekom'daki işinden ayrılmasının ardından. Küçük oğlu astım olduğunda, bütün ilgisini alternatif tıbba yöneltti. Okudu, araştırdı, uzmanlarla görüşmeler yaptı. Edindiği birikimi daha verimli bir şekilde paylaşmak için de *nanelimonkabugu.org* ve *herseykolay.net* sitelerini kurdu.

Şimdi *nanelimonkabugu.org*'u açtım. Abartılı bir cümle yok. Şok uyandıran bir ifade de yok. Neşe'nin sunduğu her bilgi, kaygılı bir aydının ve annenin süzgecinden geçiyor. Sonra *herseykolay.net*'e girdim. Bir sürü farklı sokak, cadde var, içinde ilerleyebileceğiniz. Mesela, nesnelerin geri dönüşümü önemli bir kaygı. Neşe'nin hayatın içinden seslenen yazar kimliği, tabiatın seslerine kulak vermemizin önemini hatırlatıyor adım başı.

Sadece bir başlık bile yeter: Evinizde doğal mobilyalar kullanın.

Bunu yapmak o kadar kolay mı, diye yükselen soruyu duyar gibiyim. Kolay değil. Hatta tüketim ideolojisi bizden sadeliğin artık çok pahalıya mal olduğuna inanmamızı bekliyor. Oysa pekâlâ bir bebeğin, bir yaşlının hatırına astım tehlikesi saçan boyalı mobilyalardan uzak durabiliriz.. Halıfleks kullanımı üzerine kılı kırk yarabiliriz.

Neşe'yi anlatacak bir kelime, tek bir kelime üzerine düşündüm de aklıma "ihtimam" kelimesi geldi. Yazdıklarına, eylediklerine, dostlarına arkadaşlarına ihtimam gösteren bir yazar o. Bir zamanlar daktilolarını karyolalarının altına gizlemek zorunda kalan kadınlardan biri değil, ama o kadınların anlam dünyası içinden yükseliyor sesi, her türlü yanlış bilgiyi ve yanlış anlamayı düzeltmek üzere, sabır ve ihtimamla.

Âşık Kızın Bakışlarının Yönü

Fotoğraf, konuk olduğum evde, kütüphanenin rafına yerleştirilmiş, çerçeveletilmiş olarak. Fotoğraftaki kız, yakında bu evin gelini olacak. Bunun anlamı onun bu eve "gelen" kişi olması değil. Ortada bir yerde buluşulacak. Bir ev tutulacak; kız da o eve gelecek, erkek de.

Aslında erkek, çoktan göç etmiş görünüyor. Ruhuyla, bütün varlığıyla kızın varlığının eteklerinde bir sığınmacı gibi gün sayıyor. Onun için dağları delebileceğini bildiren bakışıyla bekliyor. Şimdilik öyle. Hep öyle olur; bir süreliğine.

Fotoğraf ilk bakışta şu izlenimi uyandırıyor: Aşık olan daha ziyade erkek, işte, etrafından kopup gittiğini gösteren bir aşkla, tutkuyla bakıyor kıza. Kendisine ait dünyayı yitirmiş. Fotoğrafın çekildiğinin farkında değil belki. Farkında olsa bile, nasıl görüneceğini önemsediği söylenemez. Kızın objektif karşısındaki duruşuna öylesine dalmış ki, onu sadece profilden görebiliyoruz. Kız ise tam cepheden objektife bakıyor. Fotoğrafının çekileceğinin idrakinde, nasıl daha iyi görüneceğini hesaba katan bir duruşu var. Erkek kızda kaybolmuş, kız ise fotoğraf makinesinin gözünde.

Kızın erkeği sevmediği söylenemez hiç. Belki onun aşkı daha da ağır basabilirdi, ölçme imkânımız olsaydı. Gelgelelim, fotoğrafta nasıl görüneceğine ilişkin kaygıyı gözardı edemiyor. Çekilen fotoğrafın mümkün olanın en iyisi olacağına güvenmesi gerekiyor; ilk aşkın fotoğrafı bu ya da âşıkların ilk fotoğrafı. Hafif bir kırışıklık oluşmuş kaşlarının arasında; poz verme anına ilişkin telaşı yansıtan bir bükülüşü de var, bir tebessümle ara-

lanmış dudaklarının. Görüntüsünden sonuçta memnun kaldığını söyleyebiliriz. Bu resmin gelini olacağı ailenin kütüphanesinin rafına yerleşmesine izin vermiş.

"Erkekler kadınlara karşı belli bir tutum edinmeden önce onları gözlerler. Bu yüzden bir kadının bir erkeğe görünüşü, kendisine nasıl davranılacağını da belirler. (…) Erkekler davrandıkları gibi, kadınlarsa göründükleri gibidirler. Erkekler kadınları seyrederler. Kadınlarsa seyredilişlerini seyrederler" diyor ya John Berger, *Görme Biçimleri*'nde… Bu fotoğraf Berger'in tespitlerini doğruluyor görünüyor.

Yine de biz başka türlü bir okuma yapmayı deneyebiliriz. Zamane kızları, hele evlilik söz konusu edildiğinde, idealleri ve başına buyruk halleriyle erkekleri korkutuyor. Fotoğraftaki erkek, ne kadar aşık olursa olsun, evlilik kurumunun talepleri açısından da izliyor kızı; "son bakışta aşk", işte böyle görünüyor. Sandığımız gibi aşkı yüzünden kör olmuş değil gözleri, olabildiğince açık; umurunda değil objektifler, kameralar. Görmeye çalıştığı, kızın iç-yüzü. Kız konuşkan, neşeli ve sevimli; yine de, bu görünüşün cevapı verilememiş sorularla derinleşen bir ötesi yok mudur? Erkeğin içini bir kurt kemiriyor çoktandır: Kız göründüğünden daha farklı biri olabilir mi?

Kızın da kendi varlığının sınırlarında gerçekleşen bu kaybolup gitmelerdeki pürüzlerin, gediklerin farkında olması mümkün pekâlâ. Kameraya hazırladığı görüntüsü, aynı zamanda erkeğin bakışı için de hazırlanmış bulunuyor. Bu ikili hazırlığın yol açtığı telaşa karşılık, neşeli bir ifadesi yok değil yüzünün. Fotoğraf çektirmeye alışkın olduğu söylenebilir. Yine de bir sürü dengeyi gözetmeye çalışarak bakıyor makineye şimdi: Bu, farklı bir fotoğraf olacak.

Kadınların kültür ve sanat alanında isimlerini tarihe hak ettikleri ölçüde yazdıramamalarının önemli bir nedeni, görünme bağlamına bu yoğunlaşma, bu yorgun düşüren dolayımlılık hali olabilir mi...

Bu soruyu abartılı buluyorsanız, bir kez daha Berger'e dönelim: "Kadının içindeki gözlemci erkek, gözlenense kadındır.

Böylece kadın kendisini bir nesneye –özellikle görsel bir nesneye- seyirlik bir şeye dönüştürmüş olur."

Berger'e bütünüyle katılıyor muyum ben? Pek sayılmaz. Bunun aksini savunan sanat eleştirmenleri de vardır. Kadınlar, hemcinslerinin bakışlarında ideal imgeyi yakalamaya çalışırlar. Ya da kadınlar öncelikle kendi zihinlerindeki çocukluklarından itibaren oluşmuş bir modele uydurmaya çalışırlar, aynadaki görüntülerini.

Yine de aşık erkeğin bakışındaki tutku, kadının tenini ve bütün olarak varlığını yenileyecek bir iksir etkisi gösterecektir. Aşık kızın fotoğrafı, erkeğin tutkulu bakışlarından almaya çalışıyor güvenini: İşte bakın, ne kadar seviliyorum! Başka türlü bir bakışa tâbi tutulduğunu görmüyor, bilmiyor. Öyleyse yeteri kadar aşık, erkek bunu niye anlamıyor ki…

Aşıkların konuşmaları gibi soruları da bitmez. Biz sadece kütüphane rafına yerleştirilmiş aşık bir çiftin fotoğrafını görüyoruz. Erkeğin daha fazla aşık olduğunu gösteren bir fotoğraf bu. İlk bakışta öyle.

Monna Rosa ya da İmkânsız Aşk

Sezai Karakoç 50'lerde *Monna Rosa*'yı yazdı ve şiirinin sadık okurlarına kabul edilemez gelen bir yaklaşımla bu şiiri bir bilinmezliğin karanlıklarına doğru savurdu. Şiiri tezlikle yakaladı okurlar ve elden ele dolaştırarak etrafında bir efsane hâlesi oluşturdular. Monna Rosa, şiir olarak kendi çapını aştı, yine de Sezai Karakoç'un ayaklarına dolanmadı, engel olamadı onun şiirindeki sürdürdüğü yolculuğa.

Şiir okunan ortamlarda yıllardır Monna Rosa'dan mısralar gezinir: Dergilerde, şiir gecelerinde, şiirle ilgisi olmayan anma gecelerinde, internet polemiklerinde, şiir konuşmalarının sabahlara kadar sürdüğü mekânlarda...

Selçuk Küpçük'ün ilk müzik albümünü dinliyorum. Orada da Monna Rosa, başka bir şekilde yer alıyor; İstanbul/Monna Rosa. Söz; Yavuz Bülent Bakiler, müzik: Selçuk Küpçük, şiir: Sezai Karakoç.

Selçuk Küpçük Ordu'da ikamet ederken hem edebiyatın, hem de müziğin içinde var olmayı başaran bir sanatçı. Müzisyen olarak kendine özgü bir tarzı var. İlk albümünün 8. şarkısı, İstanbul/Monna Roza. Sezai Karakoç adına düzenlenen bir sempozyum için tebliğimi hazırlarken, bu albümü sıklıkla dinledim.

İstanbul ve *Monna Rosa* isimlerinin Küpçük'ün albümünde bir araya gelmesi bir denklemle ilgili kuşkusuz. İstanbul çoğu zaman mukimleri için bile gizemli, keşfi zor bir diyar gibi gö-

rünmez mi? Monna Rosa da okurları için hâlâ tam olarak keşfedilmemiş bir şiirdir, etrafında oluşturulmuş söylenceler nedeniyle.

Sezai Karakoç Monna Rosa'yı 50'lerde yazdığı halde, bu şiirin özellikle 80 kuşağının dindar gençliği üzerinde etkili olduğunu düşünürüm ve bu bana ilginç gelir.

Çünkü özellikle 80 kuşağı yaşamıştır, kamusal alanda yeni bir kadın-erkek ilişkisi muaşereti geliştirmenin zorluklarını. Bu zorlukların içine aşk da girer evlilik de, iş arkadaşlığı da girer, dava arkadaşlığı da.... Kadının kamusal alana katılmasındaki zorluklar da girer, kadını "gizemli bir varlık, bir bilmece" olarak tarif eden algının değişmeye giderken yaşadığı/yaşattığı travma da.

Fakat Monna Rosa'nın fiziksel varlığı, onu içine alan efsanenin oluşturduğu yeni okuma biçimleriyle, gide gide görülmez hale gelmiş gibidir. Sanki şiirsel varlığını koruması bakımından uzak bahçelerde bir gölge misali dolaşmayı sürdürmesi beklenirdi onun.

Başörtülü öğrenciler için bir kusur gibiydi, Monna Rosa'nın tanımsızlığının tecessümü olamamak. Zor şartları mizaçlarında yansıtan başörtülü kızlar, Monna Rosa'nın gezindiği gül bahçelerini sadece hayal edebilirlerdi. Fakat Mona Rossa dizeleri gelir bulurdu onları, daima.. Yeryüzünün dört bir köşesine dağılıp bir diploma almış, geri dönmüşlerdir. Onlar için bir gece düzenlenir. Erkek sunucu onları Monna Rosa şiiriyle karşılar. Böyle bir karşılama bizi niye hayrete düşürmez...

Bir arkadaşım 80'li yıllarda müslüman erkeklerin elinden düşmeyen üç şey olduğunu dile getiriyordu:

1-Kur'an-ı Kerim
2-Sezai Karakoç
3-Sezen Aksu.

80'li yıllarda Sezai Karakoç'un en sevdiğim, sürekli okuduğum şiiri değildi Monna Rosa, doğrusu. Fakat, kendimi yetiştirmek için kitapların dünyasına olduğu kadar cemaatlerin toplantılarına da daldıkça, sıklıkla karşıma çıkıyordu bu şiir, me-

tin halinde ya da ezbere okumalarla. Yatılı bir Kur'an Kursu'nda temel İslâmi bilgileri öğreniyordum. Tarihi bir binanın yaşlı ağaçlarla dolu geniş bahçesinde, elinde Karakoç'un şiir kitabıyla dolaşan dalgın bir öğrenciyi hatırlıyorum. Kitabı, bir sınava hazırlanır gibi okuyordu. Nişanlısı, evlenmeden önce Karakoç şiirlerini okuyup anlamasını şart koşmuştu. Gelgelelim, bunun için çaba gösterse de şiir okumayı sevmiyordu, genç kızımız. Karakoç kitapları, sevdiği gençle arasında bir engeller dağı oluşturuyordu.

Bu genç kıza zaman zaman kimi hikâyelerimde atıfta bulunmuşumdur.

Monna Rosa, yenik düşürmeyecek türde bir mağduriyetin, her şeye rağmen hissettirilen umudun şiiridir; öyle bir algı yayar. Hem yitik muamelesi gören, hem de birileri kanalıyla ulaşılabilen bir şiirdir, en azından yarım asra yakın bir süre öyle kalmıştır. Hem dilden dile dolaşarak ya da elle yazılmış nüshalarıyla okunarak bir gizemi ve ulaşılamaz olanı paylaşmanın kıvancını yaşatır okuyucuya, hem de Karakoç şiirinin enginlerine açılmada en azından bir kesim okuyucu için bir engele dönüşebilir.

Monna Rosa, belki de muhafazakâr erkeğin düşlerindeki yitik gül bahçelerinde süzülen gizemli-soyut-meleksi, aristokrat, aynı zamanda da açığa vurulmamış bir yetkeye (ilime, iktidara, şanlı geçmişe) sahip kadını yansıttığı için bunca ilgi görüyor.

Monna Rosa'dan sonra kadın, Karakoç şiirlerinde artık görünmez olmuştur. Sanki kapatılmış, kabuk bağlamış bir yaraya dönüşmüştür bu şiir. Uzun yıllar boyunca matbaada basılmamış olması, bazen ezberle, bazen de elle yazılan kopyalarla kitlelere ulaşması, temsil kapasitesi açısından hiç de yabana atılacak bir gösterge değildir.

Yıllar geçtikçe Monna Rosa'yı daha doğru değerlendirmeyi öğrendim sanıyorum. Kanımca güzel, değerli bir şiirdir Monna Rosa. Karakoç'un İkinci Yeni bağlamında yazdığı *Balkon*, *Anne*, *Kapalıçarşı*... gibi önemli şiirleri arasında sayılabilir. Şairin şu şiiri çok erken yaşta yazmış olması ise, şiirde ilerleyeceği yolun işaretlerini kısıtlı olarak sunduğu halde bile dikkat çekicidir.

Monna Rosa'nın kitaplaşması, kimi genç kuşak şiir eleştirmenlerince, sebepleri ancak şairi tarafından bilinebilecek bir geriye dönüş muhasebesinin ifadesi olarak okunmuştur. Bu konuda pek çok yorum yapılabilir. Her halükârda Monna Rosa'nın Türkiye'de yitirilmiş bir uygarlığa ait değerler manzumesini teşkil eden bir temsili olduğunu kabul etmek gerekir.

Bu şiirle Karakoç, bir kuşağın kadın algısını etkilemiştir dersem, abartmış olmam.

İsmi adresi belirsiz bir gül bahçesinde gezinmeye terk edilmiş; gezinirken güllere karışan, gülleşen bir kadın var. O kadın o bahçeden kurtarılmak istiyor mu... Monna Rosa o denli farklı bağlamlarda okunan bir şiir ki, buna emin olamıyoruz bile artık..

Güzel Aşk, Çirkin Sahneler

Aşk şarkılarda, filmlerde, romanlarda olduğu gibi gerçek hayatta da mucizelere yol açacak bir iksir misali hükmünü sürdürüyor. Hayata aşkla bakabilmeyi överiz, yüreği aşkla tutuşan insanların yüzündeki o başka âlemlere çekip götüren ifadeleri de etkileyici buluruz. Güzel olan aşkı çağırır ya da aşk, silik sayılandaki güzeli açığa çıkarttığı için de vazgeçilmezdir.

Bir sınır da var ki aşkı haddinden aşırtırken çirkin sahnelerin sebebi olmaya zorluyor.

Bir gazetede medyatik bir ilim adamının eşinin kendisini aldattığına ilişkin suçlamalarına cevap verirken, "Aşk varsa, kimse, hiçbir güç ona engel olamaz" şeklindeki bir ifadesini okumuştum. Bir yanıyla doğru, aynı zamanda da yanıltıcı bir yargı bu.

Aşk engellenemez, ama âşık olmak üçüncü kişiyle ilgili sınırları ihlal etmenin bir mazereti de olamaz. Ermeni rahibenin aşkı uğruna haç taşımaya, domuz eti yemeye, şarap içmeye dahi razı olan dini bütün Şeyh Sinan'ın aşkına saygı duymaya hazırız, halk hikâyelerine özgü anlatımın zamanın tülüyle oluşturduğu süzme işlemi nedeniyle. Şeyh Sinan'ın müritlerini şaşkına çeviren, onu bambaşka bir kişiye, olduğunun tam tersi bir şahsiyete dönüştüren tutku, Allah'la ilişkisi kapsamında sürdürdüğü ihlâlleri öne çıkartıyor hikâyede.

Asıl, Allah'ın bağışlanamaz saydığı kul hakkının çiğnenmesidir ki güzel aşkı çirkinleştiriyor.

***

Bir yıl kadar önce etik olanla insani olan arasındaki ayrımın incelikleri üzerine sohbet ediyorduk Rasim Özdenören'le Ankara'daki evinde, saygıdeğer eşi Ayşe Hanım ve kadim dostum Nuray Şahin'le. "Bir gönüle iki sevda sığar mı" sorusuna cevap aradığı bir konuşma yapmıştı Özdenören aynı günlerde, *Hece* dergisi etkinlikleri kapsamında. "Bir gönüle iki sevda sığar mı" diye sorduğunda, "Sığmaz, sığmaz!" şeklinde sesler yükseliyor salondan. "Fakat sığar, ama etik açıdan hoş olmaz," diyor Özdenören. "Fıtraten mümkün, ancak insan eğilimli olduğu her şeyi yapmaması gereken bir varlık. Aksi takdirde dünya yaşanmaz hale gelir."

Özdenören, *Aşkın Diyalektiği* isimli, birbirinden değerli denemelerin bulunduğu kitabın yazarı.

***

Din ve aşk, birbirini beslediği ölçüde birbiriyle çatışma da yaşayan iki alan. Bazen müminler ilahi aşkı korumayı engelleyen bir sapma olarak görmüşlerdir beşeri aşkı, bazen de dünyevi aşkı, ilahi aşkı kavrama alanında bir aşama olarak hoş karşılamışlardır. Dünyevi aşk derken sözünü ettiğim, insanın bütün varlığını, benliğini kaplayacak ölçüde bir kapılıp gitmeyi yansıtan ve kişiyi –bir süreliğine de olsa- kendine yabancılaştırırken yeni, daha derin bir insana dönüştüren tutku; günümüzün en fazla üç senede sona eren "keyfî" hevesleri değil.

Burada bir paradoks var: Aşk daima sınırlarını aşmaya zorluyor işgal ettiği benliği; kendi mevcudiyetini sağlama almak için değil de başka türlü bir yerleşmeyi öğrenmeye sabredemediği için. Gelin görün ki, sınırı aştığı her adımda kendi ölümünü çağırıyor. Anna Karenina'yı hatırlayın.

***

Hayatın zorluklarıyla ve acılarıyla baş etmeyi ille de kendini sevmeyi öğrenmeye ve benliğin etrafına elektrikli telleri andıran barikatlar kurma gibi tedbirlere bağlayan bir kültürde kişiyi egosunun sınırlarından aşıran bir aşk mümkün mü... Egosu şişkin kişi, âşık olduğu halde bile kendinden başkasını gör-

müyor. Bu şekilde ego sınırlarını güçlendirmeye ayarlı aşk, akla "keyif" kelimesini getiriyor. "Keyif, bütün o aptallığıyla ancak belli bir bilgisizlik, cehalet temelinde mümkündür" der Zizek. Slovenyalı felsefecinin keyfe ilişkin bu yorumu, İsmail Kara'nın keyfi bir bakıma insanın varlık olarak üstünlüğünü oluşturan manevi niteliklerinin bastırılmasına bağlayan tanımıyla bir yerde buluşuyor.

Aşk 14 Şubat söylemlerinde tam olarak keyif kelimesinin kullanım düzeyinin içinde bir yer tutuyor. Rengârenk hediye paketleri ve retoriksel ifadelerle soğuk şubat, kalplerdeki buzları çözme iddiasında tecimsel bir şenliğe zorlanıyor. Sınırlar çoktan aşılmış, geçilmiş aynı yollardan. Benliği acılardan korumak için belli bir dozajda âşık olmak gerek; 14 Şubat işte bu kendini iyi hissetme sanatına özgü telkini karton kalplerle buluşturarak geliyor, geçiyor.

Aşka İnandıran Öyküler

Aşk bir büyülenme, kapılma halidir. Ya da şöyledir: Başka birinin varlığında yiterek kendini daha üst seviyede oluşturmaya dönük bir sefer halidir aşk. O'nun varlığını keşfederken, size yetmez olan ya da artık taşımakta zorlandığınız benliğinize mesafe koyduğunuzu sanırsınız. Bir rüyada yaşıyor gibisinizdir oysa; uyandığınızda, eskisine göre daha farklı biri olduğunuz hissine kapılırsınız, O'nun varlığının kattıklarıyla ya da eksilttikleriyle.

Önce kim bıraktı gitti? Kimin yarası daha derin? Aşk ilişkilerinde zafer kazanan taraf olmaya dönük bir inat hep bulunmuşsa da kaybeden taraf olmamak için erkence çekip gitme eğilimi sanki daha bir yaygınlaştı artık.

İşte (bir öykümde anlattığım) âşık bir çift. Henüz çok gençler, delikanlı askerliğini yapmamış. Delikanlı aslında sorumsuzun biri. Mesela tezini hazırlayacak yerde uykuya kaçıyor. Kanal tedavisi gerektiren dişinin ağrısıyla uyandığında, üst üste müsekkin almakla yetiniyor. Dişçi korkusu var. Kız onu diş doktoruna gitmeye yüreklendiriyor. Randevu alıyor. Bu arada iki gece uyumayıp tezini yazıyor. Buna karşılık delikanlı takdir duygularıyla dolup taşmıyor. Annem gibi davranma bana, diye bağırıyor, uykulu gözlerini kırpıştırarak. Kız da geçip gidiyor. Tamamlanmamış bir sürü cümle var, ne olacak bu hikâyenin sonu? Şöyle olacak: Henüz yarıda kalmış bir sürü söz yüzünden bir kez daha barışacaklar ve bu barışma delikanlının isteğiyle gerçekleşecek. İki ay geçmeden de terkedecek delikanlı kızı. Terkedilen değil, terkeden olacak.

Aragon, "Mutlu aşk yoktur" derken sadece hep bir şeylerin yarıda kaldığı aşk ilişkilerine göndermede bulunuyor değil. Bu şiirini adadığı Elsa ile uzun yıllar süren bir evlilik yaşamışlar.

Aşk ilişkilerini kabuk bağlaması zor bir yara olarak oluşturan, terkedilmelerdir. Terkedilme korkusu, "ilişki" olarak isimlendirilen bağlanma biçimlerini ister istemez yüzeysel bir seviyede tutmaya zorlar. "Bu ilişki işi zor bir şey, ayrılık kapıda bekler gibi hep, o yüzden hayatıma böyle bir şeyi sokmak istemiyorum" diyor, bir TV dizisi yıldızı.

Âşık kişi kendini kandırılmaya hazırlamış biridir. Aşk nasıl kandırır? Rasim Özdenören'in 'Mağara' isimli öyküsünde şöyle bir cümleyle ifade olunur, bu sorunun cevabı: "...çimenlerle, kırlarla, atlarla kandırdılar beni, atların yuları, yok dizginleri..."

Özdenören'in *Toz* (2004) isimli kitabındaki aşk temalı öykülerinin büyük çoğunluğunun da terkedilme üzerinden kurgulandığını görürüz.

Aşk terkedilmişliği bir damga gibi yapıştırmıştır Mağaranın kahramanı kadına. Terkedene düşen artık hatırlama ve azaptır. Seraptır. Dışarıda yağmur yağıyordur. Adamı izler kadın. Ona bir şey söylemek için döner ve nâmevcut olduğunu görür. (s. 23)

Toz hikâyelerinin önemli bir kısmında aşk yüzünden yaralanmış, ya da yaralı olduğu için aşka sığınmış kadınlar, sarsıcı hadiselerin arasından süzülerek sevdikleri tarafından terkedildikleri ya da aşk yüzünden yara aldıkları anın içinden sesleniyorlar.

Havva'ya seslendi biri, bir daha, bir kez daha seslendi. Adam aşkı nasıl anladığını anlatacak. "Sana bir keresinde gene söylemiştim" diye sürdürdü ses, "Hatırlıyor musun? Sevilen sevdirmezse, seven sevdirmez. Hatırlıyor musun?" Havva: "Hatırlıyorum, ama..." Duraksadı, sonra sürdürdü; "Aslolan seven mi, sevilen mi?" "Aslolan, elbette sevilendir" dedi ses. Havva: "Senin hesapça öyle görünüyor, ama ben diyorum ki, sevende sevme yetisi bulunmadıkça sevilen ne yapabilir, elinden ne gelir?"

Böylece sürüyor söyleşi ve âşıkların konuşması tek kelime edilmese bile hiç bitmez, buna inandırıyor, kitaba ad olan 'Toz' isimli öyküde.

Süzülmüş bir dil kullanıyor Özdenören, fazladan bir cümle, tek kelime yok. Bir yapmacıklık, abartı ya da geçiştirme çabası yok. Her insanda iyiyle kötünün çatıştığını açığa çıkarıyordur aşkın kimyası. Tozlardan arınmışlığıyla her âşıkta Âdem'i ve Havva'yı gören bir bakışta suçlu ve kötü damgası yemiş olan, masum bir çocuğa dönüşür. İnsana baktığımızda gördüğümüz onu oluşturan mucizevî bütünlüğün yanında çok az şeydir. "Çok acı çektim çocukken" der, bir kahraman. Vicdan azabı duyan, kendini suçlayan, suçunun azabını bu dünyada çekip bitirmenin tasasını çekiyor görünen insanlar... Çocuklarına "piç" diye seslenen anneler de, skandalların üzerinde duran, üzerlerine çamur sıçratılmasına izin veren kadınlar da yazarın imgeleminin merhametli duyuşundan nasiplerini alırlar.

Anaç sevgili, düşlerin sevgilisi (Menzilsiz Yolculuk, s. 89); yıllar sonda çıkıp gelen sevgili ya da (Havuz, s. 97), bir gelecek vaadetmez. Aşk çoğu kez geçmişe takılı bir anın içinde çoğalır, yayılır ve bütün ufku kaplar.

'Toz', aslında 'töz', (iç ve dış) 'göz'dür. Acı çekilse de, derin yaralar bıraksa da geliştirir aşk, pişmanlıkla hatırlanmaz, bir anı sonsuza yayar, sonsuz olanı sezdirir; bu bilgileri yeniden, yeni bir duyuşla öğretir, *Toz* öyküleri.

Somut Hayat Aşka Karşı

Sen benim Leyla'm değilsin, demek zorundaydı Mecnun, yıllar sonra karşısına çıkan, çöllere düşmesinin sebebi kara kuru kıza… Sanki çöllere düşüren aşkın sebeplerinin hakiki Leyla'yla bir alakası yoktu. Leyla ile kavuşup da evlenselerdi, belki kızı muhayyelesindeki mâşuka dönüştürmek için zorlayacak, hayallerinin Leylası'na benzemediği için suçlayıp sorgulayacaktı.

Ali Şeriati eşi Puran'a âşık olmuş olmalıydı evlenirken, başında örtü bulunmayan Puran'ı İslâmi kurallara titizlikle riayet eden ailesine kabul ettirmek için bir mücadele verdi. Ama evliliklerinin orta çağında Solanj isimli kısmen hayali bir sevgiliye seslenmeye başladı. Düşünürümüzün doktora öğrencisi olarak bulunduğu Fransa'da tanıdığı gerçek bir kişi de olsa, Solanj hayali bir muhataptı artık; bir söyleşinin uzayıp gidebilmesi için sevgili olabildiğince uzak bahçelerde bulunmalı. Şeriati bir tür ev hapsinde sanki hayatı kısıtlanmış, kafeste yaralı bir aslan gibi yaşıyor dört duvar arasında. Gelecekleri belirsiz, dört çocukları var üstelik ve evin sorumluluğu kendiliğinden Puran'ın omuzlarına yüklenmiş. İşi başından aşkın kadın ise artık şiirlerin, teorilerin, dini ahkâmın içinden sorularından çok, somut hayatın sorularıyla çıkıyor eşinin karşısına. Omuzlarına binen yük yüzünden sürekli sitem ediyor Puran, bir kelimenin mutluluğuyla bir ay idare eden adamın ise cümlelerinden taviz vermesi mümkün değil.

Şeriati üzerine bir yazıma, Ali Şeriati biyografisinin yazarı Rahnema'nın tasvir ettiği Paris'te bir protesto toplantısındaki

yalnızlığını gösteren fotoğraftan hareketle, "Fotoğraflarda Bile Yalnız Başına Duran Adam" başlığını koymuştum. Puran iki adım ötesinde, ama o hâlâ yalnız. Üstelik daha Paris yıllarındalar, sürgün yolu henüz uzaklarda.

Sürgüne hazırlandığı yıllarda Şeriati bir gün evde oğlu İhsan'la sohbet ederken iş dönüşü telaşı içinde evde koşuşturan Puran, ayıklanmak üzere bir sele dolusu fasulyeyi önlerine koyar. Baba-oğul boş duruncaya kadar bir işe yarasınlar!

Somut hayatın ifadesi olarak ayıklanması gereken fasulyeler bu bağlamda metaforik bir işleve zorlanıyor, yüce düşüncelerin incelikle hazırlanmış kılıfları olan kelimeler karşısında.

Kelimelerin peşinden sürüklenen adam, ailesine de düşkün olmasına düşkündür, yine de fasulye ayıklamayı reddeder. Canı çalı fasulyesi çeken onu istediği gibi çiğnesin, o asla ayıklamayacak! Fasulye ayıklama konumu, kelimelerin büyüsüyle genişleyen salonlardan kopuşunun ilamı olacaktır sanki. Kahramanımızın abartılı tepkisini başka nasıl anlamalı…

Türkiye'de İslâmi duyarlığa sahip gençlerin ellerinde Monna Rosa şiiriyle dolandığı yıllarda uzak bahçelerde gezinen rüya kadınının bazen trenle çıkıp geleceği tutarmış. Aynı yıllarda Şeriati'nin Solanj'ının bazen de 'rosas" ismiyle göründüğü oluyor metinlerinde. Rosas aynı zamanda elleri iş yapmaktan morarmayan, rüya âlemlerinde gezinir gibi yaşamayı kendine yediren kalem parmaklı hayali kadınların ortak adı.

Şeriati'ye göre aşk iki insan arasındaki yakınlık ve mesafe arasında gidip gelen çalkantılı bir tecrübeyken, sevgi huzurlu, daimi ve ebediydi. Puran hep orada var olacak, ama o cümlelerine can akıtmak için bazen Solanj, bazen de Rosas olarak andığı sevgilinin sunacağı ilhamla Allah'a yakınlaşmasını sağlayan vecd halini ummaya devam edecektir. İran'da Hüma, Hindistan'da Suma adı verilen büyüleyici çiçek, Şeriati'nin dilinde "sufinin çiçeği" olarak "Rosas" adıyla İslâmi bir kimlik kazanır. (Şeriati o dönemde Savak'ın hışmından kaçınmak için mizacının elvereceği kadar kapalı anlatmaya çalışıyor düşüncelerini zaten, alegorilere başvuruyor. Bütün bu –Solanj gibi bir dönemde

sahici bir kişiliğe karşılık gelseler de- hayali söyleşilere ortak edilen sevgililerin yanı sıra yine hayali bir düşünür olarak metinlerinde bahsi sık geçen düşünür muhatap olarak Chandel, Savak baskısı nedeniyle doğrudan konuşamayan ideologun sözlerini aracılıklarıyla ilettiği "suç ortakları".)

Kara kuru kız ya da Poran ise niye Solanj olamadığını, merhum eşini kollayıp gözettiğini hissettiren yarı yarıya açık bir dille anlattı, "Eşim Ali Şeriati" isimli kitabında. Leyla ile Mecnun'un hikâyesinin bir de Leyla'nın dilinden yazılmasının zamanı da geldi geçiyor sanki. (Belki de yazıldı o kitap; çok da emin değilim. Yazılmadıysa, düşünebilirim ileride kaleme almayı, Allah ömür bağışlarsa.)

Aşkla bakabilmeyi zorlaştıran, varlığı bölüp parçalamaya meyyal bir gidişat içinde insanlık toplumu. Aşkın somut hayatta yurtlanmasına izin vermeyen narsist bilinç, kültür ve sanatın biricik amacı olmak için bahaneler icat ediyor. Aşkın dilediği sabır ve çileye güç yetiremeyen tüketim toplumu, aşıklara tahsis ettiği senede bir günü laf kalabalığına getirerek bir o yana çekiştiriyor bir bu yana. Hayali de olsa aşksız yapamayan insan teki sabırsızca, kurumakta olan gönül bahçesini efsanelerden koparılma imgeler yağmuruyla kurtarmaya çalışıyor. Oysa şimdiki zamanın temposunun yorduğu bakışlar Leyla ile Mecnun misali efsanelerden yayılan imgeleri taşıyabilecek takata sahip olmaktan uzak. Son tahlilde tecimsel bir çıkışı olan aşk söylemleri, donmuş yüreklerin buzunu çözme vaadini bir süreliğine üstlenebilir.

Aşk evliliği yapmak istediği için taliplerini geri çevirmeye devam eden otuz beş yaşındaki kız arkadaşım geçenlerde, artık geçmişte olduğu gibi bir bakışla bir rastlaşmayla gelen aşkların yaşanmadığını söylüyordu, kederlenerek. Artık trende vapurda aşık olan kimse yok, kimse de öyle karasevdalara tutulmuyor.

Benzeri bir özlemi dillendiren Irich Murdoch kahramanlarına feminist felsefeci Luce Irigaray da katılır, modernist söylemlere prim vermeyen pervasızlığıyla.

Somut hayat aşkı sınamalara tabi tutarak çözündürürken, sevginin gereksindiği anlayış ve ihtimamdan yana koyuyor tavrını. Uzak bahçelerde gezinen düş kadınları Monna Rosa, Rosas hatta Leyla dahi daima zamandaş, ama Şeriati'nin Rosas'ı aynı zamanda yandaşı, fikirdaşı ve kelimelerinin ciddi muhatabı olarak bir sahicilik iddiasını da sürdürüyor.

Tayyör Saltanatı

Altı yıl yatılı okulda okuduğum için belki, forma tarzı giysiler boğunak havaların hissettirdiği bir duyguya yol açar bende. Kapalı mekânlarda uzun süre kalamamama benzeyen bir etki bu. Benzeri bir nedenle zaman içinde tesettürün kişisel zevk ve eğilimleri hor görmeye hazır, bu yönüyle aynı zamanda buyurgan ve kibirli görünen yorumlarından da uzaklaşmışımdır.

Toplumsal kalıpların dayatılması konusundaki tedirginliğim tayyör-formaların görünmez hâkimiyetinden kurtulma isteğimle ne kadar alakalıydı, bunu kestiremiyorum. Benden beklenilen kurtarılmışlığın minnettarlığında ifadesini bulan ve ayrıcalıklar vaadeden toplumsal rolleri geri çevirerek başka türlü var olma yolları ararken, benliğimde iz bırakan formanın dikişlerinin çatırdadığını duyardım, umutla kaygı arasında.

Özellikle de yatılı okuldaki kadın öğretmenlerimin tayyörlü duruşlarını aynılaştıran söylem, formalar kanalıyla aktarılıyordu benliğimize. İdeolojiler her zaman kaç parçadan yapılırsa yapılsın, bireyi bir çerçeve içine yerleştirmeyi kolaylaştıran formalarla aynılaştırmaya gidiyor, Çin'den Arnavutluk'a bu böyle.

Kişiliği belirginleştiren bir tarz arayışına yönelen kınamaların ideolojik kılıflı "mahalle baskısı" olması pek mümkün. *Birikim* dergisinin "Orta Sınıf ve Beyaz Türkler"i konu alan Aralık 2010 konu alan sayısında yer alan "Kapalı Olmak-Açık Olmak" başlıklı yazımda da kurcalamaya çalışmıştım bu baskıyı: Rus komünist, dünyanın ilk kadın bakanı Alexandra Kollantai gibi, İs-

lâmcı şair, aktivist Zehra Rahneverd de ideolojik kalıpları aşan giysileri nedeniyle ülkelerinde devrim ruhu adına suçlamalara maruz kalmıştır. Reformist lider Musavi'nin eşi olan Rahneverd siyah çarşafı içine renkli başörtüsü örttüğü için alaylı bir dille yerilmiştir siyasal muarızlarınca.

Bizde sanki tayyör (biraz farkla da döpiyes) kamusal alanın eril kodları benimseyerek bir misyon yüklenen "eli sopalı" kadınlarının takım elbiseye denk düşen protokol giysisi. "Cahil ve kandırılmış" başörtülülere ikna odalarının dört duvarı arasında mahremiyet anlayışlarını değiştirmeyi bildirmeyi vazife edinen sesin kalıbı olsa olsa tayyör olabilir.

Kimi mizaçların kaçınılmaz giysisi midir tayyör? İnsanın aklına Amerika'nın ünlü gurme tv yapımcısı, "ütülü bir pantolon kadar tedbirli" görünen Marta Stewart geliyor. Hani, ne giyerlerse giysinler, üzerlerinde tayyör bulunur onların. Stewart'tan söz etmem boşuna değil, ünlü yapımcı ve sunucu Amerikan hayat tarzının sterilliğinin temsilinde tipik bir örnek olarak görünüyor programlarında. Toz dokunmaz ona, leke bulaşmaz; her şeyi hesaplı, planlı, yapacağı her iş daha ilk aşamalarında mükemmele erişmek zorunda… (Yasemin Çongar, "Bir maktülün katilini anlama çabası" (Taraf, 26. 06. 2010) başlıklı yazısında Jessica Stern üzerinden, "…başka bir kıyafet giydiklerinde bile lacivert tayyörlü kalan kadınlar"dan söz ediyordu ya... Stern, ya da "Bir tayyör, yuvarlak burunlu küt topuklu papuçlar, incileri iri bir kolye, nadiren de olsa sedefli bir tebessümle sergilediği inci gibi dişler; Amerika'nın Kuzeydoğusunun o kendinden pek emin; konuşurken ağzılarından çıkan her bir hecede, eğitimlerinden, erdemlerinden ve erkeklerinden çok memnun olduklarını fısıldayan kadınlarına özgü, kuvveti ölçüsünde sükûnetli bir ses." Aynı Stern lacivert takımlı bürokratken nasıl oldu da bir yazara dönüştü, Çongar yazısında bunu irdeliyordu.

Çünkü her ruh lacivert tayyörü sonsuzca taşıyamaz, kendini koruma, sağlama alma ya da güç talebi için sebepleri ne denli acımasız olursa olsun. Erdemin püriten açıklamalarının kadın eğitici yoluyla ifadesinde tayyör, söz konusu olan Müslü-

man toplumlarsa, modernlik ve çağdaşlık adına konuşma yetkesine sahip Burda dergisi kalıbıdır da… Kamusal bir onay için ilkede o kalıba gireceksin, ruhun daldan dala konmakla can bulan bir serçe kadar özgür olsa da...

Paket edilmişe benzeyen benlik, iyi bir terzinin dikimiyle daha da sağlama alınmış olurdu . "Önüne gelen ilk pasaja daldı. Moda yenilemeyi vaad ediyor. Bir vitrin olsun ihtiyaç duyduğu bir şeyleri hatırlatabilir. Bir renk, bir desen, bir şekil... Ben hep içimi değiştirmek istedim, o yüzden hippiler çağına özgü giysilere takıldım kaldım. Tayyör giyebilsem hayata bakışım daha mı sağlam olur?" diye anlatıyor, üzerinde çalıştığım bir hikâyenin kahramanı.

Tayyör muhafazakâr aydınların yine bir şablondan hareketle oluşan eleştirisine hedef olduğunda, bu kez karşı safa atarım kendimi, elimde olmadan. Muhafazakâr aydınlanmacı bir yazarın, "parçalı kadın giyimleri Tevhid'e aykırı" dediğini okuduğumda, anlam vermekte zorlanmıştım. Her zaman kadın varlığına dönük parçalayıcı bakışı eleştiriyorum. Ancak parçalı giyimin, ne bileyim mesela tunik altına bir şalvarın ya da üçeteğin Tevhid akidesine aykırı olduğuna nasıl inanacağız…

Aynı zamanda hazıra konmaya meyyal kişinin kendini, kullanımıyla ayrıcalıklı bir oluşa hazırladığı biçimlerden biri, tayyör. Formanın ima ettiği eşitlik iddiası tayyör söz konusu olduğunda incelikli ayrıcalıklarla üsttenci statüsünü buyuruyor. Arap ülkelerine bakın, diktatör eşlerinin tayyörlü modernlik iddiaları ne kadar da birbirine benziyor! İmelda Markos'un 2200 çift ayakkabı barındıran gardrobu ya da Farah Diba'nın ülkesinden kaçarken gardroblarında bıraktığı Paris menşeli takımlar, tayyörün saltanatının da bir yere kadar olduğunu gösteriyor.

Oğlan Evinin Kırk Yalanı

I– Annelerini öldüren kızlar, üçüncü sayfa haberlerinin yeni konuları. Bazen despot bir kişiliği olduğu, bazen istediği bir adamla evliliğine onay vermediği için öldürülüyor, çoğu zaman dul bir kadın olan, muhtemelen tek başına bir hayat mücadelesi vermenin gerginliğini ve sertliğini taşıdığı anlaşılan anne, kızı tarafından.

Birlikte yaşamaya zorunlu kalan insanlar, birbirlerine karşı niye bu denli öfke biriktiriyor?

Şehirde de köyde de ilişkileri yozlaştıran en önemli âmil, yalan. Bir diğer önemli âmil ise hayatın yükünü olduğu kadar mutluluklarını da paylaşmayı güçleştiren farklı hayat tarzı idealleri...

Bizim kuşağın anneleri, gençlik yıllarında ya da bütün ömürleri boyunca geniş ailede yaşamanın onlara öğrettiği suskunluk nedeniyle kızlarına çözülmesi zor bir problemler yumağını miras bırakmışlardır. Buna karşılık çekirdek aileyi bir alternatif olarak görmekte zorlandığımız açık. Bizim kuşağımız aile modeli bağlamında bu nedenle daha ziyade çatısız bir kuşak sayılabilir.

Geniş ailenin vaat ettiği bir sükûnet, bir neşeli üretkenlik havası pastoral romanlardan ve yeni-gelenekselci metinlerdeki tasvirlerden gerçek hayata aktarılabilseydi keşke! Doğu köylerinde kadının geniş aile içindeki konumu kolaylıkla değişmiyor. Ev eşyaları değişiyor, üretim araçları da değişiyor. İnsanlar akşamları televizyon karşısında biraraya geliyorlar büyük şehirlerde olduğu gibi. Fakat özellikle bir mesleği olmayan geline bakış açısı pek değişiklik göstermiyor.

Yıllar yılı susmayı, dilinin ucuna gelen kelimelere hâkim olmayı başarabilirse bir gelin, yaşlılık günlerinde oğulları ve gelinleri üzerinde söz sahibi olma hakkını kazanıyor.

Bu yüzden de evlenme çağındaki köylü genç kızlar, kendilerini uzak şehirlerden birine götürecek bir prensin yolunu gözlüyorlar. "Memur olsun da çamurdan olsun!" Eskiden böyle söylerlermiş. Artık prensin memur olması, beyaz atlı veya beyaz mersedesli olması gerekmiyor. Birlikte bir otobüse binip yola çıksınlar yeter ki...

Evlenme çağındaki köylü kızlar şehre gitmeye bakıyor ya… Bir Doğu Anadolu köyünde tanıdığım Neşe, katakulliye getirilerek İstanbul'dan köye gelin getirilen bir şehir kızı. İstanbul'dayken de bir yanıyla köy hayatının içinde yaşıyor sayılırmış gerçi; köyünden, köyünün adet ve alışkanlıklarından uzak bir hayat sürdürmemiş. Tatillerde, dernek pikniklerinde ailesiyle birlikte köyün yolunu tutarmış. Fakat evlenip de köye yerleşmeyi düşünmemiş hiç.

Bazen yazları babasının köyüne gelirlermiş, şenlikler, düğünler için. Bir yaylada düzenlenen geleneksel köy pikniği sırasında kendi köyünden bir gence aşık olmuş. Karşılıklı bir aşkmış yaşanan; araya birileri girmiş, aile büyükleri bir araya gelip konuşmuşlar. Evlenip kasabada oturacaklar, sonuçta çocuk kasabada çalışıyor; işte bu vaatle nikâhı kıyılmış. Yalnız, o henüz İstanbul'daki evindeyken nişanlısı telefon açtığında, bazen köydeki evin üst katında süren inşaattan söz edermiş ona. Köy evine yeni ilaveler yapılıyordur, konuk odaları olabilir yapılanlar diye, üzerinde durmamış Neşe konuşma arasında verilen bu bilgilerin; gelgelelim, işte bu köy evinin üst katına yaptırılan yeni yapılan odalara gelin getirilmiş.

II-Bir kadın tanımıştım, Erzincan köylerinden birinde. 50'li yılların başlarındayken, 16 yaşında gelin olmuş. Düğün merasimi sırasında birkaç bilezik takılmış koluna, başına da dönemin modası denilebilecek altınlarla bezeli bir fes kondurulmuş. Atla getirildiği oğlan evinin eşiğinden içeri adımını atar atmaz

evli görümceleri "bu benimdi, bu da benimkisi" diyerek, kolundaki bilezikleri çıkarıp almışlar. Kocası ise fesi alıp düğün sırasındaki borçlarını kapatmak üzere ucuza satmış.

Geçen yıllar içinde dizi dizi bilezikler takmış koluna çocukları. Fakat başından hoyratça çekilip alınan altınlarla süslü fesi hiç unutmamış. Başının hiç geçmeyen ağrısı sanki o fes çıkarılırken yerleşmiş. 'Oğlan evinin kırk türlü yalanı olur'; gelin gittiği köyde çok kullanılan bir atalar sözü.

III- Evin bütün işi omuzlarında Neşe'nin, ahıra sokulmayacağına dair düğün öncesinde sözler verildiği halde, kayınvalidesinin bel ağrısı tuttuğunda süt sağmak üzere ahıra girdiği de oluyor. Süt sağmak bir şey değil, bu işe alıştı, ama ya tutulmayan sözler, onları nasıl unutacak... Gün boyu ayakta, yine de aşırı kilolu ve bel ağrısından yakınıyor. Gittiği doktor sinirlerinin bozuk olduğunu söylemiş. Uyku getiren ilaçlar kullanıyor; fakat evin düzeninin aksamaması için geç yatıp erken kalkması gerek. Neşe daha 21 yaşında. Sahte vaadlerle bir köy evine gelin getirildi. Sinir hastası olmaya devam edecek, çünkü, daha yıllarca kasabada yaşamayı hayal edemez; bir zamanlar sırtında elli kiloluk yük taşıyacak kadar güçlü bir kadın olan kayınvalidesi, onun hizmetlerine muhtaç...

Her geçen yıl İstanbul'un varoşlarında yaşarken kurduğu evlilik hayallerinin biraz daha uzağına düşüyor. Neden bir sabah kahvaltısını olsun eşiyle başbaşa yapamıyor? Niye akşamları eşi işinden döndüğünde, kanepeye yanyana oturup da televizyon seyredemiyorlar? Hani kasabada yaşayacaklardı, böyle söz verilmemiş miydi düğünden önce... Kocası suçu ailesinin üzerine yıkıyor. Ailenin açıklaması ise çok sade: Biz de kasabada yaşayasınız istiyorduk, ama imkânlarımız elvermedi.

Neşe de çocuk silahını sürüyor ileriye: Kasabaya taşınıncaya kadar çocuk doğurmayacağım! Bir yaşlarında bir kızı var, ev halkı tez elden bir oğlan doğurmasını bekliyor. Ama o kararlı; bu evde kaldıkça ikinci bir çocuk doğurmayacak! Zaten işi çok fazla. Ütü için saatler harcıyor. Günde dört kez çalıştı-

rıyor çamaşır makinesini. Evde dört erkek yaşıyor, haftada en az onbeş gömlek ütülemesi gerektiği anlamına geliyor bu. Yaşadığı evdeki erkeklerin ütüsüz gömleklerle ortalıkta dolaşmasını da kendine yediremiyor.

Eskiden bu evlerde kadınlar ince işlerle ilgilenmezlermiş. Kalabalık ailenin günlük hayatı ayakkabılarla girilen, toprak zeminli, bir duvarında üzerinde sürekli kaynayan bir kazanın bulunduğu bir ocağı olan büyük bir odada geçermiş çoğunlukla. Neşe, kocası kasabada çalışsa da çiftle çubukla uğraşmaya devam eden bir ailenin evinde, şehirde alışkın olduğu ev düzenini kurmaya çalıştığı için de yıpratıyor kendini. Çeyizinde ablalarının biraraya gelip düğün hediyesi olmak üzere aldıkları bulaşık makinesi de var, fakat kullanmaya kıyamıyor; gelecekte düşlediği kasaba hayatı için hazır tutuyor onu.

Bir gelin başı gibi süslü bulaşık makinesinin üstü başı. Bazen çok sıkıldığında ona içini döktüğü de oluyor.

Neşe'nin bulaşık makinesiyle ilişkisi Tahsin Yücel'in *Kumru ile Kumru* isimli romanındaki, binbir zahmetle aldığı buzdolabına bir süreliğine aşkla bağlanan kapıcı eşi Kumru'yu çağrıştırıyor bana.

Mucize Gerçek, Gerçek de Mucizedir Çünkü…

Fransız fotoğraf sanatçısı JR'ın 28 mm'lik objektifiyle çektiği *Women are Hereos* (Kadınlar Kahramandır) başlığını taşıyan fotoğraflarını baştan sona inceleyen bir araştırmacı, sanatçının çelişki ya da paradokslar üzerinden tasarladığı bu bir dizi fotoğrafla önceki çalışmalarında da yaptığı gibi izleyicilerin ezberlerini bozma, bir irkilme, hayata bakış itibarıyla bir sıçrama yaşamalarını sağlamak amacıyla, 'kendini olabildiğince bırakmış' görünen kadınları özellikle seçtiğini düşünebilir.

Türkiye'de Brezilya, en çok pembe dizileriyle hatırlanan bir ülke. Favela mukimleri, renkli simaları, şen konuşmaları, dayanışma ve dostluk sergileyen ilişkileri, vefa, diğerkâmlık ve fedakarlık gibi erdemleriyle bu dizilerde, Türk dizilerindeki seyirciye cazip gelen hakiki hayatın seslerini yansıtmak üzere senaryolara katılan "mutfak elemanları"nın tuttuğu yeri tutuyor.

Pembe diziler, geniş izleyici kitlesinin yoksullardan oluştuğu Brezilyalıların modern peri masalları olmalı. Yoksulluğun çirkin yüzünü, sihirli kelimelerin ve görüntülerin süslediği perdelerle örtebilirsiniz. Sabır, şükür, tevekkül gibi kavramlarınız vardır ayrıca. Bu dini istilahlar İran'da 70'li yıllarda Ali Şeriati gibi bir düşünürün kaleminde dönüşerek kitleleri despotizme ve sömürüye karşı uyandıran bir etkiye sahip olmuşlardır. (*Ali Şeriati-Bir İslâmi Ütopyacının Siyasi Biyografisi* yazarı Ali Rahnema'ya göre Şeriati, bütün müslümanların kelime haznesindeki yaygın

olarak kullanılan terimleri alarak sakin ninniler elektrik akımlarına dönüşene kadar yeniden yorumluyordu. İranlı Şiilerin tarihsel hafızasında tevekkül, kadercilik ve *kendine duyulan acıma hissiyle* çınlayan kelime ve kavramlar, onun kullanımında birden güçlü ve dinamik eylem kavramlarına dönüşüyordu.)

Aynı kelimelerin, 70'li yıllarda Güney Amerika'da yoksul ve dindar halk kitlelerinde benzeri bir etkiyi uyandırdığını biliyoruz. Bu kelimeler ve kavramlar kullanan kişiye ve bağlama göre bazen, Marks'ın dediği gibi yoksulları uyutan bir dinin kelimelerine dönüşebilirler.

Fotoğrafları çekilen kadınların ekseriyetle acı ve çileyle harmanlanmış, yoksunluklarla dolu bir hayat sürdürmekte olduğuna karar verebiliriz, yüz çizgilerini okumayı denersek. 28 mm'lik objektifin daha da deforme ettiği, hayata başvermekle hayat karşısında bilgece bir duruş edinmek arasında anlamlar ileten yüz ifadelerine sahip çoğu. Onlarla ilgili olarak neden bu denli karamsar ifadeler kullanıyorum?.. Sadece fotoğraflarıyla tanıdığım kadınlar hepsi. İçlerinden bazıları hele, daha çocuk yaşta sayılabilir. Genç ve aydınlık yüzlü olanları da var aralarında, bu 'kahramanların'..

Uzaklardan gelen turistlerin tur programında yer alacak kadar ülkelerinin çarpıcı bir gerçekliğine dönüşen ve bir yoksulluk batağını andıran mahallelerinde, her şeye rağmen onurlu bir hayat sürdürüyor olmalarına borçlu olmalılar, JR'ın onlara yakıştırdığı 'kahramanlık' niteliğini.

'Bir 'şahsın', bir 'hiç kimse'ye, 'öteki' konumuna indirgenmesi, ırkçılığın insafsız entrikası...' diye yazıyor, Helene Cixous...

Bu kendini 'hiç kimse' hissetme durumu, Meksikalı şair Octavio Paz'ın *Yalnızlık Dolambacı*'ndaki denemelerinde de sıklıkla karşımıza çıkıyor. Paz'ın denemeleri aynı zamanda, yerli ve İspanyol kültürlerinin karışımıyla oluşan Güney Amerikalı insanın ruh dünyasını daha yakından anlamamaza da olanak tanıyor.

Favela kadınları kuşkusuz her gün 'Bu gün ne pişereceğiz?" diye soran insanlar. 20. yüzyılın başlarında, İstanbul'un bir yok-

sul mahallesinde Mehmet Akif'in "Ne o Bacı?" diye halini hatırını sorması üzerine, "Ot yiyoruz, n'olacak' diye cevap veren, tenceresinde ot pişiren kadınlarını akla getiriyorlar. Ben 21. yüzyılın başları sayılabilecek içinde bulunduğumuz yıllarda da ot toplama yoluyla hayatını kazanan kadınlarla tanıştım Batman, Erzincan, Bakü, hatta İstanbul pazarlarında. Dereden tepeden veya kendi daracık bahçelerinde yetiştirdikleri otları toplayarak satıyor, gündelik geçimlerini işte bu satış sonucunda ellerine geçen parayla sağlamaya çalışıyorlardı. Yüz ifadelerinde, arka planda neler yaşıyor olurlarsa olsunlar, bunları onur meselesi sayarak içine atmanın getirdiği, Anadolu insanına özgü mütevekkil ve durgun, aynı zamanda Nuri İyem kadınlarınınkini hatırlatan ketumlukta bir anlamın baskın olduğu söylenebilirdi.

JR'ın belki de çöp toplayarak geçimlerini sağlayan 'kahraman' kadınları, ot toplayan kadınlarınkiyle kıyaslanamayacak denli zor hayatların içinden geldikleri izlenimini uyandırıyorlar. Yop-yoksulluğun baskılarına boşvermenin sınırında kurulan 'muhacir' bir hayat tarzı, sürdürdükleri. Yitirebilecekleri pek az şey kaldığı için de kolaylıkla dalga geçebilirler, cinsel özelliklerini kaybetmiş ya da bakışları ve duruşlarıyla görünmez kıldıkları bedenleriyle. Bu onlara bir tür özgürlük de sunuyor belki: Artık sadece beden değiller, aslında hiçbir zaman sadece beden olmadılar da, o nedenle böylesine rahatlar gerçek olanı çarpıtmaya meyyal bir objektifin karşısında. "Kadının içindeki gözlemci erkek, gözlenense kadındır. Böylece kadın kendisini bir nesneye –özellikle görsel bir nesneye- seyirlik bir şeye dönüştürmüş olur" diyor ya John Berger, *Görme Biçimleri*'nde… Bu fotoğraflar Berger'in tespitlerinin kapsamakta zorlanacağı kadınların varlığını hatırlatıyor. Doğasal bir sapma mıdır söz konusu olan? Elbette her şeyden önce gelen, hayatta kalabilmektir.

Ocak mutlaka tütmeli, tenceredeki su patates haşlamak ya da makarna pişirmek için olsun kaynamalı. Hayat çoğunlukla gündelik meşgalelerin telaşıyla geçiyor, geçmekte. Günübirlik bir yaşantı da denilebilir buna. Gelecek tasarımları yok. Böyle bir varoluş hali, bir tür (ironik) hoşluk katıyor olmalı hayatla-

rına, yüz çizgilerinden bunu okuyorum. Espri anlayışları, hoşgörüleri gelişmiş. Acıyı olabildiğince tanıdıktan sonra, ondan etkilenmemeye başlar ve başka bir duyumun alanına taşınırsınız.

Favela kadınları bir mücadele azminden yoksun değiller; bunu salt fotoğraflarının uyandırdığı bir izlenim olarak değil, çocuk yaşlarda okuduğum, belleğimde iz bırakan bir kitabın etkisiyle dile getiriyorum.

Bir geçim kaynağı olarak çöplük olgusuyla yazılı olarak ilk kez Carolina Maria de Jesus'un *Çöplük* isimli kitabı aracılığıyla tanışmıştım. Bu kitap, mesleği çöp toplayıcılığı olan yazarın Brezilya'nın Sao Paulo şehrinin favela denilen gecekondu mahallesindeki beş yıllık hayatının özetidir. Sao Paulo ilinin çöplüğüdür favela ve binlerce favelalı, çöplükleri karıştırılanların "yenmez" ya da "kullanılmaz" diye gözden çıkardığı artıklarla geçimini sürdürmektedir.

JR'ın fotoğraflarındaki kadınların yüzlerinin genellikle deforme ve çirkinleştirilmiş olduğundan söz ettim. Amerika'nın kuzeyi ile güneyi arasındaki farkı işaretleyen bir gösterge olarak irdeleyebiliriz bu fotoğraf oyununu. Her bir kadının yüzü farklılıkları yanı sıra ağırlıklı olarak benzeşen bir hayat tarzının gündemini yansıtıyor veya ele veriyor. Kuzey Amerikalı hemcinslerinin sadece kullanılmaz saydıkları eşyalarını değil, ameliyat masalarında yok ettiği kırışıklıkları da toplamışlar sanki çöp kutularından, favela kadınları. Kuzeyli kadınlar, lüks basımlı dergilerin sayfalarında ya da televizyon dizilerinde, estetik ameliyatlar ve benzeri yöntemlerle ölünceye kadar genç kalacak ya da yaşadıkları süre boyunca bu genç kalma ideali etrafında dönüp duracak kadınlar oldukları izlenimini veriyorlar. Onların estetik ameliyatlarla bedenlerinden bir süreliğine def ettikleri kırışıklıklar, gıdılar, fazla kilolar ve yağ katmanları, bir şekilde bu favela kadınlarına intikal etmiş olmalı, diye düşünüyor insan. Kuzeyli kadınların kırışık düzeltme ameliyatlarıyla yitirdiği mimikler de Brezilyalı kadınların başıboş mimiklerine eklenmiş adeta.

Duruşlarında, hatlarında, yoksulluktan kaynaklanan kimi hastalıkların işaretlerini okuyabilir bir sağlık uzmanı, çoğunun. Doktora gitmeye, ayakta duramaz hale geldikleri vakit yanaştıkları tahmin edilebilir. Belki çöp varillerinden intikal eden kimyevi artıklarla zehirlenmeye devam ediyordur içlerinden biri veya birkaçı ya da bazıları henüz farkında değildir sağlıksız/yetersiz beslenmenin vücutlarında yol açabileceği çöküntülerin.

Onlara bakarken dehşet duymamızı, irkilmemizi, kendimizden utanmamızı, belki kendi beden algılarımızı yeniden gözden geçirmemizi istiyor olabilir JR. Bugün dünyanın neresinde yaşıyor olursa olsun, hangi inanca mensup olursa olsun, eğitimli kadınların büyük kısmı, Batılı Beyaz Erkek Özne'nin takipçisi olarak şekillenmiş Batılı Beyaz Özne Kadın modelinin baskısını üzerinde duyuyor. Modernleşmeye çalışan ülkelerin dar ufuklu ve aceleci politikacıları, modernleşme hamlelerini çoğunlukla Batı hayat tarzının geçerli modasının imgelerini yansıtan fotoğraflar üzerinden sürdürmeye ve doğrulamaya çalışıyorlar.

Miladi 1000'li yıllarda Hristiyan toplumlarda kadının bir ruhu olup olmadığı tartışılıyordu. Modernite ile birlikte kadın, tashih edilen bu kültürde insan olarak kabul gördü, ama bunun bedeli olmalıymış gibi, insanlığı Batılı Beyaz Özne erkeğin hayat felsefesine uydurularak onaylanan bir kadın modeli ileri sürüldü. Bu kadının hayattaki duruşu, idealleri, yaşama tarzı, görünüşü, zevkleri… bütün kadınlar için tartışılmaz idealler olmalıymış gibi sunuldu dünya halklarına.

Batılı kadın günümüzde, bütün kadınların, kadınlık tarihinin özünü yansıtıyor sanki. Batılı kadın görüntüsüne sahip değilseniz, en azından o kadının görüntüsünü kazanmak için çaba sarfetmiyorsanız, modern dönemlerin engizisyon mahkemelerinde bir ruhunuz olup olmadığı tartışmaya açılabilir.

JR'ın "kahraman kadınlar"ının denetimini bıraktıkları bedenlerine karşılık, ruhları engin dünyalara açılıyor olabilir mi acaba... Bu soruya cevap vermek hiç kolay değil.

Niye bu kadar yoksul bu insanlar, bu konuda sayısız veriyi arka arkaya sıralayabiliriz fakat... Ülkeleri zengin kaynaklardan yoksun olduğu için yoksul değiller her şeyden önce. Bu ülkeye 1949'da bir barış kongresi için gitmiş olan Roger Garaudy'nin *Yüzyılımızda Yalnız Yolculuğum*'daki tespitiyle: "Yeryüzünün bu köşesi, Brezilya'nın ve bütün Lâtin Amerika'nın dramını özetliyor: Milyonlarca yoksulla dopdolu zengin ülkeler... Hazinelerin üzerinde yürüyoruz. Bu hazineler Şarlken'den Standart Oil'e kadar bütün fatihlerin kurbanı.

"İnsanlar yeteri derecede alçakgönüllü olsaydı, meydana çıkan bu sefalet kendiliğinden hallolurdu" diye yazmış Çöplük'ü yayını hazırlayan Audalio Dantas, kitabın önsözünde. Çöplük'ün yazarı Carolina Maria de Jesus ise politikacılar üzerine şunları söylüyor: "... Seçildikten sonra halkı boşar. Kapalı gözlerle onlara bakar artık. Hem öylesine bir gururla bizi hiçe sayar ki bizi en hassas yerimizden yaralar."

Hiç sayılmanın, adsızlığın, *hiç kimse* olmanın ezici baskısı bir kez daha karşımıza çıkıyor. "Oyun", bu duyguyla başedebilmenin bir yolu. Pembe dizi olabilir sözünü ettiğim, karakalabalıkları da içine alan bir festivalin aniden parlayıp sönen coşkusunun parçası olabilir. Bazen de bir futbol yıldızının olağanüstü yeteneğiyle gelişen bir hikâyeye yönelir dikkatimiz, bu oyunun bir parçası olmak istediğimizde.

JR'ın fotoğraflarını çektiği kadınları gözlerimin önüne getiriyorum. Portreler, mağara resimlerini hatırlatan pürüzlü bir yüzeyin üzerinden akıp giderken, fotoğraf sanatçısının onları obje olarak kullanmak için bir kahramanlık kurgusunu maske gibi kullandığı şeklinde bir kuşku doğuyor içime. Sanatçının parlak başarılarla dolu geçmişine karşılık bu kuşkudan kurtulamıyorum. Bu kadınların daha çirkin, daha itici, daha korkutucu, daha yaşlı görünmeyi umursamamaları, rol yaptıklarına inandırıldıkları için mi? Her birinin geçen yıllara rağmen iyi-kötü bir pembe dizi kahramanı olabileceğine dair inancı koruyor olması nedeniyle mi yoksa...

Peki, yoksulluğun ve sefaletin yuvası olarak bilinen favelalarda

yaşayıp da ayakta kalmak, hâlâ büyük ölçüde ışığını koruyan bakışlara sahip olmak yetmez mi kahraman olmak için...

Fotoğraflarını incelediğim favela kadınlarından bazıları üzerine izlenimlerim kısaca şöyle:

24 yaşında: Henüz bir pembe dizi yıldızı adayı olarak görünüyor. Yeni bir Shakira olmayı dahi hayal ediyor olabilir.

26 yaşında. Daha genç sayılır, objektifin hilelerine karşılık çirkin görünmüyor da. Islak gözlerle bakıyor dünyaya, fakat. Nemli bakışları, onu bulunduğu zemine bağlayan sayısız sebebin perdesi. Bir sıçrama bekleyemeyiz ondan. Bulunduğu mahallede öylece yaşayıp gidecek.

47 yaşında: Orta yaşlarda, ama yaşından o kadar da büyük görünmüyor; hayret! Kendi dünyası içinde tuttuğu bir yer var; inanıyor buna. Nispeten bakımlı. Sevilmeye, ilgi görmeye lâyık olduğuna inanıyor. ,

64 yaşında: Sanki bir parça erkekleşmiş. Öylesine ezilmiş ki hayatın çarkları arasında, kadın ya da erkek olduğuna dair göstergeleri silikleşmiş. Abartılmış bir erkeklik (maçoluk) olgusu, Akdeniz kuşağı erkeğini tanımlar. Favela kadınının ayakta kalmak için, işte o duruşu bazen taklit ettiğini düşünmekten kendimi alamıyorum. "Kadın çekerek ve yanıp yakınmadan dayanma gücünü artırarak, kendi koşullarının gerçeğini aşar ve erkeğin niteliklerine kavuşur ve onun saygısını kazanır" diye yazıyor ya Paz...

78 yaşında: Favelalarda bir kadın için hayatın ancak böyle yürüyebileceğini anlatmıştı bize, Çöplük'ün kahramanı: Ya çekiciliğinle (ve paranla) bir erkeği (bir süreliğine de olsa) kendine bağlayabilmeli, ya da bir erkek maskesi takmalısın.

64 yaşında: İçsel güzelliğine inanıyor; hayatını boşu boşuna yaşadığına inandıran derin sızısının rahat vermemesine karşılık.

63 yaşında: Kendini çirkinleştirerek dalga geçiyor dünyayla; bu bir savunma, bir korunma yolu değil miydi... Oğlu bir futbol starı, kızı da bir pembe dizi yıldızı olamayacak.

75 yaşında: Daha donanımlı olduğunu düşünüyor. Yıkılamaz, sarsılamaz daha fazla. Görünüşü konusunda özenli. Güçlü, oturaklı, yine de kendisiyle dalga geçmeyi seviyor. Rol yapmayı da...

64 yaşında: Çok acı çekmiş, görmediği kötülük kalmamış sanki dünyada. Bakışlarında neşe veya alay yok. Hayır, rol yaptığı söylenemez.

7 yaşında: O henüz gelişmekte olan bir filiz. Dünyanın kendisine, bulduğundan çok farklı şeyler sunacağına inanabileceği çağında. Yine de bir alayla bakmayı öğrenmiş dünya âleme. Favelalarda çocuk yaştan itibaren kız çocuklarına çeyiz olarak belletilen, örselenmemeleri için erkence takılması gereken bir zırh, bir muhafaza olmalı bu bakış: Bu dünyanın olaylarını pek de ciddiye almamak gerek. Yarın her şey farklı olabilir hem, yarın her şey bambaşka görünebilir. Mucize gerçek, gerçek de mucizedir çünkü.

75 yaşında: Bir zamanlar bir bedeni var olmuş olabilir mi? Ya bakışı... Kime ne, nasıl istersem öyle görünürüm!

Bu kadınları (ve kız çocuklarını) kahraman kılan belki de, hayatın güçlüklerine karşılık, dünyayı olduğu haliyle kabullenmeye devam ediyor oluşları. Kuşkusuz bu kabulü sağlayan "kader, tevekkül, aziz-azizelerin yol göstericiliğine ilişkin menkıbeler, mucizeler..." şeklinde uzayıp gidecek olan sayısız dini kavram var hayatlarında. Kahraman olmaya da peri masallarına inandıkları gibi inanma eğilimi taşıyor olmalılar. Sayısız şekilde tanımlayabiliriz kahramanı. Onu epik bir destanın satırlarından kopartarak güncelleştirebiliriz de... Fakat, Aliya İzzetbegoviç'in *Özgürlüğe Kaçışım*'da dediği gibi sıradan sayılan insandaki kahramanlığı betimlemek için daha derin bir analize ihtiyacımız var: "Dünya red yoluyla kazanılamaz. Bu ancak kabul yoluyla yapılabilir. Gerçekte dünyanın kabulü, onu değiştirmenin ve kazanmanın ön şartıdır.

Paz, Meksika insanı karakteri üzerindeki temelsiz yakıştırmaların, yaratıcılıklarındaki güçsüzlükten ileri geldiğini sezdiğini dile getiriyordu. Köklü aşağılık-yetersizlik duygusu, olası

çözüm seçeneklerini etkileyecektir. Yaratıcılığın kısırlığı inancının kaynağı da aslında yetenekler bağlamındaki genetik kuşku olmalıdır. Söz konusu olan favela kadınıysa, yetenekleri, yeterlilikleri konusunda kuşkular daha da derinleşecektir. Favelalarda kadın, karşı cinse olduğu kadar kendi kendisine de toplumun ve kültürün isteklerinin bir temsili olarak görünür hayatın akışı içinde. Bir taraftan en yüce değerlerin temsilini üstlenen yüce bir varlık, bir azize olarak tanınmak istenirken, aynı zamanda namusu ve erdemi kolaylıkla yitirebilecek düşüklükte, vesayet altında tutulması icabeden eksik cins olmaya yazgılı sayılır.

Bütün bu buruşmuş veya buruşturulmuş yüzler, mucizelere duyulan inanç nedeniyle de, birer dayatma halinde kendilerine yönelen taleplere yürekten bir meydan okumanın, bir reddiyenin göstergeleri olarak yorumlanamaz mı...

Kuyu'nun Oğlu Yusuf

Kuyuya atılmış birkaç ceset. Haber sunucusu peşpeşe açıklıyor adlarını. Bir seri cinayet katili daha, denilerek noktalanıyor haber.

Kuyuya atılmış cesetler, bir yanıyla Hz.Yusuf'u çağrıştırıyor bana. Hz. Yakup'un oniki oğlu içinde akılda, iffette, huyda ve güzellikte birinci olanını.

Kuyu, acımak bilmeyen bir cezalandırma mekânı. Derinliği ve karanlığıyla katili ve günahkârı işlediği cürümden fersah fersah uzaklaştırıyor sanki.

Kardeşlerinin ölsün diye kuyuya attıkları Yusuf, üç günlük bir tefekkür süresinin taçlandırdığı ilham ve bilgi birikimiyle, bir peygamber halet-i ruhiyesiyle çıkmıştı oradan.

Yazdan bu yana aralıklı olarak Thomas Mann'ın *Yusuf ve Kardeşleri*'ni okuyorum. Mann'ı bu şekilde aralıklı okumak en iyisi. Semavi kitaplardaki bilgilerle mitolojiyi birleştirmeye çalışan yüklü bir eser, elimdeki.

İşte, üçüncü cilt de bitti. Yusuf, ikinci kez bir kuyuya atılmaya mahkûm edildi, Mısır'da yaşadığı evin efendisi tarafından. Kuyu bu kez, mapusane.

Mann'ın yorumunda, Yusuf ve babası Yakup, Yusuf ve Züleyha, Yusuf ve Kenan Çobanları bağlamında çocukluğumuzdan itibaren menkıbeler ve ayet-i kerimeler kanalıyla öğrendiğimiz ne varsa, başka bir suretle çıkıyor karşımıza. Hem bir yanıyla tanıdık, hem de birkaç yanıyla yabancı. Yusuf kuyuya atıldığında onyedi yaşında koca bir delikanlıdır mesela, ben ise

onbir oniki yaşlarında bir çocuk olarak düşünmüşümdür kuyudaki Yusuf'u.

Zeki Bulduk'un anlatımına göre Mısır'da köle olarak satıldığı evin sahibesi Züleyha, Yusuf'a aşkını açıklamak için 7 yıl beklemiştir. Mann'a göre bu süre 3 yıldır.

Esasında İslâm kültüründeki anlatılar bu hikâyede Züleyha'yı aklamaya yönelik bir içerik sunarlar. Mann'ın anlatımında ise Züleyha (veya Mut-em-enet), aşkına karşılık vermemekte direnen Yusuf'u zindana attıran entrikacı kadındır.

Yusuf zindana atılır, çünkü onu günahtan kaçındıran nedenleri bir zırh gibi kuşanmıştır benliği.

Yusuf kuyuya atılır; çünkü babası oniki oğlu içinde en çok onu sevdiğini pek açık belli eder. Çalışkanlığı, iyi huyu, bilgiyi özümseme ve yorumlama yeteneğiyle, ayrıca babasının sahip olduğu peygamber ışığını kavramaya dönük yüreğiyle bu sevgiyi hak ediyordur, orası ayrı. Ve aynı zamanda Yusuf, Yakup'un çok sevdiği ve evlenmek için 7 sene + 7 sene, yani on dört seneyi bulan bir süre boyunca kayınpederine hizmet verdiği Rahel'den doğma evladıdır. Evinden sürülen Yakup, gurbet ellerde bir otlakta karşısına çıkan başak burcu kızı ay yüzlü Rahel'le evlenmek istemiş, fakat kurnaz kayınpederi bu isteğinin karşılığında talep ettiği yedi yıllık hizmetin ardından iffetli ve kanaatkâr Rahel yerine, evlenme konusunda ümitsizlik içindeki kaba saba ve egoist büyük kızını sunmuştur ona, (aslında Rahel'e ait olan) süslü bir örtünün altında. Aklı elbette yine Rahel'dedir Yakup'un. Bir 7 sene daha hizmet verecektir kayınpederine, böylelikle 14 yıl sonra kavuşacaktır sevdiği kıza, bir zamanlar gerdek odasında ablasını tanınmaz kılmış olan süslü örtüsüyle birlikte.

Yusuf, 14 yıllık bir bekleyişin ardından yaşanan kavuşmanın bir sembolü, bir aşk çocuğudur. Akıllı, güzel ve iyi huyludur. İster istemez herkesin onu sevmesi gerektiği gibi bir duyguyla dolup taşmasına yol açacaktır, babasının onun etrafında oluşturduğu ilgi halesi.

Kardeşlerinin ona hınç bilediğini farketmeyecek kadar kendisiyle doludur Yusuf. Herkes onu niye sevemesin, bir nedeni bulunamaz asla sanki. Fakat Yakup endişelidir, üvey ağabeylerde farkettiği Yusuf'a yönelik bir hınç, bir öfke nedeniyle. Oğulları arasında bir uzlaşma sağlama umuduyla Yusuf'u ağabeylerinin sürüleri otlatmaya götürdüğü mezraya gönderir, türlü hediyelerle birlikte. Uzun yolda ağabeylerine götürdüğü hediyeleri sakatlanan eşeğiyle birlikte bir dolandırıcıya kaptıran Yusuf, elinden bırakmak istemediği annesine ait süslü örtüyü üzerine atmış olarak karşısına çıkar, çobanlık yapan ağabeylerinin. Bu süslü örtü, bütün kardeşlerin özel önem verdiği örtü daha da güzelleştirmiştir Yusuf'u. Bir tarafta kaba-saba çobanlar, diğer tarafta süslü örtüsüyle ışıldayan Yusuf! Ağabeyleri her şeye sahip bu üvey kardeşin babalarını bir hileyle kandırarak kendi annelerine ait olan değerli örtüyü de sahiplendiğini düşünüyorlardır. Yusuf hangi cüretle bir zamanlar kendi annelerine ait olmuş olan süslü ve paha biçilmez örtüyü sahiplenmiş ve düşüncesizce o örtüyü üzerine atarak çıkmıştır ki karşılarına! Öldüresiye döverler şımarık buldukları kardeşlerini ve önlerine çıkan bir kör kuyuya atarlar. Yusuf'un bu cezayı hakettiğine inançları tamdır hepsinin, biraz saf olan Ruben dışında.

Thomas Mann'cı bir yorum: Yusuf, asıl annesinin hak ettiği düğün elbisesi üzerinde kardeşlerinin karşısına çıktığında, bir bakıma haksızlığa uğrayan annesinin hayatını da taşıyordur varlığında. Daha çok sevilen kadının en çok sevilen oğluna duyulan hıncı çoğaltan örtü, üvey kardeşler tarafından paramparça edilir ve daha sonra bu parçalardan biri, olanları duyduğunda nasıl tepki vereceği kaygı konusu olan babaya, kardeşlerinin çölde bir vahşi hayvan tarafından parçalandığını anlatacak bir delil olarak sunulmak üzere, kuyuda bulup da kurtardıkları Yusuf'u ağabeylerinden satın alacak tüccarlar için kesilen kuzunun kanıyla boyanır.

Yoldan geçen "İsmaili" tüccarlar tarafından kurtarılan Yusuf, aradan geçen üç günden sonra kuyunun oğlu olarak doğ-

muştur dünyaya. Otuz metre derinliğindeki karanlık kör kuyuda yaraları iyileşirken, benliği de tazelenmiştir. Babasının sevgili oğlu olmanın sağladığı korunaklı alanın uzağında, yersiz-yurtsuzlaşmıştır. Bir açıdan İsmaili çobanların satın aldığı bir köleyken, diğer taraftan özgür bir kişiliktir artık, Kuyu'nun Oğlu. Bir peygamber olmaya yakınlaşmıştır.

Mann'ın bu uzun mu uzun dört ciltlik romanının iki cildi, Yakup'un seçilmiş oğlu Yusuf'un "İsmaili" tüccarların kölesi olarak Mısır'a doğru yol alırken, kuyudaki yeni doğumuyla birlikte yeni bir bilinç kazanacağı süreci geçmeden, tamamlanıyor.

Gürcü Kahramanım Hatuna

Öykü kahramanım, Hatuna. Her bir parçasını bir hasta, bir yaşlı evinden toplamış olabilirim, ama bu parçaların ortak noktaları Gürcü olmaları. Hasta bakmak yabancısı olduğu bir iş değildi benim Hatuna'mın. Memleketinde ekmek parası kazanmanın imkânı yoktu. Çıktı Türkiye'ye geldi. Bağlı olduğu ajans nereye gönderirse, oraya gidiyordu. Sabırlı ve olgundu. Bu nedenle de problemli, huysuz hastalara onu gönderiyordu ajans yöneticisi.

İş yerinde çıkan bir yangında ağır yaralanan hastası geceleri uyuyamıyor, onu da uyanık kalmaya zorluyordu: *Sen de uyuma Hatuna, masal anlatır gibi bir şeyler anlat, hadi!* Doğduğu köyü anlatmaktan hoşlansa da içi geçiyor, kesik kesik uykularla sabahı buluyordu. Daha beterini görmüştü. En çok suyu kısıtlardı eski işvereni, hastası olan Şişman Adam'ın, bir dirhem etten yoksunluğu nedeniyle içten içe "Kuru Kadın" diye adlandırdığı karısı. Banyo yaparken kapıya gelir, bağırırdı: *Çabuk ol, çabuk olsana!* Faturayı göstererek yakınırdı: *Tam 40 milyon gelmiş, maşallah sana Hatuna, nasıl harcadın bu kadar suyu!*

Kadın namaz da kılıyordu, hayret; Hatuna, yarım yamalak dini bilgisiyle, belki anneannesinden kalan hatıraların bir yakıştırmasıyla dindarlığı gürül gürül şakır şakır akan sularla bir tutuyordu.

Köylü kızı Hatuna, Dinare ırmağının kıyısında, suların sellerin içinde yaşamış yıllarca. Ve denize nazır büyük evin büyüklüğü nispetinde geliri yoktu sahiplerinin, memeleri sumo güreşçilerininki gibi sarkık Şişman Adam'ın masraflarının altından

kalkmak karısını ince hesaplara zorluyordu. Hamarat kadın bir bardak suda mucizeler yaratırmış. Hem Hatuna nasıl iddia edebilirdi ki bir zamanlar bolluk içinde yaşadığını; komünist rejimlerde insanların neler çektiği malum. Tamam da, her şeyin kıt bulunduğu dönemlerde bile su boldu, Batum yakınlarındaki mandalina bahçeleriyle çevrili köyünde... Büyük ırmağa dökülen çayın çalılarının örttüğü kıyısındaki eğlenceli banyo günlerini bugünmüş gibi hatırlıyor. Sular kazanlarda kaynıyordu ve anneannesi başından bakır maşrapayla su döküyordu.

Kuru Kadın'ın onunla ilgili önyargıları vardı. Gusül abdesti almadığını düşündüğünü gösteren, ayrıca izinlere çıkışında yanında evden aşırılmış bir şeyler götürdüğüne inandığını belli eden dokundurmalarda bulunuyordu.

İnsan hayatta onuru için yaşar; babasız büyümüş oğlu borçlu, boynu eğik dolaşmasın, hapse düşüp de evlatlarına ar kaynağı olmasın diye işçi kurumuna başvurarak yollara düşmüştü. Sarp kapısından içeri girer girmez başlamıştı, Nataşa'lı sataşmalar. İnandıramamıştı Müslüman kökenli olduğuna; mavi gözlü olunca, nüfusunda ne yazarsa yazsın, sanki ille de Nataşa'dır sıfatın. İlk girdiği evde, mutfakta, sözde bulaşıkları yıkaması için yardım etmek amacıyla yanına gelen evin erkeğinin beline yapışan eline yağ bulaşığı tavayı indirmişti. Biri gelmişti ajansa, annesi 93 yaşında. Hasta tabii, gözleri de hemen hiç görmüyor. Tamam da maaş çok düşüktü. "Bulmuş da bunuyorsun" diye bağırmıştı adam, "ben sana yatak da vereceğim, yemek de vereceğim" ardından da bir tuhaf bakmıştı, hani, "beni memnun edersen maaşını yeniden düşünürüz" der gibi.

"Ben namuslu" diye bağırmıştı, "ben namuslu, sen manyak!"

Çantasından işçi kurumunun daha başından talep ettiği aile albümünü çıkarıp göstermişti: "İşte, namuslu bir aileden geliyor ben. Çocuklar, torunlar var. Her şey var, vardı yani; ama oğlum borca battığı için..."

Kaç kez, "kirli para istemez ben!" diye bağırmaya mecbur bırakılmıştı.

Batum'a döneceği gün gelse, bir gelse... Bir telefon gelse, telefona bakan kişinin adını çağırdığını duysa bir. Oğlu bir

yana, ille de torunu Umara. Beni seviyor musun Umara, beni özledin mi Umara? Niçin hepsinden çok seviyor bu torununu? Rahmetli kocasına benzediği için. Onu yitirdiğinde 34 yaşındaydı. Aradan kaç yıl geçti?

Mandalina bahçeleri... Uçsuz bucaksız gibi görünüyorlar buradan, ırmak da öyle. Upuzun akıp giderdi Dinare ırmağı, hele baharda, etrafını çevreleyen ağaçlık alanlara doğru genişleyerek ilerlerdi yolunda. Irmağın bir daralan bir genişleyen akışına bakarak, başına ne gelirse gelsin yine de hayatının olması gerektiği gibi akıp gittiğini düşünürdü. Şükürler olsun ki ırmak hep oradaydı, hemen her sene aynı mucizeyi gösterirdi ve Hatuna bu mucize karşısında her seferinde yenilenen bir hayranlığa kapılmadan edemezdi.

Fakat işte ülkesindeki hükümet bunalımı nedeniyle para pula dönüşmüş, mandalinaların değeri düşmüştü. Üstelik oğlu bütün mahsulü dolandırıcılara kaptırmıştı, Moskova'da. Gurami, oğlu yani, fazlasıyla saftı. Babasını vakitsizce yitirince, büyümeyi başaramamıştı. Bu nedenle de kendisine gurbet yolu gözükmüştü ya...

Niye Başörtülü Milletvekili?

"Buluşan Kadınlar" platformu tarafından başlatılan "Başörtülü aday yoksa oy da yok" başlıklı kampanyaya destek vermek üzere bir basın toplantısına katıldım, geçtiğimiz Pazartesi sabahı. Bu konuyu hafta sonunda İktibas Camiası'nın davetiyle gittiğim Kayseri'de katıldığım toplantılarda da irdelemiştik katılımcılarla birlikte. Kayseri toplantılarında bu bağlamda dile getirdiğim görüşlerin bir özetini Taksim'de bir otelde düzenlenen, başörtülü yazarların ve onlara destek veren başörtülü veya başörtüsüz sivil toplum örgütü mensuplarının katıldığı basın toplantısı sırasında da kısaca ifade etmeye çalıştım.

Başörtülü milletvekili mevcut meclis yapısı içinde bir mucize gerçekleştirecek değil. Başörtülü milletvekili başörtüsü mücadelesi içinde yer alan kadınlar açısından ekseriyetle ne bir zafer olarak değerlendirilir, ne de bir rövanş mantığıyla sahiplenilir. Kendi adıma başörtülü milletvekilleri için açılan kampanyaya destek vermemin sebeplerini şu şekilde sıralayabilirim:

Başörtüsü yasağına kilitlenmiş, buna karşılık Müslüman toplumlara model olarak gösterilmesinde de beis görülmeyen bir Türkiye ile yetinenemek.

Ayrımcılığa dayalı bir kamusallığın korumaya çalıştığı temsil bağlamlı yalanların daha derinden sorgulanması umudu.

Yakından tanıdığım kimi başörtülü aday adaylarının, meclis çatısı altında paranteze alınan meselelerini doğruca dillendirmesinin sağlayacağı açıklık ve şeffaflığa atfettiğim değer. O

kadınlar başörtüleri üzerine "genel başkanım aç derse açar, kapa derse de kaparım" diye konuşmazlar.

Başörtülü kadınların meclisteki temsilinde süregelen vesayete dayalı geleneğin, gerek kimi "tayyörlü" elitist kadınlar, gerekse de Müslüman, muhafazakâr ve İslâmcı olarak tanımlanan erkek milletvekilleri aracılığıyla tahakküme dayalı ilişki biçimlerini ve söylemleri geliştirecek şekilde sürmesi.

Esasında İslâmcı kadınların kendi içinde derinleşmesini sağlayan, mikro politikalar alanındaki varoluşlarıdır. Hayattan yükselen seslere ve eleştirilere açıklığıyla mikro politikalar, geleceğin makro politikalarını hazırlaması açısından çok önemli geliyor bana. Türkiye'nin, meclis ikliminde de başörtülü adayların mikro politikalar alanındaki deneyim ve birikimlerinden öğreneceği çok şey var. Kayseri toplantılarında edindiğim izlenimler de bu kanaatimi doğruluyor. Katıldığım toplantılarda kadınlar çeşitli toplumsal sorunlar etrafında olduğu gibi kavramsal tartışmalarda da sıradanlıktan uzak, bir yaşanmışlığın yanı sıra düşünümselliği de ortaya koyan sorularıyla erkek katılımcılara göre daha aktif ve ilgili göründüler bana.

Başörtüsüne kapalı bir meclis toplumda başörtülü kadınlara dönük yargıları doğrudan etkiliyor ve yasak, başörtüsüne saygı duyan kesimlerde bile içselleşiyor.

Başörtülü kadınlar bir ölçüde yasaklara dayalı bir gündeme kapanmış durumdalar. Yasağı aşma cesaretini gösteren bir mecliste başörtülü kadınların gündeme ilişkin ya da köklü meseleler etrafında ne tür söylemler üreteceğini bilmek istiyorum.

Laisist çevreler ve bazen de İslâmcılar, başörtülü milletvekilinin Cumhuriyet rejiminin temel kodlarıyla bağdaşmadığını öne sürerler. Bu bağlamdaki kökleşmiş kabullere karşılık başörtülü milletvekilinin mütedeyyin kesimlerde Cumhuriyet'ten sonra oluşturulan/oluşan açık alan korkusunun, özellikle örtülü kadınların "kapalı" olarak nitelendirilmesine yol açan fiziki ve psikolojik duvarların aşılmasına nereye kadar yardımı olabilir, bu sorunun cevabını merak ediyorum.

Meclise ve topluma hâkim eril siyaset dilinin, bu dilin nispeten uzağında kalan başörtülü kadınların söylemleriyle bir değişime açılması beklentisi.

"Süs içerisinde (narin bir biçimde) yetiştirilen ve tartışmada (delilini erkekler gibi) açıklayamayanı mı Allah'a isnad ediyorlar?.." diye soruluyor Zuhruf Suresi'nde… Meclis çatısının parametrelerini de belirleyen başörtülü kadınları nüfustan saymama zihniyeti bana, onları akıllarıyla kamusal bir varoluşu gerçekleştirebilecek bireyler olarak kabullenmeyen, kamusal alanda da haremdeymiş gibi sınırlamaya çalışan tahakkümcü bir zihniyetle etkileşim içinde görünüyor.

Ve nihayet kimi başörtülü aday adaylarının sebeplerine ve birikimlerine duyduğum güven. Onların meclise gitmeyi bizatihi bir amaç saymadığını bildiğim için de, meclis ortamına neler kazandıracaklarını görmek istiyorum. Milletvekilliğinin bir ödül, bir emeklilik süreci olarak algılandığı siyaset çevrelerinde başörtülü adayların hakikatlerine duydukları sadakatle bir farkın altını çizeceklerini ummak istiyorum. Bu anlamda başörtülü aday tartışmaları meclis çatısı altındaki partilerin hayattan yükselen sesler ve eleştiriler karşısındaki tavırlarını açığa çıkartacağı için de önemli geliyor bana.

Başörtüsü ve Komplo

80'li yıllarda üniversitelerdeki yasağa karşı direnmek için Beyazıt Meydanı'nda toplanan başörtülü öğrenciler, muhafazakâr yazarlar tarafından "mücahide değil, şerire" olarak suçlanırlardı. Laisist seçkinler ve uyumlu gazete okurları da başörtülü öğrencilerin dış güçler tarafından parayla tutulmuş ajanlar olduğunu öne sürerlerdi. Bu iki yanlı zanlara karşılık başörtülü öğrenciler üniversite bitirip diploma alamasalar bile direnişleri ve söylemleriyle, muhalif (ve samimi) duruşlarıyla alternatif bir kamusallığın yollarını açtılar, kapılarını zorladılar. Komplo teorilerinin daraltmaya çalıştığı bu alanda bazen farklı kesimlerden beklenmedik şekilde destek gördüler, bununla birlikte zaman zaman muhafazakâr zihniyete sahip kesimlerden gelen ortamı germe suçlamasıyla da bir bocalamaya düştükleri oldu.

Yıllar geçse de başörtülü öğrencilere dönük komplo teorileriyle beslenen bakış açısı değişmiyor. Karl Popper'ın kulakları çınlasın. Kapalı toplum ya da muhafazakâr yapı açısından dış düşman gibi vatan sathında üretilen tezgâhlar da egemen zihniyetle buluşan özgürlük alanlarını daraltma talebi için elverişli kılıflar olmaya devam ediyor.

İnsan bir yandan da Hegel'i hatırlıyor ister istemez. Kölelere ihtiyaç duyuyorsak, kölelik sebeplerini üretmekte de zorlanmıyoruz. İslâmcı hareket "erdemli sessizliğin" tuzaklarına karşı uyarırdı müminleri. Tanıl Bora'nın altını çizdiği gibi İslâmcılık iktidarla tanışma sürecinde muhafazakâr bir renge bü-

rünmeyi yeğliyor. Gücü koruma, iktidarla bütünleşme çabası nereye kadar ilkesel duruşu geri plana itecek…

Komplo teorileri açısından gündemini ve perspektifini belirlemenin İslâmcıları sevkettiği adres, muhafazakârlık.

Bu komplocu yaklaşımlar çifte şantajla malul Libya'ya dönük analizlerde de kendini göstermedi mi… Orada insanlar kıyıma maruz kalırken, petrol kuyularının hesabı yapılmıyor muydu…

İslâmcıların komplo teorileriyle sınanmasının ardı arkası kesilmiyor aslında. Aklıma İran'da 2009 Haziran'ında yapılan seçimlerin ardından reformistlerin protesto gösterileri üzerine "İslâmcı" bilinen yazarların yaptığı bazı yorumlar geliyor da… İsrailli siyasiler muhalif gösterileri desteklediğine göre, Musavi ve Hatemi gibi mümin ve devrimci şahsiyetler araştırılmadan soruşturulmadan Soroscu hanesine kaydedilmişti. İyi de o zaman nerede kalıyor bizi üretken bir toplum olmaya götürecek muhakeme gücümüz ve ilkeselliğimiz… Bu kadar mı komploya açık bir dayanıksızlıkla malul bünyelerimiz… Değerlerimize ve hedeflerimize İsrail'in (veya ABD'nin) yargılarının tersini gösteren pusula mı ulaştıracak bizi…

Komplocu yaklaşımlar kamusal alanda varlık gösteren başörtülü kadınları her devirde karanlık güçlerle ilişkilendirme eğiliminde. Bunun sebebi bazen aklıyla var olma çabası içindeki başörtülü kadına anlam vermekte zorlanan bir zihni konformizm, bazen de başörtülü kadının konumundaki çoğullaşma üzerinden bir iktidar alanı kaybına uğrama kaygısının ifadesi olan vesayetçi ataerkil (muhafazakâr) refleksler... Sahiden de samimi sebeplerle başörtülü kadınların mecliste yer alma çabalarına eleştiriler getiren kalemler olmuyor değil. Bu yaklaşımda başörtülü milletvekilinin meşruiyeti, aynı davayı paylaşan erkek milletvekilinin meşruiyetiyle aynı seviyede tartışılır. Aynı değer yargılarına sahip erkekler meclisteyken, kadınların bu konuda ayrımcılığa maruz kalmasını sorgulamanın, başörtülü kadınları mecliste görmekten öteye geçen geliştirici, ufuk açan bir değeri var.

"Başörtülü aday yoksa oy da yok" inisiyatifini Ergenekon'la ilişkilendirmek ise, Müslümanların stratejilerini komplolar üzerinden saptamaya alışkın tavrın en somut örneği. Başörtülü yazarlar bu denli ilkesiz ve perspektif yoksunu mu ki, kolaylıkla yönlendirilmeye müsait olsunlar… Son olarak Ali Bulaç başörtülü kadınların söz konusu insiyatifte KA-DER tarafından yönlendirildiğini öne sürdü. İyi de, mesela Fatma Bostan Ünsal Bağdat'a canlı kalkan olmaya giderken de birileri mi yönlendirmişti onu… Doğrusu ya başörtülü yazarların ya da aday adaylarının kolaylıkla dolduruşa gelen tipler olarak resmedilmesini esefle karşıladım insiyatifte yer alan bir yazar olarak, Bulaç'ın yazısını okurken. Üstelik Bulaç sonuçta muhafazakâr değil, "İslâmcı" olduğunu dile getiren bir yazar, düşünür. Ancak muhafazakârlığa mesafeli bir yazarın Ergenekon tezgâhını ileri sürerken zulümden kaynaklanan yaraları çoğaltan bir haksızlığın giderilmesi doğrultusundaki ilkesel tavrı paranteze alma tavrını anlamak kolay değil.

Hepsi bir yana, İslâm mümin kadınlarla erkeklerin ilişkilerini biribirlerinin velisi olma bağlamında değerlendirir, bir tarafın vesayeti bağlamında değil. "…Mümin erkeklerle mümin kadınlar birbirinin dost ve yardımcısıdır…" Bu yaklaşıma özen göstermekten uzak yaklaşımların başörtülü kadınlarda yıllar yılı oluşturduğu incinme açıklığı bir türlü tolare edilemiyorsa, diyalog eksikliği bunun en önemli sebebi. Başörtülü kadınların insiyatiflerini salt kuşkuyla karşılayan yazarların muhataplarının açıklamalarını hesaba katmadan, bir monolog üzerinden hüküm bildirmeyi yeğlediği izlenimi ediniyor insan, yazılarını okurken.

Başörtüsü Parantezi

Yeni bir genel seçim öncesinde başörtülü kadınların mecliste varolmasına dönük olarak oluşturulan insiyatif etkinlikleri üzerine iktidar partisi ve kimi köşe yazarlarından yükselen tepki ve eleştiriler özlü olarak, 'hiç sırası değil, şimdi ortamı germeyelim' şeklinde bir ifadeyle özetlenebilir. Ortamı germeme kaygısının ifade yolları, bir kez daha başörtülü kadınların varlığının paranteze alınmasıyla bir demokrasi oyununun sürdürülmesi tasarrufunun onayı anlamına geliyor. AKP'yi hükümet kurmaya götüren süreç, ortamı germemeye dönük politikalara rağmen hakikatle bağını koruma çabasıyla ilerlemişti oysa. Başörtüsüyle ilgili direnişin seyri ortamı germemeye dönük tutucu konformist tepkiye bırakılsaydı, açık ki bugün hükümet çevrelerinde eşler yoluyla dahi başörtüsünün varlığı olanaksız olurdu.

Peki başörtülü kadınlar bu sembolik varoluşun kendi içinde tekrarlanırken inandırıcılık etkisini yitiren tesellisiyle yetinerek seslerini kıssınlar mı, haksızlık karşısında susmayı şeytana yakıştıran dini anlayışlarına karşılık… (Nitekim inisiyatifin sesi haklılığı oranında partiler sathında duyulmadı denilebilir.)

Sessizliğin de bir dili var tabii, bunu herkes bilir, bazen sessizlik en iyi cevaptır, ama bazen de şerik olunan yanlışı "ikrardan" sayılır.

Başörtülü kadınların güncel soruları da sükutuna biçilen ikrarın yorduğu bir mazi bilinmeden doğru anlaşılmaz. Üstelik dolayımlı ifadelerin doğrudan temsilleri belirlemesine izin ve-

rilen bir mazidir bu. Mesela Don Kişot tiplemelerinden Zoraida, sessizliğinin sebep olduğu muğlak kimliğiyle oryantalist yaklaşımlarda çoğaltılan bir ikrar, bir kof itaat mizacının kötü mirasını bırakmıştır Müslüman kadınlara, üstelik İspanyol bir yazarın kalemiyle. Kasten susturulmuş bir kadın, dinsel sebeplerle rızası önemsenmeyen bir ikincil cins; ne yetersiz ne de ilgisiz bir kişiliği olduğu söylenilebilecek Zoraida'nın sessizliğini bu şekilde anlamak için kendimizi zorlamamız beklenir. Zoraida tipi hiç de yazarın önyargılarından bağımsız değilken, gelecek yüzyıldaki Müslüman kadınlara ilişkin olarak kurulacak imgeleri belirleyecektir, taşıdığı türlü temsil zafiyetine karşılık. Cervantes'in eserindeki Hristiyan-Müslüman ikiliğindeki katılaşma ise asırlar birbirini izlerken yerini başka türlü ikiliklere bırakmaya başlayacaktır.

Fatmanur Altun *Zaman*'daki yazısında soruyor: "Başörtülünün kendi sesi olur mu?" Bu konuda bizi şüpheye düşürten her şeyden önce yazarlarımızın, düşünürlerimizin bir şeyleri koruma adına monologa dayalı görüş bildirme geleneğidir. Yeri geldiğinde ilkeler adına AKP hükümetini eleştirmekten kaçınmayan kimi kalemlerin başörtülü aday adaylarının AKP'nin seçimlerdeki başarısına olumsuz etkileri olacağı şeklindeki endişeleri, iktidarın koruma sürecinde türlü isimlerle, sıfatlarla ve paranteze almalarla tanınmaz kılınan başlangıç ilkelerine başvuruda bir kayıp yaşandığının ifadesi oluyor.

Bu ilkeler nelerdir? Özlü olarak hakkaniyettir, mülkün temelinde adaleti aramaktır, mazlumun sesini duymaya tanınan önceliği hatırdan çıkartmamaktır, güç kazanımını başlı başına bir amaç olarak yücelten anlayışa mesafe koymaktır, haksız kazanç kanallarıyla ve ayrımcılığı sürdüren söylem ve yapılarla mücadele azmidir.

Sahiden de yazıda dile gelmekte zorlanan meramı şifahi anlatılar bağlamında yakalamanın bir yolu, sesi bastırılırken varlıkları ikincilleştirilen kesimlere geçit vermeyen kapıların mantığını sorgulamayı sürdürmek. Önceki sene "Golgatha'ya Tırmanmak, Daima" başlığını taşıyan bir yazı yazmış ve bu yazı-

da Türkiye'de başörtülü kadınların meselelerinin siyasal bağlamda nasıl da paranteze alındığını anlatmıştım. Çözümsüz bırakılmak istenen problemler veya açıklık kazandırılması gereken olgular sıkı sıkıya paranteze alındığında işlerinin kolaylaşacağını umuyor iktidar, oysa her yeni parantez, açan kesimler açısından da bugünden başlayarak geleceğe doğru çoğalan bir güç kaybı anlamına geliyor.

Paranteze alma aynı zamanda hiyerarşi dışı hareketleri hiyerarşi kapsamına çekme yolunda da yeğlenen nazik bir strateji. İktidar alanının her şeye rağmen olduğu gibi korunmasının bir amaca dönüşmesi birilerinin dilsizleşmesi ve güçten düşmesini gerektiriyor.

İnsanlar parantezlerine alışırlar üstelik, parantezlerin beton kabuklarına değerli bir muhafazaymış gibi yaklaşmayı bile öğrenirler. Buluşan Kadınlar'ın seçim insiyatifi bu açıdan bir alışma ve alıştırma iştiyakına karşı da önemsenmeliydi. Sorunun salt "başörtülü milletvekili"ni amaçlamadığı da bana aşikâr görünüyor. Meclis seslenme alanlarından bir yer, ancak her türlü sese, bazen en gerekli seslenmelere dahi açık bir alan sayılmaz Türkiye'de, pek çok ülkede de olduğu üzere. Yine de başörtülü kadınlara dönük ayrımcı muamelelerin ifadesi açısından meclis kapılarının geçilmezliğini tartışmak, yadsınamaz bir öneme haiz. Tartışmanın sadece başörtülü kadınlarla sınırlı olmadığını söylemek bile fazla.

Altun'un yazısında anlattığı gibi, seslenmeyi sürdürmezseniz, bir diliniz olduğunu bile unutma noktasına gelirsiniz. ''Bir sese sahip olmak'', gazetelerde yazmaya başlamadan çok önce üzerinde düşünmeye ihtiyaç duyduğum bir konu. Bunun başlıca sebebi belki de çevremde konuşurken bir düşünce iletmekten uzak kalan, suskunlukta bir varoluş meziyeti ummaya çalışan kadınların baskın varlığıdır. Sözünü ettiğim öncelikle menkıbelerin yücelttiği sesinin tonunu namahremden gizleme çabası içindeki kadın değil. Ödünç alınmış düşüncelerin aktarımıyla yetinmesi beklenen tüketim moderni, tefekkür yoksulu ve ne yazık ki oy haznesi gibi görülen kadınlar (ve erkekler de) an ge-

liyor susma ve konuşma zamanlarını karıştırıyorlar, sahiciliği kuşkulu varoluşlar adına.

Başörtülü kadınları farklı kılan ise, başlarındaki örtünün ''takva, rıza ve tevazu'' kavramlarıyla ilişkisi…

Eş, sevgili, evlat veya kardeş değil,''dost'' ve ''veli'' olmak ne demektir… Hiçbir dünya görüşü ve ideoloji kadınla erkeği İslâmiyet'in tanımladığı şekilde birbirine dost ve veli olarak tanımlamamışken, kimi mümin yazarlar mümin kadınların dost ve veli olma niteliklerini iktidar alanı eşiklerinde hatırdan çıkartmayı yeğliyor. Daima temsil edilebilir bir konumda bulunması beklenen başörtülüler, o eşiklerde fazlasıyla itilip kakılmamış gibi…

Başörtülü kadınların siyasal konjonktür öne sürülerek bir paranteze tıkılmaya zorlanması, söylemde ve pratikte adaletsizlikleri çoğaltan tek yanlı açıklamaların (ya da tiradın) sürüp gitmesi demek. Müslümanların sabrına fazlasıyla güvenen AKP'nin başörtülü aday adayları konusunda üç dönemdir kanıksanmış bir sessizliği koruma anlamın gelen ifadeleri, bu açıdan da tarihte yerini bulacak. Kelamı yücelten bir dinin mensupları, bir türlü sahip olduklarına emin olamadıkları iktidarı bir kesimin sessizliği pahasına elde etmeyi umuyorlar sanki. Bu durumda 28 Şubat zihniyeti bin yıl sürecek bir geleceği niye tasarlamasın ki…

İKİNCİ BÖLÜM

ANLAYIŞ SINIRLARI

Dar Sokaklara Açılan Evlerin Sürprizleri

Arkadaşım (daha doğrusu kızımın arkadaşı) Mahnaz Muhammedi telefon etti. Başrolünde oynadığı filmin Tahran sahnelerinin çekimi bitmek üzere; izlemek istiyor muyum? Film, şehrin merkezinde, eski, dar sokakları ve havuzlu geniş avlularıyla ünlü evlerin bulunduğu Pamenar caddesi üzerindeki bir mahallede çekiliyor. Hava birden soğudu. Dağlara kar yağdı. Pamenar Caddesi de az buz uzak değil. Fakat filmin Tahran'daki son çekim sahneleri yapılıyor, sonra Kaşan'a gidecekler. Kızım Meryem'le yollara düştük.

Filmin platosu olarak kullanılan eve gitmek için uzun bir taksi yolculuğunun ardından sayısız dar sokağı aşmamız gerekti. Diğer evler gibi, dışarıdan kendini belli etmeyen bir görkemi var, eski Tahran evinin. Önce havuzlu bir bahçe, ardından ayvanlarla çevrili konak ve onu izleyen bir diğer havuzlu bahçe; yine ayvanlarla çevrili ikinci bir konak. Bu konaklar meğerse Nasreddin Şah'ın bilge veziri Emir Kebir'i öldüren şahsa aitmiş. Binaları dolaşırken bütün güzellikler derin kan lekelerini gizliyormuş gibi bir duyguya kapılıyorum.

Çekimler eve yakın bir sokakta sürüyor. Kostüm yöneticisi hanımla oraya gidiyoruz. Bir ara verilmiş, ekip yemek için portatif bir masa başına toplanmış. "Aşinadan Daha Yakın" isimli filmin senaryosu, aynı zamanda yönetmeni ve yapımcısı da olan, Fransa'da yaşayan İranlı bir yönetmen, Mehdi Caferi. Batı ülkelerinde yaşayan pek çok yönetmen gibi Caferi de bu film-

le, modern bir bilince sahip, bir ayağı Batı ülkelerinden birinde olan kahramanın geleneksel bir dünyaya ait sayılan çevresiyle düştüğü çatışmaları nostaljik, şiirsel bir dille anlatıyor. Filmi klişelere düşmekten kurtaracak ve benzeri sayısız filmin arasından çekerek sıra dışına çıkartacak özellikleri var olmalı, Caferi bunun ayırtında. Epeyce yorgun görünüyor. Elindeki bütün parayı harcamış film için ve daha Kaşan sahnelerini çekmeden borçlanmaya başlamış.

Sonuçta mevsim kışa döndü, günler kısa, ışıktan kazanmak için harekete geçmek gerek. Caferi'yle yardımcıları İranlılarda alıştığım rahatlıkla çaylarını yudumluyorlar. Film oyuncularının girip çıktığı taç kapının sızan avlunun ışığı hiç azalmazmış gibi..

Madem çay molası uzayacak, ben de oyunculukla başı hoş olmasa da, "İrani" tipi nedeniyle filme uygunluğu konusunda ısrar eden Caferi'yi kırmayarak başrolde oynamayı kabul eden Mahnaz'a birkaç soru soruyorum. Basında yer alan haberlere bakılırsa, sinemacılar geçen seçimlerden bu yana çalışmalarını azaltmış görünüyorlar. Bu konuda o ne düşünüyor? Biraz öyle oldu, diyor. Son örnek, sansür ve müdahaleler nedeniyle Rahşan Beni İtimat'ın birkaç yıl film yapmama kararı alması.

Sansürün yol açtığı baskılara karşısında kimi yönetmenler çalışmalarına ara verseler de, sinemada faal bir hava hâkim, değil mi… Bu doğru, diyor Mahnaz. Ülkesinin gerek sosyal ve kültürel, gerekse siyasal dinamiklerin karmaşık doğası bunu mümkün kılıyor. Sansürün öte yanında devrimci bir üslubun üretimiyle etkileşim içinde bir teşvik alanı mevcudiyetini koruyor. Mahnaz'ın da içinde bulunduğu genç kuşak kadın belgeselciler buluşçuluklarıyla, üsluplarıyla dikkat çekiyorlar. Farahnaz Şerif, Roksana Kaymakami, Mona Zendi, Ayda Penahende, Atıfe Hadidi Rıza bu yönetmenlere birkaç örnek.

Mahnaz'ın Tahran-İstanbul arasında sefer yapan trende çekilmiş "Göç Masalı" adını taşıyan bir belgeseli var ki, gerçekten bir masal tadında.

Sansürle gelen kısıtlamaların sinema alanındaki en olumsuz sonucu, suya sabuna dokunmayan filmlerin çoğalması. Siyasal

bağlama çekilecek bir eleştiri bulunmasın filmde, nasıl olursa olsun… Devrimin başlarında yeni sinemayı geliştirmek üzere tesis edilen Farabi kurumunun yöneticilerinin siyasal otoriterden bağımsız olması ve propaganda aracı olarak kullanılmaması yönünde tavsiyelerde bulunduğu sinemada böyle bir mantık gelişiyor. Lümpen, bayağı bir zevki yaygınlaştıran bir mantık bu.

Mahnaz'ın "İrani" tipinden söz ettim ya... Annesi Azeri, babası Kürt. Kendisi Tahran'da doğmuş ve kendini "İranlı" olarak tanımlıyor. Bu tür tanıtımlar İran içinde sentez olarak adlandırılamayacak ölçüde tabii, oturmuş.

Sohbetimiz yeni çekimler için kesiliyor. Kapısı Danespor sokağına açılan bir büyük evin atıl kalan kenarındaki seyirci topluluğuna katılıyorum. Mahnaz, taç kapısından geniş avlusunun zengin bir açı sunacak şekilde göründüğü evden siyah bir araba içinde ayrılıyor. Arabanın biraz önünde ise kayınpederinin tabutunu taşıyan cenaze arabası var. Konvoy mezarlığa gidiyor. Siyah çarşaflı kadınlar cenaze konvoyunu uğurluyorlar. Ailenin birkaç yıl önce yitirdiği sevgili oğlunun eşi olan Mahnaz, hayat tarzları uymadığı için kendisine mesafe konulduğunu hissettiği eve, cenaze nedeniyle gelmiş; yanında küçük kızı Sara. Geniş ailenin kadınları, sanatçı mizaçlı gelinden hoşlanmıyor, bunu sözleri ve davranışlarıyla belli ediyorlar. Oyuncuların önemli bir kısmı amatör. Biri yönetmenin dayısı, diğeri kameramanın eşi…

Araba defalarca salavat çekilerek uğurlanıyor kapıdan. Elindeki tepsinin üzerinde bir porselen kâseyle Kur'an bulunan siyah çarşaflı kadın, defalarca kâsedeki suyu arabanın arkasından döküyor. Kameralar stop ettiğinde asistan gençlerden biri boşalan kâseyi duvarın kenarındaki plastik bidondaki suyla dolduruyor. Aslında Caferi'nin dayısı olan ev sahibi beyle eşi, kim bilir kaçıncı kez dönüyorlar eve doğru, cenaze alayını yolculadıktan sonra. Dayı bu dönüş sırasında her seferinde şu cümleyi söylüyor: "Yine iyi kız gelinimiz, bizi ihmal etmiyor." Yanında yürüyen karısı da hep aynı cevabı veriyor: "Sara olmasaydı, semtimize uğramazdı, emin ol!"

İranlı Kadınların Üretim Ufku

Üç yıl kadar önce yayınına son verilen Tahran merkezli *Zenan* (Kadınlar) dergisi, son sayılarından birinde İranlı kadınlar bağlamda yapılmış farklı bir araştırmaya yer veriyordu. Araştırmanın başlığı "İranlı Genç Kızlar: Geleneksel Eşitsizliklere Dair Modern Rivayetler"di. Araştırmanın verilerine göre, devrimden sonra özellikle muhafazakâr kesime mensup kadınlar kapalı mekânlardan çıkarak, toplumsal hayat içinde aktif roller üstlenmeye başladılar.

Kadınların bu alandaki iddia ve başarılarının en somut örneklerinden biri, bugün üniversitelerde tuttukları yerde kendini gösteriyor. Kadın öğretim üyesi oranının %16 ila 17 arasında gösterildiği üniversitelerde kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranı, % 60-62 arasındadır.

Başörtüsü, İran'da geçen otuz yıl boyunca dünya medyasında yer alan sahnelerin gösterdiği şekilde, kadınların ufkunu kaplamıyor veya örtmüyor. Çarşaflı ya da gönülsüzce örtündüğü anlaşılan kadınlarla konuştuğunuzda, her iki bağlamda da İran devriminin derinlerinden gelen, kadını erkekle birlikte kültüre ve topluma katmaya çağıran bir dalganın varlığı farkediliyor. Kendilerine getirilen sınırların yanında, açılmış yollar da var ve kadınlar güçlü kişilikler olarak yetişmenin yollarını bulacak bir özgüvene, şuura sahip görünüyorlar.

O açıdan bakılacak olursa İranlı kadınların, bir kısmı başlarını zorla örtmüş de olsa, devrimin sağladığı kişilik hakları etrafındaki güvenceler nedeniyle hayata "kapalı" olmadıkları söy-

lenebilir. Diğer tarafta tesettürlü kadınların örtülü giyimi de, Türkiye'de Cumhuriyet'ten bu yana tesettür kavramı için kullanıldığı şekilde "kapalı" olarak anlaşılamayacak, zihinsel açıklığı ve sosyal katılıma dönük amaçlı ilgiyi güçlendiren bir ifadeye sahiptir.

İranlı hemcinslerine acıma ve korkuyla karışık bir duyguyla yaklaşan sayısız Türkiyeli kadının ki içlerinde tesettürlüler de vardı, İran'a seyahat edip de bu ülkenin kadınlarının özgüvenli, faal ve üretime dönük duruşlarına izledikten sonra şaşkınlıklarını dile getirdiklerine çok tanık oldum.

Fransız sosyolog Alain Touraine'nin geçen hafta yayınlanan *Habertürk* söyleşisinde İranlı kadınlarla ilgili benzeri bir izlenimi dile getirdiğini gördüm:

"…ben de İran'a gittiğimde çok şaşırmıştım; İran gençliği internette yaşıyor. Hem Müslüman hem dünyaya açık. Örneğin orada başı kapalı pek çok kadın hallerinden memnun, çünkü önemli olan iş piyasasına girebilmek ve İranlı kadın o piyasaya girmiş zaten. Bu çok önemli bir değişim."

Touraine'nin ifadelerinde isabetsiz olan belki, "değişim" kelimesi. Devrimin başından bu yana kadınların kamusal alandaki ağırlığı artmaya devam ediyor. Kadınların piyasaya girmesi yeni bir olgu değil. Gerçi Ahmedinejat hükümetlerinin politikaları, kadınların eve geri dönmesini sağlamaya dönük bir içeriğe sahip. Ancak muhafazakâr kadınların bile hayatlarını büyük bir genellemeyle belirlemeye dönük bu politikalara sıcak bakmadığı söylenilebilir.

Bunun ötesinde ise Türkiye'deki genç kuşakta gözlemlediğim kariyer edinme çabasıyla ilgili peşin bir yorgunluk halinin Tahranlı genç kızları da etkilediğini söylemek mümkün geliyor bana. Çünkü mevcut işsizlik ortamında bir kadının kariyer çabasını sürdürmesi olağanüstü bir irade ve kararlılık gerektiriyor. Bir kuşak öncesi –kamusal alana katılım konusunda iddialı– annelerinin tersine (veya annelerinin aşırı gayretinin sebep olduğu yetemezlik duygusuyla) bu gençler, büyük beklentilerinin kararsızlaştırdığı adımlarla çalıyorlar iş kapılarını. Üstelik,

çalışma hayatından geri kalmalarına izin vermeyen fiziki ve psikolojik sebeplerle kuşatıldıkları çok açıkken…

Dolayısıyla denilebilir ki kuşakların bir döngüsü var: Siyasal bir adanma içinde görünen kuşakların yetiştirdiği gençlerin, bir bakıma ailelerinin kendi tecrübelerinden yola çıkarak benimsedikleri korumacı tavır nedeniyle de siyasal söylemlerden uzaklaştığı söylenilebilir.

Hem siyasal bir tavra sahip hem de bir meslek alanında ilerleyen, bir taraftan da evlilik hayatını sürdüren, bütün bunları da İslâmi hicapla gerçekleştiren annelerin kızları, bir kariyer edinmenin değerine inansa bile bu yolda gerekli güç ve hevesten yoksun görünüyorlar. Tahsil konusunda heyecanlı olan kız öğrenciler kariyer konusu açıldığına kaygılarını açık ediyorlar. Mesleğinde ilerlemek isteyen genç kız, evlilik tasarılarını otuzlu yıllarına ertelemek zorunda kalıyor. Hem evli hem de kariyer sahibi olmanın ödettireceği bedel bulunduğu yerden korkutucu geliyor genç kızlara. Bunun bir sonucu kariyer konusunda olduğu gibi evlilik konusunda da kararsız geçirilen yıllar.

İş hayatı konusundaki kararsızlık aynı zamanda devrimin sağladığı "üretim" ufkuyla da ilgili görünüyor bana. Anneleri hangi işte olursa olsun çalıştı, ama bu kızlar iş hayatında bir anlam da arıyorlar.

Bu konuda konuştuğum öğrenci kızlar, "çalışma hayatına başlarsam, o rutin düzen içinde hayatım bitmiş gibi olacak" diye ifade ediyorlar düşüncelerini. Akademik kariyer, öğrenciliği uzatmanın bir yolu. Bir işte tutunma yönündeki hevessizlik, herhangi bir işte çalışmama konforunun kimler için ve nereye kadar mümkün olduğu sorusunu getiriyor elbet akla. Bu tespitlerimin özellikle Tahranlı genç kızları kapsadığını, ancak Tahranlı genç kızların duruşlarının her zaman İranlı genç kızlarla ilgili fotoğraflarda bir ağırlığa sahip olduğunu belirtmeliyim.

Popüler kültürü tüketmeye dönük merak, büyük ilgi gören webloglarda sürüp giden tartışmaların resmi gündemden farklı içerikleri, genç kızların aşırı makyaj yapması, yaygın estetik ameliyatlar, bu bağlamda ilginç göstergelerdir. Franco Mo-

retti'nin ifade ettiği gibi, kitle kültürü sisteminin günlük modalarla körüklediği o telaşlı merak ile çalışma ve siyasete karşı beslenen bön ilgisizlik ve can sıkıntısı simetrik ve birbirini tamamlayan şeylerdir.

Daha yakından tanıyıp da bir söyleşiye oturduğunuzda ise, derin kültür köklü siyasal eleştirilerle birlikte yüzeye çıkıyor kız öğrencilerde. Saçları başörtüsünden taşan kızlar da kendilerini Müslüman ve İranlı olarak tanımlıyorlar. Tahsil ve iş alanlarında önlerinin daha fazla açılmasını istiyorlar, evet. Hükümet politikası onları bir evin kadını, annesi olarak evlerine dönmeye ikna yönünde sürüyor. Şu var ki öncelikle evlilik yoluyla değil de, iş hayatında yüksek beklentilerinin yol açtığı hayal kırıklıkları yüzünden, yeni bir başlangıç yapmak üzere evlerine dönüyorlar.

Yüksek Topuklar

Televizyonda *3 Yüz* isimli programı izliyorum; Vivet Kanetti, Ayşe Böhürler, Özlem Gürses, dünya olaylarını sohbet havası içinde yorumluyor. Farklı bir sabah programı; ılık, gerilimsiz, sıkmıyor, bilgilendiriyor. *3 Yüz*, ülke ve dünya gündeminde dolaşarak yorumlar yapıyor. Sonra sıra o habere geliyor: Diyanet İşleri Başkanlığı yenilerde bir fetva vermiş, topuklu ayakkabılar üzerine: Topukların çıkardığı ses erkekleri tahrik edebilir...

Olabildiğine yoruma açık olduğu ölçüde erkek zihinlerini olduğu kadar kadın zihinlerini de bulandırabilecek bir açıklama bu. Yüksek topuklar ses çıkartır; bunu Ömer Seyfettin de anlatmıştı, ama düz topuklarla da sessizce yürüyemeyebilir, delişmen ya da spormen bir kadın. Öyleyse ne olacak; topuklarından iyi kötü bir ses yayılan kadın sokağa çıkmasın mı, parklarda yürümesin mi, çalıştığı fabrikaya gitmesin mi? Bir evin ekmek parasını ille de erkek kazanıyor, denilemez. Kaldı ki sokağa çıkma isteğinin tek açıklaması olması gerekmiyor da, ekmek parası kazanma gereğinin...

Kadınlara sokakları yasaklayan mantığı hükümsüz bırakacak ferahlıkta ayetler var neyse ki... Yeryüzünde gezip dolaşarak geçmiş kavimlerin izlerinden ibret almamızı istiyor, Rabbimiz.

"Erkek zihnini tahrik edebilme" ihtimali ise, kadınların özgürlüklerini, zevklerini, varolma düzeylerini olabildiğince kısıtlayabilecek yorumlarla genişletilebilir bir mümkünler/ihtimaller alanını işaret ediyor.

Yüksek topuklar gibi düz topukların çıkardığı ses de tahrik edebilir erkeği ve ayrıca bir kadının türküde derinleşen sesi kadar, rap söyleyen, hatta ağıt yakan sesi de...

Mahremiyet bağlamında kadından beklenilen korunma ve saklanmaya dönük özenin radikal sonucunun, çözümü onun fiziksel varlığını bütünüyle yok ederek kendini toprağın altına gömmesinde bulacağını söylerken abartmış mı oluyoruz… Ne de olsa yüksek topuklardan yayılan seslere karşı işlek "erkek muhayyelesi" pekâlâ toprağın altındaki kadın için de harekete geçebilir. Bunda kadının kusuru ne öyleyse...

Bu tartışmanın muhtevası, 80'li yıllardan itibaren yeniden müslümanlaşma tecrübesini yaşayan İslâmcı gençliğin kadın-erkek ilişkilerini belirleyen bir etkiye sahip olmuştur, en azından başlangıçta. Bir de Gazali kitaplarını okuyunca takvalı dindar genç kızlar; okulları, iş yerlerini, bazen de onları başörtülü olarak kabul etmeyen ailelerini terketmeyi göze aldıran bir yeniden doğma faaliyeti içinde, bir de kendilerini sokaklarda görünmez kılmanın yollarını aramaya başlamışlardır.

İslâmi kesimde kadın ve erkek ilişkilerinde yaşanmış tutukluğun bir nedeni olmuştur, ev dışında her alanda kadını görünmez kılmaya dönük arayışlar.

Dindar kadın başını benimseyerek örterdi, bol da giyinirdi, erkeksi adımlarla yürür, sert bir sesle konuşurdu; yine de görünürdü, nasıl olursa olsun bir renk, bir desen, bir ses yüzünden yanlış bir şekilde görünürdü ve kimi gazete yazarları hâlâ topuk seslerinden söz ederek kadınları sokaklardan çekilmeye çağırırdı.

Adam bakışlarını sakınmazdı, kadını görürdü, siyah çarşaflı olarak bile görür ve ne kadar çekici olabileceğinden söz ederdi. Kadın bunu duyar, utanır, bedeninden, cinsel kimliğinden utanır, varlığını yok etmek, ölmeden önce başka bir şekilde ölmek isterdi.

Dindar kadın Allah'ın rızasını gözeterek bol ve uzun bir giysiyle çıkardı sokağa, ama giysi mesela yırtmaçlı olurdu. Bu kez

de hemcinslerinden yükselirdi eleştiriler. Farklı olmaktan kaçınmak gerekirdi. Bütün kadınlar aynı renk ve kesimi olan kıyafetlerle çıkmalıydı sokağa. ,

Müslüman toplumlarda mevcut olan kadın-erkek ilişkilerindeki baskın yaklaşıma göre, bu ilişkilerin düzeni özellikle kadının korunma çabasıyla yürüyecektir. Buna karşılık modern dünyanın bu konuyu bir empatiyle kavramaya çalışan müslümanları, ilişkilerdeki saygınlığın ve mesafenin korunmasında olduğu gibi iffet ve namus kavramlarının korunmasındaki çabada da iki cinsi eşit derecede sorumlu buluyorlar. İlk yaklaşım kadınla erkeğin farklılığı yorumu üzerine temellenirken, kadının hayat tarzını ve varlığını erkeğin taleplerine göre tanımlayan erkek merkezli bir kültüre atıfta bulunuyor. İkinci yaklaşım bu cinsiyet farkını önemsemekle birlikte, iki cinse akıl ve irade konusunda hakkaniyeti gözetecek şekilde denkleşen bir sorumluluk yüklüyor. Bu dengeli sorumluluk beklentisinin İslâmiyet'in temel ilkeleriyle uyumlu olduğunu gösteren pek çok ayet var Kur'an'da ve Muhammed (sav)'nin hayatında.

Geçmiş dönemlerin tecrübeleri bir yere kadar tesirli oluyor, yeniden keşfedilen dini kaynaklar gibi toplumun ve tabiatın da seçilmiş üstün erkek duygusuyla okunması, yeni kuşakları bir kez daha aynı kolaycı yargıda buluşmaya götürüyor: Erkek tahrik olmasın diye, kadın sokaklardan çekilmeli...

Erkeği tahrik etme korkusunun (utancının) dindar genç kızların hayatlarında ortaya koyduğu en az iki belirgin sonuçtan söz edebiliriz: Bedeninden (kadınsal varlığından) duyulan utanç, sokaklardan duyulan korku.

Bu bağlamda mevcut olan kötümser bakışın dindar erkekleri sürüklediği noktalardan birisi, kadın-erkek ilişkileri bağlamında orta yaşlarda yaygın olarak görülen savrulmalardır.

İslâm fıtrat dinidir ve orta yol dinidir de... Kadın giyiminde de konulan ölçüler Kur'an'da açıkça belirtilmiştir.

Şimdi gelelim zihinlerde belirdiğini tahmin ettiğim o soruya: Peki ben, tesettürlü bir yazar olarak tesettürü nasıl anlıyorum...

Başörtüsünün desenleri: Hicap, tevazu ve rıza

Bir önceki yazımda kadınların örtülü giyiminin şeklini belirlemede erkeğin etkilenmesini sarsılmaz bir ölçü olarak almanın güçlüklerine değinmiştim. "Yüksek topuğun çıkardığı sesler" örneğinde kendini gösteren yorumların bir yerinden, kadınların varoluş tarzını tamamen belirleme iddiasına sahip eli mezuralı bir despotizme kapı açılabilir pekâlâ.

Cennetten düşen insanın çıplaklığını farkederek örtünmeye ihtiyaç duyması dindar insana göre ontolojiyle, bunu takip eden giyinme süreçleri ise kültürle açıklanabilir. Farketmek, sıçramaktır. Cennetten düşüşün getirdiği bu farkındalık, beşerin aynı zamanda insan olarak yükselişi.

Bedenini dini bir bakış açısıyla yaratılmış olarak gören bir insanın o bedeni yine dini algılarla tanıması ve donatması, inançlarıyla tutarlı bir hayat sürdürmesini tamamlayan bir anlama sahiptir.

Giyim tarzı ya da bizatihi kişisel zevk, doğal olarak bir beden görüşü temelinde biçimleniyor, bu oluşum büyük ölçüde fiziki veya sanal bir çevreyle de bütünleşiyor. Beden sanki bir açıdan bütünüyle kısıtlı ve keşfedilmiş, başka bir açıdan ise bilinemezliklerle dolu ve işaretlemelerle biçimlendirilme denemeleri açısından bakıldığında ise sanki sonsuzca genişlemeye yatkın.

Elbette insan olarak nasıl göründüğümüzle ilgili, dini açıdan ise bize emanet edilen bedeni korumakla sorumluyuz. Kendimizi içinde bulduğumuz beden bir açıdan yeteri kadar keş-

fedilmiş, bir açıdan da bizi kendimize yabancılaştıracak ölçüde mesafeli, gizemli bir yapı. Kadınlığın akılla fiziksel çekicilik arasında bir çatışmaya maruz kalmasının da ontolojik olduğu ölçüde kültürel ve birbirini etkileyen nedenleri olmalı. Kadın olarak görünüşümüzle daha fazla ilgilendiğimize ilişkin kabulü, bütünüyle kültürün bize dayattığı söylenebilir mi… Sonuçta giysi tarzımız, başka pek çok alışkanlığımız veya beğenimizle birlikte kendimizi içinde bularak büyüdüğümüz, büyümesine biraz da seyirci kaldığımız bedenimizin elimizde olan-olmayan biçimine ve duruşuna ilave edilmiş kendiliğimiz.

İnsan yapı olarak giyinmeye zorunlu bir varlık. Yeryüzüne inmesi insanın, kültür üretmeye de yazgılı olmasını getirmiştir. O anlamda insan diğer gelişmiş canlı türlerine göre hem ayrıcalıklı konumda hem de kültürünü zenginleştirmeye sevkeden bir örtüsüzlükle malul. İnsan, beşeri olandan koparken başka hiçbir canlı türünde olmadığı şekilde giyinmeye zorlanmış, giyinmeyi istemiştir. Kültürel olan aynı zamanda bir yanıyla olsun ontolojiktir. Bir olgu tarih boyunca bütün toplumlarda bir şekilde var olmuşsa, bunu yapıntı bir durum, bir kaza, kültürün bir cilvesi saymakla kalamayız. Giysi kültürünü oluşturan gerekçelerden en azından biri, hâlâ bilinemezliğini koruyor da olabilir.

Mahremiyet hayatımızın, bütün olarak varlığımızın kendi benimsediğimiz, belirlediğimiz gizli-saklılığı, bu gizli saklılığın gözettiği alan ya da çevre, bir çevre (hatta söylem) mesafesi olarak tanımlanabilir. Dindar insan bedeninin mahremiyetiyle ilgili sınırlar alanında Allah'ın buyruklarını dikkate alıyor ve bu buyrukların bazen irrasyonel gibi görünenlerinde de bir hikmet olduğuna inanıyor. Bu manada saç teli, bağlı veya ait olduğu fiziki ve metafizik düzen bağlamında sadece saç teli olmaktan uzaktır. Yukarıda ifade ettiğim gibi, dindar bir insan için kendini içinde bulduğu ve birlikte büyüdüğü bedeni, sırları bütünüyle çözülmüş ve kendi elinde bir yapı değildir. Tarih boyunca bütün kültürlerde bir şekilde var oluşu, Abdülkerim Suruş'un "Kadın Haklarında Daralma ve Genişlemeler" başlığıyla *Zenan* (Kadınlar) dergisisinde yazdığına göre, başörtüsünün

kadın doğasıyla bütünleşen metafizik bir anlamı olduğunun göstergesi. Suruş, kadın ve başörtüsü arasındaki bağdan sözederken "gizem" sözcüğünü kullanıyor. "Dişil olanın varolma tarzı kendini gizleme ya da hicaptır (...) Dişi olanın aşkınlığı, kendini başka bir yere doğru geri çekmekten ibarettir ki bu hareket bilincin hareketine karşıttır. Ama o bundan dolayı bilinçdışına veya bilinçaltına ait değildir; bu yüzden ben onu gizem olarak adlandırmaktan başka yol bulamıyorum" diye yazıyor *Sonsuza Tanıklık*'ta Emanuel Levinas da...

Genellikle dinsel geleneklerin kadın bedenini onun rızası ya da eğilimi hilafına denetim altında tutarak köleleştirdiği görüşü, gücünü yitirmiş pozitivist bir eleştiridir. Benzeri eleştiriler, (çoğunlukla modern eğitimlerden geçmiş) kadınların bedenleri konusunda dinin "denetim" olarak adlandırılan ölçü ve kurallarını kendi rızalarıyla kabullendiğini dikkate almazlar. Geleneğin bedenini tutsak ettiği öne sürülen kadının özgürleşmesi, bu bedenin tüketim ideolojisi tarafından işgal edilmesi amacıyla savunuluyor sanki.

Bir yandan da başörtülü kadınlar üzerine yapılan konuşmalar çoğu zaman, bütün başörtülüleri bir tek kişi sayarak yapılıyor. O zaman da örnekler üzerinden kurulan tanımlar bazen hafife almaya yol açacak şekilde muğlaklaşıyor, bazen de fazlasıyla ağırlaştırılarak zorlaştırılıyor. Başörtüsüne dönük tanımlama çabaları, onu örten kişinin seçme nedenlerini dikkate almadan yapıldığı sürece hep eksik kalacaktır.

Günümüzün başını bir rızayla örten öğrencileri için tesettür konusunda önemli olan salt saçını kapatmak değil, Allah'a bağlılığını göstermektir ki bu konuda erkek de kadın kadar sorumludur. Çağımızın modern eğitim kurumlarında tahsil görmüş başörtülü kadınları ise, kendilerine modernlik adına dayatılan ideal kadınlık imgeleri karşısında duydukları tepkiden hareketle de geliştirdikleri bir mantıkla tesettürü benimsemişlerdir.

İnsan bir cinsle, bir kimlikle dünyaya geliyor, ama kendi çabasıyla kimliğini ve cinsiyetini geliştirme yükümlülüğüyle değer kazanıyor. Annemaria Schimmel'in *Ruhum Bir Kadındır*'da

altını çizdiği gibi, tek bir kadınlık durumu da yoktur; Allah aşkı konusunda ise erkek ile kadın arasında bir fark bulunmaz. Başörtüsüne anlam kazandıran takva örtüsü, içsel derinleşmenin, sadeliğin ve tevazunun dışavurumudur. Başörtüsünün de parçası olduğu bir değer yargıları bütününü benimsemeniz, giyim-kuşamınıza kendi kişiliğinizin damgasını vurmaya hakkınız olmadığı anlamına gelmez. Buna karşılık, evden çıkmadan ayna karşısında bir-iki saat geçiriyorsanız, tesettürü gerçekleştirmiş sayılmayabilirsiniz.

Başını örtüyor, bol da giyiniyor, yine de tesettürlü (hicaplı) sayılamıyor, niye? Belki de giyiminde ya rıza eksik ya da tevazu. Rıza, örtülü giysinin bir benimsemeyle giyilmesinde kendini gösterir, tevazu ise örtünün sahici anlamda bir örtü, takva örtüsü olmasını sağlayan içsel donanımın altını çizer. Tevazudur ki kararında, yerli yerinde davranma ve konuşmaya yönlendirir kişiyi, dengeleri gözetme konusunda üzerine düşenden fazlasını yapmaya da...

Başı örtülü olsa da tesettürlü sayılmayabilecek bir genç kızın başını örtme kaygısının da bir anlamı olmalı. Bir aidiyeti işaretleme, sema ile bağını koruma, kendine bir sınır koyma, bir çerçeve çizme ya da başka herhangi bir neden...

80'li yıllarda başlarını örten öğrenciler, bu seçimlerini Nur ve Ahzab surelerine dayanarak bir özgürleşme ifadesi olarak benimsemişlerdi. "Türban" olarak isimlendirilen başörtüsü, dine ve geleneğe de atıfta bulunmakla birlikte, yeni bir olgu. Yeniliği, seçimle gerçekleşmesinde, bir hayat tarzı ve dünya görüşünü temsil ediyor olmasıyla ilgili. Bu anlamda Ümit Aktaş'ın da *Birikim*'de yayımlanan "Kadın, Politika ve Din" yazısında vurguladığı gibi "...başörtüsü ne erkek egemenliğinin bir talebidir ne de bir ezilme biçiminin onayıdır; topluma, tarihe, ideolojiye, moda merkezlerine, kadın cinselliğini tüketen bütün sektörlere karşı, kendi kimliği, kanaatleri ve beden anlayışı için bir özgürlük alanı açmanın ifadesidir."

Bu başörtülüler her zaman, erkek egemen kabulleri değil, Allah'ın rızasını kazanmayı, bununla bağlı yüksek ilkeleri gö-

zetmeyi amaçladıkları için başlarını örtmek istediklerini ifade ediyorlar. Kadın bedenine ilişkin istismara ve bağımlılığa yol açan söylemler bağlamında yalnızca modernist söylemleri değil, din adına korunan gelenekselci söylemleri de sorguluyorlar. Hangi giysiyle daha dindar olabilecekleri konusunda olduğu gibi, çağdaş kılık kıyafet bağlamında da kendilerine yönelen dayatmalara itiraz etmeyi sürdürüyorlar. Bu durumda başörtüsü aynı zamanda baba ve devlet otoritesi tarafından temsil edilen pederşahi ve erkek egemen söylemlere ve uygulamalara yönelik köktenci bir sorgulamanın sembolü olarak da görülebilir. Bedenin görünürlüğünün koşulları ya da hicabı bağlamında Allah'ın rızasına yapılan gönderme doğrudan bir amacı yanstığı gibi, kendi bedeni üzerinde kutsallık hâlesini kuşanmış beşeri bir otoritenin iddialarını kabullenememenin de ifadesi olmaktadır.

Başörtüsü, İslâm ve Estetik

Sevdiğim benim, güzeldir çünkü sendeki
O yaratıcı devinim…

ÜmitAktaş

Kara kalabalıkları uygarlaşmaya engel olan gericiler olarak suçlamak, Türkiye'de bugüne kadar CHP'lilerin iktidar alanlarını koruma yöntemiydi. Son aylarda Deniz Baykal partisine örtülü kadınlara bakış itibarıyla yeni bir açılım kazandırmaya çalışıyor. CHP'liler tarafından o denli ağır suçlamalara maruz kalmış olmalıyız ki, bu kadarcık bir anlama çabasıyla bile bu parti dolayımıyla yaşanmış mağduriyetleri bir kenara bırakıyor, Baykal'ı takdir hisleriyle dolup taşıyoruz.

90'lı yılların başlarında Mısırlı bir kadın yazar ZDF'de, Mona Lisa programında başörtülü kadınları aşağılıyordu. "Çirkinleşmek için örtü" diyordu bu kadın yazar, "çirkinleşmek için sarınıp bürünüyorlar. Oysa zaten çok çirkinler, çok çirkin."

Arif Nihat Asya'dan bu yana başörtülüleri sevgiyle ve dostlukla anlatan şiirler, metinler öylesine az yazıldı ki... Başörtülü kadınların giyim kuşamları konusunda değerlendirmelerde ve tavsiyelerde bulunsunlar diye, İslâmcı gazeteler, sosyete modacılarının kapısını çaldılar. Neslihan Yargıcı'da çirkin bulunmayan siyah tonu, başörtülü kızlar söz konusu olunca kargaları, hamamböceklerini çağrıştırdı.

İslâmi kesim içinde de başörtülü kadınlar çoktandır "rüküş ve köylü" bulunarak eleştiriliyor. Bu eleştiriler, sosyolojik gelişmeler hesaba katılmadan yapılıyor.

Refah Partili belediyelerinden AKP hükümetlerine uzanan bir süreçte oluşumunu sürdüren bir İslâmi burjuvanın sunduğu alışılmamış (ve kuşkusuz hâkim ideolojik halk/millet resmini karıştırdığı için bâtıl sayılan) görüntüler ve yapılaşmalar, farklı İslâm algılamalarına neden oluyor. Kentleşme çabalarıyla bütünleşen bu sahnelerde kendini gösteren kusurlar, "laikçiler" ve liberaller kadar, İslâmi kesim içinde de bir "göbeğini kaşıyan adam" huzursuzluğu oluşturmaya başladı.

Geçtiğimiz günlerde medyada yer alan tartışmalarda ve köşe yazarlarının makalelerinde başörtülülerin "çirkin"liği konusunda muhafazakâr ve liberal estetlerin aynı bağlamda buluşmasını, yenilerde yayınlanan bir yazısında şu şekilde yorumluyor Ümit Aktaş:

"Burada 'çirkin' olan, açıkça ifade edilmese de, bu kadınların giyim kuşamlarından, hâl ve tavırlarından öte, ortaya çıkan bu kadın özgürleşmesi ve etkenleşmesindeki kabul edilemezliktedir; ve çirkinlik yaftasının altında yatan diğer bir sebep ise, bu özgürleşmenin de kendisine, ortada bunca allı pullu modernleşme söylemleri dururken, İslâmi bir yordamı seçmiş olmasıdır."

Aktaş'a göre estetiğin; kavramla maddenin, ruhla bedenin bir buluşması, yani bir anlamda ahlâkın tecessümü açısından ele alınmadığı bir tartışmadır bu. Meselenin özü ise, neredeyse bin yıldır köylerinde tutulmuş olan bu insanların, şehirlere taşınmasında ortaya çıkan ve kendisine ifade olunmak için ancak İslâmi bir formasyonun ifade imkânları ve dilini bulan o enerji patlamasındaki (yaratıcılıktaki) devinimin yeğinliğindedir: "Bu devinimin, mezkûr anlayışların beklediği estetik formasyonu oluşturması, yani kendisine "uygar" bir görünüm oluşturması, ancak bu devinimsel sürecin nihai aşamasında mümkün olacaktır ki, benim gibi toplumsal devinimsellik (devrimcilik)'teki güzelliğin hazzına sahip olan bakışlar da, işte o zaman ortaya çıkan bu "taşlaşmış" tecessümden rahatsız olacaklardır." (Estetik ve Şehirli/Köylü İslâm tartışmaları, *tekilhaber.com*, 20.12.2008)

Bu bağlamdaki tartışmaların bir katılımcısı olan Mehmet Şevket Eygi, bir yandan İslâmi burjuvazinin ortaya çıkışını, haramla iştigalin bir sonucu olarak lanetlerken, öte yandan ise "Müslümanları" köylülükle suçlamakla, estetik bağlamda bir çelişki sergilemektedir, Ümit Aktaş'a göre. Ne de olsa Eygi'nin bugün yücelttiği dünün şehirlisi, aslında dünün burjuvasıdır da...

Estetik tartışmalarında başörtülülere ilişkin değerlendirmelere gelince... Başörtülüler rüküşlükle suçlanırken, sanki başını örtmeyen kadın nüfusunun tamamına yakınının zevkli giyindiği var sayılıyor. Başörtülülerin, pek çok açıdan olduğu gibi estetik açıdan da yasaklardan kaynaklanan mahrumiyetlere rağmen başlarını dik tutmaya çalıştıkları gerçeği, bu tartışmalarda sıklıkla ihmal edilen bir diğer husus.

İranlı Azeriler arasında kullanılan bir deyim vardır, bir iltifat karşısında. "O sizin gözlerinizin, bakışınızın güzelliğidir" der kişi, kendisine güzel sözlerle yönelen muhatabına.

Başörtülülerin "çirkinliği", usta modacıların üsluplarının ortadan kaldırabileceği bir çirkinlik değildir. Yasakların yol açtığı eziklik psikolojisi elbette başörtülülerin görülme biçimlerini doğrudan etkiliyor. Dindar camia içinde bile bu böyle oluyor.

Çölde Deniz Misali Kadınlar

Hatice, Fatıma, Ayşe... Peygamberlere yakın kadınlar bir açıdan uzak mı uzak bizlere, gökyüzünde parlayan birer yıldız misali...

Diğer taraftan hayatımızın içindeler; hadislerle, kıssalarla, menkıbelerle.

Sibel Eraslan bu takımyıldızlarını aramıza, yaşadığımız zemine ve zamana indirmeye çalışıyor birkaç yıldır. Hz. Fatıma ve Hz. Meryem'in ardından, şimdi de Hazreti Hatice'yi pek az dile getirilmiş yönleriyle sunuyor okuyucusuna. (*Çöl-Deniz Hz. Hatice*, Timaş; 2009) İnsan mizacı, iradesi ve gönlüyle (imanıyla) tabiatın sınırlarını aşabilir; kitabın ismi bunu da bildiriyor.

Hatice, Sibel'in anlatımında kalbi Resul'ün evi olan kadın. Elçi için aşkın hem imkânı hem de mekânı. Hatice Resulullah'ın eşi, evi, sığınağı. Hatice, Muhammed (sav)'le evlendiği sırada ticaretle iştigal eden bağımsız bir kadındır.

"Cahiliye" diye isimlendirdiğimiz, kadınlara hiç değer verilmeyen bir toplumda bir kadın nasıl bu denli güçlü olabilir? Sibel kitabında bu sorunun cevabını arıyor.

Bir bakıma kutsallık adına soyutlaşmasına izin verilen kişilikler ve olgular hakiki yüzleri ve ifadeleriyle görünüyor bize *Çöl-Deniz* 'in sayfaları akıp giderken. Yazarın suskunluk, konuşmak, uyku, uyanıklık, rüya, aşk gibi kelime ve kavramlar üzerinden ürettiği güçlü metaforlar bizi Hatice'ye yakınlaştıran yolun yapıtaşlarına dönüşüyor. Gecenin bir vaktinde iki kadını, küçük oğlu birdenbire ateşlendiği için paniğe kapılarak

bir hekim arayışına düşen Hatice ile çocuklarının dadısı Meysere'yi şehrin uzak bir semtine giderken gözlerimizin önüne getirebiliyoruz. Aradan asırlar geçse de gece karanlığının kadınlara yönelik tehdidinde bir eksilme olmadığını düşündürtüyor bize bu sahne.

Sibel, "Anne olmuş bir kadın istese de asla azalamazdı hayattan" derken kadınların hayatlarını biçimlendiren anneliği, Hatice'nin tecrübesi üzerinden öyle sahici bir dille anlatıyor ki...

Bir kadın, alnı "isabe"li olsa da dul bir kadın kendisinden onbeş yaş kadar küçük ve hiç evlilik yapmamış bir erkeğe evlenme teklifi ediyor. Bunu yaparken de hem toplumun evliliklerde yaş konusunda koyduğu sınırları kırıyor; hem de sınıf farkının sınırlarını. İsabe, Sibel'in aktarımıyla, herhangi bir veliye ihtiyacı kalmamış, her işini kendi gören, aynı zamanda kadınlık ikliminden uzaklaşmış kadınlara özgü bir tür alınlık. Başından iki evlilik geçmiş olan Hatice için isabe, toplumda her ne kadar zekâsı ve cesaretiyle ünlenmiş olsa da, bağımsız hareket etmesi bağlamında koruyucu (uzlaşımsal) bir anlama sahip.

Sonuçta Hatice soylu, güçlü, itibarlı bir kadındır. Toplumun yoksul kesiminden kadınlar, köleler ve cariyeler nasıl koruyacaklar kendilerini, aşağılamalar ve lekelemeye dönük şayialar karşısında...

Muhammed (sav) cahiliye toplumunda kadınlara yönelik ayrımcılığı da içine alan sınıfçı yapıyı kararlı ve kesin bir biçimde yıkmaya çalışmıştı. Şu var ki eski düzenin seçkinleri kardeşlik ve eşitlik esasına dayalı yeni düzeni o kadar da kolay benimsemeyeceklerdir.

Hatice pek çok özelliği yanında Müslüman olan ilk kadındır ve aslında ilk Müslüman'dır. Hira'da "oku!" emrine muhatap olduktan sonra telaşla Mekke'ye inen Muhammed, dosdoğru Hatice'nin yanına varacaktır. Rabbani söz geldiğinde de, kesildiğinde de yanına koştuğu kişi, Hatice... Sibel'in altını çizdiği ümmetin ilk kişisi olma niteliği ise –Nurcan Toprak'ın da bir sohbetimizde altını çizdiği üzere- nedense pek vurgulanmaz da Hatice ismi hep Müslüman olan ilk üç kişi arasında sayılır.

Hatice, Hacer misali, çölde çıkan ilk su gibi, zemzem gibi kaynayan bir kadın olarak görünüyor, Muhammed (sav)'ı tanımadan önce.

Sibel ise yumuşak dalgalar halinde kabaran engin bir denizi hatırlatıyor kelimeleriyle; kitabının ismi konu sundaki seçimi bir tesadüf değil.

Yüzyılların arkasından Ukaza çarşısındaki yağmurlu saatlerine, Mekkeli kadınların bir eğlence havası içinde sürdürdüğü yün yıkama günlerine, Hatice'nin azad etmek üzere köle pazarından satın aldığı genç Dücaca'nin muhayyilesine, Habeşistanlı cariye Berenis'in hikâyelerine açılan bir dildir, *Çöl-Deniz* yazarının dili.

Müslümanlar için çok önemli olan, "anne" ya da "valide" olarak anılan bir kadını bir romancı bakışıyla isminin yüce anlamlarının hakkını vererek en insani yanlarıyla aramıza taşıyor Sibel Eraslan.

Burka ve Müslüman Gelinler

Son dönemlerde Avrupa'da burka (veya peçe) yasağı, başörtüsüne yönelik bir baskıyı makulleştirmenin sebebi olmak üzere gündemde bir hayli yer tutuyor. İtalya'nın kuzeybatısındaki Piemonte bölgesinin Novara kentinde bir Müslüman kadının, peçeyle postaneye girdiği için para cezası ödeme riskiyle karşı karşıya kalması son örneklerden biri.

Burkanın, Müslüman kadını, çirkin ve anlaşılmaz bulunan görüntüsü nedeniyle kamusal alanda namevcut kılmanın sembolüne dönüşmesi, *Don Kişot*'taki Morisko, yani din değiştirmeye zorlanan Endülüslü Müslüman kıyafeti giymiş Zoraida'yı çağrıştırdı bana.

Mohja Kahf'a göre Müslüman kadın temsilinde bir dönüm noktasıdır Zoraida. 1000'li yılların sonlarında Avrupa'da zirveye çıkan özgüven sahibi Müslüman kadın imajını üreten şartlar henüz sürüyor olsa da, güçlü Türklerin dindaşları Mağribîlere yardıma gelme ihtimali, İspanyol hükümdarlarını endişelendiriyordu. Bu nedenle de Servantes'in kaleminde İspanyol kökenli Müslüman Zoraida'nın örtüsü, kimliği için bir metafor haline gelir ve varken yok oluş vasfını simgeler. Bu örtü, arkasında ipuçları bırakan silinişin işaretidir. Etkinliğini yitirmiş bir anlamın temsilcisidir Zoraida. Asla var olmamış, hiçbir şey olmamıştır; tarihin, Mağripli ve İspanyol kökenli Müslümanların İspanya'daki tarihinin inkârını gösterir bu yoksama.

Kahf'ın bu inkârın izini edebiyat üzerinden sürdürdüğü *Batı Edebiyatında Müslüman Kadın İmajı* isimli kitabı (Küre; 2006) Müs-

lüman kadına ilişkin laikçi olsun İslâmi olsun birtakım ezberleri bozacak nitelikte önemli bir çalışma.

Avrupa değerlerinin kadrini bilecek kadar akıllı sayılan Müslüman kadınlar, 1000'li yıllarda, Hıristiyani hidayete lâyık gelin adayları olarak görünürler edebiyat metinlerinde. Gelin adayı olarak benimsenmelerinde henüz, Müslümanlar karşısında duyulan bir çekingenliğin ve korkunun da rolü vardır. (Benzeri bir eğilim Müslüman toplumlarda da Hıristiyan gelini Müslümanlaştırmayla küffara boyun eğdirme arasında paralellik kuran metinlerde ve efsanelerde kendini gösterir.)

Avrupa metinlerinde rastlanan Müslüman kadın portrelerinin en erken temsilcilerinden biri, 1100 yıllarında ortaya çıkan *La Chanson de Roland*'da Müslüman Sarazen (Mağripli) Kral Marsil'in şiirin 50. kıtasında beliren karısı Bramimonde'dir. Müslüman (Arap) tehdidinin derinden duyulmaya başladığı dönemin hissiyatını yansıtan şiirde Bramimonde, şiirdeki hâkim feodal-Hıristiyan ideolojiye ince bir şekilde meydan okumayı temsil eden, her zaman önde ve kendi adına konuşan, şirret, yine de Hıristiyanlığa geçme eğiliminin işaretlerini veren bir kadındır.

Arada çok farklı uç karakterler zuhur eder: Shakespeare'in *The Tempest* (Fırtına) isimli oyununda Caliban'ın annesi Cezayirli Sycorax**,** kasten susturulmuş, sessizleştirilmiştir. Fakat Boccacio'nun *Decameron*'unda (1348-1352) yer alan ikinci günün yedinci hikâyesindeki Babil Sultanı'nın kızı Alatiel ve dördüncü günün dördüncü hikâyesinde konu edilen Tunuslu Prenses özel bir ayrımcı vurguyla tasvir edilmez, hikâyenin bir ögesi olarak gelip geçerler. Olabildiğine nötr kahramanların varlığı, denge anlarına bir istikrar kazandırır ve yiğit Zenocrate görünür sahnede. O da, kocasının gölgesinden başka bir şey değilken, kocasının sebep olduğu katliamlara tanık oldukça bir sorgulamaya gittiği içindir ki yiğittir hoş. Christopher Marlowe'nin *Timurlenk* (1587-1590) isimli tiyatro oyununda Müslüman kadınlar eş, anne, hizmetçi ya da cariye olarak erkeklerin ganimeti ve aksesuarı olarak görünürler, kalıplaşmış rollerden nadiren sıyrılabilirler. Eserlerini 16. yüzyılın ikinci yarısında vermiş olan Tas-

so'nun *Gerusalemme Liberate*'sındaki üç Müslüman prensesinden Erminia, nihai olarak dinini değiştirmesi sürpriz sayılmayacak kadar Hıristiyanlık ölçülerine yakın bir kadın olarak tasvir edilmiştir. Kitabın bir diğer kahramanı Armida ise tersine kurbanlarını din değiştirmeye zorlayan büyülü cazibesiyle tasvir edilir. Böyleyken bu efsunlu kahraman da nihayet Hıristiyan kahraman Rinaldo tarafından "kurtuluşa" erdirilecektir.

Bu birikimin bazen Müslüman kadının bunu dinî bir vecibe bilerek kendi kendini sessizleştirmesi ya da dilsizleştirilmeye erdemli olma adına rıza göstermesi yönündeki etkileri ayrıca incelenmeye değer.

Böyle bir etkinin çağımızda belirginleşen bir diğer sonucu, Almanya'nın Türk kökenli ilk bakanı olan Aygül Özkan'ın başörtüsüne yasağı savunma eğiliminde tezahür ediyor.

Feminizm Üzerine Neler Düşünüyorum?

Mir Dengir Fırat'ın AKP Genel Başkan Yardımcısı iken "AK Partili kadınlar feminizmin kölesi olmadı" şeklindeki konuşmasının ardından biraz gecikmeli de olsa bir yazı yazmaktan kendimi alamadım. Şu soruyla sıklıkla karşılaşıyorum çünkü: Başörtülü bir yazar olarak feminizm üzerine neler düşünüyorum?

Bir yazar, kadın yazar olarak feminizmle ilgilenmem, feminizmin sorularını ya da halihazırda sürdürdüğü tartışmaların içeriğini takip etmem hem tabii, hem de zorunlu görünüyor bana. "Kişisel olan politiktir." Söküğünü kendi elleriyle dikecek kadar tevazu sahibi, kızı Fatma odaya girdiğinde ayağa kalkabilecek kadar zarif bir peygamber olan Hz. Muhammed'in ibadeti siyaset, siyaseti de ibadetti. O'nun dillendirdiği vahiy, kadının insan olarak kültüre, topluma, siyasete katılımı bağlamında bir devrimin gerçekleştiğini gösterecektir, derin okumalar gerçekleştirildiğinde. Ne yazık ki Muaviye'nin siyaseti örneğinde somutlaşan gerici ve otoriter yönelimler, bu devrimi yer yer akamete uğratan bir etkiye sahip olmuşlardır. Kaba kuralcılıkların tuzağına düşmemek için, atalarımızdan intikal eden kültüre eleştirel gözle bakabilme cesaretine ve donanımına sahip olabilmeliyiz. Böyle bir donanım ise siyasal partilerin şematik düşünmeye yönlendirilen bağlılarına gökten zembille indirilmiyor.

İnsanlık tarihi bugün baktığımız noktada -en azından 3 bin yıldır- eril bir karakter taşıyor. Kadın-erkek ilişkilerinin daha

olumlu bir noktaya gelmesi bakımından feminizm insanlık tarihine belli bir seviyeye kadar olumlu bir katkı. Büyük baskılar, büyük isyanların da sebebi olurlar. Ben akli ve bütün olarak insani yetenekleri inkâr edilen, pazarlarda bir eşya gibi satılan, şifalı bitkilere yönelik bilgileri (yani çok bilmişlikleri) nedeniyle, cadı oldukları gerekçesiyle yakılan, bedenlerinden iğrenmelerini öğreten bir dinsel anlayışın içine doğan kadınlardan yükselen eleştirileri ve isyanları anlayabiliyorum.

80'li yılların başlarında üniversite kapılarında görünen başörtülü kızlar, sadakat, tevazu, sosyal duyarlık, ataerkil kültüre yaklaşım... gibi konularda Fatma Aliye'ninki kadar Mary Wollstonecraft'ın düşünceleriyle de bağdaşan görüşlere sahiplerdi. Muhammed Esed'in *Kuran Mesajı* tefsirinde "Allah'a karşı sorumluluk bilinci" olarak tanımladığı "takva" ile tesettür ilişkisinde, şu kelime ve kavramlar anahtar olarak görünüyor bana: Sadelik, alçakgönüllülük, masumiyet, itidal ve mazbut olma durumu... Kadınlar daha fazla insanlıklarını fark etsinler, insan yerine, adam yerine konsunlar... Akıllarıyla katılsınlar topluma, "İslâm'da Kadın" konulu kitaplar üzerinde sıklıkla rastlanan bir çiçek motifi örneğinde somutlaşan hoş görünüşleriyle yetinerek değil... Erkeklerle ilişkileri de salt maddi açıdan geçindirilme şartı üzerinden oluşmasın. Wollstanecraft'ın vurguladığı gibi, kişiliklerini ve varlıklarını kocaları kanalıyla elde edebilecekleri iyi bir toplumsal itibar yerine, bir derinlik, bir emek isteyen içsel bir iffetin üzerinde temellendirsinler...

Modern kadının insan olarak kazanımları, ucuz bağımsızlık şovlarının sağnağında gözardı edilmemelidir elbette. Fakat, genellikle dinlerin kadın bedenini denetim altında tuttuğu görüşü, pek yavan bir eleştiridir. Yeni üslûplar, eski egemenlik biçimlerinin tamamen yok olduğunu göstermez. Günümüzde kadın bedeni en fazla modern devlet aygıtı ya da kapitalizmin inceltilmiş araçlarıyla denetleniyor ve sömürüye maruz kalıyor. 11 Eylül'den sonra özellikle Amerika'da kimi feminist yazarların Doğulu kadınlar üzerine hazırladıkları metinler, Afganistan ve

Irak'a yönelik saldırılarda birer malzeme olarak kullanıldı. Bu konu üzerine yazdığı bir kitapta İranlı sosyolog Roksana Behramitaş, söz konusu metinlerin yazarlarını "oryantalist feministler" olarak adlandırıyor. Bu tür bir feminizmin Batı'nın Doğu'ya yönelik vesayet iddialı güç kullanımına destek verdiği söylenilebilir. Behramitaş, bu bağlamda bir işlev gören feminizmin, kendi temel ilkeleri ile zıtlaştığı görüşünde.

Bu açıdan feminizm kendi içinde bir eleştiri başlatmıştır ve bu eleştiriye katkıda bulunan eserler giderek çoğalmaktadır. AK Partili kadınlar da markalı giysilerle meşruiyet kazanmaya çalışan, parti bildiri ve broşürleriyle sınırlı bir siyasal jargona sahip olabilen türbanlı ya da suni sarışın vitrin siyasetçisi olmakla yetinmek istemiyorlarsa, bu eserlerden, bu eserleri oluşturan söylem ve tartışmalardan -içlerinden azınlığı teşkil eden bir kesimin yaptığı gibi- yararlanmalıdırlar.

Kapatma Tekniği Olarak Mahrem

I– Kapalı, örtük olan hiçbir şey kalmasın, yine de keşfedilecek, açılacak, ortaya dökülürken başka bir şeyleri örtecek ya da örtbas edecek bir şeyler bulunsun, bulunabilsin, bu nasıl olacak... Batılı oryantalistler Doğu'yu keşfetmek, açmak, açığa vurmak istiyorlardı. Müslüman kadının bedenini açma başarısı, bu tutkunun taçlandırıldığı zirve olabilirdi. Oryantalistlerin ve onların süreğinde yer tutan keşif avcılarının umurunda değildi, 'peçenin örttüğü kişilik'. 'Gerçek Helen'in ruhu, son tahlilde bedeninin biçimidir' demiş Spangler. Batılı göz, Camilla Paglia'nın vurguladığı gibi, açmaya, keşfetmeye ve giderek hükmetmeye tutkulu olarak dışarıya, ufka yönelmiştir. 'Batılı Apollonik göz'ün tipik temsilcisi Mısırlı Kraliçe Nefertiti, sadece tek gözünden ibaretmiş gibi yönelir dünyaya. Büstünün en çarpıcı ögesi olan açık tek gözü, çarptığı her şeyi yutmak, yoketmek, kapsamak, kuşatmak istermiş gibidir.

Doğulu kadının bedeni hâlâ örtülü, hâlâ kendine özgü olmakta direndiği oranda, kadına uğursuzluk yükleyen mesajların da adresi kılınmaktadır: Pelteleşmiş bir et yığını, işveli bir dilber, dilsiz bir köle, şom ağzılı bir kocakarı, fitne fesat kaynağı bir ucube, kapı arkasında titreyen bir gölge! Türk Hamamı'ndaki kadınlar Fransız ressam Jean Auguste-Dominique'e yılan başlı medusalar gibi görünmüştür. Rossetti'nin resimlerindeki Venüs, giderek daha fazla 'Asya'lıdır; aysı, hayaletlerle ilgili, karanlık ve anlaşılmaz bir tehditin varlığını duyurur.

II- Şimdi niye hatırlıyorum bu metinleri, resimleri ve isimleri... Venedik Bienali kapsamındaki Çağdaş Dans Festivali'nde Türkiye ilk kez temsil edilecek ve festivale davet edilen koreograf Geyvan McMillen'dan, "Mahrem" isimli dans gösterisinde Müslüman kadının bedenini ele alması bekleniyormuş da ondan. Venedik Bienali kapsamında düzenlenen 3. Uluslararası Çağdaş Dans Festivali'nde Türkiye 2005 yılındaki katılımıyla ilk kez temsil ediliyor olacaktı. Brezilyalı koreograf İsmael Ivo'nun direktörlüğünde, "Body Attack" teması altında düzenlenecek olan festivale Türkiye'yi temsil etmek üzere Yıldız Teknik Üniversitesi Modern Dans Programı kurucusu ve yürütücüsü, aynı zamanda da İstanbul Devlet Opera ve Balesi koreografı Geyvan McMillen davet edildi. Bir dans ekibi, McMillen'ın koreografisini yaptığı "Mahrem" adlı bir dans performansı sunacak; performansta Müslüman kadının bedeni ele alınacak-tı.

Geyvan'ın, "Müslüman olmamıza rağmen nasıl dans edebiliyoruz?" sorusuna cevabı, şöyle: 'Ben dedim ki biz laik bir ülkeyiz ve sanatımızı rahatlıkla icra edebiliyoruz. Dansımla Müslüman bir ülke olarak dansa bakış açımızı ve kadının durumunu anlatıyorum. Kadın olarak bu işin içindeyim, kadın olarak dansı icra ediyorum ve koreografimi yapıyorum. Türkiye'de kadının örtünme ve örtünmeme durumu üzerine bir konsept geliştirdim. Ben orada Müslüman kadının bedenini temsil edeceğim ve anlatacağım. "Mahrem" de bu temadan hareket ediyor.' (*Milliyet*, 27 Mayıs 2005)

Bir kez daha müslüman kadının bedeni, onun dinsel duyarlığı ve hayat tarzının dışında bir yorumla ele alınıyor. Aynı şekilde 'Mahrem' kavramı, dışarıdan bir niteleme olarak, müslüman kadının bulunmadığı alanda, orada olmayan varlığına ilişkin büyük bir gönderme, bir kapatma tekniği olarak kullanılıyor. Böylece bütün gerçekliğiyle görülmeden tanımlanana ilişkin sanatsal olduğu ölçüde sosyolojik ödevlerin de gerçekleştirildiği varsayılabilir. Müslüman kadının bedeni ya da kendi bedenine ilişkin algıları bir taraftan modern kadının ötekisi halinde bir yanlışlık ya da 'bağnazlık' hatta ataerkil bir örüntünün parçası ola-

rak işaretlenirken, öteki taraftan açılmak, sürekli açılmak, defalarca keşfedilmek, örtülerin altındaki duruşuna türlü anlamlar biçilmek ve bu duruşa ilişkin fantaziler geliştirilmek üzere, bir açma, kapatma, keşif ve yeniden kurma nesnesi. Bir keşif ve açma işlemiyle kurtarılmak istenen müslüman kadının bedeni ya da bütünüyle kişiliği ve kimliği, kaşif-sanatçıların, kaşif-tarihyazıcılarının görmek istediği kadar kat kat 'kapalı' haliyle kurtarılma hedefi ve aynı oranda onu her türlü cezaya müstahak kılan kasıtlı bir bilinemezlikle malul.

III- ABD'nin Irak'a demokrasi götürmesi, misyonerlerin Afrika'ya kuru süt yanında kendi maneviyatlarını da götürmelerine benziyor. Yerlilerin ellerinde bir zaman sonra yeni bir kimlik kartı bulunacak, ama aynı zamanda gerçekten sahip oldukları pek çok şeyi de yitirecekler. Özgürlük ve demokrasi nutuklarının hemen arkasından işkence, sadizm ve cinsel sapıklık eğilimleri sırıtıyor. Burada Rana Kabbani'den yola çıkarak ABD'li askerlere ait işkence fotoğraflarının, doğulu-müslümanların cinsiyetlerine ve cinselliklerine yönelik oryantalist rivayetlerin tasvirleriyle yakından ilgisi olduğu tespitinde bulunabiliriz.

İşkenceci askerlere göre, oryantalist metinlerin türlü fantazilerle birlikte tasvir ettikleri 'kapalı' olduğu ölçüde tuhaf hikâyelerin nesnesi kılınmış bedenler bu tür aşağılamaları da hakediyor ve Irak'ı kurtarma operasyonu da, bir diktatörün baskısı altında ezilen insanları kurtarmayı değil, ülkenin yerlilerini oryantalist metinlerin tuhaf tanımlarına göndermeyi amaçlıyor olabilir pekâlâ.

Ortadoğu ülkelerinin çoğunda kurumsal olarak halktan hemen hemen tamamen kopuk olan devletler, kendi çıkarlarını koruyacak şekilde yapılanmışlardır, bu nedenle halkla ilişki kurmaya ve hesap vermeye gerek duymazlar. Birleşik Arap Emirliklerinin kendi halkına acımayan yönetimlere sahip bulunduğu kemikleşmiş bir kanaattir. Bu ülkelerin gençlerinin yüzde 50'den fazlası kendi ülkelerinde bir gelecek göremiyor, Batı ülkelerinden birine göç etmeyi hayal ediyorlar. Birkaç yüzyıl önce İslâm uygarlığına sahne olan beldelerin bugün yaşama seviye-

si itibarıyla Afrika ülkelerinden bile geride bulunması düşündürtücü. Geçen yüz yıl içinde bu ülkelerde sayısız darbe, hükümet hatta rejim değişikliği ve devrimler yaşandığı halde, geri kalmışlık bir gerçeklik olarak kaldı. İstatistik verilerine göre Birleşik Arap emirliklerinde gelecek on yıl içinde işsiz sayısı ülke ekonomisini zora sokacak bir tırmanış gösterebilir. Bu ülkelerde son birkaç yıl içinde demokratikleşme yönünde aydınların başlattığı girişimler, yapılan toplantılar sonucunda yayınlanan manifestolar ve Batı'dan gelen baskılar, yönetimlerin halkı dikkate alacağı umudunu uyandırmışsa da, süreç çok ağır ilerlemektedir. Yönetimlerin güçlerini halkla paylaşmaya yanaşmaması, halka açılmalarına engel teşkil etmektedir. Bütün bunlar bölgenin gerçekten de köklü bir değişime ihtiyaç duyduğunu gösteriyor, bununla birlikte ABD veya Batı ülkelerinin tasarladığı reformların bölgede kendi uzun vadeli çıkarlarını gözetecek bir içeriği olduğu, bölge halklarının yararlarını gözetecek reformların öncelik kazanmasına izin vermeyeceği de kesinleşmiş bir kanıdır. Batı her şeyden önce kendi çıkarları için bölgede demokrasi yerleşsin istiyor, aynı nedenle tüketici devletlerin yerini üretken devletlerin almasını istediği şeklinde bir izlenim sunuyor.

Çağdışılığı, ataerkilliği, özgür düşünceye yönelik baskıyı temsil eden yönetimlerin karşısında demokrasi, insan hakları, basın özgürlüğü gibi söylemleri temsil eden ABD vardır ve baskı rejimleri altında yaşamanın oluşturduğu çaresizlikle ABD'nin demokrasi havariliğine inanmaya bir şekilde açık bulunan insanlar, Zizek'in tanımladığı 'çifte şantaj'ın baskısı altındayken, kendileri için doğru ve iyi olan konusunda bir karar verebilecek görüş berraklığından yoksunlaşmaktadırlar. Irak'ın işgalinden hemen önce Saddam, Bush'dan daha tercihe şayan biri olarak düşünülemezdi, bir diktatördü çünkü ve karanlık zindanlarında sürdürülen işkenceler, toplu ölümler, kanunsuzluğun yol açtığı hadiseler hatırlandığında, ondan yana olmak için 'yerliliği' yeterli bir neden olamazdı. Şimdi BOP Ortadoğu halkları için hiç de 'yerli' sayılmayan bir hediye; içinde insan hakları, özgür seçimler, çok partili demokratik sistem, kadın özgürlüğü, özgür basın, okulların geliştirilmesi, ekonomik reformlar,

daha önemlisi barış gibi değerli metalar bulunan bir tür Pandoranın Kutusu.

Ne var ki Irak'ın işgali bu kutunun içindekilerin özensizce ortaya saçılması anlamına da geliyor: Gözkamaştıran değerli metalar, bize anlatıldığı gibi olmayabilirler. Özgürlük, demokrasi ve eşitlik vaad eden ABD, Irak halkını kurtarılacak insanlar bütünü olarak kavramaktan çok, kendi süper güç konumunu denediği ve kanıtladığı bir sahanın insanaltı varlıkları olarak görmektedir. Irak'tan yayılan işkence fotoğrafları ise, dışarıdan, zorla ve kanla getirilen bir özgürlüğün ve demokrasinin ne kadar İmkânsız olduğunu göstermektedir.

'Arap, korkanı ısıran ama kendine kaldırılan eli yalayan bir köpektir. Sopayı yerken, aslında ona bunu yapmaya hakkınız olup olmadığından bile bihaberdir' diye yazıyordu, şair-gezgin Gerard de Nerval, 1843'te bastırdığı *Doğu'ya Yolculuk* notlarında. Bu cümlelerden kaynaklanan yargılar diplomasi alanında açıkça dile getirilmese de, politik ve askeri alanda kendisini gösteriyor. Arapların ne demokrasi arayışları vardır ne de demokratik bir yapılanmaları; onlara götürülecek demokrasi, 'ikinci sınıf' sayılan insanlara götürülen ikinci sınıf bir demokrasi olmaktan, dolayısıyla baskı ve sömürüyü yeniden üretecek bir demokrasi tarzı olmaktan öte gitmeyecektir.

Kan akıtarak can yakarak ve insanların onurlarıyla oynanarak sürdürülen kurtarma operasyonlarının yeni kin ve nefret alanları oluşturacağı çok açık. Oysa gerçekten diktatörlerin çizmeleri altında ezilen insanların onurlu bir hayat sürdürecekleri koşullara kavuşmaları murat edilseydi, baskı ve ezilmeye ilişkin sorunlar uluslararası bir konsensüsle nisbî bir çözüme kavuşturulabilirdi. Ve zaten sorun olarak ortada olan şey, baskıcı rejimler yani, bir yanıyla Batı politikalarının eseri değil midir? Sözgelimi ABD ve İngiltere gibi Batılı ülkeler 1980 yılında Irak'ı sekiz yıl sürecek bir savaş için İran'a karşı kışkırtmasalardı, bugün Irak bu denli işgale açık bir ülke olmayabilirdi.

III-Bugün gerçeğin aranışı adına siyasetten kültüre her alanda sürdürülen kendini açma ya da ifşa, Baudrillad'ın hi-

per-gerçekçilik olarak adlandırmış olduğu ölçüde abartılı bir anlatma açlığı ve ortaya koyma eylemiyle var olma gibi bir eğilime dönüşmüş bulunuyor. Örtünün bağlamını teşkil eden bir mahrem dünyalar alanının girilemezliği ve kamusal alanda sergilenemezliği nispetinde, özel hayatların sergilenebilir türdeki boyutlarında 'gerçekçilik', girilemez ve sergilenemez olana ulaşmayı uman oryantalist merakının ve ısrarının bilimsel ve sanatsal anahtardır. Oryantalist çalışmalarda peçeyi açma yönündeki ısrar yaygın olarak, geri kalmış Doğu'yu ve onun kadınlarını 'medenileştirmek', 'modernleştirmek' ve böylece 'özgürleştirmek' gibi gerekçelerle izah edilegelmiştir. Günümüzde gelinen noktada keşif ve açma işlemleri zahirde demokratik bir şekilde sürdürülse de, Doğu-İslâm'ı şok uyandıran sahneler ülkesine indirgeyen dökümanlar ve imajlar nedeniyle böyle bir işlemin demokratik olması mümkün değildir.

Daha demokratik şekilde düzenlenmiş global ilişkilerde ilkeli müzakereler gerçekleşir. Oysa İslâm toplumları üzerinde yoğunlaşan keşif ve açma sürecinde demokratik ya da müzakarelere dayalı bir anlama çabası söz konusu değil. Esasında bir taraf açan, öteki ise açılan olduğu ve açan'ın bu işlemi yapma konusunda kendisini tartışılmaz bir şekilde haklı konumunda hissettiği sürece zaten demokratik bir anlama çabasından da sözedilemez.

Müslüman Kadınların Huzursuzluğu

Mısır'da bir kadın yazar Nadir Bedin, bir yazısında belki de metaforik olarak dört erkekle evlenme talebini ifade etmiş; sitemiz yazarı Mustafa Özcan'ın yazısından öğrendim bunu. Eşini muhatap alacağı bir insan olarak görmekte zorlanan erkeklerin ikinci, üçüncü, dördüncü kadınlara yöneldiği, üzerine kuma gelen kadınların kişisel acılarının ise konuşulmaya değmez bulunduğu iklimlerde bu tür "fantastik" çıkışların gündeme gelmesine o kadar da şaşırmamak gerekiyor. Özcan ise, söz konusu yazıyı modern dönemlerde Müslüman toplumların kadınlarına sirayet eden bir "poliandri" salgınının, bir büyük yozlaşmanın göstergesi olarak değerlendiriyor, konuya ilişkin "'Ben ve Dört Kocam' ya da Poliandri salgını" başlığını taşıyan yazısında.

Polemiklere gönüllü bir yazar sayılmam. (Başka türlü hikâye, roman yazmaya devam edemezdim çünkü.) Özcan'ın yazısı başka bir sahada karşıma çıksaydı, günün birinde bir yazımda değinmek üzere bir yere kaydederdim. Ama aynı zeminde yazıyor olmamız nedeniyle, geniş bir coğrafyayı tanıma konusunda bilgi ve analizlerinden yararlandığım Özcan'ın sözünü ettiğim yazısını görüp geçmeme gibi bir sorumluluğum var.

Yazının başlığı dikkat çekici, her şeyin giderek kötüye gittiğine inanan zihinler de kısmen böyle bir salgın varsayımını benimsemeye yatkın. Özcan eleştirisini sürdürürken Nadir Bedin'in yazısının teması ile Müslüman kadınların genel huzur-

suzluğu arasında masum olan-olmayan şeklinde bir ayrım da yapıyor. Yine de sormadan edemiyoruz: Bir yazıdan yola çıkarak kadınlar arasında "poliandri"nin çağrıştırdığı ahlâkın bir salgına dönüştüğüne yazar nasıl karar veriyor acaba...

Üstelik Özcan'ın yazısında bütün Müslüman kadınlar nihai olarak yaydıkları bir tür huzursuzlukla sebebi meçhul bir felaketin müsebbibi olarak aynı kefede biraraya getiriliyorlar. Yazar marjinal ve fantastik bir yazının temasını genelleştirirken, modern dünyada Müslüman kadınların etkinliğinden hareketle sözü İranlı şair-yazar, grafik sanatçısı ve aynı zamanda reformist hareketin liderlerinden biri olan Mir Hüseyin Musavi'nin eşi Zehra Rahneverd'e getiriyor. Sanki 2009 yılı Haziran'ında İran'da gerçekleşen seçimlerdeki usulsüzlüklerin ve bu usulsüzlüklere gösterilen tepkilerin müsebbibi Rahneverd'dir ve bu usulsüzlüklerde payı olan Anayasa Koruyucular Kurulu üyeleri arasında da bir tek kişi olsun kadındır! Ve yine sanki ülkesinde başlı başına bir sosyal ve kültürel kişilik olarak tanınan Rahneverd, geçtiğimiz aylarda siyasetçi eşine destek vermenin ötesine geçen bir sebeple görünmüştür meydanlarda.

O Zehra Rahneverd ki İran devrimi gerçekleşirken ülkesinin gençlerine müslüman bir kadın olarak kendi sesiyle var olma yolunda mısralarıyla, konferanslarıyla ışık tutarak kalplerde taht kurmuştur. Ashab-ı Uhdud başlıklı şiir kitabıyla, devrimin edebiyata yansıyan öncü nitelikli ilk eserlerinden birini vermiştir. Nereye gittiyse sanatçı duyarlığını, entelektüel birikimini yanında götürmüş ve sahip olduğu donanımı bulunduğu mekânlara yansıtmayı başarmıştır. Sadece kız öğrencilerin devam ettiği El-Zehra Üniversitesi'nin onun zamanında hakiki bir ilim yuvasına yakışacak bir ortama ve eğitim şartlarına sahip olduğu bilinir. Meyve veren ağaç taşlanır, orası öyle. Ahmedinejat bir televizyon oturumunda doktorasının sahte olduğunu iddia ederek seçim kampanyası için onu harcamak istemiş, ama doktorasını aldığı Azad Üniversitesi Rahneverd'in diplomasını kurallara uygun bir şekilde aldığını bir açıklamayla duyurmuştu. Sonraki günlerde de Ahmedinejat taraftarlarından gelen siyah çarşaf-renkli başörtüsünden oluşan giyim tarzına yönelik –incitici- eleştiriler üze-

rine Rahneverd özel hayatıyla ilgili ayrıntılı açıklamalar yapmak zorunda kaldı. Bir gazete söyleşisinde, siyasetle içiçe ve mücadeleci bir aileye mensup olduğunu, 24 yaş civarında Hz. Fatıma'yı kendisine örnek alarak tesettürlü giyimi benimsediğini, Hazreti Fatıma'ya duyduğu bağlılıkla bu giysiyi hâlâ da koruduğunu, ismini ise Zühre'den (Hazreti Fatıma'nın adlarından biri olan) Zehra'ya çevirdiğini anlattı.

"Eskiden huzurun kaynağı olan kadın, şimdi huzursuzluğun kaynağı oldu" diye yazıyor Özcan. Belki kadınların artık huzur veremeyen bir kaynak olarak telakki edilmesine şu şekilde bakmak da mümkündür: İlişkilerde denkliğin giderek bir tarafın lehine bozulduğu koşullarda adaletsizliğin giderilmesi yönünde sürdürülen eleştiriler ister istemez huzursuz edecektir kimilerini. Kaldı ki konumuz kadınlarsa, huzursuzluğun kaynağının sadece erkekler olması da şart değildir. Düşünen, duyarlı yüreklerin huzurunu kaçıracak sahneleri ne zaman eksik oldu ki yaşlı dünyamızın! Hem sessiz ve kıpırtısız –ya da öyle olduğu aktarılan- bir görüntü her zaman işlerin yolunda gittiği anlamına gelmez. Üstelik elimizde mevcut kaynaklara bakarak kadınların topyekûn huzur kaynağı olduğu o eski ihtişamlı zamanları bütün yönleriyle görebildiğimize emin olamıyoruz.

Kadınların tarihteki konumlarını adeta tek bir fotoğrafa indirgeyen bu yaklaşım, Seyyid Hüseyin Nasr'ın *Modern Dünyada Geleneksel İslâm* isimli eserinde, "militan" olarak tasvir ettiği, işgaller ve sömürü karşısında itirazlarını bildiren Müslüman kadınlara dönük eleştirisiyle bir yerde buluşuyor.

Peki, uzun dönemler boyunca sadece erkek yazarların yazdığı "İslâm'da Kadın" kitaplarının kapaklarına kondurulmuş kırmızı gül gibiyken, nasıl oldu da çalı dikenine dönüştü Müslüman kadınlar? Aklıma 80'li yıllarda bir yayınevi tarafından yayınlanan *İslâm'da Kadın* kitabının kapağındaki üzerine süslü bir başörtü geçirilmiş balkabağı resmi geliyor. Ardından KTÜ kampüsünde girdiği restoranda, göz önünde bulunmasın diye bir büyük saksının arkasındaki masaya itelenen profesör eşi başörtülü hanımla ilgili haberleri hatırlıyorum.

Müslüman kadınlarla Müslüman erkeklerin birbirlerinin velisi olması idealinin Müslüman kadınların çığlıklarını, dualarını, şikâyetlerini ve ağıtlarını duymazdan gelecek şekilde –çiçeklerinkini andıran- bir sessizlik üzerinden tasarlanması da ne kadar hakkaniyetlidir bakalım...

Modern dünyanın Müslüman kadınları bağlamında hakkaniyetli bir çözümleme yapıldığında, şu şekilde düşünmek de mümkün pekâlâ: Kadınlar modern dönemlerde umutlarını ve öfkelerini, hayallerini ve tecrübelerini ifade ediyor ve yazılı kültüre katılmaya çalışıyorlar. Kul olmanın hakiki anlamını yaşamak üzere de bireyselleşiyorlar. Müslüman erkeklerle eşit şartlarda söyleşerek yeni bir dilin ve hayat tarzının kurulması yönünde zorlu bir çabaya omuz veriyorlar. Kadını erkeğin mülkü sayan feodal kabulleri İslâm'la ilişkilendiren yorumları tartışmalarına yardımcı olacak kitapların arayışına düşüyorlar. Yayınevi kapılarını çalıyorlar. Kütüphane yollarını arşınlıyorlar. Gazze'nin bomba yağmuruna tutulmasına karşı düzenlenen mitinglere koşuyorlar. Bu nedenle de çoğunlukla erkek tarihçiler tarafından kaleme alınmış metinlerde görünmeyen yüzleri, duyulmayan sesleri daha belirgin olarak duyuluyor, biliniyor.

İnsanlık bazı açılardan bin yıl önce nasılsa, hâlâ öyledir. Devleti temsil eden Kral Kreon karşısında ailenin yasalarını savunan Antigone'nin ağıtlarını bugün Güneydoğu'nun beyaz tülbentli kadınlarından da duyuyoruz. Emine Ayna mecliste Kürt şovenizmi adına militanca bir tavır sergiliyor, tamam. Ama o Kürt şovenizminin soykütüğünü incelediğinizde kaç Emine Ayna çıkar ki karşınıza... Böyleyken, Güneydoğu'da evlatları için ağıt yakan beyaz tülbentli kadınlar bir acı sıçraması yaşıyor, hayatlarında belki ilk kez gördükleri mikrofonlara yaşadıkları, tanığı oldukları hadiseleri anlatıyorlar. Bu acı sıçraması ne zamanla kayıtlıdır, ne de kişilik profilleriyle. Çığlık atan bazen kayıp eşinin, evladının cesedinin kalıntılarını ölüm kuyularında teşhis eden Şırnaklı bir kadındır, bazen de bir peygamber torunu. Bugün "ana" diye bildiğimiz Asr-ı Saadet'in Müslüman kadınlarının her birinin hayatında zihni konforlarımızı bozacak, huzurumuzu ka-

çıracak sahneler yok mudur?.. Kerbela'dan sonra Hz. Zeynep'in ızdırap, isyan, öfke, ilenç bildiren sesi Şam'da ve Mekke'de duyulmadı mı aylarca... Kadınların zulüm ve haksızlık karşısında sesini yükseltmesi yeni bir şey değil. Kadın-erkek ilişkilerinde, kıskançlık ve aşk gibi olgular da binlerce yıl geçse de temel özellikleri itibarıyla aynı kalırlar.

Esasında tek bir kadınlık durumu yok, lakin tüketim ideolojisiyle bütünleşen kadınlık algıları, medyatik süblimasyonlarla tek gerçekmiş gibi sunuluyor ve kabul de görüyor. Çarpık ve abartılı olan, tek ve geçerli hakikatmış gibi ileri sürülüyor, farklı sebeplerle.

Diğer taraftan tesettürlü genç kızlar evlerinden çıkıyor ve kendilerini yetiştirme yollarına düşüyorlar. Evlere özgü üretim imkânı daraldığı için de bir kamusal katılım alanı arıyorlar. Bu nedenle muhafazakâr yazarlar tarafından "şerire", laikçiler tarafından "terörist" olarak isimlendirildiler geçen yıllar içinde. Modern dünya içinde pek çok şey değişse de Müslüman kadın değişmeden aynılığını korumalı; bunun böyle olması, güven verici görünüyor. Oysa dünyamız insanlık tanımında en asgari ölçüleri temel alacak şekilde geriye giderken Müslüman kadın tarihsel varlığını tekrarlama lüksüyle sahici anlamda varolamıyor.

Hayat tarzlarındaki değişim bağlamında kadınların daha fazla sorumlu olduğunu öne sürüyorsak, bu iddiamıza destek olacak bir inceleme yapmak üzere yine de kadınların topyekûn huzurlu bir manzara sunduğu dönemleri ayrıntılı olarak tasvir edebilmemiz gerekmez mi... Modern dönemlerde kadınlar evlere sığmıyorlar, bu doğru. Ama bu kadınların, Müslüman kadınların suçu mu? Kapitalizmi, şehirleşmeyi, çekirdek aile yapısına çekilişi güçlendiren hayat şartlarını Müslüman kadınlar mı oluşturdular?

Özcan da zaten bu soruları doğrulayan bilgilere yer veriyor ve Batı ülkelerinde tahsil görmüş kimi gazete sahibi adamların kadınları gazetelerinde nasıl da malzeme olarak kullandığından söz ederek sonlandırıyor yazısını.

Recm Cezası ve İran

Haftalardır recm cezasına çarptırılan İranlı Sakine'yle ilgili haberler yayınlanıyor medyada. Fotoğraflarındaki gülümseyen yüzünden bile acı taşıyor, zina ile suçlanan kadının. Ona atılacak taşlar mutlaka bizleri de bir yerden yakalayacak; suçun niteliği, medya anlatılarının, görüntülerinin gerisinde görünmez olduğu halde. O, zor bir cezanın utancı bir şekilde hepimize paylaştıran sahnelerde bir erkek bedeni değil, bir kadın bedeni görünüyor; nasılsa. Suçun sebebi değil, cezalandırma tarzına dönük muhakemelerimiz. Çünkü, Zeki Bulduk'un "Süreyya Üzerinden Vur İslâm'a" başlıklı yazısında belirttiği gibi, hiçbirimiz taşı ilk atan kişi olmak istemeyiz; bunu en azından çevremdeki Müslüman vicdanıyla ilgili gözlemlerime dayanarak söyleyebiliyorum.

İranlılar da taşı atmayı o kadar gönülden istemiyorlar. Sakine Aştiyani'nin recm cezası şimdilik dondurulduysa da mahkemesi neredeyse 5 yıldır sürüyor. 2008 yılı Mart ayında Yüksek Yargı Organı Başkanı Ayetullah Şahrudi recmin bütün ülkede durdurulması yönünde bir çalışma başlatmıştı. Ancak geleneksel külliyata yaslanarak bir sentez oluşturmaya çalışan bağımsız yargının kimi birimleri, kırsal kesimde recm cezası vermeye devam ediyor. Recm sahneleri kırsal alanın sınırlarından taşıyor ve adeta pornografik bir içerikle dönüyor "çok sesli" ekranlarda. İranlı yetkililerin bu sahnelerin oluşturduğu sorular karşısındaki cevabı ise netlikten uzaktır. Çünkü soruya muhatap olan temsilcinin de muhtemelen recm cezası konusunda karışıktır kafası.

"Soraya'yı Taşlamak" filmi üzerine arka arkaya eleştiriler yayınlandı gazetelerde son haftalarda. Enver Gülşen bu filmin taşıdığı piyasa emelinin altını çizdi, *Özgün Duruş*'ta yayınlanan "Süreyya'nın Kanıyla İslâm'ı Lekelemek" başlıklı yazısında; yapımcısının aynı zamanda İsa'nın Çilesi filminde de imzasının bulunduğunu da hatırlatarak. Utancın, acının, işkencenin, kanın, kitlelerin merakını tahrik edecek bir şekilde sunulmasındaki pornografik boyut her iki filmde de öne çıkıyor. Teşhirdeki kasıt sürerken, vakanın sorgulanması karşısında mahcup bir direnç yayılıyor alttan alta. Batı medyası karşı çıkıyor ya, sinema sektörü de işe el attı ya, yanlışlığın tarafımızdan görünürlüğü zayıflıyor. İlk taşı atmaya gönüllü olan kişinin yüzü ise her zaman örtük.

İran'ın devrimci kadınları, recm uygulamalarından duydukları sıkıntıyı ve üzüntüyü sıklıkla dile getirirler. Ayetullah Talegani'nin kızı, reformist siyasetçi ve İranlı Kadınlar Derneği Başkanı Azem Talegani ile ROZA (Kadın Gazeteciler Derneği) kurucularından Mahnaz Nejadbahram, kendileriyle recm üzerine yaptığım konuşmalarda kim bilir kaç kez, bu ceza türünün uygulanmasının İslâmi değer ve amaçlarla bağdaşmadığını, İran devriminin recm cezasının ağırlığını taşımaması gerektiğini ifade etmişlerdir bana. Nejadbehram, İslâm'da anahtar özelliğine sahip bulunan insanın değeri, adalet, hakkaniyet, barış arayış, merhamet gibi kavramlar açısından bakıldığında, recm cezasının kabullenilemeyeceğini savunur.

Nejadbehram'a göre, recm cezası günümüzde, sebebi olan cürmün işlenmesinde caydırıcı olma gibi bir işleve sahip olmadığı gibi, uygulamanın yaslanmaya çalıştığı değerleri kalkındırma gibi bir fonksiyondan da uzaktır.

İran üzerine yazdığım yazılarda, devrimin modern boyutuna işaret ederim hep. Modern söylemlerle gerçekleşen devrim, öncülerinin ve katılan kitlelerin talepleriyle, "İslâmi" niteliğini belirginleştiren bir çizgide ilerlemiştir. Kadını geleneksel konumundan sıçramaya yüreklendiren devrimci katılım, Müslüman fıkıhçılar açısından yeni bir yol ayrımını işaret edecek kadar önemli tartışmalara yol açmıştır. Geçmişte de defalarca gündeme gelen Usuli-Ahbari fıkhi geleneklerin farklı duruşlarıdır, sözünü

ettiğim. Usuli içtihatta zamanı ve mekânı dikkate alırken, Ahbari, sözlü ya da yazılı geleneğe harfiyen sadakati önceler.

1999'da, Ayetullah Humeyni'nin yakın çevresinden bir sima olan Ayetullah Bocnordi ile kadın meselelerinin ağırlık kazandığı bir röportaj yapmıştım. Bocnordi, 80'li yılların ortalarına doğru recm sahneleri nedeniyle İran'ın uluslararası baskıya maruz kalması üzerine konuyu Ayetullah Humeyni ile görüştüğünü anlattı bana. Ayetullah Humeyni, Bocnordi'nin açıklamaları üzerine, "İyi ya, o zaman hapis cezası verilsin recm yerine" der. Ancak yargının yeniden yapılanması henüz sürdüğü ve yerel mahkemeler de bağımsız işleyişini koruduğu için, Ayetullah Humeyni'nin vefatının ardından zaman zaman recm vakaları gündeme gelmeye devam etmiştir. Bocnordi ise kişisel olarak Humeyni'nin recm cezasından yana olmadığını düşünüyordu. Bocnordi ayrıca, recm cezasını gerektiren suçun, İslâm'da özel hayatların dokunulmazlığı nedeniyle kanıtlanmasının çok zor olduğu kanaatine sahipti.

Arı duru İslâm adına eleştirilen örf ve töre, kapıdan kovuldukça bacadan girecek kadar dayanıklı. Recm vakaları, İran devrimine karşı mücadele eden çevrelerde kullanışlı bir malzeme olarak görülmeye devam ediyor. Kendini yeniden üretmeyi önemsemediği oranda da İran devrimi, örfe dayalı alışkanlıklar ve global medyanın oluşturduğu tanımlarla daralmalar yaşıyor. Çağımızın etkili iletişim araçları, sinema, internet ve televizyon kanalıyla recm sahneleri yeryüzünü dolaşırken, Müslüman toplumlara ilişkin kadın, hukuk, insan hakları, şiddet, cinsellik, harem gibi kavramlarla ilgili popüler yorumlara "sürümden" geçerlilik kazandırıyor.

Kadınların ufkunun yapılanmasını sürdüren yasaların tanımlarının ötesinde bir genişliğe sahip bulunduğu İran, recm cezasının yükünü taşıyamıyor; bu da şahsi bir tespitim. Kur'an'da mevcut el kesme cezasını ülke koşullarını dikkate alarak paranteze alan İran, sadece örfen varlığını koruyan recm cezasını tamamen uygulamadan kaldırma konusunda daha fazla tereddüt edemez gibi geliyor bana.

Afiye'nin Görünmezliği

I– Aylardır ülkesinde idam ve recm cezasıyla yargılanan İranlı Sakine'nin fotoğrafları üzerimize üzerimize geliyor. Suçlu kadın olduğunda, bir dava daha fazla popülerleşiyor; içinde İslâm, çarşaf, recm gibi kelimeler de geçiyorsa hele... Batı'dan yükselen tepkinin Müslümanları recm aynasında kendini görmeye zorlaması elbet düşündürtücü. Recm İran'da çoktandır tartışılan bir ceza, hatta bu nedenle çok nadir uygulandığı söylenebilir. Bir dönem önceki Yüksek Yargı Başkanı Ayetullah Şahrudi, uzun tartışmaların ardından recm cezasının bütün ülke çapında durdurulması istemişti. Halefi Laricani de recm uygulamalarının durdurulmasından ve örfi fıkıh kapsamında bir uygulama alanı bulan bu cezanın yerini daha farklı bir ceza türüne bırakmasından yana bir tavır içinde görünüyor.

"Öldürürken bile güzellikle öldürün", diye buyuran bir dinin banileri açısından recm cezası ağır bir yük; bunu bir yazımda anlattım.

İran'da recm cezasının tamamen kaldırılması bir hukuki karmaşanın düzene girmesi meselesidir. Şu soru sıklıkla karşıma çıkıyor: Recm vakalarında niye en fazla kadın fotoğrafları görülüyor? Bunun sebebi şöyle açıklanıyor İran'da: Zina suçuyla yargılanan erkek, suç ortağı kadının evli olduğunu bilmediğini, onunla siga (muta) nikâhı yaptığını öne sürebiliyor. Kanunlara göre ikinci bir eşle evlenmeye hakkı olduğu için de, bir şekilde, ola ki tevil yoluyla bir bağışlanma kapısı açılabiliyor önünde.

Zina suçunun isnadı hiç kolay değil gerçi. Çoğu kez bu suç farklı saiklerle gün yüzüne çıkıyor. Sakine Aştiyani de kocasına ihanet eden ve onu öldüren bir ev kadını. Çarptırıldığı suçun yaydığı dehşetli imgelerin gerisinde kalıyor bu gerçek. Aktivist arkadaşım Mahnaz Behramnejad'ın dediği gibi: Öngörülen ceza, suça karşılık gelmiyor bu durumda, yaydığı sahneler yüzünden suçu görülmez, hatta konuşulmaz hale getiriyor.

II- Medyatik tercihler nedeniyle Sakine'nin suçu görülmüyor, Afiye'nin ise yaşadığı işkenceler… Pakistanlı doktor Afiye Sıddıki'nin başına gelenler, herhangi bir kadının uluslararası sistemin karşısındaki eleştirel duruşu nedeniyle neler yaşayabileceğinin bir örneği. Sıddıki'nin El-Kaide'yle ilişkisi olmadığını söylemesinin yararı yoktur. Suçlu olduğunu kanıtlayan bir parmak izine, bir kurşun izine rastlanmamasının, herhangi bir kanıt ileri sürülememesinin önemi yoktur. Belli ki çoktan verilmiştir hüküm.

Afiye'nin ele geçirdiği bir tüfekle "Amerikalılara ölüm" diye bağırdığı ve Amerikalı yetkilileri vurmaya çalıştığı öne sürüldü. Çıldırdığı söylendi. Biz Afiye'yi çıldırma noktasına getiren şartları o kadar da iyi bilmiyoruz. Mahkeme sürecinin nasıl işlediğini de bilmiyoruz. Afiye yıllarca kayboluyor, gözükmüyor ortalıkta; daha sonra bir bakıma tesadüf eseri, Amerika'nın gizli hapishanelerinde uzun zaman işkence görmüş bir mahkûm olarak gün yüzüne çıkarılıyor ismi.

Bir kadın içinde bulunduğu şartlarda pekâlâ açıklaması yapılabilecek sebeplerle varlığına yönelen işgale tepki gösteriyor ve bunun bedelini yurdundan, yuvasından, çocuklarından koparılarak, akli dengesini yitireceği noktaya kadar işkence görerek ödüyor. Kendisiyle birlikte göz altına alınan çocuklarından biri ölüyor, biri hâlâ kayıp. 13 yaşındaki oğlunun ise babasıyla Guantanomo'da tutuklu olduğu tahmin ediliyor.

Nöroloji alanındaki eğitimini Amerika'da görmüş olan Afiye Sıddıki'yi ülkesinin topraklarından kopartıp da Amerikan zindanlarına taşıyan olaylar zincirini kim sonuna kadar en doğru şekilde okuyabilir... Kimin direnişçi, kimin terörist ol-

duğunun karıştığı, güçlü olanın haklı sayıldığı arazilerin kızı Afiye. Bilgiyi ve görüntüleri bir egemenlik iddiası üzerinden çoğaltırken kötülüğü şeffaflaştıran egemen kültür ise, suçu ve cezayı, en güçlü silahı (ve en etkili görüntüleri) elinde tutanın çıkarları üzerinden belirliyor.

Recm bağlamındaki kim tarafından yapılırsa yapılsın ortaya konulan pornografik sunum, İslâm'ın kanlı ve ilkel yüzünün de teşhiri olarak dolaşımdadır aynı zamanda. El altındadır. Çoğaltılır. Türlü açıklamalarla yeniden ve yeniden yazılarak insan hakları örgütlerinin gündemine yerleşir. Sakine'yi recme mahkûm eden hâkimlerin yetkesi tartışmaya açıkken, Afiye'yi 86 yıl hapse mahkûm eden hâkimlerin hükmü sanki bütünüyle net, makul ve adildir.

III-Rana Kabbani'nin *Avrupa'nın Doğu İmajı* isimli kitabında Doğu'nun kadınlarının, kendine kurtarıcı misyonu biçen bilinçlerde "sonsuza dek küçümseme duygularını provoke edecek objeler" olarak algılandıklarından söz eder.

Afiye yaşadığı toplum ve kültür tarafından ezilen zavallı bir kadın olmadığı, bir "kurtarma nesnesi" olarak sunulamayacağı için de bir bedel ödemeye mecbur ediliyor gibi geliyor bana.

O, Batı'nın tahayyülünde türlü biçimler kazanırken asla irade sahibi, kendine ait bir fikir sahibi olarak görünmeyen Müslüman kadın temsillerini yalanlıyor, eleştiri cümleleriyle. Hikâyesi, Batılı "kahramanı" kurtarıcı değil kahredici yüzüyle gösterdiği için bütün ayrıntılarıyla yeraltına itiliyor. Afganistan'ın Bagram üssündeki tutukluların ifadelerine göre, sesi ancak işkence gördüğü sırada duyulan 650 no'lu sanıktır Afiye. Acı çığlıklarına tanık olan bir tutuklunun kaçışının ardından yazdığı kitapla ancak hatırlanır varlığı. Onun kişiliğinde korkutucu gelen ola ki Müslüman kadının zavallı bir kurtarma nesnesi olmasına itiraz eden güçlü sestir.

Sakine'nin hikâyesi ise Doğu'ya haremdeki kadınları kurtaran bir kahraman olarak yönelen günümüzün Byronlarına bir yola çıkma sebebi olarak heyecan veriyor sanki. Suçu cezanın yaydığı imgelerin gerisinde kaybeden bu hikâye, hakkında üre-

timi süren fotoğraf ve haberlerle bir kadını dehşetli bir ölümden kurtarmaktan çok, asıl, kurtarıcıların yüce misyonunun ve seslendikleri zeminin hüküm ve kabullerinin altını çizmek üzere, yeniden ve yeniden yazılıyor.

Muta Nikâhı: Bir Gül ya da Porsche

Basında yer alan kimi haberlere bakılırsa, Türkiye'de bazı erkekler Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınladığı bir tefsir-mealin ilk baskısında yer alıp da öteki baskılarından çıkartılan kimi ifadelere dayanarak, kadınlarla muta nikâhı yapmayı caiz bulmaya başlamışlar. "Bu işin yolu bir gülden ya da bir porsche'den geçer" diyor, muta nikâhı yapmayı alışkanlık haline getirmiş bir 'dindar' bey, bir haberde. Yani, romantik kadınlar kadar, yoksullar ve açgözlü olanlar da 'dini' dayanaklara sahip olduklarını öne sürebilecek macera heveslilerinin hedefi olabilirler.

80'li yıllarda, İran Devrimi'nin ardından Türkiye'de üniversite öğrencileri arasında da böyle bir eğilim başgöstermişti. Devrimin heyecanı içindeki gençler Şia fıkhının farklı maddeleriyle ilgilenmeseler de, muta nikâhı izninden yararlanıyorlardı. Bu konuda bir istismardan söz edilebileceği çok açık. Muta nikâhı ile evlenmeye razı olan kız öğrencilerin çoğunun sonradan mutsuz olduğu söylenebilir. Terkediliyor, ortalıkta bırakılıyorlardı. Muta nikâhına ikna edilme aşamasında ihlaslı ve mücahide olarak nitelendiriliyorken, terk edilme noktasında saygınlığını yitirmiş kadınlara dönüşüyorlardı, kendilerini terk eden erkeklerin nezdinde.

Üstelik bu bir bakıma saflıkla hareket etmiş genç kızlar için muta nikâhı ile yaşadıkları dönem hayatlarının sonuna kadar kendilerini izleyen kara bir gölge, bir leke etkisine sahip olu-

yorken, onları terk eden delikanlılar, bu yaşadıkları deneyimi mazinin sayfalarına terk ederek ilerleyebiliyorlardı yollarında. O klişe yargı bir kez daha karşımıza çıkıyor: Erkeğinin elinin kiri, kadının yüzünün karası.

İşin ilginç yanı, Türkiye'de muta nikâhı pratikte kendisine meşru ve gayrimeşru bir şekilde, bazen anarşist ve ideolojik kılıflarla bir yol bulurken, İran'da bir hayli güçlükle kabullenilen bir nikah türü olarak görünüyor. Bu görüş biçimi, devrimin başlangıç yıllarında, özellikle belirgindi; çünkü kadın konusunda devrimin savunduğu değerlerden nasibini alan taze, duru bir bilinç oluşmuştu. Devrimin aynı saflarda buluşturduğu kadın ve erkek arasında, kadının saygınlığını hafifseyen bir nikah bağı tercih edilemezdi. Bu ülkede muta nikâhı yapılmıyor denilemez, elbette yapılıyor; tıpkı normal resmi nikahlar için olduğu gibi kayıtlı-şartlı bir şekilde üstelik. Fakat, toplum muta nikâhına iyi gözle bakmadığı için, ortalıkta görünen, saygıyla karşılanan bir nikah türü değil, muta.

Gerçi 90'lı yılların başlarında cumhurbaşkanı olan Haşimi Rafsancani, bir Cuma namazı hutbesinde bu konuyu gündeme getirerek, gençlerin evlilik yaşının bir hayli yükseldiğini, bu nedenle muta nikâhının bir çözüm olarak toplum tarafından olağan karşılanması gerektiğini savunmuştu. Fakat kadın dernekleri ve aydınlar Rafsancani'nin bu çözüm önerisini şiddetle eleştirmişlerdi. Çünkü her şeyden daha önemli olması beklenen gerçeklik, muta nikâhının kadının saygınlığına ve ailenin dokusuna zarar verdiği. Her muta nihahı ile birlikte biraz daha düşüyor, muta nikâhı yapılan dairelerde ismi, muta nikâhı yapılabilecek kadınlar arasına kaydolan kadının değeri.

Tahran'da yayınlanan *Ümid-i Civan* (Gençlerin Ümidi) isimli bir gazetede yenilerde muta nikâhı üzerine bir haber yayınlandı. Bu haberde yer alan, Milli Gençlik Kurumu Kültürel ve Sosyal Meseleler Birimi Muavinliği'nden yapılan bir açıklamanın verilerine göre, yer altında gerçekleştiriliyormuş gibi toplumsal kabulün sınırlarının ötesinde sürüp giden muta nikahları İran toplumunu her yıl 7 milyon daimi evlilikten mahrum bırakıyor. (15 Kasım 2008, sayı 6035.)

İran'da aile kurumunu güçlendirmek için muta nikâhı yerine resmi nikah teşvik ediliyor. Nitekim, Hazreti Ali ile Hazreti Fatıma'nın evlendikleri Zilhicce ayının ilk gününe denk gelen 30 Kasım tarihi, 'Evlilik Günü' olarak belirlendi 2008 yılında. Bu tarihten itibaren gençleri evliliğe teşvik edecek İmkânlar hazırlamaya dönük tasarıların uygulamaya sokulması amaçlanıyor.

Muta nikâhı İran'da kanunen geçerli ve kayıtlarla gerçekleştirilen, böylelikle kadınların hak ve hukuklarının da gözetildiği bir nikah türü olsa da toplum tarafından hoş görülmüyor, devlet de muta nikâhı yerine gençleri daimi nikaha teşvik ediyor.

Türkiye'de ise, muta nikâhının bazı kesimlerde kayıtı şartı bulunmayan, gizli saklı, yerine kişisine göre bir gül, en fazla bir araba karşılığında gerçekleşebilecek bir evlilik türü olarak kabul görmekte oluşu üzerine düşünmek gerekiyor. Kadın ve erkeklerde evlilik yaşının yükselmesi belki zorlayıcı bir etken olarak görülebilir. Yine de bu nikah türünün son tahlilde kadınlara ve aile kurumuna zarar verdiği görmezden gelinemez. Dinin öngördüğü pek çok alanda sorumlu davranmayan kimi erkeklerin, muta nikâhı üzerine Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bir tefsir-mealinin ilk basımında yer bulan ifadeyi tezlikle benimsemesi dikkate değer. Bir demet çiçek ve lüks bir arabayla bir kadını muta nikâhına razı ettiğini ifade eden bir erkeğin açıklamaları, kadın-erkek ilişkileri bağlamında dindar kesimlere bulaşan toplumsal yozlaşmanın, en hafif deyişle 'saygısızca' bir ifadesi.

‘Fatıma’ya Karşı Yeni Nefret Dalgası

Geçtiğimiz günlerde İstanbul Üniversitesi’nde başörtülü bir öğrenci saldırıya uğradı. Hande A. İsimli başörtülü öğrenci, üslubu Almanyalı ırkçı bankacı ve siyaset adamı Sarrazin’i aratmayan saldırgan tarafından tartaklanırken başörtüsü açıldı. Saldırgan kişinin başörtülü öğrencilere şöyle bağırdığını okudum Gülsüm Kavuncu’nun konuya ilişkin yazısında: “Sizi bu ülkede istemiyoruz, burası bizim ülkemiz, kahrolsun şeriat, defolun bu ülkeden, başörtülerinizi görmek istemiyoruz.”

Başörtülülere yönelik yeni nefret dalgası, onları mazlumiyet zeminini aşan bir yerlerde kabullenme zorluğuyla yükseliyor gibi geliyor bana. Başörtülü kadınları eşit bir vatandaş olarak tanımama inadı, bir açıklama kapasitesinden yoksunluk nedeniyle de saldırganlığa dönüşüyor. Eskiden, Osmanlı pozitivistlerinden miras kalan, Celal Nuriler’den, Abdullah Cevdetler’den intikal etmiş açıklamalar vardı. Başörtüsü cahil bıraktırır, kadının ikincil sınıf varlığını yansıtır, memleketi “medeni dünya”ya rezil ederdi. Şimdi başörtülü kızlar tahsil görmek maksadıyla uzak diyarlara sefere çıkıyorlar. İçlerinden bazıları yasak kapıları zorlamaktan vazgeçiyor, alternatif kamulara yöneliyor.

Yeni bir tanımlama çabasının yolu kendi konumuna eleştirel bir gözle bakmaktan geçiyor. Gelgelelim analitik düşünceyi göklere çıkartan pozitivist laikler, sorunu kavramaya dönük

hakikat sahnelerini tek tek incelemeye ne gönüllüler ne de yatkın. Başörtülü her zaman bir mazlumiyet zemininde bulunmalı, şeklinde bir kanı var ki sebepleri muhtelif. Başörtüsünün mazlumiyeti, bir taraftan Batılı üst kimlik adına bastırılan derin varlığın göze görünmezliğini işaret ediyor. Başörtüsünü yasaklamak suretiyle engellenen genç kız, bir kesim için de kendi ihtiyaç duyduğu ebedi mazlumluk halinin simgesi olarak kalmalıydı. Bu nedenle başörtüsü yasağının sürüp gitmesinden yana olan "dindarlar" da görülmemiş değil. Daha açık bir ifadeyle, dindar bir kesim açısından da yasak bariyerlerini aşarak ilerleyen, böylelikle bildik mazlum görüntülerinin ötesine taşan başörtülü kız, sonsuzca bir eziklik haliyle bağdaşmayacağı için, olumsuzlanmakta.

Yasaklar nedeniyle engellenmiş, bu nedenle mutsuz olmuş ya da kendini bir yas iklimine kapatmış genç kızların varlığını yalanlayan bir anlamı yok, yasağa teslim olmayan başörtülü kızların. Mazlum başörtülü figürünün ötesine geçmek de elbet cip metaforu üzerinden konuşulan başörtülü olmak değil. Yasak sürdüğü halde başörtülülerin mağduriyeti niye göze görünmemeye başladı da cipli başörtülü figürü bu kadar öne çıktı, bu soru üzerine düşünüyorum.

Hükümete kızan, onunla ilişkilendir sembollere yöneltiyor öfkesini; daha önce de yazmıştım bunu. Bir okurun, Gökhan Ç.'nin başörtülülerle ilgili olarak gönderdiği mesajın bir kısmını (olduğu gibi) yayınlıyorum: "…yasak doğru veya yanlış ama sonuçta yasak buna karşı çıkan başörtüsü için okula gitmeyen başörtüsünü çıkartmak istemeyip eylem yapan insan hakları mahkemesine başvuran insanlar cüzdanlarında en az iki tane kredi kartı taşıyorlar şimdi başörtüsünü dini için çıkartmıyorsa tamam anlarım ama bunu yapıp sonra dinin yasaklarını kendi işine gelecek şekilde ayarlayıp ona göre davranıyorlar üniversitenin önünde eylem yapıyorlar yabancı ülkelerden kameralar geliyor çekiyor o kızlar din için başörtüsü çıkartmıyorlar ama hepsi faiz para kullanıp makyaj yapıyor dedikodu yapıyor onlar günah değil başörtüsü çıkartmak mı günah işte bu yüz-

den insanlar dinden soğudu ben kapalı birini görünce tedirgin oluyorum çünkü o kadının aklında elli tane tilki varmış gibi geliyor o kadın aslında din için değil kendi çıkarları için kapanıyor Türkiye'deki çoğu insan da din için değil çıkarları dine alet ettiği için kapanıyor. "

Olumsuz ve karikatürize örneklerin medyada öne çıkartılması ki ben bu işlemi 28 Şubat'tan bu yana "başörtülülerin fadimeşahinleştirilmesi" olarak anlıyorum, başörtüsü nüfusun tamamının olumsuz örnekler üzerinden yargılanarak hesaptan düşürülmek istenmesi gibi bir sonuç ortaya koyuyor. Popüler tartışma zeminlerinde cipli siteli tripleks villalı bir tekebbür havası, hakiki gelişmeleri, değerli ifadeleri ve katılımları görememenin bahanesi oluyor. Müslümanların mazlum göründüğü sahnelerdeki başörtüsünün yaydığı anlamlar değil, iktidar alanı içindeki başörtülü sahneler dikkat çekiyor. Ne de olmasa başörtüsü çok uzun zamandan bu yana "ezilmeye müstahak" Ayşeler'in, Fatımalar'ın sembolü kılınmıştır.

Başörtülü mazlum (mustazaf) kadını "Fatıma" isminde sabitleştiren bakışı Frantz Fanon *Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anatomisi*'nde anlatıyordu: Sömürgeci Fransızların gözlerinde bütün Müslüman kadınlar, tesettürlü kadınlar, nüfus kağıdındaki isimleri ne olursa olsun, öncelikle 'Fatıma'ydı.

Ne Ali Şeriati'nin *Fatıma Fatımadır*'da anlattığı, peygamber kızı olarak Müslüman kadınlar için örnek bir hayat modeli ortaya koymuş olan Fatıma'sıdır sözü edilen; ne Fatma Barbarosoğlu'nun *Fatıma Aliye* isimli romanında konu ettiği, büyük zorluklar içinde yazarak kendi sesinin ifadesini oluşturmaya çalıştığı halde dönemsel sebeplerle bir unutuluşa terkedilen Müslüman yazar, ne de akademisyen Firdevs Canbaz'ın, Müslüman kadın yazarların kimliğini irdelemede önemli bir referans olarak ele aldığı, köklü bir kaygısı (veya derdi) olan münevver…

80'lerin ikinci yarısındaki merkez diye tabir edilen medyanın manşetlerinde de tesettürlü öğrenciler "kara fatmalar" olarak karanlık merkez ve sebeplere yorularak çirkinleştiriliyorlardı.

Fatih Kutan bana bir konuşmamız sırasında Fanon'u hatırlatarak, Ebubekir Kurban'ın Vadi Kitabevi'nde gerçekleşen Mavi Marmara sohbeti sırasında, "Yanlış hatırlamıyorsam, kadınlardan sadece siyah giyimli olanlara kelepçe taktılar" dediğini aktardı. Cezayir'de kimi çarşaflı kadınlar bir yerden sonra bu giyimin ve adlandırmanın bir tür kendini açık etme hali yaratmasıyla çarşaflarını çıkartırlar. "Fransız sömürgeciliğinin Cezayirli kadınlara bakış açısı İsrail zihninde boy veriyor diye düşündüm. Haksız mıyım?" diye soruyor Fatih.

Niye haksız olsun? Siyonizm farklıkları çirkinleştirme, küçültmeye çalışma yoluyla kendine meşruiyet arayan Batı ırkçılığının bir türü değil mi?

Başörtüsünü çirkinleştiren bakış dün bu işlemini onu kapıcıların, hademelerin başörtüsüyle de ilişkilendirerek, sınıfçı bir yaklaşımla gerçekleştirmeye çalışıyordu. Şimdilerde ise aynı bakışın derin okumalara gerek duyulmayan fotoğrafların yardımıyla onu kıymetten düşürten, sebebi muhtelif öfkelerin hedefi kılan bir yozlaşma göstergesi olarak malzeme edindiği görülüyor.

Azade-Aziyade

Geçen yılın son günlerinden bir gün İmam Humeyni Havaalanı'nda uçuşu ertelenen İstanbul uçağı için beklerken tanıştığım Azade Bahtiyari, bir süre konuştuktan sonra aklıma Piyer Loti'nin kahramanı Aziyade'yi getirdi. Görünürde bir ilişki kurulamaz, o kadar değişik duruşları ve farklı bağlamlardan, dönemlerden sesleniyorlar. Daha doğrusu Loti'nin Aziyade'sinin seslenişi bir sessizlik üzerinden sürerken, onu kendisi kılan başlıca niteliği de adeta sessizliği sedasızlığıyken, Azade anlatacaklarını tamamlayamayacağı endişesi taşıyormuş gibi bir süratle konuşuyor.

Azadiye Loti'nin 19. yüzyılın son çeyreğinde İstanbul'da tanıdığı, kimi varsayımlara göre muhtemelen Kafkas asıllı hür bırakılmış bir cariye, Azade ise 21. yüzyılın ikinci on yılının eşiğinde benim Tahran'da havaalanında tanıdığım, İran'ın çelik eviye üretimi yapan önemli bir firmasının ihracat alanında temsilcisi.

Mohja Kahf "Batı Edebiyatı'nda Müslüman Kadın İmajı" isimli değerli çalışmasında Batı edebiyatından yayılan Müslüman kadın imgelerinin yüzyıllar içinde yaşadığı değişimi irdeliyor ya… Hikâye mütehakkim, dirayetli, erkeğinin yanında bir temsil iddiasıyla görünen, giderek ise şirret ve entrikacı bir hüviyete bürünen Müslüman kadının son birkaç yüzyıl içinde sessiz bir kütleye dönüşmesiyle ilerler. Bu sessizleştirme sürecinin arka planını Rana Kabbani de anlatmıştı bize, "Avrupa'nın Doğu İmajı" isimli çalışmasında.

Müslüman kadını sessiz hareketsiz bir kütle olarak tasvir eden edebi bakışta Piyer Loti'nin Azadiye'si herhalde öncelikle sessizliğiyle barışıklığı açısından uç noktalardaki seyriyle kayda değer. Müslüman kadın hiç bu kadar sessizleştirilmemişti ve bu sessizlik de hüviyeti pek çok bakımdan muğlak bulunan Azadiye için olduğu kadar estetize edilmemişti. Kahramanın hüviyetinin muğlaklığı muhakkak ki sessizliğinin perdelerine, gölgelerine ihtiyaç duyuyor. Konuşkan olsaydı, kendisini sahici bir dille anlatsaydı, gösterildiği kadarıyla kalmayan bir kişi olup olmadığına da karar verebilecektik.

Loti, azad edilmiş bir cariye olan kahramanının varlığına bütün harem hayal ve fantezilerini yüklüyor gibidir: Azadiye'nin azat edilmiş bir cariye" olduğu belirtilirken bile onu bulunduğu hayattan kurtarmaya gönüllü Batılı kahramanın metresi olarak resmedildiği romanda kurtarıcı, İstanbul'da yaşadığı garip, tuhaf olayların ardı arkası kesilmeyen "Loti" isimli bir İngiliz teğmendir. İlk baskısı 1879'da yazarın adı belirtilmeden yapılan roman, içerdiği Osmanlı/Türk toplum yapısı ve kadın erkek ilişkileri bağlamındaki aşırı yorum ve fantezi nitelikli tasvirlerle yazarına büyük bir ün kazandıracaktır.

Loti'nin Kafkas kökenli, özgürlüğüne kavuşmuş cariyelere özgü Azade ismini bile kahramanında çarpıttığı görülüyor. Yazarın sessiz kütleyi biçimlendirmede sınır tanımayan pervasız kalemi, yazdıklarına yönelik eleştiriyi şiire kadar genişletecektir. 1925 yılında henüz 23 yaşında olan Nazım Hikmet, "Senden daha yakındır bize / Fransız zabiti" diye seslenir, Azadiye'nin yazarına.

Bütün bunları İmam Humeyni Havaalanı'nda uçağımın uçuşunun beş saati bulan tehiri sırasında tanıdığım İranlı iş kadını Azade'yle konuşurken geçirdim aklımdan. O sanki nice zamandır Piyer Lotiler'in sessiz, kıpırtısız, muti, hayat ufku evinin ve erkeğinin dünyasıyla sınırlı Aziyade'sinden yayılarak Müslüman kadının varlığını görünmez kılan imgelere karşı bir tepki üzerinden tamamen farklı bir kişilik geliştiren, 40 yaşında, birkaç dil bilen hiç evlenmemiş bir iş kadını. Bakımlı, girişimci, dışa

dönük, sohbete açık; gizemli, içe dönük ve mahmur bakışlı ise hiç değil. İtalyan Filolojisi'ni bitirdiğinde düşünüp taşınmış, internet yoluyla kurduğu bağlantılara da güvenerek ihracaat alanında çalışmaya karar vermiş. Yıllardır dünyanın dört bir tarafına yolculukla yapıyor işi nedeniyle: Çin'e, Afrika ülkelerine, Güney Amerika ülkelerine mutfak ve banyo için evyeler, çelik dolaplar satıyor. İhracaat alanında sayısız ödülü var. Türkiye'yi de mesleki toplantılar nedeniyle su yolu yapmış. Şimdi İstanbul üzerinden Kıbrıs'a gidiyor, üniversite öğrencisi hemşehrisine üç gün konuk olup dönecek Tahran'a.

Başörtüsünü sevmiyor. Başındaki uzun şifonu ikide bir havalandırırken, sıcak bastığını söylüyor sıklıkla. Benim başörtüme bakıyor ardından, özür diler gibi, "Bu konuda tercih bana bırakılsaydı, daha farklı düşünebilirdim, bilmiyorum ki…" diyor.

Aktarma uçağı öğleden sonra dörtte. Acaba bu kadar tehirden sonra yetişebilecek mi o uçağa… Bir şeyler anlatırken arada bir, boğuyor, boğuyor beni bu eşarp, diye uzun şifonu başının üzerinde kaldırıp indirmeye devam ediyor. Ardından bir kez daha gönlümü almaya dönük cümleler sarfediyor.

Beş saat süren rötarın ardından uçağa bindiğimizde, çoğu kadın yolcu gibi başını açmıyor ama… İran uçağındayız daha, diyor. İran'da sayılırız. İnince açacağım.

Atatürk Havalimanı salonlarında bavullarımızı almak için bagaj alma alanına giderken de başını açmadığını gördüm. Birazdan açacağım, dedi, daha uygun bir zamanda. Sanırım kastettiği, yolculuk arkadaşlarının gözlerinden ırak düşeceği bir an.

Azade Müslüman kadınların Batı'nın muhayyelesinde tek biçimli sessiz kütle olarak algılanma biçimine karşı bir tepkinin yanı sıra, halkı aynı dini yoruma göre biçimlendirmek üzere her kanaldan yönelen vaazlara karşı bir tepkiyle de belirliyor hayat ufkunu, bana öyle geliyor. Gerçek varoluş bir sebeple ötede, hep biraz daha ötede vücut bulmak üzere erteleniyor bilincinde.

Aziyade'nin ise yazarının bize aktardığı kadarıyla varoluşsal kaygıları yok, nabız vuruşları dahi sahibinin (yazarının) du-

yacağı bir tempoyla atıyor. Azadiye, Batılı yazarın minyatürlerden dererek ağzına kırk kilit vurduğu kırkyama (patchwork) kahramanı, Azade devrim görmüş Müslüman toplumun üretimini dünyaya açılma tutkusu üzerinden geliştirirken, özgürleşme amacını gündelik tepkiler üzerinden tanımlamayı sürdüren devam eden kadınlarından biri.

Tesettür Devriyeleri ve Musavi

Mir Hüseyin Musavi, İran devriminin en zor döneminin, savaş yıllarının başarılı başbakanı, 12 Haziran 2009'da yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleri için adaylığını açıkladığından bu yana yaptığı konuşmalarda kullandığı güvenli muhalefet diliyle dikkatleri çekmişti. Devrimin başından bu yana oluşmuş kimi tabuları bozan açıklamalar yaptı. Seçim sürecinde *İttilaat* gazetesi binasında yaptığı basın toplantısında da Musavi, seçildiği takdirde irşad devriyelerini iptal edeceğini söylemişti.

Birkaç yıl oldu; her sene bahar gelirken İran'da başlıca faaliyetleri kadınların tesettürlerini, başörtülerinden taşan saçları kontrol etmek olan "İrşad" görevlileri, kalabalık caddelerin önemli noktalarını mesken tutuyorlar. Maksat, yaklaşan yaz mevsiminde genç kızların ve kadınların giysilerinin modellerini denetim altına almaya dönük uyarıları gerçekleştirmek. Sıkı uyarılar nedeniyle yazın başörtüler olabileceğinden daha az perçemi taşıracak, pardösülerin tasarlanıldığından daha geniş ve uzun seçilmesi mümkün olacak. Bir süreliğine... Günler geçerken uyarıların oluşturduğu korku ve sakınma, yerini bir aldırmazlığa terkedecek.

İran'da kadınların başlarını örtmesi devrimin başından bu yana otuz yıldır süren bir kural. Fakat başörtülerini sıkı bir şekilde kontrol eden irşad devriyelerinin iktidar alanı özellikle Ahmedinejat'ın cumhurbaşkanı seçildiği 2005 yılından itibaren genişledi.

Muhafazakârlar Ahmedinejat'ı cumhurbaşkanlığı makamına getiren seçimleri takip eden meclis seçimlerini de kazandığın-

da, bir grup siyah çarşaflı kadın meclis binası önünde bir eylem yaparak yeni hükümeti ve meclisi, kötü tesettürlüler konusunda gerekeni yapmak için göreve çağırmıştı. Toplumun ahlâkını, iffetini koruma konusunda bir başına kendi hemcinsini mesul sayarak kolluk kuvvetlerini göreve çağıran kadınların bu eylemini tedirginlikle izlemiştim.

İran devriminin dünyanın ezilen halklarına ve müslüman toplumlara hatırlattığı sorular ve değerler konusunda takdir duygularını koruyan herkes için sıkıntı kaynağı bir uygulama, söz konusu olan. Kadınlar sık sık tazelenen tedbirlerle, kılık-kıyafetlerinde 'şer-i islâmi' kurallarına uymaya çağrılıyorlar. Şu var ki kimi kadınlar yine de saç tellerini koruyup gözetme konusunda özensiz davranmaya devam ediyorlar.

Her kadının arkasına bir jandarma takılamayacağı için de resmi tesettür söylemleriyle uygulamadaki tesettür görüntüleri arasındaki uçurum varlığını koruyor.

Cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında Ahmedinejat dağıttığı broşürlerde, seçildiği takdirde gençlerin kılık kıyafetlerini sıkı bir şekilde denetleyeceğine dair iddiaları yalanlamıştı. Şu var ki kendisini destekleyen kesimlerin beklentileri nedeniyle olmalı, onun cumhurbaşkanı olarak görev yaptığı geçen dört yıl içinde başlıca görevleri gevşek başörtülü kadınları ve genç kızları uyarmak olarak görünen "irşad devriyeleri"nin icraatları gündemden hiç düşmedi.

Oysa irşad görevlilerinin gençlerin kılık kıyafetine müdahalelerinin ancak küçük bir azınlık tarafından onaylandığı söylenebilir. Reformist siyasetçiler her zaman, devrimin değerlerini başörtüsü mecburiyetini indirgeyen yaklaşımı eleştirdiler: Bu mecburiyet devletle gençlik kesimi arasında bir mesafenin açılmasına yol açıyordu. İrşad devriyelerinin pek çok zaman gençlere özensiz yaklaşımları, devletin gençlerine güvenmediği duygusunu da güçlendiriyordu. Böyle bir denetim ayrıca geniş bir nüfusun, dindarlığı başörtüsü mecburiyetiyle özetleyen devlet mantığının ötesinde bir dinsel yorum arayışına düşmesinde de etkili oluyordu.

Başörtüsü mecburiyetini korumaya dönük yaptırımlar konusunda doğrusu ya muhafazakâr seçkinler de mevcut üsluplardan rahatsızlık duyuyorlar. Bu nedenle de özellikle son bir yıl içinde irşad devriyelerinin üslubunda bir değişikliğin meydana geldiği farkediliyor.

Bir arkadaşımın kızı, katıldığı bir programda etek giymesi nedeniyle şu şekilde bir uyarıyla karşılaşmış: "Yavrucuğum, eteğinin altına pantolon giymiş olmalıydın. Sadece etekli bir giyimle yetinemezsin. Çünkü, etekle sokağa çıkarsan, bir yere takılır eteğin, bir kaza olur, ya da rüzgar, eser, eteğin havalanır, kötü niyetli birileri de fotoğrafını çekip yayarlar internette, Allah korusun! Her ihtimale karşı, evden çıktığında etek giymek yerine pantolon giymeyi yeğlemen daha doğru olmaz mı?"

Bu şekilde –az çok mizahi bir anlatıya açık duran- şefkatli bir uyarı diliyle, kadınlara başörtüsünün ev dışında mecbur olduğu İran'da, devrimden sonra ilk kez karşılaşılıyor; istisnalar bir yana bırakılırsa. Normal olarak bu uyarı dili acele, soğuk ve sert bir şekilde takip ederdi, yarım başörtülü genç kızlarla kadınları: "Hanım başörtünü düzelt, hanım başörtünü düzelt, hanım başörtünü düzelt!" şeklinde...

Başörtüsü mecburiyetiyle ilgili yaptırımların küçük memur zihniyeti için bir iktidar alanı oluşturması, muhafazakârların önemli bir bölümünü de rahatsız ediyor elbette.

Bu konu bir tür tabuya dönüşmüş bulunduğu için, herhangi bir siyasetçinin tesettür mecburiyetiyle ilgili uygulamaların ciddi bir eleştirisinin altından kalkması da beklenemez.

Mir Hüseyin Musavi, siyasal çizgisi, devrime bağlılığı, Ayetullah Humeyni'ye de yakınlığı gibi nedenlerle, işte o herhangi biri sayılmayabilecek bir siyasal kişilik olarak, seçildiği takdirde irşad devriyelerini kaldıracağını söyledi. Kimse bu tasarısı nedeniyle devrime ya da şehitlerin kanına ihanetle suçlamayacak onu muhtemelen. Kimse de garbzede olduğunu, Batı'nın kültürel hücumu nedeniyle zihni karışmış bir aydın olarak konuştuğunu da öne sürmeyecek...

Reformist Kadınların Seçim Hazırlığı

Azem Talegani, Ayetullah Talegani'nin aktivist kızı, İslâmi İran Kadınlar Cemiyeti Derneğinin kurucusu ve başkanı, İran'da haziran ayında yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimleri için bir kez daha adaylığını koydu. Hâlihazırda İran'da kadınlar cumhurbaşkanlığı için aday olamıyor, Anayasa'nın bu konuyu ele alan 15. maddesinin Anayasayı Koruyucular Konseyi tarafından okunma biçimi, buna izin vermiyor.

Cumhurbaşkanlığı seçimleri için ilk kez 1997 yılı seçimlerinde aday oldu Talegani ve geri çevrildi. Sonraları da her seçimde adaylığını koymaya devam etti. Çünkü Anayasa'da cumhurbaşkanı olmak için gerekli görülen hükümler sıralanırken sözü edilen "rical" kavramının tartışmaya açılmasını amaçlıyordu.

Talegani, Kur'an-ı Kerim'de "rical"in sadece 11 kez "erkek" cinsi anlamında kullanıldığını, buna karşılık 40 kez "seçkinler" kelimesine karşılık gelecek şekilde geçtiğini, bu kavramın Anayasayı Koruyucular Konseyi tarafından keyfi bir şekilde "erkek cinsi" olarak yorumlandığını, oysa pekâlâ "seçkin kişilikler" ya da "kişiler" olarak da anlaşılabileceğini öne sürüyor.

Anayasa'daki "rical" kelimesinin muhafazakâr kesim tarafından "erkek" olarak yorumlanmasına karşılık, içlerinde muhafazakâr adayların da bulunduğu 50'yi aşkın kadın cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olmak için başvurdu bu sene.

Cumhurbaşkanlığı seçimlerine adaylığını koyanlar arasında ismi geçen Hatemi kabinelerinin Çevre Bakanı Masume Eb-

tekar, reformistlerin en güçlü adayı olduğu söylenilebilecek Mir Hüseyin Musavi lehine adaylığını geri çektiğini açıkladı. Reformist hükümetlerin faal siyasetçilerinden Cemile Kediver ise, çalışmalarını reformist kesimin bir diğer adayı olan Mehdi Kerrubi'nin yanında sürdürüyor. Sendikacı kökenli siyasetçi Süheyla Culudorzade, Musavi'ye destek vereceğini açıkladı. Reformist hükümetler döneminde kadın meseleleri alanında Hatemi'nin yardımcısı olarak görev yapmış olan Zehra Şecai de Musavi'yi destekliyor. Musavi'nin eşi, Zehra Üniversitesi'nin eski rektörü, şair ve ressam Zehra Rahneverd ise eşinin adaylığını desteklese de kişisel olarak siyasette aktif bir rol oynamak istemediğini belirtiyor.

Bir diğer tecrübeli siyasetçi, devrimin başlarında bir terör hadisesi sonucu şehit olan cumhurbaşkanı Ali Recai'nin eşi, eski milletvekili Atike Sadıgi ise, Musavi'yi destekleyeceğinin işaretlerini verdi. Sadıgi bir önceki seçimlerde olduğu gibi Ahmedinejat'ın seçim propagandalarında rahmetli eşinin ismini ve fotoğraflarını kullanmasına da tepki gösterdi ve eşi Ali Recai'nin devrimci fikirleriyle, "egemenlikçi" olarak nitelendirdiği Ahmedinejat'ınkiler arasında bir benzerlik olmadığını vurguladı.

Bu bireysel çıkışların yanında, kültürel ve toplumsal olduğu kadar siyasal konularda da etkinlikleriyle tanınan farklı siyasal eğilimlere mensup kadınlar biraraya gelerek bir kadın hareketi birliği oluşturduklarını açıkladılar. Şair Simin Behbehani, hukukçu Şirin İbadi ve uluslararası ilişkiler alanında söz sahibi bir akademisyen olan eski milletvekili İlahe Kulayi, yayıncı Şehla Lahici ve yazımın başında konu ettiğim Azem Talegani, bu kadın dayanışmasının önde gelen isimleri. Şehla Lahici, farklı siyasal görüşlerden kadınları biraraya getiren bu birliğin amacının, seçim atmosferinden yararlanarak kadınlarla erkekler arasındaki ayrımcılığın ortadan kalkması yönünde bir sorgulama alışkanlığını topluma kazandırmak ve anayasanın kadınlara karşı ayrımcılığa dayanak olan maddelerinin değiştirmesi yönünde kamuoyu oluşturmak olduğunu ifade ediyor. Behbehani ise se-

çimlerde kimin kazanacağı sorusunun bu buluşmada en önemli meselesi olarak görülmediğini, asıl amaçlarının kadın ve erkek arasındaki ayrımcılığın herhangi bir cinsin lehine olmayacak şekilde ortadan kaldırılması ve İran'ın "Kadınlara Yönelik Ayrımcılığı Karşı Uluslararası Konvansiyon"a imza atması olduğunu belirtiyor.

Anlayış Uçurumu

Yazılı tarih büyük ölçüde galiplerin tarihidir. Yoksulların ve sıradan denilen insanların yazılı kaynaklara uzak olduğu çağlarda, dönemin tasvirlerini günümüze aktaran vakanüvisler, saray yazıcıları, kendi bulundukları açıdan ele almışlardır olayları, güç ilişkilerini, olguları ve toplumsal sahneleri. Halktan insanlar ise bir hikâyeye, bir ağıta, bir türküye sindirmişlerdir şikâyetlerini, umutlarını, uğradıkları zulümleri. İletişim araçları bir hayli kısıtlıyken, şayialar ve rivayetlerle dolaşmıştır kimi hakikatler yeryüzünde. Yine de tarihin binlerce yıllık derinliğine baktığımızda bize görünen gerçeğin çok az bir kısmı oluyor, muhtemelen.

Şimdilerde İran'dayım, seçimin ardından çatışmalara yol açan meseleleri enine boyuna anlamaya çalışıyor ve toplumda oluşan gerginliği gözlemleyebiliyorum. Gözüme çarpan ve görmezden gelemediğim pek çok sahne var ki büyük bir acı veriyor. Sözgelimi, her "Allahuekber" nidası aynı anlamı veren seslenme olmaktan çıktı. Devrimin çocukları kendi içinde düşman üreterek birbirine düşüyor. Elek yeniden sallanıyor, zayıf bünyeler unufak olacak. Kendini ifade imkânı kısıtlanan kitleler sokaklara döküldüğü için de şiddet geliyor ve şiddet şiddeti doğuruyor. Devrimin haksızlığa karşı soru sormayı öğrettiği insanlar, kendilerine yalan görünen verilere itiraz ediyorlar. Oylarının, bütün seçimlerde mevcut olan alışılmış oy kullanma oranıyla bu seçim arasındaki oran arasında oluşan büyük farkta kaybolduğuna inanıyorlar.

Göstericilerin düzen karşıtı başıbozuk insanlar, dış güçlerin ajanları, renkli devrim heveskârları olduğu iddiası sürekli dil-

lendiriliyor Türkiye basınında. Oysa göstericiler İslâmiyet'i ve düzeni hedeflemiyorlar sloganlarıyla, bunu daha önce de yazdım. Zengin çocukları olduğu da bir zan. ("Ey iman edenler, zannın çoğundan kaçınınız", mealindeki ayeti ne sık hatırladım bu günlerde!) Zengin çocukları aileleri tarafından Batı ülkelerine kaçırılıyor, o gösterilerde ne işleri olacak... Aralarına karışan provakatörler olabilir, fakat bu özellikle göstericileri sokağa döken seçimin mağlubu sayılan Musavi'nin ve onu destekleyen milyonların sadakatine halel getirmez.

Türkiye basınında İran'da yaşananları derin bir kavrayışla konu alan nadir yazılardan biri, Dünya Bülteni sitesi yazarlarından Bahattin Yıldız'ın "Seçim Sonrası İran'da Kopan Fırtına" başlıklı, konuya müdrik yazısıydı. Kimi yazı ve yorumlarda Musavi'nin isminin Turuncu Devrimler bağlamında zikredilmesi, ne büyük bir yanılgı! Musavi'nin Amerika tarafından desteklendiği, Soros tarafından ona kaynak sağlandığı iddiaları da aynı ölçüdü basmakalıp yargılar. Diğer üç adaya göre Ahmedinejat'a daha yakın olduğu söylenen Ayetullah Hamaney bile, seçimden sonraki ilk Cuma namazında dört cumhurbaşkanı adayının da devrimin çocuğu olduğunu ve devrime büyük hizmetlerde bulunduğunu vurguladı.

Özgürlük gibi olguların sınırları yoktur, ayrıca "dış düşmanların komploları" da her dönemin iktidar silahıdır. Musavi kolay tuzaklara düşmeyecek kadar sorumlu bir siyasetçi, çünkü o aynı zamanda hayata farklı açılardan, "öteki"lerin açısından bakabilmeyi başaran bir sanatçı. Doğruculuğu ve yalandan uzak durması nedeniyle, "güçlü olan haklıdır" söylemine koyduğu mesafe yüzünden de, tıpkı Hatemi gibi, Hz Ali'yi çağrıştıran bir yanı var. Yanıbaşında duran eşi Zehra Rahneverd ise yirmili yaşlarını aştıktan sonra Zühre olan ismini Hazreti Fatıma'ya olan sevgisi nedeniyle değiştirip Zehra yapmış bir insan; Türkçe'ye çevrilmiş olan *Ashab-ı Uhdud* kitabının da şairi. Onlar devrimin imani, sanatsal, söylemsel ve duygusal dışavurumlarıydı, otuz yıl boyunca. Ne kadar da kadir kıymet bilmekten uzak bir toptancılıkla hesaptan düşürülmeye çalışıyorlar!

Türkiye basınındaki İran yorumlarını okuyor ve İran'da olup bitenler karşısındaki yabancılığı hayretle karşılıyorum. Arada büyük bir anlayış uçurumu var, bu açık. İran'daki reformist hareketi hazır kalıplar kullanarak yeşil devrimlerle ilişkilendirenlerin, bu hareketin bünyesine topladığı ilmi, felsefi ve sanatsal üretim çabalarıyla belki de İslâm'ın (bugün bütün dünyada eksikliği hissedilen) medeniyet vizyonuna yönelik bir derinleşme arayışını temsil ettiğini, bu alanda meydana gelen vahim bir ihmalden ivmesini aldığını hiç akıllarına getirmeyişleri ise bu yabancılığı daha da vahim kılıyor. Radyoların, televizyonların, internet haberlerinin, twitter notlarının, kişisel temennilerle sürdürülen yorumların dolduramadığı bir anlayış uçurumu bu. Öyleyse iletişim çağında bulunuşumuzun, bilgiyi hızla dolaşıma sokarak en ücra köşelere dahi ulaştıran araçların, bütün bu haberleşme imkânlarının bizleri doğru bir görüye hazırladığı ve fikren de olgunlaştırdığı söylenemez.

Belki kültürel araçlar alanında demokratikleşme süreçleriyle alakâlı arazlar bunlar. Ne yazılsa gidiyor, öyle sanılıyor en azından. Kalıplarla düşünmeye alıştığımız için, karşımıza çıkan bu yeni sahneleri yorumlarken, zihni konforumuzu bozmak hoşumuza gitmiyor olabilir. Ama orada sekiz yıl sürmüş bir savaşın yasını henüz sürdüren çileli bir millet var.

Devrimin önde gelen isimleri ve kitleler tarafından defalarca siyaset gömleğini yeniden giymesi için atelyesinden çıkmaya çağrıldı Musavi ve 67 yaşında, hayatının trajedisini yaşamaya yöneldi. Cumhurbaşkanlığı makamına oturmasa bile onu herkes iyi biliyor. (Ahmedinejat bile "Aslında sizi severim ben sayın Musavi" demişti ona, eşi Zehra Rahneverd'le ilgili iddialarını dillendirdiği televizyon münazarasında.) İmam Humeyni'nin sağlığında muhafazakârlardan gelen saldırılar karşısında hep yanında olduğu devrimin has evladı, uzun süren bir savaştan düzlüğe çıkardığı ülkesi için bir kez daha sınanıyor. İran'ın bu zor dönemi aşması için dua etmeye devam edelim.

Kırmızı Karanfiller

Geçen hafta içinde bir günün ikindisinde, ne istiyor bu insanlar, niçin inanmıyorlar kendilerine sunulan rakamlara, bu kadar yüksek bir oranda hile yapıldığı da görülmüş şey mi sandık başında, diye sorular sorarak, İnkılap Meydanı'ndan Azadi Meydanı'na akan kalabalığın arasına karıştın. Mendilleri, bileklikleri, başörtüleri, tunikleri, çantaları yeşildi yürüyüşçülerin, bir şekilde yeşille renklendirilmişti siyah giysileri. Kesin ayrımlar ve karşıtlıklar ortadan kalktı, kim yoksul kim zengin, kim zalim kim mazlum, kim yalancı kim doğruyu söylüyor, alnını ihlâsla secdeye değdiren kim; sloganlara bakarak karar verebilir misin, diye sordu bir kız.

Bileğindeki yeşil bandı bir haberleşme kanalı olarak algılayan o kızı dinledikten sonra, ellerinde "Oyum Nerede?" yazılı pankartlar ve fotoğraflar taşıyan yürüyüşçülere sorular sormaya devam ettin. 1979'da yine bu caddelerde yürümüş olan insanları görmedin, anlatılanlardan, filmlerden fotoğraflardan marşlardan biliyorsun. Anıt mezarlıkları kaplayan karanfiller, daha fazla kan akmasaydı, demek istermiş gibi tütmeye devam ediyor. Gece Allahu Ekber sedalarını izleyen slogan sesleri dağların değil yılların ardından geliyormuş gibiydi: Himayet himayet niyrui intizami (Polis, polis, bizi destekle!) Himayet himayet İrani-i ba gayret (Destekle destekle, ey gayretli İranlı.) 80'lerin başlarında İstanbul'da yeşil parkalı Musavi'nin bir uçağın merdivenlerinden indiğini görmüştün ekranda. Yeşil parka devrimciliğin sembolüydü, şimdilerde ise Ahmedinecad'ın beyaz montu, halk adamı olmanın, tevazunun sembolü sayılı-

yor. Peki, halk kimdir en fazla, hangi kalabalıktır ve halk düşmanı hangi belirtileriyle tanınır; bu sorulara cevap aramaya zorluyor seni, gece, şehirden dalga dalga yükselerek bir uğultu halinde evlerin pencerelerine çarpan sloganlar.

Bir insanın hayatına ne kadar da çok birbirini çağıran sahne sığabilirmiş! İçlerinden kimileri dağlara çarparak geri dönen sloganlarla bütünleşerek canlanıyor. Asr Sûresi'nin bir ayeti, Kadıköy Marmara'da defalarca izlenmiş *Çağrı* filmi, Maurice Jarre'nin notaları, Humeyni'nin vakarlı soruları... Gecenin geç saatlerine kadar sürüyor, pencere camlarını titreten sloganların uğultusu. Acılı bir ses algılıyorsun uğultunun içinden; *Dr. Jivago*'nun fon müziği eşliğinde. Acı çeken insan daha çok hangisi, kim bilebilir en fazla ve aşikâr haksızlığa maruz kaldığı için acı çekeni ve kim daha fazla mustazaf, kimin çiğnenen hakkıdır daha katlanılmaz olan, bu sorulara yeniden cevap arıyorsun.

Bir insan hayatında en fazla kaç devrim yaşar? O iki devrim yaşadı; Musavi. Devrimin caddelere alıştırdığı insanlar kalıplara sığamıyorlar. Akşam karanlığı çöktüğünde,"Allah-u Ekber, ya Hüseyin Mir Hüseyin!" diye başlayan sloganlar dizisi pencereleri titretmeye devam ediyor. Sağduyusuna güvendiğin insanlara, nasıl mümkün oluyor aradaki bu anlayış uçurumu, diye soruyorsun. Şöyle oluyor, dedi yazar arkadaşın. Güç savaşı var; filler dövüşürken çimenler eziliyor. İktidar savaşının nelere kadir olduğunu bilemeyecek kadar saf bir yazarsın, görüyorsun işte! Birisi "Allah-u Ekber!" diye haykırdığında bir pencereden, yüzünü görmeyen kişi sözüne bakarak karanfil yaprakları serpiştirmeliydi o pencereye doğru. Daha fazla kan veremezdi bir memleket, Beheşt-i Zehra kabristanındaki sayısız mezarlıktan sonra.

Bazen en iyi bildiğimiz cümleler tarafından yanıltılıyor, en iyi tanıdığımızı sandığımız adresler tarafından şaşırtılıyoruz. Büyük anlama uçurumlarını aşacak kelimelerden yoksunluğunu duyuyorsun bir kez daha. Yeniden yoksullaştın, kelimelerin yetersiz kalıyor. Ama sen, özgürlük asıl başkasının özgürlüğüdür ve vicdan da asıl öteki olan için gereklidir, diye düşünmeye daha

yeni başlamış değilsin. Diline gelebilen bütün kelimeleri barış ve kardeşlik için, Allah rızası için yeni bir düzene kavuşturmaya çalışıyorsun. Şimdi meydanlara akan kalabalıkları üç beş kandırılmış ipsiz sapsız serseri olmakla suçlayanlardan kimilerini tanıyorsun: Evlerine konuk oldun, duvar raflarında bulunan kenarlarına karanfil saksıları yerleştirilmiş şehit fotoğraflarına bakarak onlarla birlikte gözyaşı döktün, mersiyelerini dinledin. Annelerin ve sevgililerin gözyaşları, şehitlerinin kabirlerine serpiştirilen gülsuyu ile karışıyordu, bu sahneleri unutmadın. İki kardeşi şehit olan sosyolog, Musavi'nin danışmanıydı, onunla bir söyleşi yapmıştın üniversitedeki odasında; tutuklandığını yeni öğrendin. Rehber'in Cuma hutbesi kanunu hatırlatıyordu, hakkını caddelere akarak arayanlarda. Ardından Musavi'nin şehit olmaya hazır olduğunu söylediği de duyuldu. Cep telefonlarıyla, internetle ulaşım kısıtlandığı için fısıltı gazetesi arttırıyor baskısını ve bir haber bazen ötekini çürüterek geliyor.

Bu kadar çok ani, zor, en yakın komşu için bile anlaşılmaz gelen bilgiden, içlerinden hakikate uygun olanlarını seçip de yazabilmenin bir yolu bulunur mu... Aradaki anlayış uçurumu genişliyor, fısıltı gazetesi şayialarına karışan türlü ajans haberleriyle.

Sen ise sadece mütercim olmayı istemedin hiç, söyleşilere kendini kattın, acı çeken insanın tarafına çekildin her kavşakta. Yoksul evlerindeki konuk odalarının raflarındaki fotoğrafları çevreleyen karanfiller gözlerinin önünden gitmediği için de tamamlanmıyor bu yazı, tamamlanmayı istemiyor.

Siyahtan Yeşile: Zehra Rahneverd

Siyah: 80'li yılların ilk yarısında, Zeynep Burucerdi ismiyle yazdığı kitaplarla ve özellikle Ashabı Uhdud isimli şiir kitabıyla tanıdım onu. Bu kitaplardaki şiirlerinde İranlı kadınların devrim sırasında yaşadığı coşkulu duyguları konu alıyordu. Devrim gerçekleşirken farklı kesitlerden kadınları aynı dalga içinde harmanlıyordu. Farklı toplumsal kesitlerden kadınlar, antiemperyalist bir sembol olarak gördükleri siyah çarşafı başlarına atarak miting meydanlarına akıyorlardı. Zeynep Burucerdi şiirlerinde işte o kadınları anlatıyordu.

İran'a ilk gidişlerimden birinde Zeynep Burucerdi ile Zehra Rahneverd'in aynı kişi olduğunu öğrendim. Rahneverd üstelik dönemin başbakanı Mir Hüseyin Musavi'nin de eşiydi. 1987'de başbakanlık konutunda, *Girişim* dergisinde 1987 yılında yayınlanacak olan uzun bir röportaj yaptım kendisiyle.

Rahneverd o dönemde dört çocuk annesiydi ve evinin işlerini bir başka kadına yaptırmayı ilke olarak doğru bulmadığını, başbakanlık konutunun işlerini tek başına üstlendiğini söylemişti. Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğretim üyesi olarak görev yapıyordu. Kitaplar yayınlıyor, resim sergileri açıyordu. Başbakan eşi olarak tanınmak istemiyor, kendi eserleriyle tanınmayı önemsiyordu. Siyah çarşaf kullanıyordu ve siyah çarşafı, Batı emperyalizmi ve modanın tahakkümüne karşı müslüman kadının siperi olarak görüyordu.

Siyah aynı zamanda, Irak'ın açtığı savaşta, cephelerden gönderilen şehit cenazeleriyle ülke sathına yayılan bir yasın yaygınlaştırdığı tondu.

Sanatçının renklerle harmanlanmış dünyası dikkate alındığı takdirde, siyah tonun olgunlaştıran bir tecrübeyi temsil ettiği söylenebilir. Bütün renkleri içine çeken siyahı dindar sanatçı duyuşu içinde anlamlandırmaya çalışmıştır Rahneverd. Siyahla görünmüş, siyahı övmüş, yine de tuvaline renkleri işlemeyi sürdürmüştür.

1998 yılında Rahneverd'le rektörü olarak bulunduğu El-Zehra Üniversitesi'nin düzenlediği bir toplantıda karşılaştım. Artık şiir yazamadığını, gerektiği ölçüde resimle de ilgilenemediğini söyledi üzüntüyle. Rektörlük bütün zamanını alıyordu. Öğrencileriyle sohbet etme İmkânım oldu. Onun diyaloğa dayalı yönetim tarzını ve gençlere yönelik anlayışlı yaklaşımını övdüler bana. Rahneverd El-Zehra Üniversitesine, genç kızların kendilerini yetiştirebileceği müstakil bir eğitim ortamı kazandırmıştı.

Rahneverd'in siyah çarşafın tabulaştırılmasına dönük ilk eleştirileri de aynı dönemde başlar.

Doğu Konferansı'nın İran'a yaptığı yolculuklardan birinde dâhil olduğum, El-Zehra Üniversitesinde kendisiyle yapılan söyleşinin ardından, Doğu Konferansı'nın katılımcılarının Rahneverd'in "solcu" ve devrimci duruşunu açık bir dille ifade ettiği konuşmalarından etkilendiklerini hatırlıyorum. (Burada "sol", İran iç siyasetinde mevcut olan bir ayrışmanın taraflarından daha özgürlükçü, hukuk devletinden yana, halkın geniş katılımını ve İran'ın herhangi bir ayrım gözetilmeden bütün İranlı'lara ait olduğunu savunan kesimin ifadesi olmaktadır.)

El-Zehra Rahneverd'in zamanında, özellikle sanatla ilgili bölümlerinin bir hayli geliştiği, teorilerin pratiğe indirgendiği, faaliyetlerin halka açıldığı bir üniversite olarak bilindi. 2005'te muhafazakârlar iktidara gelir gelmez ilk yaptıkları icraatlardan biri, onu görevden almak oldu.

Rahneverd'in yıllarca zor bir konumda üretimde bulunmaya gayret ettiğini düşünürüm. Bir taraftan muhalif bir aydın

söyleminin içinden seslenmeyi sürdürmek isterken, bir üniversitenin rektörü konumunda bulunuyordu. Sanatçı duyarlılığının talepleriyle, inanmış olduğu dava adına üstlenmiş olduğu görevin gerektirdiği sorumluluklar arasındaki çatışma, duruşuna ve üretimine de yansıyordu.

"İran'da Siyah Yorgunluğu" başlığıyla *İslâmiyat* dergisinde yayınlanan incelememde, onun ülkesindeki kadınların, özellikle de genç kızların ve ilkokul öğrencilerinin giyimlerinin koyu renklerle sınırlanmasına yönelik eleştirilerinin büyük katkısı olmuştur.

Rahneverd devrimin adından geçen yirmi yıl içinde siyahın topluma hâkim olmasından ve gençlere din adına renksizliği telkin eden din anlayışından rahatsızlığını dile getiriyordu, basına yansıyan açıklamalarında. Bir konuşmasında siyah tonun toplumda dini bir anlam yüklenerek yaygınlaşması üzerine şu değerlendirmeyi yapıyordu: "İslâm yalnız düne ve bugüne has bir din değildir. Ülkemiz nüfusunun yüzde 60'ını gençler oluşturuyor ve bu gençler siyahın kullanımından usanmış durumdalar. Bu gençler neden canlı renkleri olan giysiler giyemesin? Bugün bu konularda İslâmiyet'ten yeni çıkarımlarda bulunulmasına ve bunun gençliğe uygun bir dille aktarılmasına ihtiyacımız var. Aynı zamanda fıkıh alanında özellikle kadınların sorunlarının çözümlenmesi için çalışmalar yapılmasına muhtaç durumdayız."

Devrimin başlarında yazdığı kitaplarda siyah çarşafı öven Zehra Rahvenerd'in özeleştirileri, devrimcilerin bu konuda geçirdiği tecrübeyi yansıtıyor. Sembol göklere çıkarılıyor ve giderek bütün ülke sathını kaplıyor. Merasim giysisi siyah çarşaf hayatın bütün alanlarına yayılıyor. Devlet dairelerinde yükselmek isteyen kadın, siyah çarşafla öne çıkıyor. Hatemi'nin müşaviri ve Zehra Üniversitesi Rektörü Rahneverd ise, siyah örtünün Kaçar dönemi geleneğine has olduğunu ve İslâm Dininde siyahın cenennemi ve firavuni bir manayı temsil ettiğini öne sürüyor. Okullarda ve kamusal alanda çeşitli renklerin kullanımının hiç de kendini gösterme sayılamayacağını savunuyor, siyah tonun

dini amaçlarla öne sürülmesini de eleştiriyor: "Hangi Kur'an ayeti, hangi hadis ve sünnet kadınların giyiminin siyah ve koyu renk olacağını bildirmiştir? Siyah mekruhtur ve Kur'an'da elvan renklerden sözedilir. Siyahın güneş ışınlarını geçiremeyişi nedeniyle, yaygın olarak siyah örtü kullanmaya başlayan kadınlarda kemik hastalıkları oranında büyük bir artış görülüyor ve bu orana genç kadınlar da dâhildir."

Yukarıda sözünü ettiğim makaleyi yazarken, Zehra Rahneverd'in ülkesinde devrimin ardından yaşanan savaşın da etkisiyle yas ve merasim giysisi olan siyah çarşafın ve siyahın kullanımının ilkokullara kadar yaygınlaşması konusunda getirdiği eleştirilere de yer vermiştim. (Bunu belirtirken, İran'da çarşafın sadece siyah tonla sınırlanmadığını, rengarenk ve desenli çarşaf türlerinin de bulunduğunu dikkate alıyorum.)

Kırmızı: Rahneverd'in *Yakın Yabancı* isimli kitabımın kapağında fotoğrafı görünen bir tablosunda figür olarak öne çıkan *kırmızı çarşaflı kadın* bu açıdan sadece "kırmızı çarşaflı bir kadın" değildir. Tablonun sol tarafında, elinde üzerinde resimler bulunan beyaz bir kâğıt tutan kırmızı çarşaflı bir kadın, onun hemen yanında kucağında bebek olan yamuk, bozulmuş, hayalet gibi bir kadın, onun sağında korkutucu bir şekilde açtığı cehennemsi bir fırını hatırlatan ağzında kazma dişleriyle bir zebaniyi andıran kızgın siyah bir kafa, bir aslan kafası ve en sağda ise kucağında zayıf, solgun, belki ölü bir bedeni, hatta belki de kendi zayıf düşmekte olan bedenini taşıyan meleksi ve masum bakışlı siyah çarşaflı genç bir kadın bulunuyor.

Elinde tuttuğu resimde var olan güneş ve ağaç imgeleriyle tanımaya çalıştığımızda, *Kırmızı Çarşaflı Kadın*'ın sekiz yıllık bir savaşı geride bırakan yas içindeki toplumunu güneşin ve tabiatın renkleriyle canlandırma sorumluluğu duyan bir sanatçı olduğunu çıkarabiliriz pekâlâ.

Rahneverd dindar ve devrimci bir sanatçı olarak bulunduğu zeminde artık şiirleriyle değil de resimleriyle iletmektedir düşüncelerini. *Kırmızı Çarşaflı Kadın*, siyah çarşafın temsiliye-

tinin derin anlamını hatırlatma kaygısını taşıyan, bu derin anlama ilişkin kaygıları olan bir sanatçıdır. Bu kaygıları taşımaya ilişkin temsiliyet yukarıdan kimlik kurma politikalarıyla değil, devrim sırasında olduğu gibi kişisel sorumluluğun getirdiği bir taleple gerçekleşebilir olmalıdır belki de...

Yeşil: Rahneverd 1987'de kendisiyle yaptığım uzun bir röportajda, medyada "Başbakan'ın Eşi" olarak yer almaktan hoşlanmadığını, bunun yerine bilim ve sanat alanındaki çalışmalarıyla kendi adına tanınmak istediğini söylemişti. Fakat, reformist hareketin geleceği açısından çok önemsenen 10. cumhurbaşkanlığı seçimleri için Rahneverd'in ilkelerini esnettiği ve bir eş olarak Musavi'nin seçim kampanyasına katıldığı görülüyor.

Rahneverd'i bu konuda harekete geçiren bir etken de muhafazakârların dört yıl önce hükümetlerini kurar kurmaz rektör konumunda bulunduğu ve gelişmesine büyük emek verdiği El-Zehra Üniversitesi'ndeki görevine son vermesi olabilir.

Bu kez yeşiller içinde görünüyor Rahneverd, daha doğrusu siyah çarşafının içinde görünen başörtüsünün türlü renkleri, etrafında dalgalanan yeşil bayraklarla bütünleşiyor.

Ahmedinejat, seçim kampanyası sırasında Musavi ile yaptığı münazarada, onun doktorasını getirdi gündeme? Acaba Rahneverd'in Azad Üniversitesi'nden aldığı siyasal bilimler doktorası kurallara uygun bir şekilde mi alınmıştı?

Bu soru üzerine, Rahneverd'in onurunun televizyon ekranlarında bir cumhurbaşkanı tarafından çiğnenmek istendiği yargısına varan Musavi'nin taraftarları, münazarayı takip eden günlerde gerçekleşen Musavi'nin mitingine katılmak için caddeleri doldurdular. Azad Üniversitesi Rahneverd'in diplomasını kurallara uygun bir şekilde aldığını bir açıklamayla duyurdu. Rahneverd ismi günlerce gazetelerin birinci sayfasından düşmedi. Tanınmış bir kişi olduğu halde, hayatının ayrıntıları daha yakından mercek altına alındı. Ahmedinejat taraftarlarından siyah çarşafla birlikte renkli başörtüsünden oluşan kı-

lığına yönelik eleştiriler üzerine de Rahneverd özel hayatıyla ilgili ayrıntılı açıklamalar yapmak zorunda kaldı. Bir gazete söyleşisinde, siyasetle içiçe ve mücadeleci bir aileye mensup olduğunu, tesettürü benimsemeden önceki yıllarda da İranlıların hayat mücadeleleri bağlamında bir mesuliyet duygusu taşıdığını, 24 yaş civarında Hz. Fatıma'yı kendisine örnek alarak tesettürlü giyimi benimsediğini, Hazreti Fatıma'ya duyduğu bağlılıkla bu giysiyi hâlâ da koruduğunu, ismini ise Zöhre'den Zühre'ye çevirdiğini, "Kazimi" olan soyadını ise Rahneverd olarak değiştirdiğini anlattı. (*Yas-ı Nov*, 18 Hordad 1388)

Bu söyleşide Rahneverd, tesettürün insan kişiliğini ezecek şekilde dayatılmasına karşı olduğunu da vurguladı. Musavi'nin cumhurbaşkanlığı seçimleri için yeşil rengi bir sembol olarak kullanmasında Rahneverd'in bir rolü oldu mu, bilmiyorum.

Neticede Musavi de eşi gibi bir sanatçı. Mimar olarak eser verdiği gibi, sergiler açacak kadar resimle de ilgili, renklerin dünyasına hiç yabancı değil.

Yas yıllarının siyahın arkalarına gönderdiği renkleri geri çağırıyor Rahneverd, siyah tona dönük anlayışının kattığı bir olgunlukla, kırmızının içinden geçmiş olarak, yeşilin tonlarıyla süslü yeni bir vadiye açılıyor...

İftar Üzeri Mahalle

Yeni taşındığım mahalleyi kendini savunmaya geçmiş bahçelerle yeşili bol teras katların çatıştığı bir alana benzettim, ilk gördüğümde. Dizi filmlere sıcaklık katmak için kurulan mahalle platolarında yer bulmayan sahnelerin arasından geçiyorum. Başlarında küçük beyaz örtüleriyle kız çocukları, yarıda kalan bir oyuna geri dönerken terennüm ediyorlar elifba'nın hecelerini. Sümerelog Muazzez Çığ, "mahalle aralarındaki Kur'an kursları kapatılmazsa çok fena" demiş ya... Onun hayalindeki La Corbusier sitelerine henüz benzemiyor bu mahalle, betonarmenin hızlı müdahalesine karşılık. Bir tarafında direnen gecekonduvari bahçeli evler uzanıyor yer yer, Mustafa Kutlu'nun son hikâye kitabı "Zafer Yahut Hiç"deki İstanbul'un unuttuğu Tepeköy'ü hatırlatarak, bir tarafta ise yeşil dağları ele geçirmek istermiş gibi uzayan, teras katlarıyla yeşillenen siteler.

Geçmişte bohem sanatçıların ve ressamların mekânı olan çatı katları, şimdilerde prestij getiren konutlara dönüştü. Bu dikey bir hayat sürdürme eğilimi, aile içindeki kendini yalıtma arayışıyla ilgili olmalı.

Yokuşu çıkarken dönüp baktığımda, sosyal bir farkı kesinleştirmek istermiş gibi hızla akan E-5 görünüyor. Yirmi sene önce gecekondu mahallesi olarak bilinen bölge şimdi arsa spekülatörlerinin çatıştığı, emlâk bürolarının rekabette sınır tanımadığı bir alan. Rengini yitirmiş duvarları incir ağacı dallarıyla örtülü tek katlı evlerin direnişi de bir yere kadar.

Yıkımlarda kaybolması muhtemel değerli bir şeyleri ucundan yakalamak istermiş gibi, manzaralara dalıp çıkarak ilerliyorum. Üzüm asmasının kapattığı ahşap bir kapı, alçak kerevete oturmuş güneşin yolculuğunu takip eden kadınlar, kalın çınarların ardında kendini görünmez kılmaya çalışan çocuklar… Karşıdan gelen orta yaşlı kadın yanımdan geçerken duraklayarak selam veriyor. Heyecanlanıyorum. Bu selamlaşmalar yıllar öncesinde kalmış gibiydi. Minübüsten inerken, hayırlı ramazanlar abla, dedi şöför ardımdan. İstanbul'un dayanılmaz nemli sıcağını serinletiyor selamlaşmalar. Siyasetin sebep olduğu gerilimi bile bir ölçüde olsun yumuşatıyor oruç hissiyatı. Bir şeylerin nasıl da geçici, hiç dile getirilmez olanların ise asli olduğunu düşünmeye vakit var. Günün çeperleri genişliyor, sınırlarımızı yeniden belirleyeceğiz.

Bir çocuk çitleri aşıyor işte, bir çocuk bir tepsi dolusu mürdüm eriğiyle çıkıyor kapıdan. Ahmet Erhan'ın şiirinden bir mısra çıkıyor karşıma adım başı: Kenar Mahallede Bir Pazar Günü…

Bir çocuk çitleri usulca aşar geçer uyuklayan bekçinin önünden gömleğinin içinde bir damla kalır uzayıp giden portakal denizinden…

Sıcak yaz, oruçla daha bir bastırırken varlığını, duyarlılığı yükseliyor yoldan geçenlerin edilgen mahlûkat karşısında. Sıcağın iflahlarını kestiği köpekler bir gölge gibi akıyorlar, su dolu plastik kapların eksik olmadığı duvar diplerinden. İnşaat kalıntıları ağaçların yapraklarına beyaz bir toz halinde çökmüş bu bahçede. Orada bir buzdolabı iskeleti, daha ötede yan yatmış bir motosiklet...

Tam o bahçenin yanındaki sapakta bir köpek çıkıyor karşıma ikide bir, üzerime yürüyor; saldıracakmış gibi. Yardım sever bir çocuğun eşliğinde geçiyorum hep köpeğin dolaşım alanını. Şimdi köpek yok; bir ambara atmışlar, sesi oradan geliyor bir uğultuyla. Aşırı sıcağın göz önüne alındığı bir ambar mıdır, belli değil; çatısı duvarları eternit. Sahibini bulup konuşayım, derken, baktım çocuklar ambarın kapısını zorluyorlar; köpeği kurtaracaklar. Köşede durup çabalarını izledim. Birisi, en id-

dialı olan, kilidi açmaya çalışıyor kalın bir çiviyle. Kilit paslı ya, kırabileceğini sanıyor.

Çocukların bir kısmı köpeğin çektiği acının farkında. Bu sıcakta karanlık ambarın havasına nasıl dayanır zavallıcık!

Şimdi gidelim, yine geliriz, diyor kahraman olmaya hazırlanan çocuk. İftar yaklaştı.

Su almayı düşündüğüm bakkalı geçmiş, eve yaklaşmışım; elimde torbalar. Çocuk, müşterisi kıt kuaförde ayak işlerine bakıyor; koştu geldi. Bu bakkal kapalı, ama sokağın öte ucunda olan açık. Yola düştüm. Ardımdan yetişti: Siz durun, ben alıp gelirim. Şaşkınlıkla baktım, aslında hayranlıkla. Az sonra bir şişe suyla göründü. 14 yaşında, adı Enes. Sıradan bir davranış sergilemiş gibi cevaplandırıyor sorularımı. Onu yetiştiren aileye selam gönderiyorum ben de.

Bir apartmanın çatı katına çıktım şimdi, terası kuzeye, Süreyyapaşa Sanatoryumu'na bakıyor. Kuzeye baksa da cayır cayır yanıyor teras katın iç mekânları, klima çalıştığı halde. Tam karşıda çatı katı bir bahçe şeklinde düzenlenmiş, yemyeşil, etrafına uzanmış dalları sarmaşıklarıyla. Rüzgârın serinlettiği terasta saatlerce oturabilirim, ama yine aşağı mahalleye inmem gerek. İftara davetliyim.

İncir ağaçlarının dallarının meyvelerle ağırlaştığı bir bahçenin önünden geçerken bir şey çarpıyor beni, bir ses, bir ışık. İvecen hareketlerin oluşturduğu dalgalanmalar bir serinlik yayıyor etrafa. Genç bir kız bir tepsi dolusu bardakla çıktı evden, onu taşıdığı tabaklarla kolları ağırlaşan bir kadın izledi. Ağaçların örtüsü altında kayboldular. Uzaktan bakıldığında sanırsınız (çizgileri içinde eriten büyük renk lekelerinin varlığıyla) Pissarro desenleri yayıyor bahçe; ev sahibinin istediği bölümlerdir aydınlık içinde olanlar, gölgede ne olup bittiğini hiç bilemeyeceğiz.

Birileri daha dâhil oluyor sofra hazırlığına. Adımlar artık daha hızlı. Ben o görünmeyen alana buyur edilecek misafirler üzerine fikir yürütüyorum. Uzun yoldan mı geliyor, beklenenler… Görünmeyen sofra bunca hazırlığı neresine sığdırıyor… Bah-

çe dışarıdan göründüğünden daha derin olmalı. Orada uzun uzadıya duramam; evin kapısıyla bahçenin gölgeli alanı arasındaki koşuşturmaca hızlanıyor. Komşu teraslarda, balkonlarda, pencere önlerinde insanlar, aynı duruşla ufka yönelmişler. Çörek otu ve susam kokusunu izliyor ayak sesleri. Ezanı bekleyen insanları aynı duruşta bütünlüyor mahalle. Hava biraz daha gölgelenirken hoş bir esinti yalayıp geçiyor sokak aralarını

Mahalle ve Kızkardeş

Çığlığın beni nerede karşıladığını tam olarak hatırlamıyorum. Matkap seslerine karışan köpek havlamaları, çocuk çığlıkları, seyyar satıcı sesleri, ikide bir benden tül ya da kadife perde isteyen yeni fıtık ameliyatı geçirmiş kapıcı kadının hayat pahalılığına ilişkin yakınmaları, kapı önlerinde oturan genç kızlarla kadınların konuşmalarından yükselen hoşbeşli cümleler, mahallenin eski yapısından koparılan yaşlı bedeninden yükseliyor gibi geliyordu bana. Bir kopma/koparılma yaşanırken çığlıklar da yükselmez mi… Demek ki Ramazan günlerinde bu mahalleye taşınırken bir yanılsamaya bırakmışım kendimi. Fakat büyü biraz da Erikli suyunun satıldığı yegâne bakkaldan sabah saatlerinde yükselen Kur'an sesiyle etkisini korumaya devam etti. Bakkal sahipleri Safranbolulu, ikisi de yaşlı, ufak tefek, hareketli, boncuk mavisi gözlü bir karı koca. Sabah kahvaltılarını bakkal tezgâhının arkasına serilmiş bir gazete üzerinde yaptıklarını görüyorum. Paylaştıkları zorunluluğa dayanmayan, sevimli ayrıntılar sunan sahneleri izlemek hoşuma gidiyor, gelirken geçerken bir bahaneyle bakkala uğruyorum.

Şimdi yine aynı bakkala doğru gidiyorum, yolumu uzatma pahasına. Minübüsten ilk göbekte (ya da trafik adasında) indim. Giriş katında oto bakım servisinden baklava börek imalatçısına bir yığın dükkânın bulunduğu merkez camisini geçip havlaması durmak bilmeyen köpeğin kapalı tutulduğu barakaya ulaştım. Orada bir an durup soluklandım. Bahçesindeki iftar sofrası hazırlığı hiç bitmeyecekmiş gibi görünen ev var az ileride; "İftar Üzeri Mahalle" başlıklı yazımda sözünü etmiştim. Şim-

di baktım, üç beş basamakla çıkılan sahanlığın hemen yanında terası, evin kapısını örten koca bir pano: En büyük burgere hazır mısınız? Bu yazı oraya ne zaman asıldı, bildiğim yok. Orada olduğunu görmememi sağlayan bir perde olmalıydı arada ya da sarmaşıklar. Nasıldı, ne oldu, düşünerek köşeyi döndüm. Çığlık da beni tam köşede yakaladı.

Kadın canhıraş sesler çıkartarak yerden yere atıyordu kendini, bir taraftan yanındaki kızgın adamın tekmelerinden, tokatlarından kurtulmaya çalışırken. Birileri araya girmeye çalışıyor, ama nafile. Hatta fanilalı bir adam koşup geliyor karşıdan bir yerden, kadını bir de o tartaklıyor. Allah belanızı versin ikinizin de, diye bağırıyor kadın. Bıktım usandım canımdan, ölüp de kurtulayım. Dayağa ilk başlayan adam sert bir tokat atıyor kadına cevap yerine ve geçip gidiyor. Apartman kapısından birileri çıkıyor, dayak yiyen kadını içeri çekiyorlar zorla. O bağırmaya devam ediyor: Bıktım usandım canımdan, geçip gideceğim.

İnsanı canından bu denli bezdiren, dayağın da kaynağı olacak şekilde direncini koruyan sıradışı bir sebep olmalı. Bakkala girdim. Yaşlı çift yok, gelinleri duruyor tezgâhta.

Niye dövüyorlardı kadını, kimdi o adamlar, diye sordum. Her şey saflıktan ileri geliyor, dedi. Kadın saf. Ağabeyisi döver ikide bir, kocası da sahip çıkmaz. Niye? Bence ağabey haklı. Topraktan daire sahibi oldular. O daha kızlığında alışıktı, kapı önünde laflamaya. Apartmana geçtiler, ona da düştü bir daire. Hanımlığını bilmedi. Oturuyor apartman merdivenlerine onunla bununla, çekirdek çitleyerek laflıyor. Abisi de kızıyor, oturma orada, yakışmaz bize, diye. Vazgeçmiyor. Biraz saf. Kocası da ondan saf. Kadını evliyken bile izleyen ağabeyin hışmı, topraktan, zeminden hak edilen daire paylarıyla ilgili, bakkalın gelinine göre. "Saf Koca" da daire paylarını idare eden ağabeyin güdümünde. Kapı önü muhabbetleri öylesine tatlı geliyor ki kocası kadar "saf" hatta "şaşkın" olduğu düşünülen kadına, tekme tokat yeme pahasına sürdürüyor merdiven basamaklarındaki hoşbeşi. Kentsel dönüşüm projelerinin gerçekleşmesini güç-

lendiren sebeplerden biri olmalı, bu kapı önü toplanmaları. Bahçeli evin ardından balkon sefaları yetmiyor genç kadına, akranlarıyla merdiven basamaklarında buluşuyor.

Ağabeyin hışmı, geleneksel aileyi bütünlük içinde tutan (ve zamanla ailenin yaşlı kadınlarına intikal edebilen) baba otoritesinin süren temsili.

Yenilerde okuduğum bir yazıda, Cumhuriyet ideolojisinin baba/devlet anlayışının yerine yeni, özgül ve modern sayılan ağabey/devleti yerleştirdiği tezi işleniyordu. Gülsüm Ekinci'nin "baris_ icin_vicdani_red" isimli internet grubuna gönderdiği Esra Gedik'e ait "Kadınlık ve Vicdani Red Üzerine Notlar" başlıklı yazısında da irdelenen bir konuydu bu: Cumhuriyet'ten sonra devletin "İslâmi" sayılan ataerkil karakterinin yerini Batılı ataerkillik almış, baba otoritesi ise bu durumda yerini ağabey otoritesine terk etmiştir. Modern dünyaya geçiş sırasında yapılan toplumsal sözleşmenin, aslında kardeşler arası (erkek kardeşler) bir ortaklık olduğu kanısına dayandırılır bu tez. Baba eski düzenin belli başlı özelliklerini temsil etmektedir: Hiyerarşi, değişmezlik ve mutlak hâkimiyet. Babanın iktidarının ortadan kaldırılmasından sonra kurulan yeni ortaklık ise cinsiyet farklılığının kodlanmış anlamlarının bulanıklaştığı yeni bir dünya "tahayyülünü" kapsaması nedeniyle de otoriteleri dolayımlı olan ağabeylerle ilgili görülür.

"Sonuç olarak önceden sadece babanın erişimine izin olan mülkiyet, toprak ve kadın artık kardeşler arası eşit erişime izin vermektedir. Yani artık kadını tanımlamak ve üzerinde iktidar kurma hakkı yeni modern erkeklerindir" diye yazıyor Gedik.

Ağabey otoritesi veya dayağını yeni bir fenomene dönüştüren, kazandığı yeni hayat tarzına ilişkin telakki olmalı. O şiddetin kaynağını ve sebebini dinsel sebeplere dayandırmak kimseye yetmiyor artık; gardrop Batıcıları dışında. Kentsel dönüşüm projesinin bir inşa faaliyeti halinde kendini hissettirdiği mahallede yükselen çığlığın görünür sebebi, eski hayat tarzını korumakta direnen kadına ağabeyin attığı dayağın yol açtığı acıyı bütünleyen çaresizlik hissi. Gidecek hiçbir yer kalmadı, par-

sel parsel bölündü mahalle. Ağabey kendince haklı, mahalle halkının yaygın kanısı bu: Artık o eski bahçeli evde yaşamadığını kabullenmeli kızkardeş.

Ağabey kızkardeşine başka bir dille, beni mahallenin iftarın orucun dokularını derinlere uzanmayan kötülük lekelerinden arındırdığına inandıran diliyle niye seslenmiyor? Şiddetin dilinin cevapsızlığı niye kimseye hiçbir şey öğretmiyor, binlerce yıldan bu yana…

Yeni, daha kentli ve modern sayılan hayat tarzına direnen kadın, komşularınca "saf" ve "şaşkın" olarak nitelendiriliyor. Toprak zemine tutunmakta direten kadının çığlığıyla, mahallenin öteki yüzüne ilişkin büyüden, bir tarihe sahip olmakla ilgili güvenden uzak sahneler arka arkaya geçmeye başladı gözlerimin önünden. Önce önündeki sarmaşıkların kapatamaz olduğu," en büyük burgere hazırlanmaya" çağıran yazı vardı. Başka şeyler de eksik değildi aslında. Attığım her adımda bana çarpan ilginç ayrıntılarıyla hikâye olmaya zorlanırken, masa başına geçtiğimde Dünya Bülteni yazısına dönüştü, mahallenin öteki yüzüne geçişin manzaraları. Ara sıra yazmaya devam edeceğim o ayrıntıları, kısmet olursa...

Bir Âlim, Bir Bohçacı ve İdam

1987-88 yıllarında *Tanzimat'tan Günümüze Kılık Kıyafet ve İktidar* isimli kitabım için Beyazıt Kütüphanesi'nde araştırmalar yapmaya başladığımda, bir yerde konu İstiklal Mahkemeleri'ne geldi dayandı ve orada da karşıma dönemsel şiddetin rüzgârının darağacına sürüklediği iki isim çıktı: İskilipli Atıf Efendi ve Şalcı Bacı. Bu iki isim, biri ulemadan ünlü bir kişi, diğeri ise Erzurum çevresinde bohçacılık yaparak hayatını kazanan Şalcı Bacı, arka arkaya çıkartılan devrimlerin kabulü yönünde psikolojik bir ortam hazırlanmasının kurbanı olmuşlardır. Öyle ki âhlarını işitmek hâlâ mümkün, yazılı tarihin sunduğu kısıtlı satırların aralarında.

İlki, bütün ömrünü ilim yoluna adamış ve ölüme de ilmiyle bütünleşen bir sebatla giden 1876 doğumlu bir âlim, ikincisi idamına götüren suçu nasıl işlediğine dair yeterince bilgiye sahip olamadığımız, ekmeğini kapı kapı dolaşarak çarşaf, havlu, yatak örtüsü, puşu, şal satışıyla kazanan bir Anadolu kadını. Bir medeniyetin birikimini taşıyan ilmi hükümsüz kılınmak istenen âlimle, geçimini şal satışına bağlamış kadın, aynı gerekçeyle idam sehpasına çekiliyorlar: Şapka Kanunu'na muhalefeti etkilemek.

Atıf Efendi Şapka Kanunu çıkmadan önce başörtüsü konulu bir risale yazıyor ve bu risale İstanbul Maarif Müdürlüğü'yle Matbuat Umum Müdürlüğü'nün resmi neşir müsadesinin ardından, 1924'te basılılıyor. Şalcı Bacı ise, isminin gösterdiği gibi

bohçası içinde herhalde şal, yani bir tür baş örtüsü de bulunduruyor. Bohçasıyla girdiği evlerde, avlularda şallarını sergilerken Şapka Kanunu hakkında ileri geri laflar etmiş olabilir mi, emin olamıyoruz.

Şalcı Bacı'nın idamını, Nimet Arzık'ın bir kitabında okudum önce. Arzık bu hadiseyi duyduğunda çok etkilendiğini ve "Şalcı Bacı Asılmaya Gidiyordu" başlığını taşıyan bir hikâye yazdığını anlatır. Şapka Kanunu'na muhalefet suçuyla jandarmalar tarafından ite kaka götürülen kadıncağızın hali, yol üzerinde bu duruma tanık olan "donuklaşmış insanların içlerini kabartmıştır".

Giresun havalisindeki Şapka Kanunu'na muhalefet iddiasıyla suçlanan tutukluların yargılanmasının ardından 22 Aralık 1925'te Karadeniz Vapuru'yla İstanbul'a gelen İstiklal Mahkemesi, İskilipli Atıf Efendi ve yanı sıra ulemadan 27 kişiyi (25 Kasım 1925'te çıkartılmış olan) Şapka Kanunu'na karşı gelenler üzerinde etkili oldukları gibi bir gerekçeyle tutukluyor ve yargılamaları başlatıyor. Savcı Necip Ali'nin Şapka Kanunu çıkarılmadan bir yılı aşkın bir süre önce yazdığı "Frenk mukallitliği ve Şapka" isimli risale nedeniyle üç seneden az olmamak üzere hapis ve küreğe koşulmasını talep etmesine karşılık, Atıf Efendi 4 Şubat 1926 tarihinde "şapka kanununa muhalefet' gibi bir suçlamayla idam ediliyor ve Mamak Mezarlığı'ndaki "kimsesizler" bölümüne defnediliyor. 1954'te bu mezarlıktaki kabirler Asri Mezarlık'a taşınırken, onun korkudan kimsenin sahip çıkmadığı kabri bulunduğu yerde kalıyor.

Atıf Efendi'nin mezarı, idamına tanık olan bir zabıt katibinin oğluna vasiyetinin ışığında, yedi yıllık bir araştırmadan sonra yenilerde tespit edilebildi. Adaletin rafa kaldırıldığı mahkemelerin açacağı mezar, ya topludur ya da kayıp.

İstiklal Mahkemesi istatistiklerine göre, Şapka Kanunu'nun yürürlüğe sokulduğu iki buçuk ay içinde tam 57 kişi idam edilmiş, yüzlerce kişi de çeşitli hapis cezalarına çarptırılmışlardır. Darağacı yolunda şaşkınlık içinde, "Kadın şapka giye ki asıla!" diye soran bir bohçacının idamının, kadınlara şapka giyme yo-

lunun hazırlanmasında fayda sağladığından söz edenler olur. Erzurum'da Vali ve Kumandan Paşa biraraya gelmiş, Şapka Kanunu'nun muhayyelelere dehşet salmak suretiyle kabulü için bir kadını asma gibi bir karara varmışlardır. Asılacak kadın, iki metre boyuyla, "izli" yüzüyle, yılan yılan incelmiş örgüleriyle, siyah puşusuyla ve bütün sabır felsefesiyle, Şalcı Bacı'dır. Ağzı laf yapan, bazen "bir kitaplık" laf eden bohçacı kadın, bir ihbarın kurbanı olmuştur.

Şalcı Bacı'nın idamında rol oynayan Kumandan Paşa, Çetin Altan'ın dedesi Tatar Hasan Paşa'dır. Çetin Altan bu konuyu anlatırken, söz konusu kadının tarihimizde siyasal suçtan asılan ilk kadın olduğunun altını çiziyor. Şalcı Bacı'nın sehpaya çıkmadan önce "Ben bir hatun kişiyim. Şapka ile ne derdim ola ki!" dediğini aktaran Altan, "Ben o tarihte doğmamıştım. Çok ama çok sonradan öğrendim bunları. Ve inanın ince sızı gibi tatsız bir burukluk kaldı içimde" diyor.

Yukarıda sözünü ettiğim kitabı hazırladıktan sonra İskilipli Atıf Efendi'ye ve onunla aynı anlam dünyasını paylaşmanın mücadelesini veren başörtülü öğrencilere ithaf etmiştim. Şalcı Bacı hakkında ise bir roman yazmayı umuyordum. Geçen yıllar içinde Şalcı Bacı üzerine araştırmalar yapmayı, bunun için de öncelikle Erzurum'a giderek, idamının gerçekleştiği dönemin tanığı olan insanlarla konuşmayı hep istedim.

Geçtiğimiz günlerde Atıf Efendi'nin kimsesizler mezarlığında unutulmaya terkedilen kabrinin yerinin tespit edildiğini öğrendik. Şalcı Bacı'yı ve aynı şiddet fırtınasının kimsesiz kıldığı kabir sahiplerini aramak için bir fırsat olabilir bu. Tarihimizde siyasi suçtan asılan, hem de çok tuhaf bir suçlamayla, "Şapka Kanunu'na muhalefet suçuyla asılan ilk kadının, Şalcı Bacı'nın mezarı da ola ki bir kuytudan hatırlatır kendini.

Türk Kadının Temsili

Kendinden menkul "Türk sosyetesi"nin, dünya sosyetesine Türkiye'yi tanıtma iddiasına sahip bir mensubu, "bu ülke"yi (yani aynı zamanda Cemil Meriç'in de ülkesi olabilecek kadar geniş bir ülkeyi) dünyaya yanlış tanıttığı için 'türban'ı sevmiyormuş. "Modern kafalı birçok kadınımız var. Onları kullanmalıyız. Ama peşin söyleyeyim türbanlı olanları değil. Ben türbana karşıyım. Türban olayının özgürlük ve demokrasi kavramlarıyla uyuşmadığını ve Türkiye'nin imajını kötü yönde etkilediğini düşünüyorum" diye ifade ediyor görüşlerini. (*Sabah Cumartesi*, 2 Temmuz 2005)

Cumhuriyet tarihi boyunca 'ulusalcı' olarak adlandırılabilecek Türk kadın derneklerinin en önemli etkinlik alanı ve hedefi, Türk kadınının Batı dünyasındaki temsilini başörtüsünden kopartma ülküsü etrafında biçimlenmiştir. Yine de Türk kadını, Batı ya da Doğu ülkelerinde farklı bir şekilde tanınır. Batı ülkelerinde Türk kadını bütün ayırmaya dönük çalışmalara karşılık, sıklıkla İranlı ve Suudi Arabistanlı kadınlarla aynı bağlamda, aynı fotoğraf kareleri içinde değerlendirilir. Bütün aktif verileri unutturacak kadar baskındır ve çekici görünür o fotoğraf karesi işte: Dünyayı kafesli balkonların gerisinden, birer Rossetti tablosundan düşmüş gibi mahmur gözlerle izleyen, aynı zamanda maço Türk erkeğinin aşağılamalarına maruz kalan acınası mahlûklardır Türk kadınları, bu ele alışta...

Doğu ülkelerinde ise Türk kadını, hiç olmazsa son elli yıldan bu yana Türk edebiyatının kahramanları ve sinema yıldızları kanalıyla anlaşılmakta.

Bakü'de yaşadığım yıllarda, Rus Dili ve Edebiyatı bölümünde öğrenci olan komşu kızı Ayten bir gün, "Bizim duyduğumuza göre Türkiye'de Türkan Şoray ağladığında bütün kadınlar ağlar, güldüğünde ise gülerlermiş, doğru mu bu?" diye sormuştu. (Babası ismini, bir Reşat Nuri romanından almış Ayten'in, bunu da eklemeliyim.)

Hüseyin Akın, *Geçmiş Günler Matinesi* (2007) şeklindeki başlığından da anlaşıldığı gibi daha ziyade sinema ve popüler kültür etrafındaki denemelerden oluşan kitabında, *Film Adamları* bölümünde yer alan "Yok Olan Sarayın Yıkılmayan Sultanı: Türkan Şoray" başlıklı denemesinde benzeri bir temsil yeteneğini irdeliyor. Akın'a göre sinemada Türk kadın prototipini yansıtmakta Şoray kadar başarılı olan yoktur. Öyle ki yaşlısı genciyle Şoray ismi bir imgeye dönüşmüş, efsaneleşerek herkesin âşık olduğu bir fotoğraf haline gelmiştir. Bu bakışın erkeklere özgü olmadığının ispatı ise, "Türkan Şoray Kirpiği" ismiyle motifler dokuyan bir anneler kuşağıdır. (sh, 132, 133.)

Şoray'ın Türk kadınını temsili konusunda Akın'ın görüşlerine bütünüyle katıldığımı söyleyemem. Sonuçta her 'star' bir kurgunun ürünüdür. Fakat bu ünlü oyuncunun 80'li yıllara kadar filmlerinde ağırlık kazanmış olan, her şeye rağmen erkeğine sadık kalan anaç ve "yerli" bir güzelliğe sahip kadın tiplemesiyle, geniş kitlelerce benimsendiği de bir gerçeklik.

Azerbaycan halkı Türk televizyonlarını izlemeye başladığında, gençler magazin programlarının gedikli simalarını giyim kuşamları ve hayat tarzlarıyla birer model olarak taklit etmeye çalıştılar. Sonraları Tansu Çiller, Türk kadınının politikada güç kazanmasının temsilcisi olarak tanındı.

Japon arkadaşım Noriko 90'lı yılların başlarında Türkiye'ye geldiğinde, ismine aşina olduğu bir tek Türk kadını vardı: Emel Sayın.

İran'da da devrimden önce Türk kadının temsilcisi Emel Sayın sayılırdı, iki ülke arasında gerçekleşen ortak film yapımlarında başrolde oynadığı için olsa gerek.

İran toplumunun bir kısmı Türk kadınlarını diziler kanalıyla tanır ve tanımlar. Bu ülkede 90'lı yıllarda kimi kesimlerde uydu kanalıyla televizyon ekranlarında izlenen Hülya Avşar ve Sibel Can gibi popüler yıldızlar, Türk kadınının tipik temsilcileri sayıldılar.

Camille Paglia'cı bir yorumla, Anadolu'nun sayısız medeniyete beşik ve mezar olmuş toprakları, anaç görünümlü, *Willendorf Venüsü* heykelciği çağrışımlı idoller üretmeye yatkın sanki.

Bu arada geçen yıllar içinde İran'da Türk kadını modeli görüşü bağlamında bir kuşak değişimi yaşandı. Türk televizyonlarındaki dizileri izleyen İranlılar, bu dizilerin oyuncularını tanımaya çalışıyorlar. Tahranlı gençler mesela *Yaprak Dökümü* dizisinin oyuncularının hakiki kimliklerini merak ediyorlar. Bakü'de olduğu gibi, Reşat Nuri yine karşımıza çıktı, bakınız.

Mütedeyyin kesimler ise Emine Erdoğan ve Hayrünnisa Gül üzerine sorular yöneltiyorlar. Sorularının içeriğinde, 'başörtülü bir kadının Türkiye'de üst düzey makamlarda eş olarak dahi görünebilmesi" konusundaki şaşkınlık tonu, bir hayli belirgin.

Cumhuriyet Kadını Kibri

Bazen bir tartışma platformunda başörtüsüne karşı bir tavır içinde olan yazar ya da akademisyen kadınların eleştirinin ötesine geçen şu tür ifadelerine muhatap oluyorum: "Başınız örtülü olduğu için bizden daha namuslu ve iffetli olduğunuzu mu söylemeye getiriyorsunuz?"

"Hayır elbette" diyorum böyle bir soruya cevap verirken. "Daha namuslu ve iffetli olmayı dilediğimiz için ve her şeyden önce Allah'ın rızasını gözetme endişesiyle örtüyoruz başımızı. Bu bir yol. İçinde bulunduğumuz ruh hali ise "ceht"le açıklanabilir. İnsan hiçbir zaman tamamlanmıyor. Sınavlar da hiçbir zaman sona ermiyor bu yolda. Fakat bir niyete sahibiz. Bu niyeti anlamlı kılan, pratiğe döken bir disiplin, bir perspektif de elbet bulunmalı ki imani bağlamda bir sahicilikten söz edebilelim."

Ama onlar öğretme misyonlarının mutlaklığına ve karşısındakilerin de "kula kul" olmayı benimsedikleri için öğrenme konusunda yeteneksiz olduklarına o kadar inanıyorlar ki... İdeolojilerini benimsemeyen kadın, bir de örtülüyse, kendi başına bir varlıktan yoksun, dahası bir hiçten ibaret olmalıdır. Orası öyle: Başörtülüler Cumhuriyet'in laikçi elitinin tasarladığı "ulusal kadın" modelini benimsememiş kadınlardır. Ancak başörtülü kadınlar aynı zamanda jakoben yöntemlerin şablonlarına sığamayacak kadar zamanlarının farkında olan kadınlardır da.

Cumhuriyet elitinin tasarladığı kurtarıcı misyonu korumayı sürdüren kadınlar sormaya devam ederler: Niçin onlar gibi saçlarımızı rüzgârda dağıtmayı istemeyelim? Neden denize haşemalarla girmeye razı olalım...

Son zamanlarda aldığım, benzeri soruların öne çıktığı iki mesajdan ve bu mesajların sahipleriyle sürdürdüğüm yazışmalardan söz etmek istiyorum.

Bir tür sufi duyarlığına sahip, ayrıca Mevlana konusunda da bir hayli donanımlı görünen Sema Hanım, benim gibi okur-yazar bir kadının örtüler içinde yaşamasına şaştığını ifade ediyor. Ona göre benim başörtülü giyimim, Yaratıcı'nın kadınları ikinci sınıf yarattığına dair bir inancımı gösterdiği içindir ki günah bile sayılabilir.

Sema Hanım ayrıca "erkekler günaha girmesin diye mi örtüneceğiz?" ve "Afganistan'daki gibi burka giysek daha mı namuslu olacağız biz?" şeklindeki bildik sorulara nasıl cevap vereceğimi merak ediyor.

İlahiyat ve felsefe alanında çalışmayı sürdüren Nilgün Hanım ise ateist olarak eleştiriyor başörtüsü konusundaki "inadımı". Biz Nilgün Hanım'la daha önce de bu konularda uzun uzun yazıştık ve bir sonuca ulaşamadık.

Nilgün Hanım, *Taraf*'ta yayınlanan "Türban" ve Roman isimli yazıma atfen, "Kadının aklı kıt diyen, kadına bu başörtüsünü taktıran İslâm yasası zaten. Sanki İslâm kadını erkekle eşit sayıyormuş da YÖK gelmiş bunu önlemiş gibi yazmışsınız" diyor ve bu konudaki uzun mülahazasını, "Gelin siz öncü olun, bırakın şunu artık... Erkeği kadından üstün sayan ayetin yanlışlığını kabul ettikten sonra, örtünme ayeti otomatik olarak devreden çıkar. Aksi takdirde erkeğin üstünlüğünü kabul etmeniz gerekir. Bir ayeti kabul edip diğerini etmezseniz ise, ayetlere çifte standart uygulamış olursunuz" şeklindeki cümlesiyle sürdürüyor.

İki kadının da eleştirisi, bir kibre yaslanan önkabuller üzerinden yükseliyor. Cumhuriyet'in elit kadınlarına özgü ve bir dönemin eğitilmiş kadınlarının çoğunda da müşahade edilebilecek bir "kurtulmuşluk sendromu"nun bahşettiği bir kibir, sözünü ettiğim. Aydınlanmanın dogmaları yıkarken Hristiyan kadın özgürleştirdiğine dair inancın iktibası, bütün iktibaslar için olduğu gibi bağlamlar ve soykütükler ihmal edildiğinden

toplumumuzda açıklayıcı olma, başvurulma konumuna erişemiyor. Ama sosyolojik ve felsefi hatta teolojik şemalar da iktibas edilmedi mi… Öyleyse, yüzyılı bile aşmayan bir zaman öncesine kadar tesettürlü giyimin asli olduğu toplumumuzda bir kadın kendi isteğiyle başını örtemez, bunu yapmış olsa bile komünistlerin ileri sürdüğü "yanlış bilinç"in esiri olduğu ve bir erkeğin bilincinin gölgesinde bulunduğu için işlemiştir bu "hatayı"; demek ki hatalı kişinin, benliğini yapıbozuma uğratacak sertlikte ve kırıcılıkta sorularla ve yaptırımlarla sarsılarak kendine gelmesi sağlanmalıdır!

Nilgün Hanım baş örtme sebebini kişinin hayatının kendine özgü zor süreçlerinde keşfe çalışıyor. Sanki bütün kendini yeniden yapılama süreçleri veya kişiliklerin sosyalleşmesi, hatta bilimsel ya da toplumsal devrimler farklı faktörlerin etkisinden bütünüyle bağımsız gerçekleşiyormuş da, başörtülü Müslüman kadınlar söz konusu olduğunda bu olgu bir yanlış bilinci işaretlermiş gibi.

Kur'an'ı yüzlerce yıldan bu yana herkes belli bir açıdan farklı bir gözle okuyor ve bulunduğu yere, duruma göre, sahip olduğu donanıma, niyete ve amaca göre farklı çıkarımlarda bulunuyor. Konu tesettürse, kadın gibi erkeğin de kılık kıyafetinde belli ölçülere sahip olması gerektiği gibi bakışlarının da örtülü olması gerekiyor. Bu da elbet görme biçimini oluşturan kültürel ve toplumsal yapıyı tartışmaya götürür bizi. Açık ki görmek, kadını parçalanmış bir beden olarak değil de bütünsel olarak, aşkınlaşma yolunda ilerleme yeteneğine haiz bir insan, emaneti üstlenmiş bir kul olarak görmedir burada. Belki kültürümüz erkeğe bu konudaki sorumluluklarını hatırlatma konusunda kusurlu. Bu durumda bütün mesuliyet kadının korunma çabasına bırakılıyor ya…

Mustafa İslâmoğlu bir yazısında erkeğin kadına bir derece üstün tutulduğu ayetin (2/228) boşanma sorumlulukları bağlamında bir içerik kazandığını hatırlatır. Sorumluluk alan her zaman bir derece daha üstündür. Boşanmanın ardından çocuklarıyla ilgili sorumluluk almak istemeyen bir erkeğin ayrıldığı

karısından daha üstün olduğunu savunmasının bir değeri yoktur.

Ve ayrıca, Fransız etnolog Germaine Tillion'un analizlerinde ortaya koyduğu gibi, acaba geri bıraktıran örtü müdür, yoksa İslâm'ın kadın hakları alanındaki devrimini görmezden gelmeyi yeğlemiş olan feodal (sistemsel, yapısal) çıkarlar mıdır…

Cumhuriyet'in kurtarıcılık misyonunu bahşettiği kadınlar, bir türlü tamama erdirilemeyen "kurtarma" faaliyetlerinin zeminine saplanıp kaldıkları için de bir değeri ve olguyu toplumun yeniden üretmesindeki başarıyı ayırtetmekte üşengeç davranırlar. Görmek ve bilmek istemezler: Sözde modern ve laik bir eğitim sisteminin sıralarından geçmiş başörtülü öğrenciler anneannelerine benzemeyen, ancak anneannelerinin yaşantılarını gözardı da etmeyen kızlardır. Bir askeri darbenin ertesinde bütün muhalif hareketler susturulurken, toplum işkence ve idamlarla sessizleşmeye zorlanırken başörtülü öğrenciler toplumu sınıflara ayıran, ayrımcılığı kışkırtan tüzük ve genelgeleri sorgulamayı sürdürdüler. Bu anlamda başörtüsü ne erkek egemenliğinin bir talebiydi, ne de bir ezilme biçimiydi.

Hz. Muhammed (sav)'e vahiy indiğinde hür kadınları işaretleyen tesettür, son birkaç yüz yıl içinde gerçekleşen bir imaj çarpıtmasının ardından kaynaklara dönülerek öğreniliyor ve üstleniliyor. Yeni bir dille yorumlanan kaynaklar gibi, başörtülü kadınların güncel hayatın içindeki etkin ifadeleri de kuruluş paradigmasının ilerisinde bir vadiyi gösteriyor. Dolayısıyla Cumhuriyet'in başlangıç yıllarına özgü jakobenliğin zeminine saplanıp kalmış kadınlar, ancak gönüllü olmakla, rızayla mümkün bir hayat tarzını, bir diyalog için gerekli kavrayışı sağlayacak ölçüde tanımayı başaramıyor.

Siyah Çarşaf "Beyaz" Öfke

Sanki son zamanlarda çarşaflı kadınlara yönelik ayrımcı tutumlarda bir artış var Türkiye'de. Mahkemelerden kovuluyor, hastanelerde görmezden geliniyorlar. Çapa Tıp Fakültesi'nin acil servisinde ambulans şoförü, çarşaflı hasta yakınını ve başörtülü kızını taşıdığı için azarlanıyor. Hasta yüksek ateşli haliyle altı buçuk saat bekletiliyor acil serviste. Annesi çarşaf giydiği için savsaklanan Aynur Tezcan'ın (30) beyin ölümü gerçekleşiyor nihayet.

Siyah çarşafın ima ettiği "garibanlık", onları görünüşte Batıcı ve çağdaş zihinler açısından kolay bir hedef tahtasına çeviriyor. Ama hepsi bu değil. Bir garibanlıktan önce, siyah çarşafta okunan, çağdaş hayat tarzı fotoğrafları içine yerleşme konusundaki anlaşılmaz tavır, çağdaş hayat militanlarının asabını bozuyor.

Üstelik son yıllarda giyim tarzları nedeniyle arada kalıyor tesettürlü kadınlar… Ne içerideler ne dışarıda; ne iktidardalar, ne de muhalefette sayılıyorlar. Hükümete kızan öfkesini hükümetin zihniyetiyle ilişkilendirdiği sembollere ve yapılara yönlendiriyor çünkü.

Yazımın başlığı Fanon'un ünlü kitabından mülhem. Fanon ayrıca *Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anatomisi*'nde de anlatır, Avrupalının askeriyle, aydınıyla Cezayirli kadının çarşafını çıkarmaya dönük hevesini...

Siyah çarşafı çıkartma arzusu vahşi bir keşif güdüsüyle bütünleşmiştir, oryantalist gezginde. Kendi ülkesinin yenik genç-

lerinden olan Richard Burton, Doğu'ya giderken büyük zaferlerin hayalini kuruyordur.

Gün gelir oryantalist gezginin cümlelerini Türkiye'de çağdaş hayat militanları dillendirmeye başlar. Siyah çarşafı açma başarısını gösteren, Türkiye'nin çağdaş uygarlığa katılmasını sağlayacak bir kahraman olacaktır sanki.

İzmir milletvekili CHP'li Canan Arıtman, çarşaflı kadınların giyim kuşam tarzını bir yandan bu kadınları anlayış ufkundan içeri buyur ediyor görünürken, aynı zamanda eşiğin öte tarafında tutmanın sebeplerini sahiplenmeye devam ettiği bir yaklaşımla, şu şekilde değerlendiriyor: "...bir törende önüme rozet taktırmak için çarşaflı bir kadın gelseydi onu refüze edemezdim, incitemezdim, dışlayamazdım. Ben üzüntüden kahrolurdum ama o kadını asla üzmezdim. Zaten bizim mücadelemiz çağdışı kıyafetleri giymek zorunda bırakılmış kadınlarla değil kadınlar üzerinden siyaset yapan, onları baskılayan, kapatan, ikincilleştiren, çağdışı kafaya sahip erkeklerle."

Sanki hemcinsi konusunda içi yanıyor Arıtman'ın, ama aslında bu ifadeler çarşaflı kadınları iki kat aşağılayan bir anlama sahip. Çarşaflı kadınlar, erkekler tarafından örtünmeye zorlanmış zavallı iradesiz varlıklardır Arıtman'a göre. Erkekler ne istiyorlarsa öyle yaşarlar; bir robot misali, kocaları ya da babaları açıl derlerse açılır, kapan derlerse kapanırlar.

Peki, bu kadınların kocalarının zoruyla kapandığına nasıl emin olabiliyor Arıtman... Tanıdığım birçok kadın, erkek yakınlarının arzusu hilafına benimsemişlerdi çarşafı. Kocası çarşaf giymesini istemediği için boşanmaya kadar giden kadınlar gördüm.

Siyah çarşafa kötülüklerini gönderen zihinlerde, bilinmezliğin duyurduğu bir reddiye vardır. Siyahlar içindeki bir rahibe karşısında duyulmayan türde şartlı bir bakıştır söz konusu olan. O kadın nasıl oluyor da kendisi gibi yaşamak istemiyor... Bir izahının yapılamadığı yerde sorun haline getirilenin sahici varlığı yadsınır. Ama çarşaflı kadın hastaneye geliyor, mahkemeye işi düşüyor; görmemek, o yokmuş gibi davranmak mümkün

olur mu? Olur işte... Kendisi bile değil, annesi çağdaş hayat fotoğrafına yakıştırılamadığı için, bir genç kız ölüme gönderilir.

Öyle bir çağdaş hayat imanı ki bu, kurallarına uymayana haşarat muamelesi yapıyor.

İktidarın Gözleri

Jane Austen'in başyapıtı *Gurur ve Önyargı*, orta sınıftan entelektüel kadınların, kendilerini hayat ufuklarını değişmez bir konumda sabitleyen sınıfsal yapıların mantığıyla uyum içinde bulunmaya çağıran İngiliz aristokrasisinin kurallarıyla açık-örtük çatışmalarını yansıtır. Oluşmuş bakış açılarının donukluğu başka türlü bakma ve görmeyi imkânsız hale getirecek kadar kökleşmiştir aristokraside.

Romanın taşralı kahramanı Elizabeth Bennett'in kişiliğinde somutlaşan gelişmeye açık cevval zihin ise, taşrada okurluk ve tefekkürle mayalanarak merkezi etkilemeye hazırlanan bir dalganın haberini verir.

Öte tarafta ise Elizabeth'in âşık olduğu Darcy mizacı etrafında tasvir edilen aristokrasi mensupları, sorgulanması toplumsal zelzelelere yol açacakmış gibi gelen kurallara boğulmuş, bu nedenle de –Darcy özelinde az çok bir özeleştiri niyetine sahip olsa da- önyargılarını aşma konusunda ne hevesli ne de bunun için konforunu bozmaya hazır görünür.

Austen'in romanının başlığını Türkiye toplumsallığının yapılarına tercüme ettiğimizde, "kibir ve önyargı" başlığını kullanmak daha uygun düşebilir.

Oturdukça taşlaşan bir sınıfın gururu, yapıntı sınıfsal iddialarda kof bir kibir halinde belirir. Bu kibri ayakta tutan da devletle özdeş düşünmek, James C. Scott'un kitabına uygun bulduğu addaki ifadeyle de *Devlet Gibi Görmek*'tir. (Versus; 2008)

Yüksek modernizmin ve iktidarın gözlerinden söz ediyor

Scott, insanlık durumunu geliştirmeye yönelik ve fakat insanı gözardı eden projelerin nasıl başarısız olduğunu irdelediği kitabında. Planlanmış olan her şey en mükemmel sonucuna ulaşarak tamamlanmıştır çoktan; pek çok yapıyı olduğu gibi görsel estetiği de statikleştiren bir yargıdır bu. Sosyalistken dahi, halkın değerli bir varlığı olduğunu hesaba katmayan projeler öne süren seçkinlerin doğru yaşanacak bir hayat üzerine önyargıları ise, "her şeyin gelenek ya da ütopya tarafından çoktan çözümlendiğine dair" inancın kibrinden beslenir. Elbette zehirli bir beslenmedir bu.

"İlerici" gençlerimizin, kendi yorumlarıyla örtüşmeyen açıklamaları nedeniyle Nabi Yağcı ve Roni Margulies'e yönelen saldırıları, bu topraklarda tıpkı sağ ve sol kavramları için olduğu gibi ilericilik-gericilik kavramlarının da ne kadar doğasına aykırı bir şekilde dolaşımda bulunduğu gerçeğini bir kez daha doğruluyor. Yaratıcı muhayyileye bakar mısınız... Yağcı'ya tuvalet kâğıdı fırlatıyorlar. O Yağcı ki konuşmacının yumurta atılarak protesto edilmesi gibi alışkanlıkları,"sol" iddialı akımların halka bir türlü ulaşamamasının sebeplerinden biri olarak yorumluyordu.

Kibrin beslediği önyargıları saymaya kalktığınızda, arka arkaya sayısız örnek sıralayabilirsiniz. Farklı dinden iki gencin evliliğinin kanlı bir cinayetle sonuçlandığı hadiseyi ele alalım. Pozitivist aydınlarımız kan dökülmesine yol açan benzeri vakaları Müslüman hassasiyetine yormaya çok alışkındırlar. Bu nedenle haber bültenlerinin dahi dili tutuklaştı, olayın arka planı anlatılırken. Tıpkı "kuzen evliliği" üzerinden güvenceye alınmak istenen aile yapısının da sadece Müslüman toplumlara özgü sanılmasında olduğu gibi, bir açıklama sıkıntısı yaşandı.

Kibrin yol açtığı bir körleşmedir ki Türkiye toplumsallığını ezberle malul bir okumayla anlamaya zorluyor, laisist kesimleri; devlet gibi görmeye devam ediyorlarken. Bir dağılma döneminde ele geçirilen iktidarın söylemleri, zamanın akışı içinde hareketlenirken kabuğuna sığmamaya başlayan toplumun bütün sorunlarını açıklamaya ve çözümlemeye güç yetirebilirmiş gibi...

Öte tarafta ulusçuluk, mezhepçilik, mütedeyyin kesimlerin talepleri, aidiyet ve kimlik etrafındaki taşlaşmış görüşler tartışmaya açılırken, ortalıkta elden düşme bir kibrin maskeleri dolaşıyor. Bini bir para, hâlâ iktidarın gözlerini hissettiren maskeler bunlar. Mesela deniyor ki ilkokul çağındaki çocuğun nasıl giyineceğine ailesi değil, "Devlet Baba" karar vermeli!

Mücadele sebeplerini yeniden anlamayı mümkün kılan hesaplaşma ve söyleşilerin (ve elbette bir de tevazuun) yokluğunda kitlelere iktidarın gözleriyle bakmak daha da olağan hale geliyor olmalı.

Elizabeth ile Darcy'nin masalsı aşklarının bütün engellerin üstesinden geldiği yerde gurur bulunması gereken sınırlara çekilirken, dağılan önyargılar yerini karşılıklı öğrenmeye hazırlanan söyleşilere bırakıyordu.

Kibir ise öyle kolaylıkla izin vermiyor yüz yüze söyleşilere ve işgal ettiği benliği birikmiş önyargıların alanında, içeriği boşalmış sloganları tekrarlayarak avunmaya götürüyor.

Parçalanmış Bedenler

Kimi dinî iddialı ve fakat esasında kör inançlardan derilmiş yorumlara göre kadın, erkeği kışkırtmaya yatkın özüyle, "etekli şeytan" olarak tarif edilebilir. Kadın, "yaradılıştan" cinsel fitne-fesat kaynağı sayılır. Bu nedenle de tesettür sadece kadınları ilgilendiriyormuş gibi algılanır. Erkeğin bakışını haramdan koruması gerektiği şeklindeki ayet-i kerimeden pek söz edilmez.

Kadın-erkek ilişkileri bağlamında kullanılan "nâ-mahremlik" kavramı ise, algılandığından çok daha geniş bir açılıma sahiptir. Her iki cins açısından da, duyum kirlenmesine yol açacak görme biçimlerini kasteden koruyucu ve eleştirel bir içeriği vardır.

Esasında erkekler, bazen de dindar erkekler varlığı yarım yamalak, derme çatma kavranılan bir kadın algısıyla yetişiyorlar. Kadını arkadaş, eş olarak değil de kuşku duyulacak tıynette tâbiler olarak tanıyorlar. Kadını bir insan olarak değil, karşı bedenin parçaları halinde algılıyorlar. Bu bakış açısında kadın erkek söylemlerince parçalara ayrılmış ve dönemimizde reklamlar tarafından tepile tepile kullanılan sakatlanmış bir beden. Ruhu olmadığı söylenirdi. Aklı da yok. Kolayca baştan çıkabilir. Kolayca yitirebilir namusunu ki namusun sembolü de olabilmelidir ayrıca.

Reklam programlarında ve panolarda bedenlerinin parçalarıyla kısım kısım görünerek büyük meblâğlarda paralar kazanan kadınlar, kadın bedenini parça parça görme temayülü-

nün hem gerekçesi oluyor, hem de işte bu bakışın korunması nedeniyle o reklamlarda, panolarda yer buluyorlar.

Hüseyin Üzmez hadisesi günlerce pek çok açıdan kurcalandı medyada. Fakat, toplumumuzda mevcut olan ve modern araçlarla çoğaltılan kadın bedenini parçalı olarak gören zihniyet üzerinde pek az duruldu. Bir kadını dolaşımda bulunan, etkili olan söylemler ve tanımlarla, bedeni –henüz genç olan bedeni- yoluyla kendini güvenceye almaya yönlendiren mekân izma, kişisel olanı çok aşan, sektörel (estetize edilmiş) donanımlarla etkilemekte toplumu. Göğüsleri ya da bacakları açık bir kadın bir arabanın önünde durarak onun satış değerini yükselten bir figür oluşturuyor. Fakat bu sofistike yollarla kadın cinsini bedensel açıdan sakatlamaya devam eden istismar biçimleri üzerine çok fazla tartışıldığı söylenemez ülkemizde. Bu bağlamda söylenilen her söz, her ifade, gericilikle, dincilikle, kadını kafes arkasına kapatma eğilimiyle suçlanarak geri çevriliyor.

Öte taraftan, mustazaf kadınlar söz konusu olduğunda, siyasal simge olarak görülemeyecek bir niyetle örtüldüğü apaçık olan başörtüsü de bir yere kadar saklıyor, sakatlanmış, parçalanmakta olan bedenleri. Maddi ve manevi olarak zayıf, akli melekeleri gelişmemiş kadınların erkeklerle ilişkilerinde sergiledikleri haysiyetten yoksun sayılabilecek bağımlılık örnekleri, kadın cinsini bir bütün olarak değil de parçalı bir beden halinde gören erkek kısmını ayakta tutan güçler sanki. Bu günlerde Üzmez kişiliğinde tartışılan böyle bir profili, bir erkeğe dayanmak, bir bakıma onu istismar etmek suretiyle geçinmenin kolay yolunu bulduğunu sanan kadınlar ayakta tutuyor. Kendi ayakları üzerine sapasağlam basacak şekilde yetiştirilmeyen, bu amaç yolunda alın teri dökmenin gereklerine de inancını yitirmiş (ve böylelikle güçsüzleşmiş) bir kadın, bütün geleceğini dişiliğini kullanarak, entrikalara başvurarak bir erkek tarafından geçindirilmenin şartlarını korumaya bağlıyor.

Bir kısır döngü karşısında bulunduğumuz açık. Prof. Hüseyin Hatemi'nin *İlâhî Hikmette Kadın* isimli eserinde yer alan ifadesiyle, bir insana kırk gün deli dersen, nihayet deli olduğuna ina-

nacaktır. Mustazaf bir kadın da etekli şeytan ve kaşık düşmanı olduğunu öğrenerek yetişmişse, erkeklerle ilişkisini bu bilgileri üzerinden kuracaktır. Cinsel kimliğine, bedenine bu şekilde yaklaşan bir kadının yetiştirdiği erkek de akrabaları dışındaki kadınları parçalanmış bedenler olarak görmeyi öğrenecektir.

Saçları Magnesinden Taşan Kız

Bir taşra şehrinden Tahran'a gitmek isteyen lise çağındaki genç kız ailesi fertleriyle havaalanında kadınlara ayrılan kontrol bölümünden geçmeye hazırlanıyor. Saçları İran'da çok rastlandığı üzere, magne diye bilinen forma tarzında başörtüsünden taşmış. Havaalanındaki kadın görevlilerden biri kızı hemen durduruyor ve doldurması için bir form uzatıyor önüne. Kız öfkesini yansıtan yüz hareketleriyle formu dolduruyor. Bundan sonra acaba saçlarını başörtüsünden taşırmayacak mı? Muhtemelen taşırmaya devam ederken dini alandaki farklı sorumluluklarını da askıya almayı yeğleyecek.

Diğer memur kadın duruma müdahale ediyor ve öğrenciyi form doldurma cezasından kurtarıyor. Ola ki onun da lise çağında bir kızı var, bu yaşlardaki kız çocuklarının psikolojilerini biliyor. Belki küçük memur ruhundan öte geçen bir kavrayışla yaklaşıyor pasaportlarını kontrol ettiği insanlara.

İran'da din adına, Türkiye'de ise laiklik ve çağdaş uygarlık hedefleri adına kadınlar başörtülü olma/olmama kontrolleriyle birlikte sürdürüyorlar hayatlarını. İki farklı yaptırımın kadınlar üzerindeki etkileri de farklı özellikler gösteriyor elbet. Fakat iki farklı kadın kesimi de bir iktidar alanının varlıkları-bedenleri üzerindeki kontrolü noktasında öfkeden şaşkınlığa varan bir yığın duyguyla bocalamaya devam ediyorlar. Üniversite seçme sınavına girerken başörtüsü yerine peruk takmaya bile tenezzül eden öğrenciye, böylesine zevahiri kurtarmaya dönük bir çözümü dahi çok görmenin mantığını nasıl açıklamalı... İlkokul çağındaki öğrenciyi başörtüsü nedeniyle sürgüne

göndermenin o öğrenciyi hangi açılardan eğiteceği ve geliştireceği sanılıyor peki? Aslolan ne öğrencidir ne de çağdaşlık hedefi; aslolan giderek gücünü yitiren bir iktidar alanı üzerinden seslenme konumunu korumaktır.

Başörtülü öğrencilerin sınav salonlarından geri çevrildiği günlerde sevgili Nevin Meriç bir belge gönderdi internetle: Osmanlı İmparatorluğu döneminde devletin yayınladığı kılık kıyafet fermanlarından biri. Yıllar önce *Kılık Kıyafet ve İktidar* isimli kitabım için araştırmalar yaparken, benzeri birçok yönetmelikle karşılaşmıştım. Cumhuriyet kurulduktan sonra da devletin, tebaanın ve özellikle kadınların kılık kıyafetine karışma alışkanlığından vazgeçmeye hiç niyeti olmadığını görüyoruz.

Nevin'in ilettiği 1835 tarihli fermanın sonundaki paragraf, Üsküdar ve Boğaziçi çevresinde gezmeye çıkan kadınların yaşmak ve "büyük baş"larındaki problemlere işaret etmeyi amaçlıyor.

Yüz yıl öncesine kadar hükümetler kadınların (genel olarak kamunun) kılık kıyafetini bildirilerle düzenlerken, dini veya milli sembolleri öne çıkarmanın değerinin de altını çiziyordu. Osmanlı'nın kılık kıyafeti düzenlemeye dönük fermanlarını Cumhuriyet, aynı üslupla fakat içeriğini değiştirerek devraldı. Günümüzde dini ve milli sembollerin öne çıkmaması yönündeki eğilim, laikçi bir yaklaşımın ifadesi oluyor. Laik bir kafa yapısına sahip olmayan kadının söz söyleme yollarını iptala kalkan bir despotizm, gözden düşmüş, köhnemiş Aydınlanmacı tezlerle meşrulaştırılmak isteniyor.

Kanun zoruyla başını örten kadın da daha dindar ve takvalı bir kişiliğe sahip olmuyor. Fakat bu kanunu savunanlar da toplumsal sahnenin (ve kamusal alanın) ahlâki açıdan düzgün bir fotoğraf sunduğu kabulünün altını çiziyorlar. Böylelikle arzulanan toplumsal sahne, dini açıdan kişisel gelişme ve aşkınlaşma çabalarının ketlenmesi pahasına kurgulanıyor.

Tahran'da bir cuma imamı, dünyada sürüp giden depremlerin sebebinin kadınların tesettüre riayet etmemesi olduğunu söylemişti vaazı sırasında. Sakarya depremi sırasında Türkiye'de

de gündeme gelmişti benzeri bir yorum. Gençler aralarında konuşurken on yıl kadar önce İran'ın geleneksel özelliklerini koruyan şehirlerinden, dolayısıyla kadınlarının da büyük ölçüde geleneksel giyim tarzlarını sürdürdüğü bir yapıya sahip olan Bem'de gerçekleşen büyük depremi hatırlatıyorlar. Saygın bir molla olan Muhsin Duagu, deprem ve kadınların tesettürü üzerine kurulan bu bağlantıyı "Tabii vakalarla ilgili yersiz ve mesnetsiz tahlillerle akidelere darbe vuruluyor" diyerek, eleştirdi. (Afitap; 2 Mayıs 2010) Bunu takiben Tahran Üniversitesi'nde bir grup öğrencinin rektörlüğe kötü tesettürle mücadele edilmesi yönünde verdiği dilekçe yer aldı medyada. Dilekçede kötü tesettürlüler yüzünden üniversitede eğitim atmosferinin yozlaştığını ileri sürüyordu öğrenciler.

Yaz yaklaşırken her sene olduğu gibi kötü tesettürlü kadınlar konuşuluyor Tahran'da. İşin ilginç yanı, bu konuda şikâyetçi olan kesimlerle söyleşmeye oturduğunuzda, bu işlerin tesettür devriyeleriyle gerçekleşmeyeceği konusunda hemfikir oluyorsunuz. İyi de ne yapalım, sorusu sürülüyor ileriye sonra. Bırakalım da ortalık Şah zamanındaki gibi mi olsun!

Oysa devrim gerçekleştirmiş, kendi varlığında bir değişim talep etmiş, dolayısıyla güven duyulması gereken bir halktır, söz konusu olan.

Yüz-yüz elli yıl kadar önce devletin yayınladığı kıyafet fermanlarının belli bir etkisi mevcuttu toplum üzerinde. Günümüz insanı devletin kılık kıyafetini biçimlendirme iradesine tabi olmayı o kadar da kolay kabul etmiyor. Başörtülü öğrenci kızlar kendi kamusallıklarını kurmaya yoğunlaştırıyorlar zihinlerini. Başörtülü olarak kendilerini geliştirmelerine izin verecek mekânların arayışına düşüyorlar.

Gönülsüz bir tesettür içindeki İranlı kadınlar, sokağa çıkarken yüzlerini işlemeye yoğunlaştırıyorlar bütün dikkatlerini. Eskisi kadar olmasa da pardösüler genellikle siyah. Buna karşılık yüzler canlı ve renkli. Estetik ameliyatların ucuzluğu, başta burun olmak üzere yüz ve vücutta değişiklikler yapma hevesini güçlendiriyor, sıradanlaştırıyor. Kaşların, kirpiklerin, dudakların

“nano” değişme imkânlarına yoğunlaşıyor saçları magnesinden taşan kız. Bir geleneğin hazır cevaplarının sunduğu açıklamalarla yetinemez olmuş gençleri kılık kıyafet yönetmelikleriyle hidayete çağıramıyorsunuz artık; başka türlü bir dil, bireyin zihnini ve yüreğini hesaba katan bir anlayış ve açıklamalar gerek, olumlu sonuçlar getirmesini arzuladığınız bir tebliğ söylemi için.

Gelecek Bazen Kısa Sürüyor

I- Adı üzerinde: Savunma. İnsan kendini doğru bir şekilde savunmayı en rahat ettiği dilde gerçekleştirir; gerekirse de tercümanlar girer devreye. Diyarbakır'daki KCK davalarında yaşanan Kürtçe savunma krizinden söz ediyorum. Kürtçe bilinmeyen bir dilmiş. Bu yargının Kürt gençlerini, çocuklarını nasıl etkilediği sorusu dün olduğu gibi bugün de önemsenmiyor.

Nereye, nasıl bir geleceğe uzanabilir çocukluk çağının örselenmelerine takılmış benlik, öylesine ağır bir yükle…

II- Gelecek bazen çok uzun sürebilir, saniyeler ağırlaşır çünkü, taşlaşır, donakalır bir sebeple, bana kalırsa en çok da "kul hakkı" yüzünden. Althusser bir vicdan azabıyla hayatını sürdürebilmek için kaleme kağıda sarılarak geleceğin müphem akışına felsefi bir yorum kazandırmayı denemişti; "Gelecek Uzun Sürer" diyerek. Öyle kendisiyle hesaplaşırken, türlü ideolojik/kuramsal çatışmaların yanında karısını katletmesine götüren cinnet hallerini de örtbas etmeye çalıştığı söylenemez, yapısalcı Marksist düşünürün.

Söz konusu olan utanç sahneleriyse, bu sahnelerin gerçekleşmesinde payı olanlar için her örnekte o kadar da uzun sürmeyebiliyor gelecek. Ahmet Kaya'yı vatanından, sevdiklerinden ayrılmaya zorlayan gazetecilerin, onu hedefe yerleştiren kelimeleriyle hesaplaşmak zorunda kalması için öyle uzun bir zaman geçmesi gerekmedi. Kaya'yı hainlikle suçlayan naylon sanatçılar, gazete yöneticileri şimdi sözlerini nasıl tevil edecek-

lerini bilemiyorlar. Kaya'yı sürgüne zorlayan ödül gecesiyle ilgili ayrıntılar açığa çıkarken, onlar yıpranmış, inandırıcılığını yitirmiş kelimeleriyle tarihin kaydettiği manşetleri örtbas edememenin azabını yaşıyorlar.

Gelecek o kadar uzun sürmeyebiliyor, evet! Benzeri bir sıkıntıyı 28 Şubat'ı takip eden on iki yılın ardından ikna odalarının mucitleri de yaşıyor. Nur Serter tutuyor, ikna odalarındaki kamera kayıtlarını saklama sebebi olarak başörtülü genç kızların mahremiyetini koruma hassasiyetini öne sürüyor. Başörtülü kızların mahremiyet anlayışlarını, halka vesayet hakkını tahakküm üslubuyla koruyan Kemalist seçkinlere özgü ölçülerle yeniden tanımlayabileceğini sanıyor Serter. Onların başı açık üniversiteye girebileceğine dair bir peşin hükümle kuruyor ikna odalarını, gizli kameralarla donatıyor. 28 Şubat'ın bin yıl süreceğine inanıyor olmalıydı. Gelecek bazen umulandan çok kısa sürüyor.

III-Kanal D Ana Haber bülteninde Ahmet Kaya'nın vefat yıldönümü nedeniyle ayrıntılı bir haber izledim. Habere eşlik eden görüntüler, Gülten Kaya'nın eşinin 10. vefat yıldönümü nedeniyle hazırladığı belgeselden alınma. Sanırsınız Kanal D'nin Kaya'yı ağır suçlamalarla yalnızlaştıran söylemlerle, manşetlerle, köşe yazılarıyla hiç ilgisi yoktur. Ve sanırsınız haberin sunumundaki lirizm, geçmişte aynı ekrandan püsküren kin dolu ifadeleri unutturacaktır.

İşte, söz konusu olan kul hakkıysa, gelecek bazen olabildiğince kısalıyor, bir on yıl bile sürmeyebiliyor gerçeklerin ortaya dökülmesini sağlayan çözülme. Sermayeye dayalı güçlerine sonsuz, sorgulanamaz bir anlam yükleyen medya aktörleri, İlahi Adalet'in yeryüzünde de gerçekleşebileceği gerçeğiyle yüz yüze geliyorlar ansızın.

IV- Bir çocuk, binlerce çocuk dil yarası taşıyarak ulaşıyor yetişkinlik çağına. Hiç kolay iyileşmiyor o yaralar, Doğubeyazıtlı Alper'in bana yazdığı üzere. İlkokul dördüncü sınıf anısı bu. Mü-

zik dersinde öğretmeni bir şarkı söylemesini isteyince, Alper evinde her zaman söylenen Kürtçe bir şarkıyı söylemeye başlar. Çok sinirlenen öğretmen, onu azarlayarak yerine oturtturur.

Daha sonra neler olur? Alper'in anlatımıyla aktarıyorum: "O kadar çok korktum ve utandım ki okul çıkışı ağlayarak eve koştum, yakalanıp hapse atılma korkusu ve utanma duygusu neredeyse hızla çarpan kalbimi durduracaktı. Utancımdan üç gün boyunca okula gitmedim; utanma sebebim, öğretmenim tarafından azarlanmak değildi, nasıl böyle bir 'aptallık' edip de yok sayılan bir dilde şarkı söyleyebilmiştim! Bir kaosun içinde olduğumu geç farketmiştim ne yazık ki, o ufacık beynimin içini binlerce soru kaplamıştı. Zamanla bu sorulara kendim cevap verecek kıvama gelmiştim, ancak hâlâ yolunda gitmeyen bir şeylerin olduğunun farkındaydım. Kürtçe şarkı söylediğim için herkesin içinde ağlayarak bana bağıran öğretmenim, bana işlerin yolunda olmadığını hatırlatmıştı bir nevi. Şu an bile o şarkıyı evde ya da başka yerde duysam ürperir, utanç duygusuna kapılırım, o yılların üzerimde bıraktığı etkiyi ne zaman atlatacağımı bilmiyorum ki Kürt olduğum için daha neler görüp yaşayacaktım..."

Adı üzerinde, ana dili… Kederi de sevinci de en yerinde bir ifadeyle onun kelimeleri iletir. Kendini savunurken olduğu gibi, şarkı söylerken de…

Gelecek uzun da sürse, kısa da; anadilinin kelimelerinin yerleştirdiği bir güven oluyor, yolcunun adımlarını yere sağlam basmasının sebebi…

Masumiyet Çağı

I– Yazımın başlığı Martin Scorsese'in film hanesinde aykırı bir yer tutan filmine değil, hakkaniyet arayışıyla ilgili çıkar gözetmekten uzak kaygı ve çabalarla var olan gençlik çağına atıfta bulunuyor. Kızgın gözyaşı damlaları gibi dağlar teni, gençliğe özgü masumiyetin mümkün kıldığı sorular. Dünyayı hazır bulduğu şekilde kabullenememenin ızdırabıdır ki kişiyi gençlik çağı denilen yıllarda erkenden yaşlanmaya götürür.

Ben gençleri yetişkinler, yaşlılar gibi duymaya ve davranmaya çağıran öğütlerden bir şey anlamıyorum. Gençler yaşlılara özgü sakınımlı hareketlerle ilerleyecek olsalardı hayat yolunda, dünya küflenir, koflaşır, canlılığını yitirirdi.

Genç insan evden kaçacaktır, muhayyel yollarla da olsa; kendini uzak gözlerin bakışıyla tanımanın yollarına düşmek için. Genç insan gün gelecek dünyayı olduğu gibi kabullenerek mücadele etmenin de bir kahramanlık olduğunu farkedecek. Dünyayı değiştirmeyi aklına bile getirmeyenler, göçebe olarak yaşamayı öğrenemeyecekleri gibi, dünyanın yerlisi olmayı da başaramazlar; ne kadar tedbirli, tedarikli olurlarsa olsunlar.

Gençlik hareketleri konusunda sabıkalı bir geçmişimiz var ancak. 12 Eylül öncesinde yaşanan anomi toplumumuzun belleğine kanlı çivilerle tutturulmuş. Öyle ki gençlerimiz de çoğu zaman sorularını/protestolarını şiddete bulamayan ifadelerle ortaya koymakta başarılı olamıyorlar. Eylemin bildireceği sözlerin yerine ulaşması o kadar da önemli değilmiş gibi…

Toplum ise bilinçaltından bastıran sahnelerin etkisiyle öğrenci olaylarını istasyon ve kahve bombalamalarının kanlı sonuçlarıyla tartmaya devam ediyor.

II- Yılların ardından o şiddete açık siyasal kutuplaşmanın aydınlar, sanatçılar tarafından da hakkaniyetli bir şekilde değerlendirildiği söylenemez üstelik. Kanal D'de yayınlanan "Öyle Bir Geçer Zaman ki…" isimli diziyi ele alalım: Geçmişin geri okunması ancak bu kadar taraflı olabilir. Solcu eylemciler genellikle masum, asil, kültürlü, medeni, temiz yüzlü gençler. Buna karşılık sağcı eylemciler paspal, sorunlu, kaba saba, kültürsüz, şiddete meyyal gençlerden ibaret. Solcu gençler antiemperyalist, antiamerikancı söylemlerle öne çıkıyorlar da; Sovyetler Birliği'ne ilişkin yaklaşımlarına dair pek ipucu verilmiyor. Buna karşılık sanırsınız ki sağcı öğrencilerin tamamı Amerikan çıkarlarının gönüllü neferi olmaya hazırdır.

Geriye doğru anlama çabasındaki kusur ve özeleştiri yoksunluğu, Türkiye'de öğrenci olaylarının bir kısır döngü içinde sürmesinin sebebi. Zamanında Türk soluna hâkim olan ateizm renginin dini duyarlığa sahip Müslüman öğrencileri sağcılık çatısı altına ittiği bir gerçek. Sağcı öğrencilerin antikomünizm bağlamındaki hassasiyetinin giderek şiddet olaylarına tavır koyan İslâmcı gençleri de "yeşil komünist" olarak karşılarına almalarını getirmesi, siyasal kutuplaşmanın ulaştığı irrasyonel boyutun bir göstergesi. Dolayısıyla "Öyle Bir Geçer Zaman ki…"de sunulan söylemsel/eylemsel ideolojik karşıtlık, 60'lardan itibaren ülke gündemine yerleşen siyasal kutuplaşmayı hakiki anlamda yansıtmaktan uzak bir tarafgirlikle, bir toptancılıkla malûl.

III-Gençler, öğrenciler, yetişkinlere imkânsız ya da gereksiz görünmeye başlayan hedefler masum yüreklerinde kökleşme iklimi bulabildiği için bazen canlarını ortaya koyarak isyan sebeplerini haykırmanın yollarını arıyorlar. Ne var ki yeni bir söylem/eylemden yoksunluğun zaafları yüzünden de akıtılan kanlar, yere düşürülen canlar geçmişteki öğrenci eylemlerinin kanlı hasılasına dâhil ediliyor, tezlikle.

Yaratıcı bir eylem arayışından ya da ihtiyacından yoksunluk, polis şiddetinin dehşetiyle bütünleşerek öğrenci eylemlerini toplumsal bildirisini zayıflatan bir alana savuruyor.

Başörtülü öğrencilerin bir avantajıydı bu: Halktan insanlar başörtüsü imgesi/simgesi üzerinden öğrencilere destek veriyorlardı, dünya ve memleket olaylarını Hürriyet gazetesinin manşetleri üzerinden okuyan kişiler değillerse… Bununla birlikte eylem alanındaki kısıtlı bakış, başörtüsü yasaklarının sürüp gitmesinin sebeplerinden biri olmuştur, kanımca. Şöyle düşünelim: Sadece beş yüz öğrenci ya da bir anfi dolusu öğrenci bir tek gün olsun üniversiteye başörtüsüyle gitmiş olsaydı, başörtüsü yasağı bu denli inatçı bir şekilde sürmeyebilirdi.

Scorsese'nin yazımın başında atıfta bulunduğum filminde, bir diyalog sırasında şöyle bir cümle geçiyor: "Moda, düşünecek daha önemli şeyleri olmayanların uğraştığı bir şey."

Öğrencilerin sıradanlaşmaya ve düzene uymaya tepkisini yansıtan soru ve sorgularını kana bulayan alanlardan uzağa, bir uygarlık vizyonunu yansıtan zeminlere kanalize etmek, kendini yeniden üretmeyi başaran bir sistemin ve toplumun başarısı olurdu.

Gençlik eylemleri ise toplumda zihinsel dönüşümü gerçekleştirecek ölçüde sarsıcı etkilere ancak haklı sorularını anlaşılır kılan ifadeler (içerikler) kazanmak/kazandırmak yoluyla kavuşabilir, gibi geliyor bana.

Bir Yerin Bir İnsana Dönüşmesi

Nasılsa o orada hep, orada olmaya da devam edecek, bunun sebebi de biraz bencilce: Ben döner dolaşır gelirim, o masasının başında oturmaya devam eder. O, yokluğumda benim için oluşan boşlukları doldurur kelimeleriyle. Bu işlemi geçmişe doğru da sürdürür. Aile tarihinin bir gediğini dolduran eski bir hatırayı anlatır. Harbiyeli genç nasıl oldu da bankacı oldu? Esasında köyde doğmuş, küçük yaşta yatılı okullara gönderilmiş bir gencin uzun yolculuğunun hikâyesi bu. O, Harbiye'de okurken ağabeyi de İzmir'de yedeksubaylığını yapıyordu. Bir gün ziyaretine geldi. Fotoğrafçının karşısına geçtiler. On yaş arayla iki kardeş subay kıyafetlerinde buluştu. O fotoğraf işte duvarda asılı olan.

Hareket özgürlüğümü onun sabit duruşuna da borçlu olduğumu farketmem için boşalması gerekiyormuş koltuğunun. Gelirken uğruyor, geçerken uğruyorum. O, boşlukları dolduruyor, yanlış anlamaları düzeltiyor, yeni bulgular veriyor elime. Yakın ve uzak geçmişin silik sayfalarını canlandırmak üzere anlatıyor, anlatıyor. Kül gibi yüzünün rengi, değil mi? Ne oldu? Dikkat et, diyorum. Yürüyüşe çıkmalısın her gün. Ben iyiyim, diyor. Yürüyorum her sabah. Pek inandırıcı gelmiyor söylediği. Sabah kalkar kalkmaz dosdoğru işe geliyor, masanın başına geçiyor. Yıllardan beri bu böyle. Ziyaretine gittiğimde onu cam kapının çok uzağından bile yerinde otururken görebiliyorum. Beni görünce kalkıyor. Ne olur rahatsız olma, diyorum. Sarılıyoruz. Konuşmaya başladığında, aradan herhangi bir süre geçmemiş gibi geliyor. Şimdi karşılıklı otu-

rup boşlukları tamamlamayı sürdüreceğiz. Anlatacak şeyler birikti.

Biz o masanın iki yanında bir ömür geçirdik, amcamla. Babamla doğrudan konuşamadığım konuları onunla konuştum. Üniversitenin ilk yılı. Bir taraftan da mitinglere, dernek toplantılarına gitmeye devam ediyorum, yatılı okul yıllarından kalma bir alışkanlıkla. O, siyasi açıdan tipik bir muhafazakâr, fakat eleştiriye açık. Kadınların siyasetle ilgilenmesinden hoşlanmadığını söylerdi yıllar önce. Gitme o mitinge kızım, derdi. Başına bir iş gelebilir.

İslâmi hayat tarzını benimseyip de bütün aile çevresinde sınıfsal bir düşme hali içinde görülüp dışlanmaya maruz kaldığım yıllarda, O da dinî kaynaklara atıflarda bulunarak başörtüsüyle dindarlığın olmayacağını anlatmaya çalıştı bana. Biz O'nunla bu konularda, mesela kişisel olanın siyasi de olduğu, mesela dinin siyasetle ilgisiyle, dini siyasete âlet etmenin farklı durumlar olduğu gibi konularda söyleşmeye devam ettik. Kıvrak zekâsı sebebiyle, başörtüsü konusundaki masum/ masum olmayan, siyasi/ siyasi olmayan ayrımında kendini gösteren yapay tartışmaya takılmamayı bildi. Bu konularda tanıma da çok önemli. Başımı karanlık bir örgütten para alma karşılığında örtmediğime tanıklık edebilirdi.

Ben de onun içinde nasıl şekil bulacağına karar veremeyen kelimelerin tutuştuğuna tanıklık edebilirdim, derinlerde saklı şair hissiyatı gözlerine vurduğunda. İlk romanımı O'na ithaf ettim. Bu yüzden mahcup oldu ve ne diyeceğini bilemedi. Bir roman ithafı karşısında ne yapılabilir? Ben sana pek çok kelime borçluyum, dedim mi tam olarak?

Ah, evet, kadınların politikayla ilgilenmesinden hoşlanmazdı. Aslında 1963'te, Talat Aydemir'in darbe girişimi sırasında Harbiye'den atılmış bir öğrenci olmasından ileri gelen bir mesafesi vardı politikaya. Zoraki konulmuş, toplumsal hizmetlere adanmayla korunan bir mesafeydi bu. Yıllarca Kızılay için çalıştı. Küçükyalı Muhsine Zeynep İlköğretim Okulu'nun yatılı bölümünün, ailelerinden ayrılmış veya kimsesiz çocuklara bir ev ortamı sunabilmesine adadı bütün enerjisini.

Üniversite öğrencisiyim. O'nunla öyle sohbet ederken, çocuklar üzerine, kimsesiz veya ortada kalmış çocuklar üzerine, bir de baktım o zamanlar daha ziyade öğrenci yurdu olarak bilinen Muhsine Zeynep'e gitmeye başlamışım. Dersler erken bittiğinde, eve dönerken dosdoğru yurda gidiyordum. Yurdun mekânları altı yılımı geçirdiğim yatılı okulu hatırlatıyordu. Bahçedeki banklara oturup sohbet ediyorduk çocuklarla. Aileleri üzerine üzücü olan sorular sorulmamalı. Merhamet bildiren bakışlardan kaçınılmalı. Amcamın sohbetlerinden ne çok şey katıldı benliğime!

O gitti, en gerekli son kelimeler sarfedilmeden. Noktalanmış bir sohbetimiz yok. Allah'tan rahmet dilemeye devam ediyorum. Öğrenmeye çalıştığımız kelimeler için bir dünya yetmiyor. Sürecek. Bu yüzden bile sırf, her şeyin akıp gittiğine imanımı tazeliyorum. Sürmemesi elimizde değil.

Pınar'ı Geri Çağırmak

"ben ki her cinayetle
biraz daha kapanıyorum evime
biraz daha kapılıyorum benliğime
eksilen her oğul ve kızla
tamamlanıyor hapsolma süreci
ve tamamlanıyor ömrüm
kapadığım kilitlediğim her kapıyla"

Vaktin Oğulları ve Kızları'ndan
Suavi Kemal Yazgıç

9 Şubat'ta Pınar Selek davası önemli bir dönemece giriyor. Dava muhtemelen mevcut hukuk mevzuatı gereği tek celsede bitecek. Yerel mahkeme ya "beraat" kararında ısrar edip Yargıtay'ın kararını geri çevirecek, ya da kendi kararını hatalı bulup Pınar'ı "bombacı ve örgüt üyesi" olarak tanımlayıp ağırlaştırılmış müebbet hükmünü onaylayacak. Dava AİHM'ne taşınsa bile, mahkeme süreci Pınar'ın en azından 4-5 sene daha sürgün hayatı sürdürmesi anlamına geliyor.

"Mahkemeler adalet için değil miydi?" diye soruyordu Mustafa Erdoğan *Star*'daki bir yazısında, Danıştay 8. Dairesi'nin 2010 Akademik Personel ve Lisans Üstü Eğitim Giriş Sınavı sonbahar dönemi kılavuzundaki kılık kıyafetle ilgili düzenlemelerin yürütmesini oy birliğiyle durdurma kararına atfen. Karar önceki gün de Özgür-Açılım Platformu üyeleri tarafından Taksim

Meydanı'nda protesto edildi. Eylemde konuşan Büşra Bulut, kararın hukukla değil "zulüm mantığı"yla açıklanabileceğini dile getirdi.

Özellikle yüksek mahkemeler üzerine benzeri kanılar giderek daha yaygın bir şekilde dile getiriliyor bugünlerde. Neden Yargıtay Pınar Selek'le ilgili beraat kararının verilmesi konusunda bu denli bozmaya meyyal… (Nasıl oluyor da başörtüsü kanuni bir dayanağı olmadığı halde yıllardır yüksek yargının müdahalesiyle kamuda yasak sayılıyor…)

Açılan davaların sonucunda Pınar beraat ediyor, ardından Yargıtay bu kararı bozuyor. Bu süreçte Pınar ya hapiste oluyor ya da sürgünde; Mısır Çarşısı'nda 7 kişinin hayatını yitirdiği mahut patlamanın gerçekleştiği 1998'den bu yana süreç böyle işliyor.

Adalet duygusunun bu şekilde incitilmesi bir toplumun çöküntüye uğramasının en önemli sebebi olmalı. Kafka da yaşasaydı, "Dava"sını yazarken hiç abartmadığına emin olurdu, Pınar'ın davası üzerinden. Suçun, suçlunun tespitinden söz edilemez, ama dava dosyalarının oluşturduğu izlenimler yığınından kaynaklanan sürekli bir baskı, bir tehdit, nerede ne yapacağı belirsiz karanlık bir karışma iradesi kol geziyor ortalıkta…

Pınar'ın şahsında somutlaşan "dava", bireyin iradesini ezme gösterisini hiçbir şekilde kaçırmak istemeyen karanlık iktidar yapılarıyla, özgür bir ruhun denetlenemez, yönlendirilemez bilincinin bir karşılaşması halinde devam ediyor.

Pınar suçlanıyor, çünkü zihinleri işgal eden güce ve iktidara ilişkin kavramları halkın katılımına kapalı felsefi tartışmalara terketmek yerine, sokağın sesleriyle buluşturarak açmaya çalışıyor. Erkek olmanın, "sürüne sürüne erkek olmanın" bu topraklarda ifade ettiği anlamları kurcalıyor. Kardeşi kardeşe kıydırtma mekân izmasının vatanseverlik olarak ifadesinin bedellerini sorgulamaya açıyor. Güçlü erkek olmanın kaba kuvvet kullanımında derinleşmeye yorulmasının oluşturduğu baskının salt kadın erkek ilişkilerinde değil, erkeğin benliğinde de oluşturduğu tahribat üzerine düşünmenin önemini, tec-

rite dayalı bir karşıtlıkla değil, iletişime, dayanışmaya açık şefkatli bir dille hatırlatıyor.

Suçlu olduğu kanıtlanamayan Pınar, belki de kabuğuna çekilmeyecek bir çetin ceviz olduğu için, gizli kapaklı yollarla suçla ilişkilendirilen kaypak bir zeminde yaşamaya zorlanmakta. Bunun alternatifi ise sanki gönüllü sürgündür; Ahmet Kaya'ya yaşatıldığı gibi. Severek terk etmek hiç kolay değildir oysa; ayrıca masumken bir suçlu gibi terk etmeye zorlanmanın ağırlığını da ancak yaşayanlar anlatabilir.

Yeni bulgularla derinleşen silahlı komplo hazırlıklarının ayrıntıları, iktidarı elinde tutmak isteyen bir kesimin ne denli acımasız olabileceğini ortaya koyarken Pınar'ın karşı karşıya kaldığı komplonun hakettiği kadar ciddiye alınmaması olağanüstü tuhaf. Ve gözdağı da çok ince hesaplarla veriliyor sanki: Onun gibi "seçkin" bir kadının başına bunlar geliyorsa, "ötekiler" nasıl bir direniş umuduna sahip olabilir...

Pınar'ın sevecen ve iyi yürekli, özverili bir insan olmanın bedelini bu şekilde ödemesine seyirci kalmak, çocuklarımıza suç olanla olmayanın karıştığı, masumiyetin ise anlamsızlaştığı bir dünya, cehennemden beter bir dünya bırakmakla aynı şey. Adını yüksek sesle haykırarak onun için güvenli bir koridor oluşturabiliriz gibi geliyor bana. Hangi suç nedeniyle vatanından ayrılmaya zorlandığını sormaya devam ederek, Pınar'ı yaşamak istediği topraklara geri çağırmalıyız.

Batman'ı Dolaşan "Çığlık"

Bazen kamusal bir mekânın bir duvarında, bazen de bir dergi yazısının yanıbaşında karşılaşıyorsunuz, Norveçli dışavurumcu ressam Edward Münch'ün ünlü tablosu "Çığlık"la.

1893 doğumlu tablo, 2004 yılında Norveç'te bulunduğu müzeden çalınmış, 2006 'da yıpranmış olarak bulunmuş, uzmanlar tarafından onarıldıktan sonra Norveç Müzesi'ndeki yerine konulmuştu.

Çığlık'ın modern insanın korkularını ve kaygılarını yansıtan bir tablo olduğu, sıklıkla rastlanılan bir değerlendirmedir. Tablonun ön planında ızdırap çektiği anlaşılan bir figür, arka planda ise Ekeberg tepelerinden Oslofiyord'un görünümü yer alır. Gökyüzü kan rengindedir.

Bir köprüden geçtiği sırada kasırga gibi yükselen bir ses nasıl yakalamış Münch'ü de, bu tabloyu yapmaya götürmüş, güncesindeki notlardan okuyalım: "… İki arkadaşımla birlikte güneşin batışı istikametinde yürüyordum. Aniden gökyüzü kahverengiye dönüştü. Durakladım, hissizleştim ve bir parmaklık üzerine dayandım. Kentin ve mavi fiyordun üzerinde ateşin dili ve kan vardı. Arkadaşlarım yürümeye devam ettiler. Ben ise orada korkuyla titreyerek kalakaldım ve doğanın içinden gelen sonsuz çığlığı duydum."

Duyargaları yeterince açık bir sanatçıya ulaşan doğanın canhıraş sesi, içinde bulunduğumuz yıllarda toplumun ve tarihin, kültürün ve siyasetin karanlık dehlizlerinde yankılanarak

büyüyen bir çığlık halinde başörtülü öğrencilerin kulaklarına ulaşıyor.

Onlara, başka türlü olamayacaklarını haber veren bir ses bu: İki yüzlü, yavan, şekilci olamayacaklar. Olduklarından farklı görünmek için nedenleri ya da hevesleri yok. Öne sürüldüğü gibi başörtülerini ne erkek egemenliğinin bir nişanesi, ne de pagan mabedlerinin adı kötüye çıkmış rahibelerinin sahip olduğu gizlenme kaygısıyla örtüyorlar. Aslında gizlenme ve kapanma eğilimi de taşımıyorlar. Tersine, ısrarla sürdürülen bir yasak, onları kamusal alandan kapalı mekân lara, eskisi gibi geniş ve ferah üretim merkezleri olma ihtimalinden uzaklaşan evlere kapanmaya yönlendiriyor.

Başörtülü kadınların etkinleşmesi, bilgilenmeye dönük tutkusu, ortaçağda kimi bilgili kadınlar karşısında yaşandığı şekilde korkutuyor iktidar sahiplerini ve postmodern cadı avcıları, çok fazla şey biliyor diye düşündükleri bir kısım kadınları katılımcı nüfustan düşürmeye çalışıyorlar.

Bu baskının dolaylı sonuçlarından biri, Batman'da olduğu gibi genç kız intiharları.

Mazlum-Der'in ve Eğitim Bir-Sen'in davetiyle gittiğim Batman ve Mardin'de 'Dilde Kadın Varlığı' konusu bağlamında bir konferans vermeye hazırlamıştım kendimi. Bunu Batman'da kısmen gerçekleştirebildim. Konferans günlerinin AYM'nin başörtüsünü üniversitelerde serbest bırakan Anayasa değişikliğinin iptali ve yürürlülüğünün durdurulması konusundaki açıklamasıyla aynı günlere denk düşmesinin yol açtığı polemikler konuşmalarımın akışını kısmen de olsa değiştirdi. Mardin'de ise konferansı daha aslına uygun bir içerikle sunabildim.

Batman hep çevresindeki şehirlerden daha farklı bir vurguyla anılırdı: Derin bir mazisi olmayan, bir bakıma kozmopolit yapısı nedeniyle de kaosa açık olduğu varsayılan bir proje şehri. 80'li yılların İslâmcılığı üzerinde bu şehirde sürdürülen bir yurtlanmayı, tazeleyen bir kimlik edinme arayışını temsil eden sohbetlerin büyük etkisi olduğu söylenebilir. Batman'la İstanbul arasında sürekli bir akış vardı çünkü; bir kitap ve bilgi akışı. Din-

dar gençler açısından, 70'li yıllardan itibaren sağ ve sol çatışmasının toplumda meydana getirdiği şiddet karşısında okuyarak bilinç kazanmak, en anlamlı "olma" yoluydu. Batman, kısa mazisine karşılık Güneydoğu'nun kültürel merkezine dönüşmesini sağlayacak bir potansiyele sahip görünüyordu.

Elli yıl kadar önce yakınlarında işletilen petrol rafinerileri nedeniyle bölgeye kondurulmuş bir şehir Batman. Zengin ve kozmopolit. Bir bakıma yüzeysel ve eklektik. Geçen yıllar içinde kendine özgü bir yapı edinmemiş değil. Sunduğu görece özgür ve kültürel etkinlikler açısından da faal ortam nedeniyle, Mardinli olduğu halde Batman'da yaşamayı yeğleyen aileler tanıdım. Yine de anlatılanları dinlerken, kuruluşuna özgü şartların doğası icabı olsa gerek, sürekli kanamaya yatkın bir yarası eksik değilmiş, eksik olmamalıymış gibi geliyor insana. Göçe açık olduğu kadar yoksulluğa da açık bir şehir Batman. Temelde zengin bir şehir olduğu halde son yıllarda Deniz Feneri'nin en yoğun olarak çalıştığı illerin arasında yer alıyor. Yardım talepleri o denli yoğun ki bu faal yardım kuruluşunun sorumluları, gerçek anlamda yoksul kişileri bulmak için bir hayli zorlandıklarını dile getiriyorlar.

Kimi Batmanlılara göre, "ipini koparanın gelmesine müsait" bir yapısı var şehirlerinin.

Sürekli çığlık atan bir şehir Batman ayrıca. Din adına, ırkçılık adına terör eylemlerine bulaşan kesimlerin baskısıyla boğuklaşan sesi, rafineri çalışmalarının gürültüsünde sönümleniyor.

Bu şehirde belli bir nüfus petrol dolayımıyla çevresindeki şehirlere göre nispeten daha müreffeh bir hayata kavuşurken, kimi insanlar da ya terör eylemlerinin kurbanı olarak, ya da kendi canına kıyarak nüfustan düşüyorlar. Genç kız intiharlarının hâlâ devam ettiğini öne sürüyorlar, çeşitli sivil toplum kuruluşlarında faaliyet gösteren hanımlar. Bu intiharlar, belki Diyarbakır'da da aynı oranda yaşanıyor. Fakat Batman insanı yaşananı açığa vuruyor, bildiriyor, duyuruyor.

Kozmopolit yapısı, göçe açık olmasının ve şehrin Güneydoğu'ya özgü bilinen feodal geleneklerin bir hayli seyrelmiş du-

rumda var olmasının bir nedeni. Şu var ki kadın ve erkek ilişkileri dindar kesimlerde halihazırda olabildiğince hakkaniyetli olarak sürdürülüyor, kadın aktivistlerin anlattıklarına bakılırsa. Yakın tarihlerde yaşanan çoğul şiddet, dindar aktivistlerin dünyaya bakış açısının gelişmesinde, raflar dolusu kitaptan daha fazla etkili olmuş. Yine de beni Mazlum-Der ve Eğitim Bir-Sen adına Batman'a davet eden Naman-Songül Bakaç çiftinin sahip olduğu gibi zengin bir kütüphanesi bulunan evler hiç eksik değil.

Kadınlar göçün de sebep olduğu nedenlerle ailenin geçimine katkıda bulunmak için türlü işlere el atıyorlar. Bazen Peyruze Hanım gibi bir heykeltıraş ustalığıyla bütün dünyada nam salan tandırlar üretiyor, bazen de Nazife Teyze gibi yan yana dizdikleri tandırlarda işçileriyle birlikte ekmek fırını işletiyorlar. Şehrin kıyılarından akıp gelen yoksul kadınlar, pazarlarda ot satarak üç beş lira kazanmanın telaşında.

Kalabalık bir grupla Hasankeyf'i gezmeye gidiyoruz. Bunun için ayırdığımız birkaç saat kesinlikle yetersiz. Aramızda, çocukluğu bu mağara evler civarında geçmiş olanların hatıralarını dinleyerek kaleye doğru tırmanıyoruz. Hasankeyf'in yakında yitirileceği endişesi, pek çok film ve fotoğraf sanatçısının bölgeye akmasına sebep olmuş. Hasankeyf, Ihlara Vadi'sini çağrıştıran 'taşınamaz' mağaralarıyla bir bütün. Bu hayatiyetini koruyan tarihi dokunun bütün güzellikleri ve özgünlüğüyle başka bir zemine taşınması bana olanaksız görünüyor. Yaşı belki Artuklulardan da ötelere uzanan, Ortaçağ'da yapılmış bütün köprülerin de en büyüğü ve gelişmişi olduğu bilinen tarihi köprü, etrafına sunduğu manzarayla nasıl başka bir ırmağa taşınacak…

Hasankeyf'in güzelliği sanki fazla geliyor, hormonlu bir şehir gibi görünen Batman'a.

Akıllı, ilim-irfan peşinde genç kızlarının da topluma fazla gelmesi gibi…

Dicle'ye bakan bir mağara-kafede sohbet ettiğimiz genç kızlara üniversite kapılarını kapatan kararlar, yüreklerden yükselen ahlarla karşılanıyor. Bu "ahların" yol açtığı moral çöküntüle-

rine rağmen sürdürülen kültürel ve sosyal faaliyetler, Batman'ı bir çelişkiler şehrine çeviriyor.

Orada elli yıllık bir şehir, kendisine yükletilen karmaşa karşısında zaman zaman ölümcül tepkiler vererek yolunda gitmeyen bir şeyleri hatırlatıyor, sürekli.

Bölgeye refahın gelmesi için yıkılması gereken Hasankeyf değil, zihinlerdeki tabular.

Münch'ü ülkesindeki bir köprüden geçerken yakalarken korkuya boğan sonsuz çığlığa, bir mağaradan Hasankeyf'in yaşı belirsiz köprüsünü izlerken de yakalanabilirsiniz.

Batman'da bir tarih, bir gelenek oluşturma yolunda aşırı çaba göstererek çöküntüye uğruyor insanlar sanki. Hasankeyf'te ise canlı bir şehrin sular altında kalmaya terkinin boğuk seslerini duyabilirsiniz, tabiatla bütünleşmiş sanatın sesine açıksa kulaklarınız.

Filozof ve Bakıcı Kadın

Ömrünü yüksek düşüncelerin keşfine, geçmişin düşünce mirasını kör düğümlerini çözerek daha ileri noktalara taşımaya adayan bir erkek olarak filozof, misyonuna hakkıyla saygı duymaktan uzak bir kadının ellerine kaldığında, soyut düşünceyle somut hayatın zorlu, yeni öğrenmeler gerektiren, kekeleme ve bocalamalara, dahası bizatihi oluşumuyla köklü sorgulamalara yol açan karşılaşmalarından biri yaşanıyor.

Hayat tarzları çok farklı iki insanın yolu bir bakımevi odasında ya da kuş uçmaz kervan geçmez bir apartman dairesinde kesişiyor. Yüce düşüncelerin adamı gün geliyor, mektep medrese görmemiş, kaba işlerde çalışarak hayatını sürdürmeye mahkûm kadının bir çift tatlı sözüne muhtaç oluyor.

Böyle bir ilişkinin sonu nereye varabilir?.. Filozof kadınla konuşurken, onun seviyesine inebilmek için kekelemeye başlıyor. Deterjanlı sulara bata çıka kabaran, moraran eller ise filozofun yalnızlık günlerinin biricik arkadaşı olmaya hazırlanıyor. Aile, 68'li yazar Susanne Brogger'in deyişiyle yaşlılara, çirkinlere ve hastalara kucak açacak tek kurum… Hasta ve yaşlı filozof belki düşüncelerin gölgelediği yüzüyle çirkinleşti de… Etrafında dolaşıp duran biricik kadına, dışarıda akıp giden hayatla en sağlam bağı olan kişiye gönlünü kaptırıp da evlenme teklifinde bulunmaya başlaması tuhaf mı…

Filozofla bakıcı kadının hayat yollarının kaçınılmaz buluşmasını izlediğim bir örnekte filozof ömrünün hazan çağında bir alzheimer hastası, aile bireylerinden tekinin bile ortalıkta bulunmadığı evin mutfağında yıllardır hastanın ihtiyaçlarını hiç

dikkate almadan alimunyum kaplarda yemekler pişiren, ısıtan pişkin kadın ise evladı yerine koyduğu bakıcısı. Yüce sözlerin zihninin labirentlerinde anlam şaşırtmaları yaşatarak dolaşmasına maruz kalan filozof, iki kelimeyi düzgün bir şekilde birbirine ulamayı önemsemese de laf ebeliğinden geri durmayan bakıcı kadının insafına kalmış bir hayat sürdürüyor. Ontik olanla ontolojik olan arasındaki ayrımı kavramanın çok uzağındaki kadın, hayat üniversitesinin bilgilerinin pratiğinde insafsızca usta, uzman.

Filozof bir bakıma Elias Canetti'nin *Körleşme*'sinin kahramanı, dünyanın üç sinoloğundan biri olan Prof. Kien'dir; Bakıcı da Kien'in hizmetçisi Therese. Nitekim, cahil, hoyrat ama kurnaz, ve hayat üniversitesini bitirmiş Therese, kendini çok akıllı saymanın kibriyle malûl Kien'i, elinde dolaştırdığı tek kitapla akıllı ve kitap dostu bir kadın olduğuna inandırarak, evin hanımı olmayı başaracaktır. Onca yıl kitapların ve sözcüklerin dünyasında yaşamış olan Kien evliliklerinin hemen ardından hakiki Therese'i ister istemez görmeye başlayacak, gün gelip ondan dayak yeme, hatta ihanete uğrama gibi kahredici acıları da yaşayacaktır.

Çok mu "roman"tik? Hiç değil, tamamen gerçek hayattan esinlenilmiş görünen, çarpıcı ayrıntılarla örülü bir roman, *Körleşme*. Daha geçen yaz okumuştum şu haberi: "Doktor Türker Varol'un yanına bakıcı olarak giren Sultan Yıldız, kısa sürede doktorun güvenini kazandı. Doktorun 13 milyon liralık hesabına ortak oldu. Daha sonra tüm hesapları üzerine alıp kayıplara karıştı." Bu hadise örneğinde somut hayat bir dizi film senaryosuyla karışıyormuş gibi geliyor bize: İmaj değiştirmeye çalışan bakıcı estetik ameliyatlar geçiriyor; o artık kuaförde sarartılmış saçları, manikürlü elleriyle, modern bir kadındır da…

Ne bütün bakıma muhtaç yaşlı erkekler filozof, ne de bütün bakıcı kadınlar entrikacı, çaçaron. Bununla birlikte, ailenin küçülerek dağıldığı kent ortamlarının ürettiği filozof-bakıcı kadın ilişkisinin pek çok edebiyatçıyı da çarptığını söylemek mümkün. Hasan Bülent Kahraman'ı filozoflara özgü somut hayata

mesafe koyan bir dille gündelikçi kadınların anlayışsızlığından dertlenmeye götüren sebepler, filozofla bakıcı kadının karşılaşması örneğinde bize zaman zaman bir tür mahşer günü öncesi hesaplaşmasının olağan ayrıntıları halinde görünüyor:

Filozofla bakıcı kadın arasında kaçınılmaz olarak ortaya çıkan, kaderin sinsi sinsi ağlarını örerek hazırladığı yakınlaşma Tahsin Yücel'in *Yalan* isimli görkemli romanının insana enikonu Kien'den esinlenilmiş gibi gelen yaşlı erkek kahramanı Yusuf'la genç köylü kadın Cemile arasındaki ilişkide de karşımıza çıkıyor. (Belki de bir esinlenmeden söz etmemek gerekir; filozofla bakıcı kadının buluşmasını yaygınlaştıran bir toplumsal örgüsü var günümüz dünyasının.) Bu kez "bakıcı kadın" ümmi bir bilge, bir türkü perisi olarak da görünür ve bilginin hayata karşı güçsüzleştirdiği erkeği duygusal zekâsı ve anaçlığıyla kuşatır.

Bakıcı kadın soyut düşüncenin karşısında zorlu hayat derslerinin verdiği imtiyazla bir konum elde ederken, elinden geleni ardına koymamaya ahdediyor, hiç değilse roman'tik örneklerde… Sanki söz konusu olan kelimelerin ve soyut düşüncenin derinliklerine dalma lüksüne sahip olmuş erkekle, kirli işlerin üzerinde bir meslek edinme şansına sahip olmamış yoksul kadın arasında gerçekleşen geç bir denkleşme çabasıdır.

Kadınla erkeğin yolu bir bakıma şefkat ve merhametin değeri küçümsenen pratiğiyle, soyut düşünce alanında düşe kalka da olsa takdir hislerinden, övgülerden mahrum kalmadan yol alınırken başa gelen yalnızlığın zemininde kesişiyor. Yeteneklerinin neşeli bir üretkenliğe dönüşmesini sağlayacak fırsatları ya kaçıran ya da bu fırsatlardan tamamen yoksun kalmış olan kadın, kirli işler alanındaki becerisiyle, düşünme yeteneğini derinleştirme imtiyazına sahip olmuş bir ömrün nihai planında son sözü söyleme konumunu elde ediyor.

Ailenin Dönüşümü

I– Üzerinde sıklıkla durduğum, yazılarımla irdelemeyi sürdürdüğüm ve soruşturma sorularıyla da açmamın beklendiği bir konu, "ailenin dönüşümü".

Doğrusu ya, ben sıklıkla rastlandığı üzere aile kurumunun çökmekte olduğu veya miadını doldurduğu şeklindeki görüşlere büyük ölçüde katılmıyor, tersine ailenin kendini yenileyerek toparlama yeteneğine büyük inanç besliyorum. Aile kurumu çökseydi, kolektivizmin onca yüceltildiği Sovyet tecrübesi sırasında yaşanırdı bu.

Aile fıtri bir kurum, özlü bir toplumsal çekirdek, kendiliğinden sınırlarını tanımlayan ve duruma göre genişleten ya da daraltan doğaçlama bir hayat birimi. Öylesine sağlam ki benliğimizdeki temelleri, binlerce yılın toplumsal sarsıntılarına, ideolojilerin sorgulamalarına, hayat yolunun zorlayıcı sınavlarına karşı varlığını korumayı başarıyor. Ondan kaçsak bile nihayet ona dönebilme umudunu korumak için dahi aileye ihtiyacımız var.

60'lı yılların ünlü feministi Susanne Brogger'in evlenerek çoluk çocuğa karışması, kendisiyle bir söyleşi gerçekleştiren Duygu Asena'yı şaşırtmıştı. 90'ların başlarında kendisiyle yaptığı röportajda Brogger'in dile getirdiği, 'Çünkü aile hastaların, yaşlıların ve çirkinlerin barınabildiği en özenli kurum' şeklindeki görüşün Asena'yı da etkilediğini sanıyorum. Ne de olsa ortayaşlarda yol alan hemcinsleri gibi o da artık hayata, aşka, erkeklere ve kadınlık olgusuna başka bir gözle bakabileceği bir iklimle tanışmıştı.

İranlı şair Furug'un 'soğuk mevsimlerin başlangıcına iman edelim' diye anlattığı bir iklim, sözünü ettiğim.

Elbette ki kadını geniş ailede 'adı olmayan' bir işçi olarak ezen aile görüşü gibi, onu çekirdek ailenin tüketim organizatörü olarak konumlandırırken yeteneklerini daraltan steril aile anlayışını da, kadını edilgenleştirdiği ve dilsizleştirdiği ölçüde ben de eleştiriyorum. Şu var ki benim eleştirim aile kurumunun özüne değil, onun hayat ve iktidar tarafından yozlaşmasına yol açan biçimlerine yönelik olarak gelişiyor. Yaşlı insanların huzurevleri kanalıyla toplumdan yalıtılmasından dolayı suçluluk duydukça, aileyi mükemmelleştirme meselesini dert edinmeye devam edeceğiz.

Aşık olur evden kaçarsın, bir ideolojiye bağlanır aileyi terkedersin; ama günün birinde çalabileceğin bir kapı var orada bir yerlerde, bunu bilerek sürdürürsün çılgınlıklara açık yürüyüşünü.

Ailenin yasası her zaman sadakate vurgusuyla kutsal bir nitelik kazanıyor. Odysseia yirmi yıl sonra döndüğünde Penolephe'yi kendisini beklerken buldu. Antigone kralın yasalarına karşı Tanrı'nın (ve ailenin) yasalarını savunmak için ölümü göze alarak Kral tarafından öldürülen kardeşinin cenaze törenini, onun (ve ailesinin) onuruna uygun olarak gerçekleştirdi. Zeynep, Yezid'in tehditlerine karşılık adalet arayışı içindeki kardeşi Hüseyin'in Kerbela'da kanlı bir katliamla sonuçlanan zor yolculuğuna katılmakta ısrar etti.

II-Aile bir de en özlü toplumsallaşmanın bir devri daim halinde gerçekleştiği zemindir. İki farklı ortamda yetişmiş kadın ve erkek bir çatı altında biraraya gelerek yeni bir sentez oluşturuyor. Farklı maziler ve terbiyeler, karşılıklı olarak yeni bir bakışla gelişmeyi öğretiyor. Bu kaynaşmayla gelen etkileşim yeryüzünü dolaşarak insanlığın canını tazeliyor, kültürünü yeniliyor ve zenginleştiriyor.

Aile kurumu bugün, erkek merkezli kurumsal örgütlenmenin çözemez olduğu sorunlar yüzünden de kadın cinsi tarafından

geliştirilen bir eleştiriyle yeniden kendini tazeleme çabasına düşüyor gibi geliyor bana.

Biri, Ötekidir isimli bir kitabı var, Elizabeth Badinter'in. Bu kitabı eleştirdiğim bir yazının başlığı, "Biri, Ötekini Yitirmemeli"ydi. Biri diğeri içindir oysa; ancak bu yargı, birinin diğerinin varlığında benliğini kaybetmesinin beklenilmesi gerektiği anlamına da gelmez… Esasında "biri", sadece kendi benliği içinde derinleşerek de var olmuyor. Sözgelimi kadın, cins olarak toplumunun ve tarihinin, coğrafyasının soyut bir parçası değil. Bir taraftan karşı kampta işaretlenmek istenen erkek, kadının aynı zamanda hem babası, hem eşi, hem çocuklarının babası, hem de kardeşi veya oğlu.

Kadın elbette öncelikle doğurganlığıyla ayrılıyor erkekten, ama aynı zamanda erkeği de doğuruyor. Doğurganlığın getirdiği yaratılanın, canın, emeğin, sabrın değerini verme-bilme gibi bir özelliğiyle nispeten barışçı da olsa, yine aynı nedenle, yaratılanı, doğurduğu canı korumak için kavgacı da olabilir kadın. Çevreye açılma ve iletişim gibi alanlarda kadınlar erkeklere göre daha cesur ve girişimci. Aile ilişkilerinde de yönlendirici olan kadındır aslında. Reklamlar kadınların, annelerin ve annelerini etkileme gücüne sahip olan çocukların dikkatini çekmeye yönelik olarak tasarlanır, hazırlanır öncelikle. Çünkü aile içinde alışveriş konusunda karar verici olan da kadın olur genellikle.

Bütün bu özelliklerden hareketle kadının yaşanılan ortamı seçme, kurma ve geliştirme gibi konularda yapısal olarak yetenekli olduğunu söylemek olası.

"Büyüten, besleyen, yuvayı kuran kadındır; ya da kadındır etcil kültürden otçul kültüre geçmede ön ayak olan"; feminist kaynaklarda böyle ifade edilir kadının kadim tarih içindeki rolü. Kadınlık konusundaki aşırı yüceltmeye yönelik söylemleri geçmiş bin yıllar boyunca kadın cinsinin ezilmesi, baskı altına alınması, insan yerine bile konulmamasına yönelik bir tepki olarak görmek de olası. Bu konudaki abartılı ifadeler bazen ideolojikleştirilen ya da genel sisteme eklemlenirken deforme olan bir harekete has özellikler de gösteriyor. Yani, geçmişte "Ya-

şasın devrimci mücadelemiz" denmişse, şimdi de ola ki "yaşasın kadınlık mücadelemiz" deniliyor. Ama kadınlık da sonuçta erkeklik değerlerinin varlığıyla birlikte anlam kazanan bir olgu, yani erkeklik olgusuyla karşılaşmadığı, erkeklik olgusu tarafından beslenmediği sürece tek başına kadınlık olgusu, varoluşunun hikmetli alanlarına açılamaz.

Aileyi korumaya dönük özveri hikâyelerinin çağımızda tükendiğini sanmıyorum. Bazen bir çift birlikte ailenin birliğini, bütünlüğünü korumak amacıyla kendini paralıyor. Zaman zaman bir kadın, bazen de bir erkek aileyi tek başına korumanın mücadelesini vermeye mecbur kalıyor.

Fatma'nın hikâyesi bu açıdan ibret verici:

Doğulu bir kadın Fatma, ama çocukluğu İstanbul'da geçmiş; Zeytinburnu'nda. 16 yaşında evlenmiş. 12 yıl süren evliliğin ardından kocası komşusunun karısıyla kaçıp kayıplara karışmış. "Dört çocuk da o kadından kaldı geriye. Babaları aciz bir adam. Sofra kurduğumda o çocukları da yemeğe çağırırdım" diye anlatıyor Fatma, uğradığı ihanetin ardından toparlanmaya çalıştığı günlerden söz ederken, geride kalan çocuklarla ilgili hassasiyetini. Saçını süpürge ederek "onlar benim hazinem" diye gözleri ışıldayarak anlattığı dört oğlunu yetiştirip adam ediyor Fatma, nihayet. Dört oğlunun ikisi lise, ikisi ortaokul mezunu. Sırayla maatbaa, boya-badana, kartonpiyer ve gıda toptancılığı alanlarında çalışıyorlar. İkisi evli.

Kocası yıllar sonra İstanbul'un uzak semtlerinden birinde çıkıyor ortaya.

"28 yaşından beri evlere temizliğe gidiyor, hasta bakıyorum. 16 sene Levent'te çalıştım. Uzak semtlere gidemez oldum artık. Yatılı olarak hasta bakıyorum" diye özetliyor Fatma, iş hayatını.

III- Kadının çalışması veya üretkenliği günümüzde Müslüman düşünürler tarafından sıklıkla ele alınan bir konu. Düşünürlerimiz çoğu zaman kadınların günümüzdeki ev hayatında mutlu olma imkânını mahcup bir dille savunuyorlar gibi geliyor bana: Çe-

kirdek ailenin mekânları genellikle üretim alanı olamadıkları için cinnet üreten mekânlara dönüşmüştür çünkü.

Kadınların iş hayatında tuttukları yerin sahici bir üretim değerine sahip olmadığı iddasının kısmen doğru olduğunu varsayalım. Peki, pratikte –ve çağlar boyunca- bütün erkeklerin sahiden de doğru bir üretimi gerçekleştirecek şekilde iş sahibi olduğu nasıl düşünülebilir…

Günümüz kadını evde mi mutludur, kamusal alanda mı, yoksa bütün bunların dışında bir mutluluk tanımının eksikliği midir bu bağlamdaki tartışmaların bir yere varamamasının sebebi… Esasında mesele öncelikle kadının kocasına "tâbi" bir ikincil cins olarak tanımlanmasında düğümleniyor. Çünkü kadın eğer özne olabilseydi, eviyle kamusal alan arasında nasıl bir duruşu olması gerektiğine karar verebilecek durumda var olurdu. Mutluluk koşulları konusunda da sosyal baskıların etkisi altında kalmadan bir karar verebilirdi. Bu tür kararların kadına bırakılmaması, konunun tek taraflı, empatiden yoksun yorum ve açıklamalarla sürüncemeye terkedilmesi anlamına geliyor. Bu bağlamda modernizmin kadın konusunda başka türlü bir vesayetçiliğin ifadesi olan toptancı yaklaşımı da öteki uçtaki tezleriyle bir başka aşırılığın ifadesi oluyor. Yenigelenekselci Müslüman veya muhafazakâr düşünürlerin yanı sıra aydınlanmacı modernistlerin de üretim ve çalışma hayatı bağlamındaki öznellikleri hesaba katmayan kalıpların/klişelerin tahakkümünü koruyarak kadını pratikte kendi hayatıyla ilgili karar veremez bir duruma, erkeğin tanımladığı bir konuma yerleştirmesi, bu bağlamdaki sorunların her açından görülerek konuşulmasını zorlaştıran bir etkiye sahip olmaya devam ediyor.

Yetenek ve vizyon sahibi bir kadının, toplumsal mutluluk adına yeteneklerini ve vizyon sahibi olmasını sağlayan çabalarını bastırmasının aileye mutluluk kazandıracağı hükmü ne kadar hakkaniyetli acaba…

Kadın kamusal alanda bir öğrenme süreci yaşarken aile içindeki konumunu da yeniden tartıyor. Ancak kamusal alanla özel alan arasında gidip gelirken ne kadar zorlanırsa zorlansın vaz-

geçmiyor aileden; "dişi kuş" olma sorumluluğunu koruyor, yuvasına dışarıdan dallar yapraklar taşıyarak.

Dar konutlarda geniş aileyi gerçekleştirmek bir hayal gibi görünüyor. Bazen kadınların çabasıyla bu hayal gerçeğe yakınlaşıyor. Anne kendi evinde çalışan kızının çocuğuna bakıyor. Dede oğlunun evine uğruyor cami dönüşü, torununu alıp parka götürüyor. Kardeşler sırayla gidiyorlar anne-baba evine, hastalıklarında, canları daraldığında yalnız kalmasınlar diye. Genç çift iş dönüşü anne-baba evine gidiyor önce, akşam yemeği bahane oluyor. Bu şekilde farklı kombinasyonlarla geniş ailenin olanakları dar mekân larda yeniden üretiliyor, asansör, merdiven, site kapısı engellerine karşılık. Ve her şey o kadar da yolunda gitmeyebiliyor, bu ilişki ağını koruma mücadelesinde: Bebekler kreşte ya da kamera denetimine karşılık güven uyandırmayan bakıcıların ellerinde büyürken, elden ayaktan düşen yaşlılar için en elverişli mekân lar olarak beliriyor, huzurevleri.

IV- Dinlerin aile, ideolojilerin ise komün hayatları üzerinden varolduğunu yazıyor, Aliya İzzetbegoviç.

İlk ya da nihai adres çoğu zaman, pek çok zaman, aile. Mağara dönemi kısmen de olsa antroplogların bize tasvir ettiği gibi bir dönemse, mağaranın önündeki taş bir taburede kucağında bebeğiyle oturmuş, gözlerini ufka dikerek avdan dönecek olan evinin erkeğini bekleyen kadını gözlerimizin önünde canlandırabiliriz.

Kadın bazen erkeği takip ederek aile yuvasını ayakta tutmaya çalışmış, zindanların sürgünlerin tehditlerine karşılık; ikinci bir kadın engellerine rağmen.

Birkaç yıl önce bir tur programı çerçevesinde Kapadokya'ya gittiğimde hikâyesiyle sarsıldığım Ayşe Sultan'ı ele alalım: Rehberlerimizin bizi gezdirdiği halı atelyesi Ayşe Sultan'ın hatırasına inşa edilmiş. Dışarıdan sarayı andırıyor, adı da zaten "halı sarayı".

Kocası Damat Mustafa Paşa Yemen'e sürülünce, padişah kızı olmanın vediği cesaretle kocasının peşinden yola düşüyor Ayşe

Sultan, ancak yolculuğunu sürdürmüyor, bir sebeple konaklıyor Avanos'ta ve nihayet aynı havalide yerleşiyor. Sebepleri nedir, bilen yok. Ne geriye dönüyor, ne de yoluna devam ediyor. Bölgedeki kadınların eğitimine adıyor zamanını. Sarayının bahçesine yaptırttığı barakada kadınlara ve genç kızlara el sanatları, halıcılık eğitimi verilmesi için ortam hazırlıyor.

Anadolu'nun ilk halı kursu, Ayşe Sultan'ın ölümünden sonra kapanmış, ama etkisini korumuş. 17. Yüzyılın sonlarında Ayşe Sultan'ın yaşadığı bina ile birlikte bu atelye/baraka da kaybolmuş tamamen.

Erkek evden çıkıp gitmeye hazır sanki, avcılık için yollara düştüğü en eski zamanlardan bu yana. Evi aile yuvasına dönüştüren, çevreye yayarken aynı zamanda dikey bir gelişime de açan kadının azmi, çabası, iradesi; çoğu zaman böyle.

Çift ilişkilerindeki anlayışı, sabrı, tahammülü, özveriyi güçleştiren bir hayat telakkisi yayılıyor modern/postmodern zamanların evlerinden, semtlerinden, edebiyatından, sanatından…

Bir kişiye bağlanmanın anlamı ya da hayatını geçireceğin, yıllarını ve yaşadığın mekânı paylaşabileceğin kişinin niteliklerinin olduğu gibi kabulü konusunda kuşkuları ve vesveseleri çoğaltan, zihni karıştıran, "acaba" sorusunu güçlendiren bir dağınıklık, karmaşa sunuyor, komşuluk, mahalle, akrabalık ilişkilerini eski dokusunu yitirerek yeni biçim ve içerik kazanmaya zorlayan modern ilişkiler ağı.

Kişiyi bağlanmaya ve disipline yüreklendiren yüce bir amaca, bir anlam arayışı kaygısına ve işte bu sebeplerle güçlenen merhamet dolu bir yüreğe sahip olmak her zamankinden daha fazla önem kazanıyor galiba… Özdenetim becerisi, ayartılara kapılmamayı sağlayacak bir irade, özsansürü mümkün kılan bir değerler manzumesi… Ayrıca da mahremiyet bilinci, gözleri haramdan sakınma endişesi, kendi hakikatine sadık olma konusunda bir özen, bir ihtimam… Ve bir kez daha aile yuvasının ılıman, çekici bir iklime sahip olması ne kadar anlamlı görünüyor, değil mi…

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIRILGAN BAKIŞLAR

Kusursuzluk Beklentisi

Yaz mevsimi içindeyiz ya, medyada ve vitrinlerde kadınlara ideal bir vücutla plajlarda görünmeyi vaad eden reçetelerden, kamplardan ve markalardan geçilmiyor. "Fazla kilo" diye anılan bir kâbus her zamankinden çok bir görüntü kirliliği sebebi sayılıyor yaz aylarında. Afişlerle, panolarla, reklamlar ve reçetelerle sürdürülen baskı şişman-zayıf bütün kadınları kuşatma altına almaya çalışıyor. Yaz ve deniz, kadın vücudundaki fazlalık sayılan kiloları gösteriyor bu yüzden, kadınlar plajı müdavimi yazlıkçılar için bile.

Kadının kilo alması bir problemse, bu kilolarla ortalıkta görünmesi kabul edilemez bir küstahlık sanki! Her yıl bahar geldiğinde gazetelerden yağan talimatlara göre bir rejim furyası başlatılıyor. Rejim sektörü verilen kiloları koruma taktiklerini de kuşatacak şekilde baskısını sürdürüyor. Televizyon, sinema ve popüler kadın dergileri bu baskının içselleştirilmesinin araçları.

Kadın obezdi ve insanlar ona gülüp de çocuklarını üzmesin diye evinden dışarı çıkmıyordu, Lasse Hallstrom'un yönettiği Johnny Depp'in başrolünde oynadığı "Gilbert Grape'i Ne Yiyor?" (1993) isimli filmde. Evin zemin katından birinci kattaki yatak odasına gitmesi bile olay oluyordu obez annenin. Böyleyken an geliyor, savunmasız çocuğunu korumak için karakollara kadar uzuyordu yolu. Geçtiği yollarda seyir ve eğlence konusu olması çocuklarını kahrediyordu. Sonunda evinde öldü, yukarı katta ve çocukları evi yaktılar; anneleri cenaze sırasında başkalarına eğlence konusu olmasın diye.

Kim bu yakılarak eğlenceli seyrin nesnesi olmaktan kurtarılan kadın ve binlerce yılın ardından heykelcikleriyle gününüze ulaşan şişkin bedeninin içine gömülmüş Willendorf Venüsü'nden neyi eksik... Hititler zamanında yaşasaydı, kıymetini bilen çok olurdu. Yağlarıyla, selülitleriyle, yağ katmanlarıyla barışık bir kadın-heykel, Willendorf Venüsü. Kadının buğday başağıyla bir tutulduğu zamanların güzeli; belki de her yıl doğuruyor ve doğurdukça da tahtı yükseliyordu. Kimse enini boyunu görünmeyen mezuralarla ölçmüyor, gözleriyle tartmıyordu. Kendini salmaya hakkı vardı: Karnının katmanlarında bir can hayat bulmaktaydı çünkü.

Fazla kilolar, eski çağlarda olduğu gibi kadının doğasının kendiliğindenliğine yönelik bir iltifat kaynağı değil çoktandır, bir depresyon göstereni. Eski Taş Çağı diye isimlendirilen çağda yaşamıyoruz. Popüler kültürü biçimlendiren, Apolloncu gözün milimlerle oynayan bakışı. Yanıma yakışmıyorsun bu halinle, seni uyarıyorum, demişti kocası, dört hamileliğin bıraktığı kilolardan kurtulmayı başaramayan arkadaşıma. Onunla sokağa çıkmamak için bahaneler uydurmaya başlamıştı. Her zaman iştahlı bir kadındım ben, diye savunuyordu o da kendini, gözleri yaşararak. Ve iştahlı olsam da dikkat ederim sofra adabına; sofra kültürünün önemsendiği bir ailede yetiştim. Gençliğimde, hiç rejim yapmadım, yine de öylesine zayıftım ki anneannem, azıcık kilo al kızım, derdi, rahmin sarkacak, çocuk doğuramazsın sonra!

Dengesini bozan, kan iğneleri oldu. Şimdi ona ameliyat öneriyorlar. Mide kelepçesine hiç sıcak bakmıyor; bu yüzden ölen ölene gibi görünüyor çünkü. Lokal anesteziyle fış fış çaresine bakılıyormuş yağların; tasviye edenler oluyor. Sporla değil cerrahiyle sürdürülüyor kilo atma ve yeni bir biçim kazanmanın çileli yolculuğu. "Bambaşka biri olacağını" söyledi, geçireceği ameliyatlar konusunda onu yüreklendirmeye çalışan bir uzman.

Abdurrahman Dilipak, bir konuşmasında hitap ettiği kadınlara "şişmanlıkları yüzünden badi badi yürüdükleri için kocalarını kendilerinden uzaklaştırdıkları" şeklinde bir eleştiri yöneltmişti. Dilipak bu eleştirisini elbet gözlemlerine dayanarak

ve ihmal edildiği hissi içindeki kadınlar için kaygılandığını anlatan bir iyi niyetle dile getiriyordu. Gelgelelim hitabettiği dini bütün kadınların şişmanlığı gibi kilo verebilme imkânları da bir bağlamla ilgilidir. Ailenin düzeni, bütün aile fertlerini bir araya getiren akşam sofrasının neşesine bağlıdır büyük ölçüde. Yapılacak işler zihinde sıralanırken seçimlerde bulunmak gerek. Eksik ya da fazla adımlar yüzünden karışacak bir aile düzeninin ağırlığı kadının üzerine bazen kilolar halinde çöküyor. O kadın badi badi yürüyüşüyle hem namazlarını camide kılacak, hem güzel ve bakımlı görünmesini sağlayacak işlemlere açılacak, hem ev işlerini yaparken bir taraftan da mükellef akşam sofrası için çaba gösterecek, hem de elbet beynini geliştirecek! Cemaat etkinliklerini sürekli kılan çabaları da unutmamalıyız. Gün sonuçta yirmidört saat; bakalım bir kadın Dilipak'ın dediği şekilde akıp giden hareketli bir programı aile bireylerinin yardımı ve anlayışı olmadan nasıl gerçekleştirebilir...

Çok fazla beklenti (kusursuzluk beklentisi) bir yerde mücadeleden vazgeçmeye zorluyor etrafı kalabalık yalnız yolcuyu ve kadın ola ki ailesinin (ve ruh sağlığının) selameti adına kiloların rehavetine teslim oluyor. Bu teslimiyetin popüler kültürün abartılı idealleştirmelerinin baskısıyla bir ilgisi olsa gerek. Bir taraftan da rejim sektörü ve onunla bütünleşen sağlık ve güzellik vaad eden sektörler başka türlü bir dinamizmin, bir beden algısının mümkün olduğuna inanmayı güçleştirecek şekilde bütün ufukları afişlerle, posterlerle kuşatıyor.

Popüler kültürün tüketicileri üzerindeki bir başka etkisi, kadın bedenine parçalı bir bakışın yaygınlaştırılmasıdır. Bu parçalı bakış, bütünsel hayat telakkilerine özgü sorumlulukların ve inceliklerin, popüler kültürün sunduğu kolaylıklar yüzünden paranteze alınmaları nedeniyle de yayılıyor, dağılıyor. Öyle ki an geliyor, iftar sofraları kurmaya hazırlanan kadın dahi (sadece bedenini değil) bütünsel varlığını da parçalara bölen bakışın kıstaslarıyla ölçüp biçmeye zorlanıyor.

Kendi var olma ve görünme yollarımıza ne kadar inandığımızda düğümleniyor bütün mesele. Müminin mümine ayna

olamadığı yerde tesettür defileleri alıp başını giderken, cemaate mensup kadının badi badi yürüyüşü bir tür sessiz protestoyu dillendirmeyi sürdürecektir. "Bir beden ancak ona bütünlük kazandıran ve canlılık veren kişisel ya da tinsel bir projesi veya amacı varsa sağlıklı olabilir" diye yazıyor Luce İrigaray. Giyim tarzı ya da bizatihi kişisel zevk, doğal olarak bir beden görüşü temelinde biçimleniyor, bu oluşum da büyük ölçüde fiziki veya sanal bir çevreyle bütünleşiyor.

Eli'yi Kim Öldürdü

Her şeyin yolunda göründüğü, uyum içinde, dostluk bağlarıyla bağlı bir topluluk, şenliği neler olur da yasa çevirir? Arkadaşınız bir yabancıya dönüşür mü o zaman? Kaç yıllık evli çiftler eşlerini o kadar da iyi tanımadıklarını nasıl olur da keşfederler? Âşıklar bir lahzada hangi nedenle nefret ederler birbirinden?

İranlı yönetmen Asgar Ferhadi'nin 2008 yılı yapımı, uluslararası festivallerde birçok ödül kazanan filmi Eli Hakkında, benzeri soruların havada uçuştuğu bir hikâyeye sahip. Gerek senaryosu, gerekse de başarılı çekimiyle son yıllarda İran sinemasında izleyebildiğim nadir iyi filmlerden biri.

Birbiriyle akraba, aynı zamanda hukuk fakültesinden de arkadaş olan bir grup genç, birkaç günlük tatil için Hazar Denizi kıyısındaki bir sayfiye kasabasına giderler. Aralarında akrabalık bağı bulunmayan iki kişiden biri Eli, diğeri ise geziyi düzenleyen çöpçatan ruhlu Sepide'nin Eli'ye tanıştırmak istediği Ahmet'tir. Grupla birlikte Hazar Denizi kıyısındaki küçük tatil beldesine gelen genç kreş öğretmeni Eli aslında kim, kimsenin tam olarak bildiği yok. Onu "Eli" diye çağırıyorlar, ama sonra anlaşılıyor ki değil soyadını, "Eli"nin açılımını bile merak edip de sormamışlar. Eli aslında Elinaz mı, Elham mı, Elmira mı, tartışıyorlar şimdi. Cevap verecek kimse yok. Eli nasıl biri, sahiden de kimsenin bildiği yok.

Eli Hakkında, büyük bir prodüksiyon olmadığı halde, alışılagelmiş İran filmlerinin temposunun ötesine geçen sürükleyici, değerli bir film. Ayrıca yeni kuşak İranlı sinemacıların, Kiya-

rüstemi tarzında şiirsel ve yavaş tempolu filmlerinden farklı, gerilim içeren, akıcı bir hikâyesi olan iyi filmler yapmaya yöneldiğini gösteren bir örnek.

Eli esrarengiz davranışlar sergiliyor başından itibaren, ama tatil şamatası içinde kimsenin bunu fark ettiği yok. Ahmet'in ona ilgi gösterdiği açık ve ilgisi karşılıksız kalmıyor. Bir telefon konuşmasının ardından dalgınlaşıyor, geri dönmeye kalkıyor. Sepide kalması için ısrar ediyor, hatta gitmesin diye bavulunu saklıyor. Grubun kadınları çocuklarını Eli'ye emanet ederek alışveriş için yakındaki kasabaya gidiyor. Erkekler voleybol sahasında maç yapıyorlar o sırada. Biz deniz kenarında oynayan çocuklarla ilgilenen Eli'yi izliyoruz bir süre. Çocuklardan biri uçurtmasını gökyüzüne göndermesini istediğinde, Eli coşkuya kapılarak uçurtmayla oynuyor bir zaman. Ansızın çocuklar voleybol oynayan erkeklerin yanına koşarak içlerinden birinin denize düştüğünü, boğulmak üzere olduğunu söylüyorlar. O sırada belli belirsiz bir patlama sesi duyuluyor, ama ses bir silahtan mı yükseliyor, canını yitiren bir bedenden mi, belirsiz.

Herkes çocuğun denize düştüğü noktaya koşuyor, çocuk kurtarılıyor da. Bu arada kasabaya giden kadınlar dönüyor. Derken Eli'nin ortalıkta olmadığı fark ediliyor. Sanılıyor ki Eli çocuğu kurtarmak için girdiği suda boğulmuştur. Cankurtaran ekibi geliyor. Aramalar neticesiz kalıyor. Eli bulunamıyor.

Nişanlısı olduğunu iddia eden bir adam çıkıp geliyor sonra. Adamla ilgili bir belirsizlik var. Eli'nin kaygılı halinin sebebi o mudur? Ansızın ortalıktan kaybolmasının sebebi bu hiç sözünü etmediği nişanlı olabilir mi?

Bir an geliyor, Eli'nin eski nişanlısı yeni nişanlı adayı Ahmet'e saldırıyor.

Dionysos'un ölçüsüz eli değmiş gibi çıldırıyor tatilci grup. Bir felaket yaşanıyor ve bıçak gibi ikiye bölünüyor güzel tatil. Oynayan, gülen, dans eden insanlar canavarlaşıyor. Kadın kocasına yalan söylüyor, koca karısına elini kaldırıyor. İyi arkadaşlar tartışıyor, nişanlılar kahır içinde yumruklarını sallıyor. Eli kayıp, belki boğuldu, belki de -bir umut bu- kaçtı gitti. Ne-

reye gitti Eli, gitti mi, hangisi, nasıl öğrenecek? Sanki kim iyi tanıyor ki Eli'yi topluluk içinde? Hiç kimse, onu bu geziye davet eden Sepide bile bilmiyor ki sahiden de nişanlı mıdır Eli, değil midir?

Eli Hakkında, karakterlerinin uç hallerini açığa vuran hikâyesiyle sadece Eli'nin değil, toplumların da kriz anlarına ilişkin sebepler üzerine düşünmeye götürüyor seyirciyi. Taşkın fakat zemini çürük neşe, yasa gebedir. Gönülsüz bir katılımın, zorlama bir uyumun ardındaki sebepler peşini bırakmaz kişinin/toplumun, nereye gidilirse gidilsin. Ve o çok iyi bilinen gerçek: Aşkın hemen yanında nefret, pusuda beklemektedir kendini açığa vurmak için, bir sınav sorusu gibi, nerede olursa olsun.

Refibeyli'nin Sabrı, Ahmatova'nın Yası

Gitmeye mecbur olmak, sürülmek, geri döneceğine inanılsa da belirsiz bir süreliğine ve zorunlulukla giden kişinin ardında kalmak... Hangisinin hayatı bir daha toparlanamayacak şekilde tarumar oldu acaba, gidenin mi, kalanın mı; bu soruya matematiksel bir cevap verilebilir mi? Gidenin dönüşü, kalanın ise hayatı (ve yollara düşmeyeceği) garanti edilemez, bildiğimiz bu. Söz konusu olan Sibirya sürgünüyse, hiçbir dehşet verici hikâye şaşırtmaz hale gelir ve meçhul kalan sadece sürgünün mezar yeri olabilir. Aileleri parçalayan, sevenleri ayıran, kuşakları çevre ülkelere dağıtan Sovyetler Birliği, büyük bir sürgün imparatorluğu ülkesine dönüşmüştü, işçi sınıfının iktidarını gerçekleştirme adına. Sonuçta iktidarı oluşturan işçi sınıfı da değildi hoş. Biz konumuza dönelim ama... Yani Sibirya sürgünlerine...

En az otuz yıl boyunca soğuk sürgün topraklarına gönderilen ve çoğunluğu iklimine yabancı olduğu o beldede ölüp kalan milyonlardan değil, geride kalan iki kadından söz edeceğim: Beklemeyi öğrenen ve bekleyişin azabını mısralara döken iki şair kadın.

Gence doğumlu Nigâr Refibeyli (1915-1981), aradanlıkların şairi olmuştur hep. Geleneğin ve modernliğin, evkadınlığıyla iş hayatının, Kuzey Azerbaycan'la Güney Azerbaycan'ın, eski düzenle yeni sosyalist düzenin, Sovyet düzeni ile Azerbaycan toprağının arasındaki sansürlü mayınlı bir araziden yazılmış-

tır şiirleri. İç sansür, dış sansür, sürekli bir ayıklama, süzme, soyutlama, erteleme... Refibeyoğlu öncelikle kağıda dökemediği şiirleri için ah çekerek yazan bir şair olarak görünür bana.

Sovyetler döneminde yaşamış bir diğer kadın şair olan Anna Ahmatova ise acı sınırını aşmanın verdiği imtiyazla özsansürünün çitlerini kırmıştır. "Ağıt", Stalin teröründen acı çekenlerin gizli, yaşasıdışı ilahisiydi. Ünlü şaire, edebiyat dergisi Ekim'in 1984'te yayınlanan bu şiiri, Stalin'in kamplarında bulunan oğluna ithaf etmişti. Şiirin bir kısmını İzzetbegoviç'in başucumda duran kitabından alıntılıyorum:

On yedi aydır
Çağırıyorum seni
Eve gelmeni istiyordum, yalvarıyordum
-Ah oğlum; dehşetim
Süründü
Celladın ayakları dibinde
Her şey ebediyen berbat oldu
Öyle ki artık bilmiyorum
Kim insan kim hayvan
Bilmiyorum idama ne kadar kaldı...
(Özgürlüğe Kaçışım, 2005)

1966'da vefat eden Ahmatova'nın kocası şair Gumilev de 1921'de (Ahmatova ile artık evli değilken) idam edilmişti. Ancak SSCB Komünist Partisi'nin XX. Kongresinden sonra Gumilev'e iade-i itibarda bulunuldu. Sovyetler'de bağımsız şair olmak, kelimelerle çalışmak hiç kolay değildi.

Vügar İmanov'un bana aktardığına göre Ahmatova'nın oğlu ile ilişkileri daha sonra 1950'li yıllarda çok bozulmuş, ayrı yaşamışlar, ölümünde bile yanında değilmiş... "Ama Lev Gumilev mahkûm kamplarında iken ona kitaplar vs. gönderdiğini biliyoruz", diye belirtiyor İmanov. 1912 doğumlu Lev, her ne kadar önce şair babası (rejim karşıtı) ve sonra da Stalin tarafından gözden düşen şaire annesi yüzünden kamplara, gözaltılarına alın-

maya maruz kalmışsa da, çok önemli bir tarihçi olarak daha sonra ortaya çıkmış ve kitapları Türkçeye de son yıllarda çevrilmiştir.

Nigar Refbeyli'nin şiirlerini okurken insan, yazılamayan kelimelerin eksikliğini ve şairenin bundan ileri gelen iç daralmasını –şair olarak doyumsuzluğunu- hissediyor. Babası, ilk Azerbaycan Cumhriyeti'nin ilk sağlık bakanıydı Nigar Hanım'ın, eski rejimle bağlarının kuşkulu bulunması için yeterli bir sebepti bu. Refibeyli ailesi de Sovyetler Birliği kurulduktan sonra sıkı ve amansız bir takibe uğramış, ailenin reisi Hududat Refibeyli Bolşevikler tarafından öldürülmüştür. Sonraki yıllarda ailenin kimi üyeleri canlarını kurtarmak için Türkiye'ye ve İran'a kaçtılar. (*Azizenin Son Günü* isimli hikâye kitabımda, Refibeyli ailesi ve benzeri ailelerin can korkusu yüzünden üç ülkeye dağılarak parçalanmasını anlatan paragraflar vardır.)

Soyadına yönelik bu takibe karşılık Nigar Refibeyli'nin şiir yazmayı sürdürmesi, hem de koşullu bir sanat ortamında iyi şiirler yazabilmesi şaşırtıcı. Nigar Hanım 1937'de Azerbaycan'ın bir diğer önemli şairi Resul Rıza ile evlenir. İki büyük şairin evliliği nasıl geçer, yaşanır, incelenmeye değer. Ünlü yazar ve şair Anar'ın annesi, soyadının ağır mirasına karşılık resmi olarak da kabul görüyor, fahri ünvanlar ve madalyaların yanında "devlet sanatçısı" olarak da taltif ediliyor. ("Anar" isminin, "Anam Nigar Atam (Babam) Rıza" şeklinde akrostiş bir açılımı var.)

Refibeyli, ideolojik, Sovyet gerçekçiliğini bağıran tarzda, "proleter edebiyatı" içine alınabilecek form ve içeriğe sahip bir şiirin teşvik edildiği ve lirik şiirin de kolaylıkla burjuva özentiliği ile dışlandığı bir edebiyat ortamında, lirik şiirler yazarak kendini kabullendirmiş, hatta "halk şairesi" ünvanını kazanmıştır. Yazamadığı şiirler için esefle hatırlanacak olan şairenin birçok şiirinde özsansürün yol açtığı kısıtlılık, şiirini her an Sibirya yolu açılabilirmiş gibi bir kaygıyla yazdığını duyurtur.

Birinin kısmetine yüksek masa arkasında oturmak
Birinin kısmetine
Kap-kacak yumak düşür...
Ne zarar,

Bazen yüksek meclislerden
Daha parlak
Daha temiz olur
Basit mutfaklar... (1964)

Yukarıda birkaç mısrasını –özgün haliyle- alıntıladığım "Mutfak şiirleri"nde Refibeyli, mutfak sorumluluklarının az yazmasında etkili olduğunu duyurtmak ister gibi gelir okuyucuya. Oysa, onu yazma konusunda kısıtlayan ne maişet kaygısı olmuştur, ne de mutfağın duvarları. Sonuçta "halk düşmanı" olarak damgalanmış bir ailenin kızıdır, iç dünyasını olduğu gibi dışavuramaz; üstelik, sansür mütfettişlerinin kol gezdiği bir ortamda imgelerini bile serbestçe üretemez. Anna Ahmetova kocasının ve oğlunun öldürülmesini yaşamış, geriye kalan ömrü boyunca tuttuğu yasıyla da mısraları bir tür dokunulmazlık kazanmıştır; ne kadar olabildiyse. Refibeyli'nin ise, Azeri eleştirmen Rafael Hüseyinov'un ifade ettiği gibi, nice şiirinden vazgeçerek oğlunu ve kocasını koruduğu söylenilebilir. (Nigar Refibeyli, Bahar Nağmesi, sf.21, Ötüken; 2006.)

Şair Hüseyin Cavid'in eşi Meşkinaz Hanım'ın vefatı üzerine yazdığı şiirde Refibeyli, yazamadığı nice mısrayı sahiplendiğini gösteren bir iç rahatlığı içinde görünür. "Meşkinez Hanım'ın Aziz Hatırasına" başlıklı şiirden birkaç mısra okuyalım şimdi:

Kalbi bala dağlı bir ana gitti,
Ağır töhmet koyup devrana gitti
Niye aktı niye, günahsız kanlar
Niye sustu niye, soğuk vicdanlar?
Asrın cinayeti açılmayacak
Tarih gizleyecek varaklarında,
Cevap vermeyecek nâhak kanlara
Cevap vermeyecek o devranlara
Vicdanında kalır bu leke
Adsız şehitlerin dökülen kanı
Soğuk vicdanları ayıltır belki
Ayıltır kanlara batan dünyayı... (Kasım-Aralık 1976)

Nigar Hanım'ın bu şiirinde kendine koyduğu sansürü aştığı açıktır. Şiirin yayınlandığı 1976'da henüz Hüseyin Cavid'e itibarı iade edilmiş değildi; ortam hâlâ pusluydu, "halk düşmanı" yaftası bir tehdit olarak yazarları ve sanatçıları sınırlamaya devam ediyordu. Cavid'in itibarı 1982'de, Haydar Aliyev'in çabalarıyla iade edilecek ve Sibirya buzullarından çözülen kemikleri Nahçivan'daki mezarında defnedilecekti.

Ahmetova, Refibeyli; gidenlerin arkasında duran kadınlar, sevdikleri insanların, oğullarının babalarının dönmemek üzere gidişini izlerken, geride kalmanın keyfini sürmeye hiç de hevesli olmadıklarını mısralarıyla anlattılar bize. Onların bekleyişi, yuvalarından koparılanların mekânlarını ve isimlerini haysiyetli bir şekilde korumanın da şiiridir. Bazen giden bir kereliğine gitmiş olur, Sibirya gibi bir yere bile; kalan ise her gün gider, her günü gelecek kötü habere uyandıran bir kâbusla karşılar. Birileri için gitme vakti gelmişken, kimileri orada durup ocağı korumalıdır. Kim daha fazla acı çekti, hangisi vazgeçti düşlerinden (ilkelerinden) ve düzene uydu, kimin yola çıkış gerekçesi hangi ölçüye göre daha haklı; uzaktan bakan, bir mesafeyle gören ve kalpten sökülen kelimelerle örülen mısraları sadece "edebiyat" olarak tanımlayan, nasıl bilebilir?

Güz

I- Güz rüzgârıyla yağmuruyla parkı değiştirmeye devam ediyor, ben her zamanki saatte gidiyorum, sektirmeden. Bir tepe üzerinde park, koni gibi görünüyor uzaktan ve bu koninin üzerinde de sağa sola serpiştirilmiş koni çatılı sayısız seki var. Çantam giderek ağırlaşıyor; içinde sadece üç beş kitap var oysa. Aklımda geride bırakılmış ciltler var da onun için. Bavullar dolusu, ansiklopedi ciltleriyle yarışacak ağırlıkta, yola çıkarken elenmiş kitaplar, yaz sıcağının rehavetiyle verilmiş yazı sözleriyle birlikte üzerime geliyor; şimdi güz oysa. Hayatın ritmi değişirken vakti de şaşırtıyor. Düşmeye zorluyor güz, bir açıdan da olsa, hayattan geri çekilmeyi getirecek bir eksilmeye, en azından bir yaprak kaybına.

Ne yapacağım? O'Henry kahramanı misali plastik yapraklarla donatamam varlığımı. Çantamdaki defterde bir şiir var, onu düşünüyorum.

Kasım yaklaştı; koca çınarlar inliyor rüzgârda, bir kış daha dayanabilme aşkıyla. Bakır sarısı, bir şeylerin ille de yarım kalacağı inancının pekişmesinin de rengi. Güzellik paslanmaya açılıyor baktığın andan itibaren. Yaprak kümelerini dağıtıyor rüzgâr ve yer değiştirmeye zorluyor. Ağacın altındaki çift kalkıp gidiyor. Yemyeşil tulumuyla çimlerde yuvarlanan işçi hortumunu toplayarak yakındaki barakaya dalıyor.

II- Benim kelimelerim var, evet. Onlar ise yağmur habercisi bulutlara bakmadan kalabalıklar halinde yerleşiyorlar mesire yerine. Neşeli çocukları, topları uçurtmaları, mangalları se-

maverleri komik fıkraları var. Biri susmadan diğeri konuşuyor ve sesten bir koridor oluşturuyorlar, birlikte geçebilecekleri. Mevsim rüzgârını geri çekiyor, ayak seslerini duyduğunda. Üşümeye ıslanmaya aldırmıyor görünüyorlar hoş. Yaygılarını yayıyorlar üstü kapalı sekiye. Küçük bir mutfağa dönüşüyor bir köşe. Düşmeye izin verecek en küçük bir boşluğa bile tıkayacakları bir şeyler bulunurmuş gibi şen şakrak, takılıyorlar cansızlaşmış çimleri kaplayan kuru yapraklara.

Kendime izah ediyorum (benim kelimelerim var): Bir şeyler alışkanlığa dönüşmeye başladığında, çürüme de başlıyor. Alışkanlıkların tuzakları var, zamanın akışıyla baş edilemeyeceği inancından türeyen…

Alışkanlık şımartıyor benliği, haklılığına inandırıyor. Elimde olan bana mı ait, zamana danışacak olsam, toza dönmüş bedenleri gösterirdi.

Yine de şöyle oluyor: Yola düşen kişi geride bıraktığı yarısı su dolu bardak yüzünden bile en uygun zamandan (sohbetten) geriye kaldığını sanıyor. Pratik zaman ise çekiştirmeye gelmiyor, haddini bildiriyor en az iki adreste köklenmeye yeltenmiş faniye.

III-- Çantamdaki ajandaya yazılmış bir şiir var, biraz önce bir sınıfta okudum. Sevdiklerimin şiiri olduğu için iki kat sevdiğim; Güz. Fall. Rilke.

Düşer yapraklar, düşer sanki uzaklardan,
Gökyüzünde uzak bahçeler mi bozulmuş ne;
Düşerler gönülsüz doğanlar gibi.

Düşer geceleyin ağır yeryüzü de
Yalnızlığa, bütün yıldızlardan.

Biz hepimiz düşeriz. Düşer bu el bak.
Gör başka şeyleri de: Bu, hepsinde.

Ama var biri, bu düşmeyi ellerinde
Tutar, sonsuz yumuşak. (Türkçesi: A. Turan Oflazoğlu.)

Biz hepimiz düşeriz, düşmüştük, özlediğimiz bir yerden, muhtemelen yine güz günlerinde. Bir yere gitme telaşı, hiçbir yere gitmeyecekken bile, olduğu yerde duramama, kabına sığamama, uzaklarda bir yerlerdeki bir şeyi, birilerini özleme, bir sebep arama, bilinen bütün sebepleri eleyerek yeni sebeplere ulaşma arzusunun kaynağı nedir öyleyse…

Yağmur çiselemeye başladı ve hava sıcaklığı sanki birkaç derece birden düştü, ansızın. Bir kızıl yaprak savruldu geldi, ıslak, omuzuma kondu. Bu mevsimde hâlâ canlı duran lavanta kümelerine şaşkınlıkla bakarken aklıma o geliyor.

Yaz günü de dökülüyor yapraklar, hayattan düşüyor.

O intihar etti, sıcak bir yaz gününde. Görmedik bilmedik, iftar sofrası hazırlıkları arasında eridi çağrıları. Sonra bir yerde eşinin anlattıklarını okudum. "Yemek yapacak hiçbir şey yoktu evde. Aç aç bekliyorduk. Eşim ne yemek yaptığımı sordu. Ben de 'yemek yapacak bir şey yoktu, yemek yok' dedim. Bunun üzerine çocuklara sarılıp bir süre ağladı. Çok üzüldüğünü anlamıştım. Sonra da arka odaya geçti. Ben de fazla üzmemek için yanına gitmedim. Ama odadan ses gelmeyince merak edip gidip baktım. Eşim kendini iple tavana asmıştı."

Şöyle bir kalabalık içinde olabilseydi, gülüşlerinin gücüne inanan eşin dostun arasında, durup düşünecek, kendini bir sonraki günün icaplarına hazırlayacak gücü bulacaktı belki. Bakıyorum hâlâ öyle. Sekinin etrafı sanki duvarla çevrili, onlar öylesine kayıtsızlar yağan yağmura karşı. Biri susmadan diğeri konuşuyor ve hızlanan yağmura inat, sesleriyle oluşturdukları koridora yerleşmeye devam ediyorlar.

Sınırda Bir İşsizle Söyleşi

Sınır derken Ağrılar'ın gözetimindeki havaliyi kastediyorum. Yazdığım bir kitap için otobüsle Türkiye'nin bağrından kimbilir kaçıncı kez geçiyor, Doğubeyazıt Ovası'na varıyorum. Soru sorma fırsatı yakalamaya çalışıyorum yolculara, mola yerlerinde esnafla, yoldan geçenlerle söyleşmeye çalışıyorum; planıma göre bu son keşif yolculuğu. Kitabımı geliştirmek için bu yoldan defalarca geçmem şart mıydı… Kendimi Mahfil'in 18 Ocak 2008 tarihli sayısında Osman Çakmakçı'nın anlattığı toplayıcılara benzetiyorum.

"Kazıyıcılarla Toplayıcılar" başlıklı yazısında Çakmakçı, şairleri şiir yazma tarzlarına göre işte böyle ayırıyor: Kimisi kazıyarak, kimisi de toplayarak kurar mısralarını. Şiir (kültür) her iki anlamda da bu kategorilerin eseri. Elbet Çakmakçı "kazıcılar"ı yeğ tutuyor. Ben yeteri kadar iyi ve derin kazamadığım, alelacele toplamakla kaldığım için bu yolları arşınlamaya devam ediyor olmalıyım.

Saat henüz erken, öğle üzeri. Mavi formalı çocuklar yollarda. Şöför sigara alışverişi yapıyor. Muavin mazot bidonları indiriyor bagajdan. Fazla mazot buralarda bir yerlere satılacak. Sınırın öte yakasında ucuz mazot nasılsa. Koşeroğlu Market'in kapısının önündeki dondurma kasası yanında durmuş yoldan geçen otobüsleri izleyen kırmızı çizgili tişörtlü çocuk, niye okuldan dönen mavi formalı akranları arasında değil ki… İyilik dolu, aydınlık bakışları pencerelerde geziniyor. Bu saatte Ağrılar zirvelerindeki karları görünmez kılan kara dumana karşılık neşeli görünüyorlar bana, şen şakrak hatta. Bunu ovadaki yansıma-

larına bakarak söylüyorum. Hasat bitmek üzere, bundan ileri gelen sarı kızıl bir hareketlilik var. Ovanın her zamanki manzarası sürülerle tamamlanıyor. Bir sürü o taraftan geliyor çan sesleri eşliğinde, bir diğeri öte taraftan, hâlâ kepenek giymekte ısrar eden çobanıyla. Ovaya serpiştirilmiş kovanları da ihmal etmeyelim. Step bitkilerini andıran dikenlerin rengarenk çiçeklerinin değerini en fazla arılar biliyor.

Saat 12.10. Güneş tam tepede. Solda Ağrılar, yapışık kardeşler gibi elele, ovayı süzmeye devam ediyor.

Gürbulak'a 20 km. var. Monoton bir yolda sessizce ilerliyor otobüs. Gümrük binaları sanki apansız beliriyor önümüzde. Otobüs içinde bir muşamba poşet hışırtısı yükseliyor. Kadınlar başörtülerini, pardösülerini çıkartıyorlar tıkıştırdıkları köşelerden. Kimisi şalını başına atıyor, kimisi şimdilik boynuna dolamakla kalıyor.

Bavulum tekerlekli de olsa zorlanıyorum gümrük binasına girerken. O koşup yardım etmeye çalışıyor. Kavruk, avurtları çökük bir adam, hafif çekik gözlü; aslında kırmızı olduğu anlaşılan tişörtü bozarıp kına rengine bürünmüş. Gümrükte bu taşıma işinde çalışan elemanlar var; onlardan biri sanıyorum. Yok, onun işi döviz bozmak, bütünlemek. Dolara çevirmek ister miyim Türk liralarını… Tümene ihtiyacım var mı…

Z. 45 yaşında, dört çocuk sahibi. Döviz işiyle uğraşıyor, ama bu havalide işsizliğin sayısız adından biri de bu. Eline geçen para boğaz tokluğuna bir hayatı idame ettirmeye bile yetmiyor. Aile çevresinin yardımlarıyla ayakta durmaya çalışıyor. Çocuklar okul çağında. Okutmaya çabalıyor, ama bakalım nereye kadar…

Birkaç soru sormak istiyorum, gazetede yazacağımı söyleyerek. Cevap veriyor: İşin aslında çocukları okutmaya pek hevesi yok. Çocuklar da bu hevesten yoksun. Bakmayın siz kampanyalara, diyor. Öyle bir şeyler yapıyorlar, ama bize değmiyor. Bizim buralarda öğretmenler öğrencilere önyargılı. Devlet çaba gösteriyor ya, memur zihniyeti kolay değişmiyor. Akşam gelsen bizim eve, görürsün, ben öğretiyorum çocuklara o günkü dersleri. Kendim beşinci sınıfa kadar devam edebildim

anca, sonraları gazete okumaya meraklı olduğum için öğrendim bir şeyler. Okumaya devam etmek istemez miydim, isterdim elbet. Öğretmenim ders saatinde kahveye gider çay içerdi, siz gidin top oynayın, derdi. Hepsi aptal değil ya öğrencilerin, kafası zehir gibi çoğunun. Ama zihniyet şu: Bu Kürt, ne işe yarar. Örgüte gidecek, memleketi parçalayacak.

Önümüz kış. Çetin oluyor buraların kışı. Hükümet kömür dağıtıyor fakirlere, yiyecek dağıtıyor. Açılımı destekliyor Z., bölünmeyi parçalanmayı istemiyor. Ama hükümet de fakirlere bir şeyler dağıtmakla kalmamalı. İşsizlik var. Bir fabrika kurarsın buralara, işte o zaman hakiki açılımı gerçekleştirmiş olursun.

İş yok, fabrika yok; başka ne yapabilir Z.; daha iyi bir iş nasıl mümkün… Göçüp gitmeyi hiç düşünemiyor bu yaştan sonra… "Yapmazlar buralara fabrika" diyor. Dalıp gidiyor gözleri. Çocukları da kendi kaderini tekrarlayacak. Oğlanlardan biri okuldan kaçıp kaçıp geliyor. Öğretmen okutmaya hevesli değil ki… Çocuk da boşveriyor. Kendisine kıymet veren yok, anlıyor.

İnan abla, diyor, yalanım yok. Niye inanmayayım… Yenilerde dünyabizim.com'da *Değirmen* dergisi Genel Yayın Yönetmeni Mehmet Doğan ile yapılmış bir söyleşide okudum. İlkmektebi, Ağrı'da tahsil etmiş Doğan. "Mektep bitince Balıkesir'e anneannemin yanına orta mektebi tahsil etmeye gittim. Orada fark ettim: Türkçe konuşmayı öğrenmem gerekiyor."

Ana dilini yasaklıyor, resmi dili doğru dürüst öğretmekten de kaçınıyorsunuz. Dört çocuklu Z.'nin yüzü elbet kaygı çizgileriyle kaplanır.

Konuştukça açılıyor Z. Ekmek buzdolabı dağıtmakla olmaz ki… Fabrika lâzım buralara, iş alanı lâzım, ne bileyim. Mektebe gitmeyen çocuk nereye gider? Devlet bunu düşünürse devlettir. Biz ayrılmak istemiyor, iş istiyoruz. Niye ayrılalım? Et tırnaktan ayrılır mı?

Ben bir kapıya yönelirken o elini sallıyor. Tam sınır çizgisini geçerken seslendiğini duyuyorum: Unutulmuşuz buralarda. Kim kime dum duma. Sen yine de ismimi yazma abla.

Peki, merak etme, zaten yazmayacaktım, diyorum, beni duyduğuna emin olmadan. Bir yolcu kafilesi girdi aramıza, bütün şamatasıyla. Mühürler basılıyor, dağılan bavullar toparlanıyor. Ağrılar ise hâlâ orada, görkemli ve ketum, sınırdaki hareketliliği süzüyorlar. Ben sonuncu kapıdan geçerken aklımın geride, babaları işsiz, çocukları okula hevessiz adımlarla giden evlerin –hâlâ, her şeye rağmen- tercümeye muhtaç cümlelerinde kalmasının tanığı oluyorlar.

Hâkim ve başörtüsü

Geçen hafta içinde bir öğle vakti… Hamid-i Evvel adıyla da bilinen Beylerbeyi Camii'nin avlusunda bir televizyon kanalı için çekim yapıyoruz. İslâm tarihinin kaydettiği misyon sahibi kadınları konu alıyor program. Hazreti Sümeyye üzerine konuşuyorum, www.sonpeygamber.info'da Sümeyye üzerine yayınlanan "Sümeyye ya da ilk kadın" isimli yazımdan hareketle.

Hava gerçekten sıcak ve bunaltıcı. Hem ışık olarak uygun hem de nispeten gölge bir yerde sürüyor çekim. Cami avlusunda bir cenaze namazı kalabalığı var. Cenaze namazı kılınırken ara verdiğimiz çekim tekrar başladığında, yaşlı bir bey geldi, karşımda bulunan kanepeye bana sorular soracak şekilde oturmuş bulunan programın yönetmeni Hilal Hanım'ın yanına oturdu. Tuhaf, ısrarlı bir bakışla süzüyor beni. Dikkatimi konuşmaya veremez oldum. Yaşlı başlı amca için daha gölgede ve rahat bir köşe bulalım, orada otursun, dedik.

Fakat o yer değiştirme fikrine hiç yanaşmayıp öfkeyle bir şeyler söyledi: "Emekli hâkimim ben. Anlatıp durduğu o kadını ben de biliyorum. Ne anlatıyor, hangi amaçla anlatıyor, bakayım dedim."

Sonra, çekimin ardından sohbet edebiliriz. Gölgede oturabileceği güzel bir köşe de var az ötede. Ama o yerinden kaldırıldığını iddia etti ve mesleğinin de hâkimlik olduğunu hatırlattı. Yaşlı hâkim, anlattıklarımı dinlemeye değil, yargılamaya gelmiş, diye düşündüm. Ben, onun bilmediği neleri anlatıyor olabilirim… Dahası ben, onun muhtemelen onaylamadığı

kimliğimle hangi bilgileri kamusal bir ifade kazanacak şekilde aktarıyor olabilirim… Yönetmen başörtülü, ben başörtülü. Biz onun bilgisi dışında nasıl bir söyleşiyi sürdürebiliriz…

Yaşlı başlı, elbet bundan ileri gelen bir saygıyı eksik etmeden, gönlünü almaya çalıştık. Dinlemek istemedi. Gösterdiğimiz gölgeli köşede oturmaya da yanaşmadı. Gitti, öylece durdu kızgın güneşin altında.

Cezamız işte o şekilde verilmiş oldu. Kızgın güneşin altında durdu bir dakika kadar. O öyle dururken gel de kızgın güneş altında işkence gören Sümeyye üzerine konuşmaya devam et! Yeniden meramımızı anlatmaya çalıştık. Ricanın, minnetin yararı yok. Yakınları gelip götürdüler.

***

1987'de Ankara'da başıma gelmişti benzeri bir hadise. O zamanlar "türban" diye isimlendirilen tarzda başörtüsü örtenlere pek rastlanmazdı Küçükesat'ta. Elimde gazete ve dergi dolu bir torba, Tunalı Hilmi'den Küçükesat'a doğru yürüyordum. Bir ara sokakta karşıma çıktı o takım elbiseli, paltolu, kravatlı adam. "Her yeri kaplamaya başladılar, bu semti bile!" diye bir şeyler söyledi. Bir kitap ve gazete dolu torbaya baktı, bir bana. Söylenmeye devam ederek geçti gitti.

Gözlerinden taşan nefret karşısında donup kalmış ve aynı gün, *Aylık Dergi*'de yayınlanacak olan "Teşekkürü Hakettiniz Bay Yargıç" isimli hikâyemi yazmıştım.

Hâkim ya da yargıç, mahkeme salonunun dışına taşan buyurgan ifadesini hangi kaynaktan alıyor… Başörtülü öğrencileri okul sıralarından uzaklaştıran mahkeme kararlarının eksik olmadığı yıllar boyunca bu soru örtük-açık dolaşıyor çoğu kez yoksul ailelerin sohbet ortamlarında. Kalemi kırıp cezayı kesen hâkimin gösterdiği sebep ikna etmiyor yürekleri. Kaynakları muğlaklaşan ve adalet terazisini şaşırttığı izlenimi veren hâkim/yargıç, kararının itibarını korumak için mahkeme salonundan taşırıyor otoritesini, had bildirme konumuna duyduğu güvenden şaşmayarak. Peşinen yargılamayı kazanç saydığı in-

sanların özüne vakıf olamadığı bilgisi kuşkulara, vehimlere boğuyor bilincini. O, insan hayatının akışı konusunda onca yetkilendirilmiş kişinin, yani hâkimin bilmediği neyi biliyor olabilir…

"Hâkim"in açık alanlara sirayet eden başörtüsü hükmü 1988 yılında da Cağaloğlu'nun bir sokağında bir öğretmenin karşısına çıkmıştı. Şahsen tanıdığım başörtülü öğretmen adliye binası önünde yürürken avukatlık yapan bir hâkim-albay emeklisi kişi ve arkadaşları tarafından kesildi yolu. Önce sözlü, ardından fiili saldırıya uğradı. Kulağının arkasındaki darp izi yüzünden üç gün rapor almaya mecbur kaldı. Başörtülü öğretmenin alt sınıftan sayılan hizmetlilere özgü ezik duruşun ötesinde bir varoluşla o sokaklardan, caddelerden geçmesi başlı başına bir öfke sebebiydi bu örnekte. *Tanzimat'tan Günümüze Kılık Kıyafet ve İktidar* isimli kitabımın ikinci cildinde kayıtlı olan bu olaya dönemin kimi gazete ve dergileri yer verdiler.

***

Hâkimlerin/yargıçların sıradan halka, sistemin karşısında hareketsiz bir kütle olarak görmeyi dilediği halka vesayet (ve daha derinde de "itaat" beklentisi) mantığıyla yaklaştığı bir anayasal duruş edası, bilgiyi o kütlenin en değişmez parçalarından biri olarak gördüğü başörtülü kadınlara yakıştırmıyor. Onlar bilgi kaynaklarının uzağında kalmalı ki vesayet sistemi ve mantığı kusursuz bir şekilde işlemeye devam etsin.

Yenilerde Sincan 1. Ağır Ceza Mahkemesi Hayrünnisa Gül ile Emine Erdoğan'ın kamusal varlığını tanıdığını duyurdu. Herhangi bir mahkeme başörtülü öğrenciyi muhatap olarak kabul etse de çoğu kez başörtüsü konusunda olumlu görüş bildiren mahkeme kararları yüksek yargıdan dönüyor. Son otuz yılda çeşitli mahkemelerde alınmış kamuda, okulda "türban" konulu birbiriyle çelişen kararlar bir araya getirilseydi, bugün tartışılan yargı sorunu için önemli bir kaynak teşkil ediyor olurdu. Levent Köker haklı olarak "Vesayetçiliğin Tasfiyesinde İşin Esası" başlıklı yazısında vesayetçiliğin tasfiyesinde yüksek yargının yeniden yapılandırılmasına, en başta atılması gereken bir adım olarak işaret ediyor.

Mavi Başörtülü

Mavi desenli başörtüsüyle bir cevaplar toplamı gibi görünen,
yine de soruları olan Mahinur Özdemir için...

Mavi ile başlamıştı belki her şey; su ile yani ve katıksız bir gökyüzü ile. Mavinin bize sunduğu en belirgin duygu, ferahlıktır, esenliktir. Birden yakalamaz bakanı mavi, mesela kırmızı gibi, sarı turuncu gibi, ama farkedilince de bırakmaz kişiyi, tutar, enginlere sürükler.

70'li yıllarda Bülent Ecevit'in mavi gömlekleri de gökyüzüne uçurduğu beyaz güvercinlerle birlikte *umut*'u terennüm ederdi.

Tesettürlü giyimi, önce mavi bir yağmurluk eşliğinde benimsemiştim.

80'li yılların başlarıydı. Yeryüzünün katı gerçekleriyle (ve modern kadına özgü sayılan ideallerle, imgelerle) yetinemez olan genç kızlar, Kur'an-ı Kerim'leri, mushafları bulundukları muhafazalardan, yerleştirildikleri raflardan indirerek okumaya başlamışlardı. Okunan her kitap, bir diğer kitabı çağırmıştı. Üç aylarda oruç tutulmuş, gece namazları kılınmıştı. Aşklar kalplere gömülmüş, İlahi aşk'a açılmıştı gönüller. Tefsir külliyatları, hadis ciltleri, tasavvuf klâsikleri okunmuş, çağdaş dünyanın ufkunu genişletmeye çalışan yazarlara, düşünürlere, şairlere geçilmişti. O zamanlar her şey maviydi sanki: Gökyüzü gibi kitaplar da, başörtüler gibi gönüller de.

Mavi ulaşılması güç her ideal ve hevesi simgeliyordu aslında. Muhafazakâr yazarlar, Türkiye'nin gelişmesini sarışın mavi göz-

lülerin nüfus içinde kazanacağı ağırlığa bağlayan yazılar yazmaya başlamışlardı.

80'lerin başlarında dindar bir abinin kız ararken "mavi gözlü olsun ille de" deyişine takıldığımı da hatırlıyorum. Müslüman kadının kamusal alandaki varlığının tartışılmaya başlandığı yıllar. "Kadın başörtüsüyle bile olsa geçmemeli sokaklardan"; daha dindar ve takvalı görünen insanların savunduğu görüştü bu. Onlar kadar okumamışsın çoğu Osmanlıca, Arapça kitapları. Sokakları sevdiğini bilsen de, sokaklarda bulunma hakkını savunabilir misin? Hiçbir şey bilmiyor gibisin din adına, kimi soruların tamamen nefsanî olabilir. Furuğ misali, "benim payım budur" diyerek, pencereden görünen gökyüzü maviliğiyle mi yetineceksin? Daha çok okuman, tartışman, secde etmen, çile çekmen gerek. Sokaklarda yürümekten vazgeçemiyorsan da maviden vazgeçmeli, kişiselliğini koyu renklerin kalabalığında yitirmelisin.

İşte, sokaklarda bulunma zorunluluğunun bir açıklaması veya savunusu olsun diye de mavi başörtüler siyaha, kahverengiye, laciverte çevrildi.

Karakalabalıkların arasında kaybolman beklenirdi çünkü, o kalabalıkların rengine kendi rengini yedirmen gerekirdi.

Hüseyin Akın, *Hepsi Hikâye* isimli kitabında yer alan *Anne* "Ben Artık İyiyim" ve "Bir İhtimal Dersanesi" adlı hikâyelerinde, mavi başörtülü kızlardan söz ediyor.

80'lerin başlarında başörtüleri mavi de olurdu, yeşil de. Renklerle ilgili kısıtlamalar, gide gide belirginlik kazandı. Daha koyu, daha az göze çarpan, mat veya silik renkler tercih edilmeliydi. Renkli başörtüsü örten kızlar, açık-örtük kınamaya maruz kalırlardı, bulundukları cemaatlerin ya da grupların toplantılarında. Daha üstün takvanın göstergesiydi, siyah giysiler.

Akın'ın ikinci hikâyesinin kahramanı olan genç kız, hayalindeki mesleği başörtüsünün rengiyle birlikte keşfetmeye çalışıyor. Bu hiç kolay olmuyor ama: *"... Ne yapsa, öğretmen önlüğünün üstüne mavi başörtüsünü oturtamıyor. O bu sıkıntısını üçüncü kez aynı parmaklarını dönüp dönüp bıkmadan kıtlatırken gösterdiği-*

nin farkında değil. En güzel de, karatahtayla uyumlu bir güzel de bir hayal fotoğrafına yakışıyor. Bu şaşırtmıyor kendisini. Gelecek günlere kadar her şeyin belirsizlik ve karanlığı işaret ettiği bir dünyada karatahtanın kara olmasından daha normal ne olabilirdi. Kes, kopyala, yapıştır tekniğine benzer bir teknikle başka bir resim denedi, bakışlarına asmak için, ama bunda da başarılı olamadı. Bu kez siyah avukat veya hâkim cübbesinin üstünden kayıp düşen türban işi bozmuştu. Neydi o? Evet, 'Baro' kabul eder miydi böyle bir uyumu?" (sf. 31)

Eleştirmen Asım Öz, Akın'ın sözünü ettiğim hikâyesini konu aldığı bir yazıda, yazarın mavi rengi seçmesinin hiç de rastlantı olmadığı tespitini şöyle açıyor: "Akın burada siyah, kara, beyaz arasında gidip gelerek örmüş anlatı evrenini. Şehirde yaşayan Müslüman kadınların eğitimli olanları bir anlamda örtünmenin siyah olarak algılanmasından, hatta kötücül bir kültürel imge olarak karalanmasından çıkış yolu olarak beyazdan yardım almışlar ve mavi simgesel bir renk olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü mavi ne siyahtır ne beyaz."

Mavi umudun rengidir, öyle biliriz, yine de Asım Öz'ün de ifade ettiği üzere bu rengin psikolojide mutsuzluğu temsil ettiği de yaygın bir kabuldür. Ve işte mavi, siyahî Amerikalıların çıkardığı hüzünlü müzik türünün de adı olmuştur: Blues.

Öyle bir renk ki hem hüznü temsil ediyor, hem de umudu. Ve anlatıyor ki hüznü ille de umudunu yitirmenin bir göstergesi olarak anlamak gerekmez. Rahşan Beni İtimat'ın "Mavi Başörtülü" isimli filmi de yaşa başa, yaş uçurumlarına bakmayan bir aşkı konu almıyor mu…

80'li yıllarda başörtülülerin dünyaları maviydi, siyah başörtülerin altında bile. (Bir yasak henüz o kadar içselleştirilmemişti çünkü.)

Mavi göze çarpan değildir. Aranandır ve aramanın da rengidir. Bunu pek az kişi, pek az yazar gördü. Hüseyin Akın da siyahla tashih edilmek istenen "gözü kara" mavinin anlamlarına kafa yoran pek az yazardan biri.

Görmekle Sevmek Arasındaki Mesafe

Bir yazımda "minyatürden süzülen aşklar" diye bir başlık atarak anlamayı denemiştim, İranlılara özgü denilebilecek bir aşk hikâyesini. *Hemşehri Civan* dergisi kısaca, "İran usulü aşk" demiş. Kapakta, filmin kahramanları modern giysiler içinde olsalar da minyatür figürleri halinde yer alıyorlar. Humayun Esadiyan'ın "Altın ve Bakır" (2010) ismini taşıyan filmi, evli bir çiftin ağır hastalık sınavı içinde aşkı açığa çıkaran hikâyesini konu alıyor.

Altın ve Bakır, bir "umut" filmi. Benzeri bir senaryo Cafer Penahi'nin bakışıyla "yeis" uyandıran bir film olur ve kahramanlarını bir kısır daireye kapatırdı. Nasıl bakarsanız, öyle görürsünüz. Duyuşumuza göre, bakır altına dönüşür elimizin altında.

Behruz Şaibi rolünün üstünden hakkıyla geliyor. Zehra Sadat'ı canlandıran Nigar Cevahiriyan ise filmdeki rolüyle 2010 Fecr Film Festivali'nin en iyi kadın oyuncusu ödülüne lâyık bulundu.

Esadiyan, genellikle başarılı bulunan "Sokak Çocukları", Sonsuz Yol" gibi filmleriyle tanınan bir yönetmen. Altın ve Bakır'ın konusunun özlü olarak aşkın ifade yollarını açmak olduğunu söylüyor bir söyleşisinde. Halisane sevmek, ahlâkın en özlü ifadesidir Esadiyan'a göre. Filmdeki ahlâkî boyutun altını çizen temalar ise "görmekten sevmeye alınan yol"dur. Doğru bakmayı bilen, sevmeyi de bilir, diye düşünüyor Esadiyan.

Gelelim filmin konusuna: Nişabur'da yaşayan medrese öğrencisi Ali Rıza, maddi nedenlerle ertelediği tasarısını niha-

yet gerçekleştiriyor ve Tahran'a taşınıp, tanınmış ahlâk hocası Hacı Rahim'in derslerine katılmaya başlıyor. Fakat kahramanımız filmin sonunda ahlâkın ille de derste öğrenilmeyeceğini keşfedecektir.

Altın ve Bakır'ın ayırıcı bir özelliği, erkek kahramanın eğitimini sürdüren bir molla olması. Mollaların aile yaşantılarına bu denli yakınlaşan pek fazla film yok İran sinemasında. Aklıma gelen iyi bir örnek, Rıza Mirkerimi'nin "Ay Işığı Altında" isimli filmi. Ancak o filmde de İran'da "ruhani" olarak isimlendirilen kişiliklerin aile yaşantılarına bu kadar yakından tutulmuyor kamera.

İki çocuklu çiftin aile hayatı içindeki yakınlıkları, zarif anlatımlarla sergileniyor film boyunca. Zehra Sadat sabahın erken saatlerinden itibaren büyük bir süratle şefkat ve hizmet dağıtarak koşturuyor, evde ve bahçede. Bir bakıyorsunuz bahçede bir sandalyeye oturmuş olan kocasının saçlarını tarıyor. Hava soğuktur, hassas bir bünyesi olan Ali Rıza atkısını almış mıdır, onu kontrol ediyor. Yeni bir aba almalı Ali Rıza, kocası eski abayla dolaşmamalı. Bir yandan kızının okul formasını ütülerken, aynı zamanda ağlayan bebeğin derdi nedir, onu anlamaya çalışıyor Zehra.

Esadiyan'a göre Zehra, tipik bir İranlı kadındır. Mazlum, özverili ve görünmezdir. Oturmuş aile düzeni altüst oluyor ansızın; evi çekip çeviren, aileyi şefkati ve hizmetiyle sarmalayan kadın MS hastalığına yakalanıyor. Ailenin dengelerini sarsan haber, Zehra Sadat'a, profesörün teşhisini dinleyen tıp öğrencileri arasında savunmasızca yattığı muayene odasında verildiğinde, karı koca göz göze geliyorlar. Artık hayatları alıştıkları düzenle sürmeyecek. Bundan böyle Zehra Sadat, gün boyu evi, ailesi için koşturan kadın olmaktan uzaklaşacak.

Kocası acı bir gülüşle ona bakarken Zehra bu haberin ağırlığını daha fazla kaldıramıyor ve üzerindeki pikeyi yüzüne doğru çekiyor. Bundan sonra ne olacak?

Bundan sonra Esadiyan'ın ifade ettiği "görmek" teması öne çıkacak. Ali Rıza artık karısını daha önce denemediği bir şekilde,

kendine özgü varlığıyla görmeye başlıyor. Görüşünün ardından dili de çözülüyor. Sekiz yıllık karı koca, yüz göz olmayışlarıyla nesli tükendiği düşünülen bir çift ilişkisi sergiliyorlar oysa. Aşk dile getirilmez, bakışlarla ifade edilir, görüşüne dayalı bir ilişkidir bu. Bu zamanda böyle bir aşkın mümkün olduğuna bizi inandırıyor, yüz ifadeleri. Taşradan büyük kente gelirken, içinde bulundukları muhafazalı aile hayatını da yanlarında getirmiştir genç çift. Ali Rıza'nın dini ilimler alanında eğitim görmesi, korunma sebeplerini artırıyor. Dışa karşı korunma, iç dünyada bir perdesizlik anlamına da gelmiyor. Nezakete dayalı mesafe, keşif sürecini geleceğe doğru yayarken, çifti aynı zamanda tek tek kişiler olarak anlamamıza izin veren kendilik ifadelerini de koruma altına alıyor.

Zehra'nın hastalanmasının ardından karşısındakini şefkati ve hizmetiyle sarmalama sırası Ali Rıza'ya gelmiştir. Eli ayağı birbirine dolaşsa da, işler birbirine karışsa da, bir aceleyle okula gitmeye hazırlanan kızının formasını ütülerken aynı zamanda ağlayan bebeğin derdini anlamaya çalışması gerekse de, haksızlığa uğradığını anlatan bir ifade oluşmayacak yüzünde.

Karşısındakinin bedenini ve ruhunu en aciz kaldığı bir açıdan çıplaklaştıran hastalık sürecine karşılık çift aralarındaki aşkı koruyabilir mi? Altın ve Bakır'da aşk mesafe kaybına rağmen kendi yolunda ilerlemeye devam ediyor. Hastalık, dilini çözmüştür Ali Rıza'nın. Kocası iltifatta bulunuyor, hasta yatağında üretken olma çabasını sürdüren Zehra'nın yüzü kızarıyor.

Aşkı ille de kelimelerle dile getirmek mi gerekir? Sürekli kelimelere dökülen aşk ifadesi, bir dizi film lakırdısına dönüşebilir bir sapakta. Bir başka türlü görmeyi başaran medrese öğrencisi ise, bu yolla aşkın farklı bir merhalesine yükseliyor. Ali Rıza'nın parmakları, Zehra'nın halı tezgâhında yarım bıraktığı halının ilmekleriyle tanışıyor. Küçük oğlunu bir yere bırakamayınca yanında, medreseye taşıyor artık Ali Rıza. Onunla sınıfa giremediği için kapının aralığında dinliyor dersi. Bir taraftan da kapının önünde duran ayakkabıları düzene sokuyor; sanki elinde olmadan. Halı ilmikleri ve düzene konulan ayak-

kabılar Ali Rıza'nın hayatı bir başka açıdan yaşamaya başladığını gösteren metaforlar.

Ne hayatın gerçeklerine gözlerini kapatan bir yorum, ne de insanın ruh dünyasındaki engebeleri göz ardı eden bir hikâye! Ayrıntılardaki sahicilik nedeniyle filmin akışı inandırıcı geliyor bize. Diğer tarafta, uzun hastalık yorar, bezdirir bir çiftten sağlam olanı, aşkı da tüketir gide gide; yorgun insanların tecrübeleri buna inanmamızı bekliyor. Oysa Zehra'nın gözleri, hastalığının yeni göstergelerinin yol açtığı endişeye rağmen başka türlü parlıyor; aşkın yeni yansımaları varlığını kuşattığı için. Yönetmen Esadiyan filminin herhangi bir sahnesini izlerken, gerçek hayatta mümkün değil bu, diyemesin seyirci; bunu istiyor ve başarılı da oluyor

Killing Me Softly…

'Benim hayatımı anlatmışsın!' Bir yazara yönelik sıradan bir yargı, hatta suçlama cümlesi. Hikâye yazarlarına yabancı olmayan bir kişidir, yazara, yazdığı hikâyenin hesabını soran okuyucu. Çünkü hayatı roman ve şarkı olan odur, dünyanın merkezi olan da roman ve şarkı hükmünü sürdürdükçe, hâlâ o! Bütüne bakılarak da ayrıntılar dikkate alınarak da denilebilir ki kendi hayatı anlatılmış bu hikâyede, bu şarkıda, yer isimleri bazen benzemiyor olabilir, tarihler tutmayabilir, olayların akışı da tam olarak aynı sırayı izlemeyebilir ama yine de anlatılan, muhtemelen değil mutlaka, onun hayatı…

Çünkü işte okuduğu her cümle kabuk bağlamış bir yarayı kanatıyor. Çünkü işte, o cümleleri duyurduğu acı ve utancı başka türlü açıklamanın oluru yok.

İyi de, eli kalem tutuyor diye yazarın o hayatı kağıda dökerek ifşa etmeye ne hakkı olabilir…

Materyalist bir filozof, galiba Marks, insana ait hiçbir şeyin kendisine yabancı olmadığını söylerken, böyle bir soruya da cevap vermişti. Yazar okuyucuda kendi hayatını anlattığı duygusunu uyandırıyorsa, nispeten başarı göstermiştir. Çünkü yazarın işi, yaşanmışları olduğu kadar yaşanabilecekleri de kurcalamaktır. Yazarın ya da şarkıcının hiç tanımadığı kişilerin hayatını, onları yakından izlemiş, sırlarını keşfetmiş, mektuplarını, güncelerini bulmuş okumuş gibi anlatması, söylemesi, yine de şaşırtıcı olmaya devam eder.

Killing me softly (Beni usulca öldürüyor), işte böyle bir hikâyenin şarkısı. Lise öğrencisiyken Roberta Frank'tan dinlediğim şarkının geçenlerde Fooges yorumu ulaştı kulaklarıma. Şarkıyı ilk dinlediğim günlere döndüğüm için etkilendim önce ve ardından Fooges'in hip-hop karıştırdığı yorumunun, zenci sesinin yüzyılların hüzün birikiminin derinliğiyle şarkıyı daha da güzelleştirdiğine karar verdim. Fooges'in albümü 1996'da bir milyon adet satmış; bu, tesadüfi olmaktan uzak bir başarı. Çok az şarkının söze insanı böyle çarpabilir ve çok az şarkının sözü müzikle, okuyanla bu denli uyum içinde olabilir.

Parmaklarıyla acımın tellerine vurarak,
Kelimeleriyle hayatımı okuyor,
Usulca öldürüyor beni şarkısıyla,
Bütün hayatımı kelimeleriyle anlatarak,
Usulca öldürüyor, şarkısıyla…

Onun iyi şarkılar söylediğini duydum
Bir tarzı olduğunu duydum
Böylece geldim onu görmeye
Ve bir süreliğine dinlemeye,
Ve oradaydı o genç çocuk, bana yabancı gelen…

Genç şarkıcı yabancı olmasına yabancı ama söylediği şarkıyla, onu çok iyi tanıyormuş, içinden geçenleri okuyabilecek kadar iyi tanıyormuş gibi görünüyor. Öyle ki dinlerken yüzünü ateş basıyor Dinleyici'nin, etrafındaki insanlara karşı duyduğu utançla ve yer yarılsa da içine girse istiyor. Bir an önce şarkısını bitirmesi için dua ediyor ama genç şarkıcı okumayı sürdürüyor…Yer yarılmak bilmiyor, şarkıcı da onun acılarının tellerine dokunarak söylemeye son vermiyor. Onu tanımadığı açık olan genç şarkıcı, nasıl bilebilir ki hayatının en gizli saklı yönlerini… Şarkı sözlerine bakılırsa mektuplarını ele geçirmiş bir şekilde ve işte, onları yüksek sesle okuyor.

Kime yazılmış bu mektuplar, bilmiyoruz, içinde neler yazılı, bunu da bildiğimiz yok. Kahramanımızı utandıranın şarkının

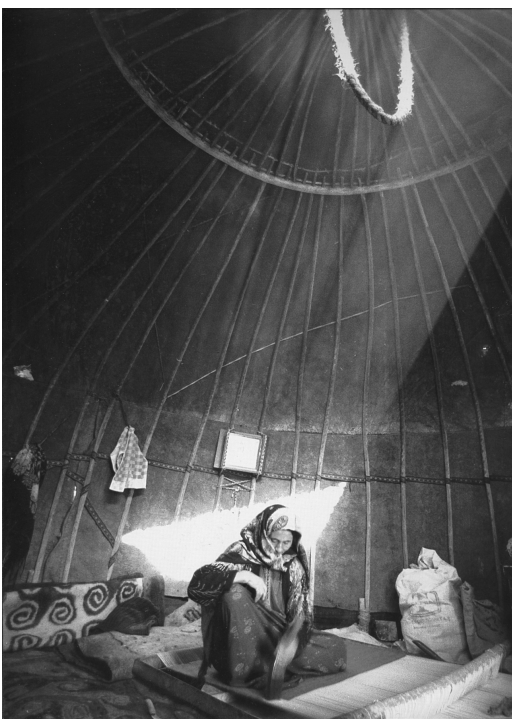
sözlerinin içeriği olduğuna da emin olamıyoruz. Onu utandıran, bir kişiye yazdığı mektuplardaki iç dünyasını açığa vuran cümlelerin beklemediği bir zamanda ve ortamda karşısına çıkması da olabilir. Onca mahrem saydığı cümlelerin aynı zamanda bu denli paylaşılır olabilmesi, başkaları tarafından da ifade edilebilmiş olması olanaklı görünmüyor. O satırları yazdıran tutkuyu ya da öfkeyi sadece kendisi duydu, o kelimeleri seçmeye götüren özlem de merak da aşk da sadece ona ait.

Yine de bir kuşku, hatta korkudan söz edilebilir: Biricik, eşsiz olan tek bir cümle yok, belki de öteden beri kulak verilen, dile getirilen ya da tam olarak dile getirilemediği için uykusuz bırakan aynı büyük acıdan, aşktan ya da tutkudan beslenen aynı söz. Dinleyici ve Okuyucu birlikte, aynı derin ve kavranılamaz fısıltıya kulak kabartıyorlar. (Cemil Meriç, *Kırk Ambar*, c. I, s. 282).

Kimse kimseyi tanımıyor, genç şarkıcı acı kaynağı mektuplardan haberdar değil, böyleyken şarkısı, gizli mektuplarını ele geçirdiği hissini duyurtacak kadar Dinleyici'nin benliğinden yükselmeye devam ediyor.

Şirin'i Bütün Yüküyle Taşımak

I– Behzad'ın o minyatürü "Dağ Yolcuları" isimli hikâyeyi çağırmıştı bana: Ferhad Şirin'i dağlara doğru taşıyor, ama atıyla birlikte. Aşkının gücüyle dağları delen Ferhad, dağın zirvelerine doğru tırmanırken yorgunluktan bir adım dahi atamaz hale düşen Şirin'i omuzlarına alıyor. Bir noktada Şirin'in atı da takatsiz kalınca, onu atıyla birlikte omuzluyor bu kez.

Şirin, içinde bulunduğu sahnelerle birlikte taşınabilir yoğunlukta bir efsane kadını. Modern dünyanın bir hayat mücadelesinin içinden gelen gerçek kadınları ise, çok uzaklara gitmeyen bir tarihten bu yana varlıklarının ağırlığından yakınmaya başlar oldular.

Televizyon kanallarında geniş bir zaman dilimini kaplayan evlendirme programla-

rına, genellikle yüz çizgileri zor yaşanmış bir evliliğin sıkıntılarını yansıtan kadınlar katılıyor. Evlenmek istedikleri erkeği tarif ederken sıklıkla kullandıkları bir cümle var bu kadınların: "Bana sahip çıksın, beni taşısın!"

Benzeri bir ifadeyi bazen bir pop yıldızının, bazen de bir nedenle evlenmemiş bir arkadaşınızın ağzından duyuyorsunuz: Beni taşıyabilecek bir adam yok etrafımda.

Bir adam onu taşısın, bin güçlükle biriktirdiği bütün sahnelerle birlikte. Oysa hayat mücadelesinin sertleştirdiği varlığı ağır mı ağır. Üstelik muhtemelen bir zamanlar birileri tarafından taşınmayı hiç istemedi; taşınabilmek için sırf, olduğundan daha hafif görünmeye çalışmaya da gönül indirmedi. Ben buyum, dedi. Numaralar yapmadı. Dobra dobra olmayı seçti. Taşınmaya değil paylaşmaya inandığı için de önüne gelen yükü üstlendi. Taşınmak istemediği için giderek ağırlaştı hayatının yükü. Evi –fiziksel olarak genişlese dahi- anlamsal olarak daraldı. Bu daralma bir iç daralmasıyla birlikte gerçekleşti; tahammül gücü azaldı. Eve sığmayan ne varsa kamusal alana saçılıyordu çoktandır. O kamusal alan ki değer ve olgular onun onayıyla sahicilik kazanır olmuştu.

Süreç işlemeye devam ediyor. Bir kamusal alan depresyonu yaşıyor kadınlar. Kamusal alan "dişil" mevcudiyeti, dokularına nüfuz etmiş "eril" kodlara göre tanımlıyor. Kadın varlığı sömürü metası olmayı getiren bir dişilleştirmeyle ya da kamusal meşruiyet edinmenin yolu olarak görünen eril ifadelerin kazanımıyla yozlaşıyor. Bir çatısızlık duygusu içindeki kadın er veya geç kalın duvarlar örüyor etrafına. Verili kamusal alanın tanımlarına hapsolmamak adına giriştiği mücadelesinin gerisinde kalmış ya da o duruşla bağdaşmayı bilmemiş bir adamdan yollarını ayırmıştı vaktin birinde. Bir zamandır daha farklı bir duyguyla evden belli saatlerde çıkan, eve belli saatlerde dönen ve dönüşleriyle birlikte evin havasını değiştiren babasını özlüyor. Annesinin hayattaki konumunu reddettiği halde, babasının özelliği olarak hatırladığı "ağırlığı kaldırabilme" meziyetine sahip hem otoriter hem de himaye sunan bir erkeğin arayışına düşüyor.

Oysa tasvir ettiği erkek profili de ola ki çoktandır, Malkaçoğlu misali bir kahraman olmadığını beyan ediyor. Bir kadına aşık olmak için ondan hem Şirin misali bir rüya kadını hem de emekliliğini kazanmış olma gibi maddi ağırlığı olan bir çeyiz sunma özelliği arıyor. Hayatın yükünü eşit şekilde paylaşmak gerek; bunu kadınlar istemedi mi? Kadın kendi kendini taşısın, kapısını kendi açsın, düşen mendilini kendi alsın yerden, oturduğu sandalyeyi de kendi çeksin, faturalarını da kendi ödesin; niye erkek ona aciz bir çocuk, bir bebek muamelesi yapmalı ki...

II- Aşkın ölümü bu yüzden de geliyor: Sevilen ait olduğu sahne ile sonsuzca taşınamıyor, sevenin gücü buna yetmiyor. Sevilen içinde bulunduğu sahneye gömülüp kaldığı için de seven an geliyor o sahneyi kendi muhayyelesinde yeniden var edemiyor. Kendi doğal ortamında aşkı çağıran ve tanıtan, ortamından soyutlanarak götürüldüğü başka bir sahnede bakalım aynı duyguların kaynağı olabilecek mi? Köylü kızı Güllü, Zigana Maçka'sında büyülüyor İstanbullu kazazede genci, ama aynı Güllü İstanbul Maçka'sında kaçınılması gereken bir musibete dönüşüyor, Zigana Maçka'sında imam nikâhıyla evlenmiş olduğu kişinin gözünde. Siirt'te ait olduğu doğal çevreyle birlikte aşık olunan ümmi halı işçisi kız, büyük şehrin varoşlarında adam yerine konulmak için rengini değiştirmesini sağlayacak kimyevi bir değişim işlemine tabi oluyor.

III- Aşk içinde bulunduğumuz günlerin tecimsel metası. İnsanlar tahammül ve sabır gibi nitelikleri azalırken, aşkla ilgili efsanelere, söylemlere, şarkılara her zamankinden daha fazla yer açıyorlar hayatlarında.

Klasik aşk söylemleri kadınlara, bir zamanlar ne kadar hafif bir varlığa sahip olduklarına ve bunun şimdi de mümkün olmaması için mantıklı bir sebebin bulunmadığına inandırdığı için de çekici geliyor. Bu hatırlamanın sevinci giderek bir varlık uçurumunun aşılmazlığı hissine bırakıyor yerini. Resimde minyatürde Şirin, hikâyede sinemada Şirin. Kiyarüstemi'nin "Şi-

rin"i ise bilinen hikâyenin akışından koparak sinema gibi zor bir alanda kendini kanıtlamış kadınların geçit yaptığı bir gözyaşı tüneline dönüşüyor. Asıl olarak Ferhat ile Şirin'in bu postmodern "kolaj" uyarlaması, modern kadının derinlerinde mevcut bir kaybolmuşluğu anlatıyor.

Film içinde film bu. Bir sinema salonunda Şirin'in acılarını göz yaşı dökerek izleyen yüzü aşkın sirnema yıldızı, aşkla varolmakla aşık kadını oynamak arasındaki ayrımı herkesten iyi biliyor; kolayca taşınamaz nice sahnenin içinde var olarak gelip bu filme katıldı her biri. Büyük bir dirençle var olmaya çalıştıkları sahada bir korunma güdüsüyle taşlaşan varlıkları gözyaşlarının tuzuyla çözünür mü... Ah, Şirin olamıyor, Şirin'leşemiyorlar, ne yazık; üstelik Şirin olmayı can u gönülden istemiyorlar da, filmlerde zaman zaman Şirinimsi kadınları oynadıkları halde bile.

Şirin ise onlar gözyaşı döktükçe daha fazla hakediyor Ferhad tarafından taşınmayı ve ismi tartışmalı bir diyardaki beyaz guller acan mezarina doğru yol alıyor, efsaneler âleminde.

Aşkın Ölümü

İstanbul'a gelirken Tahran'daki masamın üzerinde bırakmıştım Şehla Cahid'in idamıyla ilgili haberleri. Taraf'ın katıldığım ilk sabah toplantısında masanın üzerindeki gazeteyi açtığımda, Şehla'nın idam edildiğini anlatan haberle karşılaştım. Yıllardır davasını izliyorum. Şehla, idam edilmesin diye uğraşılan bir mahkûmdu. Yine de gazeteler, on beş gün sonra idam edileceğini yazdılar, ben İstanbul'a doğru yola çıkmadan önce. Şehla, sevdiği adama tek başına sahip olmak için elini kana buladı mı? O bunu kesin bir dille kabullenmeye hiç yanaşmadı. Sorumluluğu hep aşkının gücüne yükledi.

Aşkın hemen yanında nefreti de kapsayarak bilenen bir yok etme güdüsü pusuda bekliyor. Bir insan böyle bir noktaya nasıl gelir... O insanı zenginleştirmesi beklenebilecek coşku haznesi, ihanete sebep sayıldığında çirkinleşerek ayaklara dökülüyor. Bir tarafta yerde kalmış kan izleri ve acılı çocuklar, anne ve baba var. Hâlâ aşk bahçesi içinden konuşmayı sürdüren kadının şiirsel ifadeleri bu durumda, su karıştırılmış süt gibi tatsız.

50 yaşındaki Şehla'nın, âşık olduğu ve muta nikâhı ile bağlı olduğu milli futbolcu Nasır Muhammedhani'nin eşi Lale Seherhizan'ı öldürdüğü iddiasıyla yargılandığı davanın dosyası, idam kararı kesinleşinceye kadar 50'nin üzerinde hâkim tarafından incelendi ve bu hâkimlerin sadece 20'ye yakını Şehla'nın günahsız olduğu doğrultusunda hüküm verdi. Şehla, davanın ilk görüldüğü dönemde cinayeti işlediğini kabul etse de sonraları sürekli suçsuz olduğunu öne sürdü. Yine de sonuncu mah-

kemesinde hâkimi suçsuzluğuna ikna edemeyerek kısas cezasına çarptırıldı. Kısas hükmünün ardından hâkimi telefonla arayarak teşekkür etti Şehla, gazetelerde yer alan haberlere bakılırsa ve verilen hükme karşılık masum olduğunu tekrarladı.

Hâkim soruyor: Öyleyse suçlu kim, söyle? Şehla her zamanki savunma üslubuyla şu açıklamayı yapıyor gazetecilere, hâkime verdiği cevap konusunda: "Bu soruya cevap veremeyeceğim için, telefonu kapattım. Suçluyu bilmiyordum çünkü, bir isim veremezdim, suçluyu bilsem bile, ismini söylemek bana düşmezdi."

Şehla'nın bu tür sözleri, kimi yargıçlarda bir erkek elinin de bulunduğu kanaatini uyandıracak şekilde işlenmiş bulunan cinayette, maktülün eşi Nasır Muhammedhani'nin de payı bulunduğunu ima ettiği eski konuşmalarını hatırlatıyor, davayı izleyenlere. Hapiste bulunduğu yıllar boyunca Şehla basına yaptığı açıklamalarda bu cinayetteki biricik suçunun "aşk" olduğunu vurgulamayı sürdürdü. Suçsuz olduğu halde sırf Nasır'a duyduğu aşk nedeniyle, onun bu dava yüzünden en küçük bir zarar görmemesi için suçu üzerine aldığını öne sürdü. Ancak cinayete karıştığı kanıtlanamayan Nasır, eski sevgilisinin bir kez daha kısasa mahkûm edilmesi üzerine, maktülün ailesiyle zanlı arasında yapılan uzlaşma toplantısında, Şehla'yı asla affetmeyeceğini bildirdi. Kısasla ilgili uzlaşma toplantısı, davayla ilgilenmiş hâkimlerin denetiminde, cinayetle suçlanan kişi ve maktülün birinci derecede akrabaları arasında yapılıyor. Bu toplantıya suçlu ancak hâkimler gerekli görürse ve maktülün ailesi isterse katılabiliyor. Maktülün kan bağıyla bağlı birinci dereceden akrabalarının, anne ve babasıyla çocuklarının affetmesi durumunda, katilin idam cezası hapse dönüştürülebiliyor.

Benzeri davalar gibi bu dava da maktülün yakınlarının geçen zaman içinde katili bağışlaması ihtimaline kapıyı açık tutma sebebiyle de uzatılmış olmalı. Fakat geçen yıllar içinde Lale'nin ne annesiyle babası ne de çocukları Şehla'yı bağışlamaya yanaştı. Üstelik Nasır, Şehla'ya verilen kısas cezasının elbette sadece onun ifadelerindeki çelişkiler nedeniyle verilmediğini,

ailenin bu kısas gerçekleşmediği takdirde huzur bulamayacağını söyledi her zaman. Lale genç yaşında, Şehla'nın aşkının (ve kocasının da ihanetinin) kurbanı oldu, Şehla ise hücresinde, içinde bulunduğu durumu yüce aşkının eseri sayarak kendini aklamaya çalıştı hep. Lale'nin katili, büyük aşkıyla ilgili gizemli ifadelerinin oluşturduğu bir kamuoyu desteğinde aradı bağışı. Kırk anlama çekilebilir savunma cümlelerinin köşesinde bucağında sevdiği adamın da bulunması için kelimelerle oynadı.

Nasır'a duyduğu aşkı koruyarak mı gitti Şehla ölüme, doğrusu bunu merak ediyorum. Zaman içinde duygularının ölümünü yaşamış olsa da işlediği cinayeti önce kendi nezdinde aklamak için ünlü futbolcuya çocuk yaşlardan itibaren duymaya başladığı, istediği ölçüde olmasa da hayata geçirmek için yıllarını verdiği, bir romandan yükseliyormuş gibi gelen ifadelerle tasvir ettiği ve giderek kendi varlığından müstakil bir varlık kazanacak şekilde ağırlık kazanan aşkı yüceltmeyi sürdürdü belki de... Şehla Cahid tek suçunun "sevmek" olduğunu her şeye rağmen haykırmaya devam edebilecek gibiydi, bir Yeşilçam veya Farsi film kahramanı, bir Simone de Beauvoir karakteri duruşuyla. O yüzden davası da sonsuzca sürecekmiş görünüyordu bana. Ve kuşkusuz bu davanın dosyası kimi sırları rûz-i mahşere kalacak şekilde kapatıldı; Şehla 'aşk' vurgulu ifadeleriyle hiç olmazsa bu başarıyı kaydettirdi adının hanesine.

Rojin'in Onuru, Yazarın Muhayyilesi

Medyada okuyucu üzerinde şok etkisi uyandırmaya dönük yazıların dillerde dolaşma şansı, bu tür yazılarda kullanılan şiddetin dozajının sürekli artması gibi bir sonuç veriyor. Kimi yazarlar bu şiddet dilini bazen ifade özgürlüğü, bazen de yazar muhayyelesinin sınır tanımazlığı adına benimsiyorlar. Bu sınır tanımazlık, konu ve üslup açısından bir çeşitliliğin ortaya konduğu anlamına gelmiyor. Fantastik anlatılarla okuyucu profilini oluşturan yazarın giderek gücünü yitiren muhayyelesinin oyununa gelip acıklı bir tekrara düşmesi de sürpriz olmuyor kimseye.

Rojin yetenekli bir yorumcu, aklı başında olduğu izlenimini veren bir insan, bu nedenle de Kürt açılımı alanında kendiliğinden olumlu bir temsil yüklenen kişiliklerden biri. Serdar Turgut geçen hafta tartışmalara konu olan "PKK Teröristi Olmadığıma Pişmanım" başlıklı yazısında onu dağa kaldırmaktan söz ederken okuyucusunu muhayyelesinin gücü konusunda hayran bırakacağını zannetmiş olmalı. Nesne olarak ileri sürülen hem kadın, hem sanatçı, hem de Kürt; daha ne olsun.

Turgut sınır tanımaz bir muhayyeleye sahip olmayı çok önemsiyor, fakat ne zengin, ne de yaratıcı olabilen bir muhayyele bu. Sadece klişeler üzerinden, cinselliğe koşullu bir espri anlayışıyla cümleler kuruyor. Rojin de diyor ki bu yüzden, "Bu espri değil, bir espri insanı ürpertmez."

Aslında iyi bir espri insanı ürpertebilir, sarsarak, silkeleyerek yeni bir bakış edinmenin yollarını açabilir; zekice yapılmış

ve gerçekten basmakalıp olmaktan uzaksa. İyi mizah için cinsellik gibi basit bir şekilde merak uyandırabilen bir alana başvurmak, işin kolayına kaçmak demek. Turgut cinselliğin mesela ABD'ye göre daha sınırlı olarak esprilere konu olduğu Türk medyasında kendini bir öncü, neredeyse bir üslup devrimcisi sanarak yazıyor yıllardır. Çoğu kez de yazdıklarıyla çelişkiye düşerek, savunduğu tezlere inanmadığı duygusunu uyandırıyor insanda. "Öteki" Türkiye ve "Beyaz Türkler" bağlamında yazdıklarında olduğu gibi...

Bu son tartışmada dikkatler genellikle Turgut'un Rojin'le ilgili cümlelerine yoğunlaştı. Oysa Turgut aynı zamanda dağdan inen kadınları da cinsel cazibeleri itibarıyla kendince bir sınıflandırmaya tâbi tutuyor. Nice hayatlara mal olan kaçışlar-dönüşler, büyük korkularla gerçekleştirilen barış sürecinin el vermeye çalıştığı mekânlar, onun açısından fantazilerini geliştireceği macera alanları. İnsanlar ölüyor, öldürüyor, kaçak hayatı yaşıyor, teslim oluyor, ölüm kuyularında yakılıyor, mezralarda parçalanıyorlar, ama Turgut bütün bu kanlı ve acılı sahnelerde sadece pembe dizi ayrıntıları yakalama derdinde. "Erkek egemen" bir dil ve düşünce dünyasından kalem oynattığı için de, o kadınları kendi algılarına göre tasnif ederken nesne konumuna indirgeme hakkını buluyor kendinde. Dağdan inen kadınlar çirkin, bakımsız, önemsiz; Turgut ise sanki bu konularda karar verebilecek konumda bir estet! Sahip olduğu zihniyet, kadının varoluşuna başka bir seviyede bakma İmkânını tanımıyor sanırsınız. Kullandığı espri, kritik bir dönemi ve bu dönemin aktörlerini daha doğru ve yerinde anlamamız yönünde de en küçük bir katkı sağlamıyor. PKK'lı kızlarla da sınırlı değil esprisininin nesneleri; Rojin PKK'lı olduğunu söylemiyor ki?

Dünyanın garip bir eril algılanışını teşvik eden, kendini ve kendi konusunu ise cinsiyetçi bir körlükle gören bir örtük oryantalizmden söz ediyordu Edward Said. "Kürt kızları dağa kaldırılırlar!" şeklinde bir klişe var olmalı, Turgut'un zihninin bir kenarında.

Öyle bir zihniyet ki sahibini hem siyaset hem de estetik alanında bir otorite, bir yargıç makamına yükseltebiliyor, toplu-

mun ve kültürün bağışladığı erkeklik algısının sunduğu bir güvenle. Tanımlayamadığı, belirleyemediği "öteki"ni, dilinin şiddetiyle utanca boğabilir, hesaptan düşürtebilir. Gündemin en fazla tartışılan konusunun bir parçası olan "dağdan inenler"in kadın taifesi, bu zihniyetin satırlarında çirkinleşirken, muhatap alınmaya, tanınmaya izin vermeyen bir alana doğru itekleniyor.

Bir kadın işte böyle aşırı bir şiddet yoluyla bir "hiçkimse"ye, öteki konumuna indirgeniyor ki böyle bir indirgeme, Said'in ortaya koyduğu gibi temelde ırkçı bir arkaplandan besleniyor. Kadının kendi bedenine bakışını dahi etkileyen bir arkaplanın günümüzde en belirgin olarak temayüz ettiği araçlardan biri, mazlumun elinden çalınmak istenen savunma aracı olarak, mizah.

Turgut'un tanımladığı mizah, değerli yazar Enver Gülşen'in konuyla ilgili henüz yayınlamadan bana iletme lütfunda bulunduğu yazısında dile getirdiği gibi, mizahı güçsüzlerin, mağdurların, hakkı yenilenlerin elinden alıyor, muktedir olanın mazlumu daha da baskı altına almak için kullandığı bir şiddet silahı haline getiriyor. "Bu şekilde kurulan mizah mantığı, iktidar aracılığı ile ezmekte, görünmez kılmakta yeterince başarılı olamadığı mazlumu, onun en mahrem noktalarına uyguladığı pornografik şiddet ile yok etmek, görünmez kılmak ister" diye yazıyor Gülşen.

Kadın bedeni ister dağdan iniş yolunda olsun ister sahnede, eril uygarlığın sahnelerinde işte bu şekilde şiddeti çoğaltan imgelerle tüketilmek üzere yeniden ve yeniden nesneleştiriliyor, bazen moda, bazen reklamlar, bazen de ucuz mizah yoluyla.

Negatif Ayrımcılık Her Yerde

Geçtiğimiz haftanın tartışma başlıklarından biriydi, kadınlara pozitif ayrımcılık konusu. *Özgün Duruş*'taki bir yazısında Ali Bulaç pozitif ayrımcılığa niye karşı olduğunu açıklarken konuyu kendi zihnindeki aile kurumu ve kadın-erkek ilişkisi açısından ele alıyordu. Erkeğin evi geçindirdiği, kadının ise ev işleriyle çocukların terbiyesinden sorumlu olduğu hiyerarşik bir ilişkidir bu. Oysa hayat çok karmaşık, insanlar da çeşit çeşit.

Üstelik geçindirme/geçindirilme mantığıyla açıklanan evlilik anlayışı sıklıkla bir eş/arkadaşlık ilişkisi değil, köle/efendi ilişkisi olarak görünüyor. Geçindirilmeye dayanan ilişki zamanla kadını güçsüz düşürürken erkek nazarında da 'kaşık düşmanı' olarak anıldığı bir konuma sıkıştırıyor. Efendi bazen merhametli, bağışlaması da bol; pekâlâ... Ama bazen de öfkeleniyor ve saçını süpürge etmiş kadına, "işine gelmezse çekip gidersin", diye dayatıyor tavrını.

Bulaç'ın yazısı bildiğim kadarıyla Hidayet Tuksal, Nihal Bengisu Karaca ve Cemile Bayraktar gibi başörtülü yazarlar tarafından eleştirildi. Ne de olsa başörtülü yazarlar hâlihazırda etkisini sürdüren inatçı bir negatif ayrımcılığı, başörtüsü yasaklarının mağdur ettiği nice hayatı daha iyi biliyor, takip ediyor ve bu bağlamda düşünmeyi, negatif ayrımcılığın hayatlarımızda tuttuğu yeri kökleştiren zihin yapılarını kurcalamayı sürdürüyorlar.

Başörtüsü yasak olmaya devam ediyor, çünkü laikçi zihniyetten önce Müslüman seçkinler açısından bu yolla oluşan mağ-

duriyetin o kadar da önemi yok gibi görünüyor. O zaman da bütün ayrımcılık türleri birbirine eklemleniyor ve bir başörtüsü yasağından çok farklı türde sorunlar türüyor. Üniversiteye alınmayan başörtülü kızlar için gösterilen çözüm yollarından en popüler olanı, evlilikti, bazen de bir erkeğin ikinci eşi olmaktı. Oktay Akbal da öyle yazmıştı ya başörtüsü eylemlerini izlerken: Madem başını örtecek, gitsin mutfakta kendisi gibi dinci bir kısmetin çıkmasını beklesin... Muhafazakâr bir yazarın, "mücahide değil şerire bunlar" diye andığı başörtülü kızlardır, sözü edilenler.

Önemli bir kadın nüfusunun mustazaf konumunda yaşadığı bir toplum ve bilinç düzeyinde pozitif ayrımcılık gerekçelendirilmek suretiyle liyakat sahiplerini mağdur etmemenin, daha fazla muhtaç/mağdur kimdir, bunu da hakça tesbitin sağlam yolları bulunarak anlamlı olabilirdi. Zaten "negatif ayrımcılıktan" mustarip bir kesimin kadınlarının herhangi bir desteğe, katkıya ihtiyaçları yokmuş gibi pozitif ayrımcılığı tamamen olumsuzlamak hakkaniyetli olmaz, her şeyden önce.

Feminist/anarşist teorisyen Mary Wollstonecraft pozitif ayrımcılığı başka bir sebeple, yere düşen bir mendilin centilmen bir erkek tarafından takdiminde olduğu gibi kadınlara yönelik bir hafifseme, yüceltme kılıfı altında "şeyleştirme" içerdiği ve kadınları da zahirde güçlendirecek olsa da özde zaafa uğratacağı için hor görürdü muhtemelen. Şu var ki sınıfsal köken olarak aristokrat ve imtiyazlı kesimlerden gelen anarşistler, zaten burun kıvıracaklardır kendilerine yukarıdan sunulan bu imtiyazlara; onların böyle bir lüksleri –ve tembel olma lüksleri devardır.

Gerekçelendirilmiş pozitif ayrımcılık yoksul, işsiz, bazen bedenini satmayı tek çözüm yolu sayacak kadar düşkünleşen kadınlar için yararlı olmaz mıydı... Hayırsız kocası yüzünden ortalıkta kalan kadın kendini uçurumdan atacak yerde çalışarak "hayatını kazansın"; iki çocuğuyla –baba ocağı dâhil- hiçbir mekâna sığdıramadığı varlığını denizin akıntısına teslim edecek yerde, bir işte çalışma umuduyla tutunsun hayata.

Kadın sığınma evleri kurulmaya başlandığında da benzeri tartışmalar yaşanmıştı. Kadın sığınma evlerinin aile kurumunun mahremiyetini sarsacağı gibi iddialar ileri sürülmüştü. Oysa Müslümanların tarihinde 1000'li yıllarda kurulmuş çok işlevli bir Ribatü'l Bağdadiyeler örneği var...

Medine toplumunda kadın ve erkek Müslümanların sorumlulukları paylaşma çabası çok açıkken, günümüzde kimi Müslüman kesimler kadınla erkeğin emeği ve üretimi paylaşma yöntemini bir türlü kendilerine yedirememesi nasıl açıklanmalı…

Hazreti Muhammed (sav) kadını ekonomik ve sosyal anlamda geri planda tutan aşiret yapısını tamamen ortadan kaldırmayı amaçlamıştı; etnolog Germaine Tillion böyle düşünür. Fakat söz konusu olan ekonomik menfaatler olunca, İslâm'ı az çok gönüllü olarak benimseyen aşiretler zaman içinde, bu dinin çıkarlarına uygun olmayan kurallarından kaçmak için ellerinden geleni yaptılar. "Hâlâ varlıklarını sürdürdüklerine göre de başarılı oldular" diye yazıyor Tillion.

Çalışan Kadınlar

Kadının ev dışında çalışma hayatına atılması, aile hayatlarını olumsuz yönde etkilediği için eleştiriliyor ya… Burada dikkatten kaçırılan husus, çalışma hayatının niceliği… İş alanları kimseye yetmez hale geldiyse, bunun bir sebebi kolayca para ve statü sahibi olma hırslarındaki artıştır. Bu konuda konuşulurken asıl iş nedir, üretim derken neyi kastediyoruz, ev dışında çalışma hayatı hangi açılardan çekiyor veya itiyor insanları, esasında "ev dışı çalışma"yı da günümüzde bir yirmi yıl önce olduğu haliyle anlayabilir miyiz; bu sorulara cevap aramak gerek öncelikle

Öyle ki bakıyorsunuz, tek başına bir erkeğin çalışması da yeterli olmuyor bir evi ortalama sayılan ölçüde kalkındırmaya. Erkeğin bir başına kaldıramayacağı denli bir ağırlığı var iş hayatının ve hayatın maddi taleplerinin hatta. İş alanını belirleyen de çoğunlukla ne eğitim oluyor ne de yetenek. Çekirdek aile için daracık dairelerin cinnet üreten mekânlara dönüşmesine benzer şekilde, iş ortamı, işten kaytarılmak suretiyle tahammül edilebilen bir çilehaneye dönüşüyor.

Bize dayatılan, kendimizi içinde bulduğumuz için de akışına kolaylıkla kapılabileceğimiz saygın (ve mutlu) bir hayat sürdürme anlayışının bir sonucudur bütün bunlar. Fakat bu alanda yaşanan problemlerin kadınların seçim ve varlık mücadelerine düğümlenmesi bana hiç hakkaniyetli gelmiyor doğrusu. Ortaklaşa, mümin dayanışması içinde etkili direniş modelleri üretecek yerde dönüp dolaşıp kadınla erkek arasındaki ilişkileri toplumsal dalgalanmaları hiç hesaba katmadan ele alan "İs-

lâm ve Kadın" söylemlerinin ifadelerine kilitleniyoruz. Erkek evi geçindirmekle sorumlu olduğuna göre, kadın iş hayatında kendine bir yer aramamalı, işveren de kadını değil, erkeği tercih etmeli; aileyi, içinde bulunduğu söylenen bunalımdan kurtaracak tek çözüm yolu bu mudur…

Öyleyse, diyelim ki Zehra Rahneverd Tahran'daki Zehra üniversitesinin rektörü olmasa mıydı… İçi ilim ve sanat aşkıyla yanan kadın bunu ev sorumlulukları adına bastırsın mı… Kariyer geliştirme, aile buna ihtiyaç duyduğunda bir çırpıda gerçekleşebilir mi ayrıca... Hiçbir yeteneğini geliştirmeyen kadın günün birinde çalışmak zorunda kaldığında ona hangi işler uygun görünecek, apartman merdivenlerinin temizliği dışında… (Kariyer süreciyle ilgili görünmeyen tezgâhtarlık gibi bir iş için bile genç olma özelliği aranıyor memleketimizde.)

Peki, Hazreti Hatice'nin eşine gönül rahatlığıyla destek olmasını sağlayan ticari faaliyetlerini nereye yerleştireceğiz bu durumda! Muhammed (sav)'in seçtiği (ya da tarafından seçildiği) kadın, açtığı sahada sayısız işçinin çalıştığı bir işverendi. Kimileri iş kadınını ille de reklam filmlerinde göründüğü gibi toplantı salonuna veya uçağa yetişmeye çalışan eli laptoplu, bakım gördüğü belli, tuzu da kupkuru bir kadın sanıyor ille de… Benzeri şekilde, bize içi boş gelen iş ve üretim iddiası kimi erkekler için de geçerli olamazmış gibi… Evi geçindirme sebebi, erkeğin içi boş işlerde çalışmasını tamamen mazur gösterebilirmiş gibi…

Bense İran otobüsüyle Türkiye'ye gelirken otobüste karşılaştığım kadınları hatırlıyorum. Bavul ticareti yapıyorlar. Kiminin kocası uyuşturucu batağına saplanmış, kimisi hasta annesine bakabilmek için ek bir gelir derdine düşmüş… İstanbul'da fabrikaları dolaşarak toptan triko veya kumaş alıyor, sınırdan geçireceklerine emin olamadıkları ağıt kutularla, bavullarla dönüş yollarına düşüyorlar.

Daha tanıdık örnekler vermeye kalksam da sayfalar yetmez. Gündelik işlere giden Nimet'in hikâyesini kısaca anlatmakta zorlanacak da olsam, denemek istiyorum: O, Bitlisli. 13 yaşındayken,

40 yaşında bir adamla zorla evlendiriliyor. Birkaç yıl geçiyor, kendisine sürekli şiddet uygulayan kocası bir trafik kazası sonucu vefat ediyor. Nimet üç küçük çocukla ortada kalıyor.

Hakikatten de bir sivil toplum aktivitesi efsanesi olmadığı anlaşılan töre ileri çıkarak onu kendisinden 32 yaş büyük kayınbiraderiyle evlenmeye zorluyor. Törenin yüzü burada yaşlı kayınbiraderin arzusu halinde kendini gösteriyor. Seni kimselere yar etmeyeceğim, diye tehdit savuruyor yaşlı başlı kayınbirader, genç geline. Dahası, Nimet'in ortaokulu bitiren kızını da zorbalıkla elde ettiği veli konumuyla okuldan alıyor. Okuldan alınan küçük kızı orta yaşlı bir adamla evlendirmeye kalkıyor. Nihayet isyan eden Nimet çocuklarını da alıp İstanbul'un eteklerinde bir semtte yaşayan ailesinin yanına taşınıyor. Ev içinde ev olmuyor ama… İyi kötü bir kira evine çıkıyorlar, Nimet'in gündeliğe giderek kazandığı parayla. Kayınbiraderinin kara gölgesi üzerinde fakat. Nimet sadece işe gidebilir, evlenmesi yasak. Nimet'e kurallar koyan, kızını da okuldan alan kayınbiraderin beş kuruşluk yardımı da olmuyor aileye.

Genç kadına sadece temizlik işleri açık, kızına okul yollarını kapatan sebeplerle.

Peki ya Halime… Sinoplu Halime, 55 yaşında apartmanlara temizliğe gitmeye başladı, çünkü pazarcı kocası mide hastalığı nedeniyle çalışamaz durumda. Oruçlu oruçlu merdivenleri paspaslıyor, bel ağrısından yakınsa da…

Aile bütçesini denkleştirmek için yıpratıcı ve kirli işlere el atan kadınlar, çağımızın fenomeni değil. Çağımızın fenomeni, sanırım, kadının temizlik, hasta bakımı gibi alanların dışındaki az çok zihinsel bir çaba da gerektiren iş sahalarında da var olması. Zekânın kullanılmasını gerektiren alanlarda kadının iş hayatındaki varlığı "fazla" görünüyor. Eski Yunan filozofları da marangozun felsefeyle ilgilenmesini istemezlerdi, toplumsal hiyerarşik düzenin karışacağı gibi bir düşünceyle ki marangozun felsefeden anlamayacağı da "reddiye" konusunda peşinen kabul gören bir açıklamaydı.

Kim, hangi yeteneğini öne çıkarmayı istiyorsa, işte o alanda çalışsın; bu bir ütopya. Kendimize ait olması gereken işi veya

üretimi arıyoruz, çoğunlukla el yordamıyla, deneye-yanıla, yıpranarak… Çalışma hayatı günümüzde üretim hayatıyla özdeş değil, hem kadın için, hem de erkek için. Üstelik geçim derdi nedeniyle insanlar ömürlerini tüketen iş ortamlarına ve koşullara boyun eğiyorlar.

Sahici bir üretkenlik anlamına gelmeyen, "aylak sınıf teorisi"nin banisi Thorstein Veblen'in ifadesiyle de son tahlilde gösterişçi tüketimin sürmesine katkıda bulunan iş hayatları ise sadece kadınlar için değil erkekler için de üretkenlik (ve hizmet) bağlamında bir yanılsama çarkına kapılmak anlamına geliyor.

Tecavüz, Lümpen ve Stavrogin

Siirt'te vicdan sahibi her insanı düşünmeye zorlayan vahamette olaylar yaşandı, elbet sona ermedi yaşananlar ve izleri de kolay kolay silinmeyecek. Şok uyandıran haber üretme üzerinden varlığını sürdüren medya ise olayların kurbanlarının benliklerinde oluşan yaraları kendi etkinliği adına kalıcı kılma konusunda hiç ölçü tanımıyor.

İyilikle kötülüğün kaynakları ve sınırları üzerine ciltler dolusu kitap yazan bir aydın, bir romancı küçük bir kıza tecavüzü Cinler romanında tartıştı, yüz kırk yıl kadar önce. Tecavüzcü Avrupa görmüş bir bey, bir seçkin, profesör oğlu, tecavüze uğrayan ise kapıcının küçük kızıydı üstelik. Feodal ya da lümpendeki kötülüğe, bağnazlığa işaret ederken kültürlü ve modern sayılan insanların gezindiği suç alanlarını görmezden geliyoruz. Tayland'a sürdürülen seks turlarına katılanlar Siirtli lümpenler olmamalı. Ama satış derdini önceleyen medyanın ihtiyaç duyduğu şey, bize orada neler olup bittiğini bir kâşif yetkesiyle "ne oluyor bize" sorusunu da arkasından gönderecek şekilde sormaktır. Kurbanlar ve failler neler yaşıyor, çok da önemsenmez böyle durumlarda.

Derken Siirt'te gerçekleştiği ölçüde tecavüzler bu toplumda her zaman yaşanmıyor muydu zaten, şeklinde bir soru çıkıyor karşımıza. Bu soruya cevap ararken, kutsal diye bir şey kalmadı, insanlık da can çekişiyor, diye düşünmemiz çok kolay. Tecavüz haddizatında bir sınır aşma durumu değil midir? Belli ki Siirt'te birtakım erkekler, her yaştan, ihtiyar ya da çocuk denebilecek yaşta olanlar da buna dâhil, haddi aşma ce-

saretini bulmuşlar kendilerinde. Bu gösterge ne Siirt'le sınırlı olmalı, ne de cinsel tecavüzle. Tecavüz mantığı lümpen erkeklik söylemleriyle kuşatıyor ipsiz sapsızlar kadar kelli felli adamları bile, ama entelektüel olmak da haddi aşma konusunda sakınımlı olmak anlamına gelmiyor ki...

Dostoyevski'nin kahramanı Stavrogin'i küçük bir kız çocuğuna tecavüz etmeye götüren nihilizm başka bir kılıfta yayılırken ne taşra tanıyor ne de esnaf ahlâkı. Büyük küçük, akraba komşu, din ahlâk tanımayan bir cinnet hali gökten zembille inmiş değil. Yaşadığımızın toplumda "büyük anlam" olan Müslümanlığın değerlerine yönelik saldırıları sadece ötekilere yüklemeden, değerlerimizin neden nefis eğitimlerini mümkün ve terbiyelerimizin de haddini bilmeyi öğretemez hale geldiği sorusunun cevaplarına ulaşmak için elimizden geleni yapıyor muyuz acaba... Çünkü ne nadiren görülen bir ensest, ne de failin mahalleli tarafından linç edilmeye çalışıldığı münferit bir tecavüz vakasıdır yaşanan. Örgütlü ve sistemli tecavüz, nefsani konularda haddi aşmaya yatkınlaşan bir toplumun içyüzünün en çirkin yüzüyle dışavurumu değil midir...

Bir yerlerde başlayan yozlaşma, mesela rüşvet, adam kayırıcılığı, tabiata dönük istismar, insan haklarının insafın unutulduğu yöntemlerle çiğnenmesinin oluşturduğu bir ruh hali, türlü tanıklıklarla ve şayialarla toplumda dolaşırken en eğitimsiz, donanımsız, zayıf iradeli ve değer yoksunu kişilikler haddi aşma konusunda buldukları fırsatları hiç düşünmeden kullanmaya yöneliyor. Bu sığ, gelişmemiş, ilkel güdülerin hâkimiyeti altındaki benliklerin kışkırtılması için bir dizi sahnesi dahi yeterlidir.

Bir anneye, kızkardeşe sahiplik konusunda müdrik olan, eşini hayat arkadaşı olarak kavrayan erkek, diğer kadınları da parçalı bedenleriyle değil insan olarak görmeyi öğrenir oysa. Taha Akyol'un dediği gibi, ne geleneksel toplumlara, ne de modern toplumlara özgü denetim mekân izmalarına sahip olabilen toplumumuz, bir geçiş döneminin sancılarını ölümcül emareler göstererek yaşıyor.

Tecavüz, Sünnetullah'ın ve eşrefül mahlûkata has sınırların ihlali, toplumsal benlikte derin yaralar açarak bir dosya halinde arşivlere gönderiliyor. Fakat toplum hiç unutmuyor, hele ki tecavüze uğrayan kız çocuğu asla kurtulmuyor kötü nazarlardan. O yüzden de güya adaletin sağlanması adına sürdürülen yaygaralar paradoksal şekilde en çok o kız çocuklarını yaşadıkları korkunç olayın zamanına kilitliyor. Acil çözüm geçip gitmek, uzak bir köşede kendini unutturmaktır. Kız çocuğu ailesi nezdinde bile sadece beden ve parçalı bir beden olarak değerliyse, aile ile birlikte uzak diyarlara göçmek en uygun çözüm olarak görülebilir mi...

Tecavüzcü ne insanın aşkın değerine inandıracak bir kavrayışa sahip, ne de insan cinsinden bir kadın telakkisine.

Onun nazarında kadın ancak cinselliğiyle muhatap olunabilen parçalı bir beden, bir meta, bir hizmetlidir Peki, kadını parçalı bedenler halinde takdim etmeyi iyi satışın bir gereği olarak gören gazetelerin, haber sitelerinin bu algı biçiminin kazandığı saldırganlıkta hiç mi payı yok... Genelevlerin aydın kesimince bile meşru görüldüğü bir toplumda, benliği bir taraflı olarak gelişen sakat zihniyetli erkeklerin haddi aşması Stavrogin örneğinde uç noktalara taşınan entelektüellerin nihilizmiyle hangi noktada buluşuyor acaba... Bu zihniyet toplumsal dokunun karanlık bölgeleri kadar gözönündeki satıhlarına da nüfuz etmişken, sakat benliklerin ve yaşanan dehşeti unutulmaz kılacak şekilde koyultan manşetlerin türlü izlerle geleceklerini karartmaması için çözümler üretmek, toplum olarak Siirtli kız çocuklarına borcumuz.

Barbie'nin Asıl Zararı Kime?

Cübbeli Ahmet Hoca, Barbieleri eleştiren bir konuşma yapmış. Eleştirinin özü şöyle: Bu bebekler bebek değil, tıpkısının aynı kadından taklit edilmiş, bu nedenle tahrik edici.

Bu özet anlatım içinde, Barbie'nin bir bebek sayılamayacağı görüşüne katılsam da, katılamayacağım iki görüş mevcut: Birincisi, Barbie, Ahmet Hoca'nın savunduğunun aksine, hakiki kadınların tıpatıp aynısı değil. İkinci olarak da bu bebekler tahrik etme ihtimalinden önce, kız çocuklarına zarar verdikleri için sakıncalı bulunmalılar. İdealleştirilmiş bir kadın modeli üzerinden üretiliyor bu oyuncaklar ve bir şekilde odalarına, hayal dünyalarına dâhil oldukları kız çocuklarına da model oluyorlar. Barbielerin yaydığı imgeler nedeniyle kız çocuklarının en azından bir kısmı sıfır beden ölçülerine (yani bir bakıma ergenlik öncesi vücutlarına) kilitleniyorlar. Bu nedenle de yeme bozukluklarına yakalanıyorlar.

Diğer taraftan Barbie örneğinde cinsiyetsiz bir cinsellik ideali yükleniyor kız çocuklarına ve kadınlara. Cisimsizleştirilmiş, yağlarından özsularından arındırılmış bir "en iyi beden" öneriliyor. Barbieler, hamile modelleriyle bile annelikle, evle, çocuk bakımıyla ilgili görünmüyorlar. El Greco'nun uzatılmış, inceltilmiş "ruhani" kişilerini andırıyorlar bir açıdan, ama fazlasıyla dünyeviler. Hem cinsellik sembolü gibi algılanabilir, hem de ergenlik çağının başlarındaki genç kız bedenlerini hatırlatan vücutlarıyla cinsellikten arınmış gibiler.

Modacılar nezdinde yirminci yüzyılın kadınını simgelemiş olan Barbieler çoktandır pedagojik bakımdan sakıncalı bulunuyor. Piyasaya çıkarıldığı ülkelerde bütün versiyonlarıyla çocuklar için uygun bir oyuncak olmadıklarını ortaya koyan tartışmalar açılıyor.

Kız çocuğunuz varsa, Barbie bebeklere ilgisiz kalmanız neredeyse imkânsız. Çarşıda pazarda Barbieler yüzünden kızınızla anlaşmazlığa düşmüş olmanız da mümkün. Bu bebekler evleri, eşyaları, kalabalık giysi dolapları, ormanları ve parklarıyla o kadar her yerde ki, kız çocuklarının oyun dünyasında hayali bir şekilde de olsa yer ediniyorlar.

Birkaç yıl önce, çok güzel, çok şirin esmer bir kız çocuğunun, rengi Barbie bebeklere benzemediği ve asla benzemeyeceği için ölmeyi dilediğini duyunca, Barbieler üzerine uzun bir inceleme kaleme almıştım. O sırada yaptığım gözlemlerde şunu tespit ettim: Bir ila iki yaş arasındaki kız çocukları Barbie ile normal bir bebek arasında seçim yapması gerektiğinde Barbie'yi seçiyor. Barbie olmayı da seçiyor ve oyununu o şekilde kurguluyor. Çocuk elbette bu tür özdeşleşme problemlerini başka örnekler üzerinden de yaşayabilir. Fakat Barbieler her yerde ve varlıkları da ekranlardan yayılan model imgeleriyle bütünleşiyor.

Küçük çocuk büyüyor, genç bir kadına dönüşüyor, fakat bir türlü Barbie'ye benzeme amacını gerçekleştiremiyor. Ameliyatlar, boyama işlemleri, kremler, maskeler, peruklar, rejimler, yağ aldırmalar, kaburga kemiği kırdırmalar, balenler, korseler, açık renk lensler, kendi bedenini yeniden inşanın, rengini değiştirmenin yolları sayılır. Kozmetik sektörünün yeni sihirli ürünleriyle kolaylaştırılan renk değişimine karşılık, sarartılmış saçların altından yükselen siyah teller, ıslah edilmesi gereken yanlışlıklardır.

İran'da 1997 yılında Barbie bebeklere karşı bu ülkenin geleneklerinin ve İslâmiyet'in karakteristik özelliklerine sahip, "Sara" ve partneri olarak da "Dara" isimlerini taşıyan bir dizi bebek tasarlandı, ama bu bebekleri Tahran'daki oyuncak mağazalarının vitrininde bile göremiyorsunuz.

Barbie güzel endamlı, hiç yaşlanmayan ve asla doğurmayan bir kadın; üstelik her yerde... Sara ise şişman, bazen çocuklu ve galiba yine hamile....

Büyük bir yanlışlık yapılıyor, diye yazıyor Germaine Greer "İğdiş Edilmiş Kadın '97" başlıklı makalesinde. Greer'e göre; Batı kültüründe insan yapımı kadın, doğuştan kadının yerini almak üzere emin adımlarla ilerliyor. Annelik artık kutsal değil; anne çocuklarının başarısında pay iddia edemiyor, fakat bütün başarısızlıklarının suçunu taşımak zorunda. Bir zamanlar kadınlar üreme organlarından başka bir şey değilken ve davranışlarının çoğu doğurganlıkla belirlenirken, şimdi dişi olarak özgül organlara ve işlevlere sahip oldukları iddiasında bulunamıyorlar. Yüz milyonlarca şişman küçük kız, erkek bedenli bebeklerle oynuyor ve her hafta "süpermodel" denen cin fikirli hilkat garibelerinin neler yaptığını okuyorlar. Dünya çapındaki bu fenomen, bol bol çığırtkanlığı yapılan "geleceğin kadınların olduğu" görüşüyle nasıl bağdaştırılabilir? Ya da toplumun feminize olduğu fikriyle?.. Greer'e göre, bu açık çelişkileri anlamlandırmanın tek yolu, feminen (kadınsı) olanın dişinin bir versiyonu değil, dişinin reddi olduğunu görmektir.

Başa dönecek olursak... Barbie, asli olarak "bebek" değil, bir podyum kadını modeli. Varlığı (ve versiyonlarıyla) kız çocuklarında tartışmalı Elektra kompleksini bile bastırabilecek bir yetersizlik algısı kaynağına dönüşüyor. Ahmet Hoca'nın bu oyuncağı eleştirirken, kız çocuklarının ruhsal yapısına verebileceği zarara yoğunlaşmış olmasını dilerdim.

Meta Beden, Donmuş Yürek

Kadınlara yönelik tecavüz son yıllarda medyada en çok yer alan haberlerin konusu. Toplum haddi aşarak şirazesinden çıktığı için mi tecavüz haberleri olağanlaştı, yoksa medyanın "itiraf" müessesesinin tesisindeki ısrarı, ucuz bir şekilde işini sürdürme heveskârlığından mı ileri geliyor…

Hani, tecavüz suçu hiç işlenmiyor değil ki yalan haberden söz edelim. Ancak, tecavüz haberlerinde kullanılan üslup genellikle suçun doğasındaki bakış açısını güçlendirecek şekilde özensiz hatta çoğu kez pornografik diye nitelendirilecek kadar teşhiri ön plana çıkarıyor.

Her zaman toplumun cinsel açıdan eğitimsizliğine bağlanarak konuşulan bir cürüm, tecavüz. Gelgelelim bu alanda eğitimi sağlamaya dönük araç ve kanallarla ilgili ne zihinler berrak, ne de çözüm önerileri ideolojik saplantılardan arınmış... Hâkim medyatik üsluplarda kadın bedeninin bir satım metası olarak kullanılmak üzere parçalanması sürerken, bu bedeni tamamlamaya, bir bütün olarak algılamaya dönük saygılı bir bakış kazandırmanın yolları da galiba okul sıralarından geçmiyor.

Üstelik seyirci çekmek için ne yapacağını şaşıran diziler de senaryolarına ya tecavüz katmak istiyorlar, ya da ensest. Tecavüz üzerine medyatik söylemler, bu suçu dayanıksız ve donanımsız benlikler için olağanlaştırıyor. Daha önce bir yazımda irdelemiştim; kadın varlığına bedeni üzerinden getirilen parçalı bakışı yayan kültür, reklamlardan porno yayınlara geniş bir ağdan besleniyor, destek buluyor. Bizatihi kadının kendi be-

denine parçalı bakan kültürün muti bir takipçisi olması da sorunun çözümsüzlüğe itilmesinde etkin bir sebep.

Gelişmemiş bir zihnin ve yüreğin egosunu savunmasız bir anında yakaladığı bir kadına en ilkel bir şekilde dayatma yolu, tecavüz. N.Ç. davasında somutlaştığı üzere, çok farklı yaş ve konumdan erkeği haddi aşmakta dayanışmaya götüren kadın algısının ıslahında çaresiz görünen, bu yüzden de çöp kutularından kadın bedeni parçalarının çıkarılmasına alışmaya başlayan bir dünyada yaşıyoruz.

Herhalde kendini bir "hiç kimse" olarak hisseden bilinçler için zavallıca bir varlık kazanma yolu, tecavüz. Üstelik cürmünün ardından kadın düşmanı söylemlerden medet umarak aklanmaya çalışır, "hiç kimse"liğin ardında saklanan kara sima: Öyle giyinmeseydi, o şekilde bakmasaydı, gecenin o saatinde dışarıda olmasaydı… Tecavüze uğrayan kadın, kendi içindeki paradokslarla mücehhez meleksi dişiyi varlığında somutlaştırmadığı, yani mütecaviz erkeğin fantezilerindeki – hem annesi gibi olan hem de olmayabilen- ideal kadının uzağında göründüğü için de her türlü şiddeti ve çirkinliği hak eder; hatta türlü damgalarla cezalandırılmak onun alnının yazısı da sayılır.

Çünkü bir kere anne ve kızkardeş olmayan kadın, eş olmayacağı da aşikârsa, kaç yaşında olursa olsun yabancı, düşman, tehditkâr bir beden; menkıbe ifadelerinde de yer bulduğu üzere, "etekli şeytan", sathi bakış açısının çizgilerinin dışına taşma cüretini göstermiş uğursuz bir Rosetti portresi… Bu paradokstan kurtuluş yok gibi görünür; bacı gibi bilinen, iffetinden kuşku duyulmayan bir kadınla evlenilse de, bir tür ensest hissi yakasını bırakmayacağından, etekli şeytanın bir yerlerde nefes almaya devam eden varlığının bilinçte oluşturduğu tedirginlik de sürüp gidecektir.

Medyada N.Ç. diye bahsi geçen ve ne yazık ki on yıla yakın bir zamandır süren mahkemelerde verilen hükümlerde adaletin nispi bir şekilde de olsa tecellisiyle teselli bulmasına bile izin bulamayan genç kızın, henüz küçük bir çocukken her yaştan her mesleki konumdan, tahsilli-tahsilsiz, evli-bekar erkek-

lerin oluşturduğu bir cemiyet tarafından maruz kaldığı –ve sonraki yıllarda da garip bir kayıtsızlıkla örtbasına gidilmek istenen- tecavüz başka nasıl açıklanabilir…

Yüzeyde seyreden bir namus telakkisiyle kendi dayanıksız ahlâkî konumlarını garanti altına almaya çalışan yığınların umursuzluğu yüzünden N.Ç. pratikte uğradığı tecavüzün zemininde yaşamaya zorlanıyor, kaç yaşına gelirse gelsin. Suçlular hakiki anlamda cezalandırılmadıkça, bir hak yerli yerine konulmadıkça da tecavüz, dizi filmler hangi amacı ileri sürerse sürsün, kışkırtılan bir suç olmaya devam edecek.

Hidayet Şefkatli Tuksal "adaletin tecelli edemeyişi" başlıklı gazete yazısında açmıştı bu konuyu, bir tecavüz kurbanının anlattıklarına dayanarak: Halihazırda mahkeme kararları mütecaviz zihniyeti caydırmanın çok uzağında bir tarafgirlikle malûl.

Bedenlerini nesneleştiren, bir damgayla da lanetlemeye açan yargılar öylesine baskın ki, kadınlar da bir ucundan omuz veriyor bu yargılara ve önce parçalardan oluşan bir beden olma kabulüyle yaklaşıyorlar, varlıklarına. Kadının bir takım ima ve işaretlerle tecavüzü çağırdığı kanısı, hemcinsleri tarafından da kollanan ahlâkî kabullerle dolaşımda kalıyor. (Genelevlerde hemcinslerinin cinsel meta muamelesi görmesini kendi "namuslu" hayatlarının garantisi sayan kadın nüfusunu hiç azımsamamak gerek.)

Annenin oğlunu ve kızını eğitirken onlara bir bedene parçalı bir bakışla bakmamayı öğretmesinin önündeki en büyük engel de toplumsal klişelerin yaygınlığı, ucuzluğu.

Bu klişelere göre de Orhan Kemal kahramanı "El Kızı" aynı zamanda "Nemrut'un Kızı"dır; ocaklar söndüren, yalvarmalarla yakarmalarla rızası sağlanamayan, terk edilemeyen ama işte bırakıp da gidebilen… Şahmeran süzülmeleriyle erkeğin felaketine sebep olan belanın, fitne fesat kaynağının bir çocukluk çağı masumiyetine sahip olacağı da şaibeli… İbrahim Tatlıses bu yüzden de sahneye fırlayan kız çocuğu hayranına, kadın cinsini aşağılamaya dönük en yaygın sıfatlardan birini konduruverir, kimseden de ses çıkmaz salonda.

Wittgenstein'ın tespitini mi okudu bir salon dolusu insan? "Hakkında konuşulamayan karşısında susmak gerekir."

Garip olan şu ki hasılası tecavüz olarak beliren kadın görüşü hakkında hiç konuşulmuyor değil. Sadece sarfedilen sözler (ve çekilen dizi sahneleri) suçun kaynağında oluşma süreciyle ilgili ciddi bir kaygıdan ve sorumluluk üstlenmekten fersah fersah uzak.

Tecavüz, eksik erkekliğin bir hastalığı elbet. Az gelişmiş, saplantılı zihinlerin yolda düzülen kervan misali alelacele hazırlanan televizyon dizileri kanalıyla eğitileceği zannı ise üşengeç ve tembel, zihni konforunu bozmamak için bakar kör olmayı kendine yediren toplumlara özgü bir avuntu olsa gerek.

Taciz ve Himaye Arasında

Terkiplerin, imgelerin, kavramların bazen son derece şekilci bir alımlanmayla yayılarak modalaştığı oluyor. Bir ara herkes durumunu veya uğraşını "keyifli" diye nitelemekten çok hoşlanıyordu. Kullanan hemen herkes, benzeri şekilde yansıtıyordu kelimeyle ilişkisini."Keyif, bütün o aptallığıyla ancak belli bir bilgisizlik, cehalet temelinde mümkündür," der ya Zizek. Bana bu anlamda kullanılan "keyif", mümine yakıştırdığım "teyakkuz" haliyle zıtlaşıyorumuş gibi geliyor.

Konfor sürsün istiyoruz ya… Şimdilerde de "aynen öyle" zamanını adımlıyoruz; bu cümleyi de en çok medyaya çıkan kadınlar dile getiriyor. Niye ama, diye düşünmeye başladım, birkaç ilginç tanıklıktan sonra. Hangi sebeple arka arkaya "aynen öyle" diye söze başlar insan…

Son Ergenekon dalgasında göz altına alınıp ardından serbest bırakılan kadın gazeteciyi dinliyor, izliyorum ekranda. Bir noktadan sonra program yöneticisinin sorularının neredeyse tamamına "aynen öyle" diyerek cevap vermeye başlıyor. Sanırsınız bir uzlaşma söz konusu soru soranla sorulan arasında. Konuşma merkezinden sapıyor, soru karşılıksız kalıyor, cevap dallanıp budaklanarak çıkmaz sokaklara itiliyor…

Konuşmak istemediği için mi sözün özünü karşı tarafa gönderiyor gazeteci bu terkiple, karşısındakini ikide bir onaylarken kendi müşkül durumunu rahatlatmaya mı çalışıyor, yoksa anlatacağı pek bir şey yok da durumdan vazife çıkarmaya mı bakıyor...

Medyada güçlü ve yerleşik erkek aktörlerin icazeti ve himayesi olmadan kadın gazetecilerin mesleklerinde o kadar da kolay ilerleyemeyeceğine ilişkin bir kanaat dillendirilir zaman zaman. Kadın gazetecilerin bağımlı varoluşu bir erkeğin himayesinde zirvelere tırmanan kadın örneğinden, bir erkeğin taciziyle mesleğinde ilerleyemeyen kadın örneğine varıncaya kadar, birçok değişken örnek sunuyor.

Taciz iddia ve şayialarının görünmez kıldığı sorunlardan biri ise, medyaya hâkim "erkek dili"nin yükselme hırsı içindeki kimi kadınlar tarafından "aynen öyle" şeklindeki kalıplarla muhafazası…

Başarıya emek verme yoluyla değil, sürecin gerektirdiği yorgunlukla da değil, güçlü aktörlerin himayesini kollayarak ya da günün geçerli söylemsel kılıflarını kullanarak ulaşma yönteminde "aynen öyle" türünde terkipler, içine sayısız malzemeyi tıkıştırmanın mümkün olduğu geniş mi geniş bir çuval.

Aklıma bir kez daha Kadınların Yaratısı (Women's Creation) isimli eserinde Elizabeth Fisher'in kullandığı çuval kuramı geliyor: Kültürün doğuşunu ve gelişimini parçalamaya, öldürmeye yarayan aletlerin kullanımından önce, toplayıcılığa, topraktan ve araziden derilip de çuvala atılan ürüne bağlamayı yeğler bu kuram. Özlü olarak anlatacak olursak, ne atarsan aşına o çıkar kaşığına, demek yeterli…

Başarıya giden yolda aşın kaynayacağı kazana atılan sanki terkipi belirsiz hazır çorba paketleridir günümüz medyasında. Modern başarı mitinin getirdiği, neye mal olursa olsun başarı kazanmaya, başarmak için her yolu mübah saymaya dönük hırsın öteki yüzünde kolay başarı taktikleri kol geziyor. Ekranlarda ihtişamlı bir şekilde dolaşan söylemleri, terkipleri kap, taktikleri benimse ve aynı semada yıldızlara özgü ışıltıyla görünmenin yollarına açıldığını farzet!

Farkında, içeride, faal ve dikkate değer olmanın uçan halısı, moda deyişler. "Aynen öyle" diyerek karşınızdaki "önemli" kişinin sözlerini onayladığınızda, onun söz ve anlam dağarcığı vasıtasıyla güvenli bir yola mı açılırsınız hedefinize giden yol-

da… Ergenekon soruşturması kapsamında gözaltına alınıp serbest bırakılan Odatv muhabiri yaşadıklarını nihayet medyada çok yaygın olan cinsel taciz olaylarına bağlıyor.

Pek netameli bir alan, taciz. Sınırları muğlak, üstelik ifşası da neredeyse koşullara bağlı. Ayrıca, Amerikalıların hep yakındığı bir dert bu, sınırları muğlak olduğu için kadın-erkek ilişkisinde bir bakışın dahi taciz olarak öne sürülmesi pekâlâ mümkün.

Tacizin, menfaat ilişkisi bağlamında bir silaha dönüşmesinin önü nasıl alınabilir…

İslâmi mahremiyet anlayışı kadın erkek ilişkilerinde kadın varlığını yok etme, kişiliğini bastırma, görünmez kılma amacıyla ortaya bir takım ölçüler koymuyor, kimi Müslümanlar da benzeri amaçlara inanıyor gibi hareket etseler de... Mahremiyetle ilgili ölçüler bir netameli, istismara açık alana güvenilirlik, kapalı alan görüşmelerine de şeffaflık kazandırmaya çalışıyor, her iki cinsin saygınlığının, emniyetinin korunulurluğu için de…

Sahici bir emekle varoluşlar bir yana, kimi kadınlar yükselen kadın söylemlerinin, feminist sorgulamaların, sivil toplum örgütü faaliyetlerinin, vicdanı körelmemiş kürsü sahiplerinin ezilen, mağdur edilen, emekleri sömürülen kadınlar için açılmasını sağladığı krediyi çala çırpa tüketmekte sınır tanımıyor. Oysa çuvalınıza ne attıysanız, yolun bir noktasında görünecek. Kendine ait bir oda, bir titr, moda söylemlerin şemsiyesi, bunların yanında da hayat ufkunuzu kapatan hırs, kendinize ait düşüncelere sahip değilseniz ve işinizin çilesini çekmeye de niyetiniz yoksa, nereye kadar taşıyabilir ki varlığınızı…

Sinemanın Bosnalı Kadınlara Borcu

Bosna-Hersek'te yeni bir toplu mezar bulunduğunu gösteren bir haber daha okudum yenilerde. *Srebrenica* kenti yakınlarındaki *Zalezya* köyünün çöplük olarak kullanılan alanının toplu mezar olduğu belirlenince kazı çalışmaları başlamış. Bosna-Hersek genelinde açılan toplu mezarlarda şu âna kadar 20 bin kişiye ait ceset bulundu. Yaklaşık 10 bin kişinin cesedi ise hâlen kayıp.

Haberin altındaki fotoğrafta kazı yerinde görünen yaşlı kadının yüzündeki kaygılı ifade, *Aide Begiç*'in yönettiği *Kar* (Snıjeg) filmindeki, kayıp erkeklerinin nerelerde gömülü olduğunu bulmaya çalışan kadın kahramanlarını çağrıştırdı bana. Yeni bir mezarın keşfi alışılan bekleme sürecinin umutla beslenen akışını değiştirebilir. Kayıplara karışan yakının her an gelebileceği düşüncesiyle hayata tutunmaya çalışmak daha tercihe şayan mıdır acaba?

Bu soruya verilecek cevapları açmaya dönük bir film olan *Kar*'ın CD'sini son görüşmemizde *Emira Albayrak* getirmişti bana, sağolsun. Bosnalı bir kadın yönetmen, tesettürlü bir yönetmen olan *Aide Begiç* kamerasını geçen yüzyılın son on yılının karartan Bosna savaşında büyük acılar çeken kadınların dünyasına tutuyor.

Savaş kasabanın erkek nüfusunu yok ederken, kadınlarına da yaşanan azap dolu günlerin geleceğin ufkunu da karartan kâbuslarını bırakmıştır. Derken arsa spekülatörleri ortaya çıkarak köyde zor bir hayat sürdüren kadınlara evlerini arazilerini sat-

maları için psikolojik baskı yapmaya başlarlar. Kış kapıyı çalmak üzeredir.

Kadınların çoğu evini, arazisini satmaya gönüllüdür. *Alma* ise üretimi sürdürmekten yanadır. Gelin geldiği kasabaya bağlanmıştır. Yalnız kadınlar bahçedeki meyve ağaçlarından elde edilen reçel ve marmeladın satışıyla önlerindeki zor kışı atlatmayı başarabilirler; buna inanır. Bir gün bir kaza sonucu tanıştığı ve ona ürünlerini pazara ulaştırma yoluyla işbirliği teklif eden hemşehrisi olan genç adamın söz verdiği üzere çıkıp geleceğine inanmaya devam eder. Hemşehrisi gencin gelişi zor kış şartlarını atlatabilmenin yanında savaş dulu Alma'nın yeni bir hayata başlamasının da işareti olacak.

Bosna savaşında erkekler şehit oldular, kadınlar ise savaşın en acı ve zor safhalarında mağdur ve kurban olarak, haysiyetleriyle ayakta kalabilmenin yollarını aradılar.

Yaşanan acıların sanat yoluyla ifadesi hiç kolay değil. Acılar henüz taze, yaralar kapanmamış. Yaranın estetize edilmesi kuşkusuz mesafeye ihtiyaç duyuyor.

Aide Begiç'in sinema dili, o mesafeyi kısmen de olsa sağlıyor. Yakın, içeriden ve ılık bir dil bu.

Dışarıdan olsa da yabancı olmayan bir film senaryosuna ise *Mehmet Akif Turgut* ile *Funda Çetin* imza attılar: *Bekle Beni*. Senaryo, Sırp askerlerin tecavüzü sonucu hamile kalan Bosnalı kadınlar ve onlardan doğan çocukların akıbetini konu alıyor. Bir savaşın kirli mirasını benliklerinde taşımaya zorlanan çocukların sayısı binlerle ölçülüyor. Bu çocukların bir kısmı anneleri tarafından çocuk yurtlarına terk edilmiş. Geçmişlerinden bihaberler, kendilerini terk eden ailelerini bulmayı umut edemezler.

Mehmet Akif Turgut tecrübeli bir senarist. *Ekmek Teknesi*, *Karagümrük Yanıyor* gibi dizilerden hatırlıyoruz ismini. Rahmetli *Ömer Lütfi Mete*'nin senaryo ekolü içinde değerlendirilebilir çalışmaları.

Bekle Beni Bosna savaşının en acı, en çirkin yönlerini konu alıyor; kuşkusuz çok zor bir seçim bu, filmin estetik başarısı kadar ahlâki açısının da yerli yerinde tesbiti bakımından. Lakin

Bekle Beni, savaş karşıtı, ırkçılık yapmaktan uzak bir film olacağına inandırıyor, senaryosuyla.

"Bütün Sırplar aşağılıktır" gibi bir cümlesi yok. Hikâye günümüzde geçiyor. Zenica'da yetimhanede kalan 17 yaşındaki Salih'in hikâyesidir anlatılan. Salih'in annesi Nerma'yı arayıp bulması, annesi tarafından kabul edilmemesi ve tecavüz sonucu doğduğunu öğrenmesi, biyolojik babası Borislav Miliç'i bulup öldürmek için Sırp Cumhuriyeti'ndeki Prijedor kantonuna gitmesi ekseninde gelişiyor hikâye. Nerma'nın başına gelenler geri dönüşlü gösterileceği için, savaşın atmosferini de veriyor film.

"Dünya 'insanı'nın ve 'Müslüman'ının içini acıtmak, savaş sırasında kafasını kuma gömenlere tokat aşketmek, benzeri vahşetler yeniden yaşanmasın diye gayret göstermek gibi amaçlarla bu filmi çekmek istiyoruz" diye yazıyor bana mesajında, Turgut.

Bekle Beni, Türkiyeli sinemacıların Bosna savaşı konusunda taşıdığı sorumluluğu yüz akıyla üstlenebilecek, fakat hayata geçmek için maddi desteğe ihtiyaç duyan bir proje.

Senarist'in Nahif Yüreği

Bir eserin oluşumu sürecinde yazıştığınız, umutlu ya da endişeli cümlelerini paylaştığınız sanatçının vefat haberini gazetelerde okumak tarifsiz bir boşluk duygusuna sebep oluyor. Mehmet Akif Turgut'da izlediğim sinema aşkı, hakikatin dillendirilmesine dönük sorumlulukla gürül gürül akardı, öyle hissederdim. Sinema ve televizyonda pek çok etkili eserde bir şekilde emeği, imzası var Turgut'un. Senaristimiz hayallerindeki Bosna filminin hayata geçirilmesi sürecinde ihtiyaç duyduğu desteği bulamadı kültür-sanat politikalarını belirleyen çevrelerden. Her şeye rağmen su yatağını bulur da, bu arada yaşananlara sanat adamının nahif yüreği nasıl dayanacak…

Sahici bir varlık iddiası içindeki sinemanın devlet desteğine ihtiyacı olmamalı elbet, bugünlerde sinema çevrelerinde sürdürülen tartışılmalarda öne çıkan bu kanaate katılıyorum büyük ölçüde. Öte taraftan, Türkiye gibi ülkelerde devlet desteği, sinemayı sadece imkânı bulunanlara özgü bir sanat olmaktan kurtararak kitlelere mal etmede gönüllü bir katkı sunabilirdi. Bağımsız sanatın devlet desteğini ummaması gerek, çok doğru. Ancak devlet de bu konularda "iane hatta sadaka dağıtma" pozisyonu konusunda kendine çekidüzen vermeli ve sinema gibi toplumsal etkisi, kültürel yapılanmalardaki rolü çok açık olan bir sanat alanında desteğinin bacını ummamalı, mesaisini haklı sebepleri olan bir filmi gerçekleştirmeye adamış sanatçılardan.

Sözünü ettiğim belki bir ütopya, ancak bu ütopya mesela İran sinemasında, bir sinema dalgası oluşturarak hayat buldu.

Devlet yeni bir sinema, farklı bir sinema çevresi için genç sanatçılara destek verdi. Fakat bunun hesabını sormadı sinemacılardan, bir propaganda sineması talebinde bulunmadı; en azından sözünü ettiğim başlangıç yıllarına özgü ilkelerin, sinema bir varlık oluşturuncaya kadar etkili olduğu söylenebilir. (Propaganda derken, "ucuz tarafgirlik"ten söz ediyorum elbet; sahici sanat her zaman hakiki ve sağlam değerlerin propagandasını kendiliğinden üstlenir.) İran sineması muhafazakâr yönetimlerde eski bağımsızlığından büyük ölçüde uzaklaşırken bir propaganda diline kapılma zaafına uğradı. Ancak geçmiş yıllarda oluşan sinema dilinin ve yapısının oluşturduğu birikim ve tecrübe hâlâ sinema ikliminde belirleyici bir ağırlığa sahip.

Devlet desteğini, sermayenin teveccühünü bir kenara bırakıp da sivil kurumlara, cemaatlere gelelim. Bosnalı kadınların yaşadığı büyük zulmün uzak tanıkları olarak yaşadığımız utancı kısmen de olsa giderme konusunda bir çaba içinde bulunan Turgut onca tecrübeli bir sinemacı olduğu halde, projesine bir destek ararken çaldığı kapılardan geri çevrildi, yakın döneme kadar… "Bu arada, eylül-ekim gibi çekmeyi planladığımız filme hala "motor" diyemedik. Bosnalı yetkililer dahi yeterli desteği vermiş değiller ya da biz beceremiyoruz ikna etmeyi. Angelina Jolie'nin "tecavüze uğrayan Bosnalı kadının tecavüzcüsü olan Sırp'a aşık olmasını" anlattığı filme izin vermeyi yeğlediler. Bilmem, belki de bizim filmin Sırplarla aralarını bozacağını düşündüler(!)" diye yazmıştı Turgut bana, 11 Şubat 2010 tarihli mesajında.

Sinema aşkı nedeniyle imkânsızlıklardan yılmadan projesini geliştirmeye devam ediyordu, usta senarist. Uzun, yorucu bir vedayı gerçekleştiriyormuş meğerse… Maddi desteğe, senaryosunu Funda Çetin'le birlikte yazdıkları film Türkiye dışında, Bosna'da çekileceği için ihtiyaç duyuyordu. Onun sinemasını oluşturma yolunda sürdürdüğü fedakârlıklar üzerine ancak tahminde bulunabiliriz, sinema öylesine pahalı ve riski göze almayı gerektiren bir sanat. Roman yazarı bir arkadaşım, onca yıl hazırlandığı, senaryosu için de büyük emek verdiği filmini ya-

pımcısıyla yaşadığı problemler yüzünden büyük bir güçlükle tamamladı ve filmin gösterime girmesinden sonra da evi, ofisi dâhil neyi var neyi yoksa her şeyini satmak zorunda kaldı. Bir diğer sinemacı tanıdık, Fransa'da yaşayan Mehdi Caferi, Tahran'da çektiği "Aşinadan Daha Yakın" filmi için varını yoğunu harcadı. Sinema tutkunlarının göze alması gereken benzeri fedakârlıklar hassas yürekleri zorluyor nihayet; Turgut 41 yaşında, kalp kriziyle veda etti dünyaya. Allah'tan rahmet diliyorum.

Öte taraftan sinema özel bir görme yeteneği olmadan gerçekleşemeyecek bir sanat. Turgut, Bosna savaşında Sırplar tarafından tecavüze uğrayan kadınları ve onların doğurduğu çocukları itildikleri kaygan zeminlerde gördü ve değerli bir filmle göstermek istedi. Bir savaşın kirli mirasını benliklerinde taşımaya zorlanan çocukların sayısı binlerle ölçülüyor. Bu çocukların bir kısmı anneleri tarafından çocuk yurtlarına terk edilmiş. Geçmişlerinden bihaberler, kendilerini terk eden ailelerini bulmayı umut edemezler.

"Bekle Beni" Bosna savaşının en acı, en çirkin yönlerini konu alıyor; kuşkusuz handikapları saymakla bitmez bir konu bu, filmin estetik başarısı kadar ahlâki bakış açısının da yerli yerinde tesbiti bakımından. Lakin Bekle Beni, savaş karşıtı, ırkçılık yapmaktan uzak bir film olacağına inandırıyor, senaryosuyla. Hikâye günümüzde geçiyor. Zenica'da yetimhanede kalan 17 yaşındaki Salih'in hikâyesidir anlatılan. Salih'in annesi Nerma'yı arayıp bulması, annesi tarafından kabul edilmemesi ve tecavüz sonucu doğduğunu öğrenmesi, biyolojik babası Borislav Miliç'i bulup öldürmek için Sırp Cumhuriyeti'ndeki Prijedor kantonuna gitmesi ekseninde gelişiyor hikâye. Nerma'nın başına gelenler geri dönüşlü gösterileceği için, savaşın atmosferini de veriyor film.

"Dünya 'insanı'nın ve 'Müslüman'ının içini acıtmak, savaş sırasında kafasını kuma gömenlere tokat aşketmek, benzeri vahşetler yeniden yaşanmasın diye gayret göstermek gibi amaçlarla bu filmi çekmek istiyoruz" diye yazmıştı bana mesajlarından birinde, Turgut.

Bir teselli: Yakın tarihlerde Cem Akyoldaş yönetmenliğinde çekimine başlandı, Bekle Beni'nin; Turgut hiç değilse bu başlangıcı yaşadı. Bir dava sahibi olan sinema adamının çabasına zamanında katkı sunmaktan uzak duran mercilerin, bu önemli filmin Bosna ve Türkiye'de gerçekleşen çekimlerine desteklerini esirgemeyerek bir vefa örneği sergileyeceklerini ümit etmek istiyorum merhumun hatırası adına ve elbette Bosnalı kadınlara ödenmemiş borçlarımızın hanesine büyük bir katkı sağlayacağı için de...

Funda Çetin'in 8 Mart 2011 tarihinde bana yazdığı mesaja göre ise maddi engeller filmin çekimine başlama tarihinin sürekli ertelenmesine yol açıyor. Oysa filmin bir am önce tamamlanması gerekiyor, çünkü savaştaki ilk tecavüzler sonucu doğmuş çocuklar içinde bulunduğumuz yıl Bosna'daki yetimhanelerden çıkmaya başlayacaklar.

Dağ Yolcusunun Dersleri

İçinde bulunduğumuz günlerde İranlı bir kadın, Leyla İsfendiyari dünyanın en yüksek ikinci dağının zirvelerine doğru tırmanışını sürdürüyor. Pakistan sınırları içinde, Karakurum Sıradağları'nda bulunan K2 Zirvesi ya da Katil Kale ismiyle tanınan, yüksekliği de sekiz bin metreyi geçen zirveye ulaşma ihtimali yüzde on, geri dönme ihtimali ise yüzde elli. Zirveye çıkmayı o kadar istiyorum ki, geri dönmemeyi göze alıyorum, geri dönmesem bile bu benim yenik düştüğüm anlamına gelmeyecek, diyor İsfendiyari, tek başına Karakurum Dağları'nın yolunu tutarken.

İsfendiyari üç yıl önce Himalaya Dağları'nda bulunan ve dünyanın ulaşılması en zor ikinci zirvesi olarak bilinen Nanga Parbat Zirvesi'ne kadar çıkmayı başarmış 40 yaşlarında bir dağcı.

Her birimizin yaşadığı çevrede orta yükseklikte bir dağ vardır, büyük ihtimalle. Bazen bu dağı tırmanmayı da denemişizdir. Fakat ölümü göze alarak zirve yolculuğuna çıkan kaç kadın var ki çevremizde! İsfendiyari'nin çocuğu var mıdır, bilmiyorum. Gözü arkada kalmadan ölümcül zirve yolculuğuna çıkacak anneler de olmuştur dağcılık tarihinde. Tırmanmayı seven çoğu kadın yarı yolda kalıyorsa, sırtında (gönlünde) taşıdığı sevgili simaların vazgeçilmezliği nedeniyle ayaklarının geri geri gitmesi olmuştur bunun nedeni.

Bulutlara doğru tırmananlar bir taraftan da iç âlemlerine doğru inişe geçmeden yapamıyor olmalılar. Nasuh Mahruki'den okuduğum her cümle, bu tırmanmaların kendini bilme çaba-

sına götüren bir yönü olduğunu anlatıyor. Cehd ve emeğin dağ yolcusuna hediyesi, kendini bilme çabasını güçlendiren bir farkındalık. Müslim Coşkun'un *Milli Gazete*'deki yazılarında dağ yolculuğu, kirlenmemiş toprağa dokunma hasretine karşılık gelir. Coşkun'un İbrahim Tenekeci ve Selçuk Özer'le birlikte Belengerme Tepesi civarında bir yayla evine sığınma macerasını anlattığı "Yüksek dağın kuşuyum, serviye konacağım" başlıklı yazısını döne döne okuyorum.

Sanki, yeniden bulmak üzere bir kendini yitirme yolculuğudur da dağlara doğru gerçekleşen, yeryüzünü aynı açıdan görmek artık yetmemeye başladığı için de... Leyla İsfendiyari K2'ye tırmanırken meydana gelen tufan sırasında kaybolan İranlı dağcı Davud Haddamasl'ı hatırlatıyor. İsfendiyari K2 Zirvesi'ne ulaşan ilk İranlı kadın dağcı olmayı bütün kalbiyle diliyor. Bu tırmanmayı o kadar istiyor ki kimseyi kendisine sponsor olmaya ikna edemediği için, bir evin maliki olduğu bölümünü satmış.

Başka türlü dağ yolculukları da var; 14 Temmuz'da gerçekleşen Srebrenica Yürüyüşü gibi... Bir geleneğe dönüşen yürüyüşün ayrıntılı tasvirini Afganistan'a yetim projesi için gittiği sırada uçağının Hindikuş Dağları'na düşmesi sonucu yitirdiğimiz yazar Bahattin Yıldız'ın kaleminden okumuştum. Yazı, geçen yılki yürüyüşün hemen ardından *dunyabulteni.com*'da yayınlanmıştı.

6 Haziran 1995'de Sırpların tank ve toplarla üzerlerine saldırdığı Srebrenica halkı içinde on beş bin Boşnak, bir umutla kendilerini Tuzla'ya götürecek dağ yoluna vurur. Onlar dağa çıkmaya çalışırken Sırplar kurdukları pusularla toplu katliamı gerçekleştirir. Sadece yürüyüşün başlangıcındaki bölgede beş bin kişi şehit olur. Şehitlerin hatırası için her 6 haziranda üç saatlik bir asfalt yoldan sonra büyük otobüslerin sokulmadığı bozuk zeminli bir dağ yolunda binlerce kişi tırmanmayı da gerektiren bir yürüyüş gerçekleştiriyor: "Yol daralmış ve kayganlaşmıştı. İlk defa giydiğim ayakkabılarımın, çamur inişlerde iyi tutunup kaymamasına seviniyordum. Yine de elime kalın bir sopa aldım." Bacağı protezli bir genç adam, on yaşındaki

Rahima, yetmiş beş yaşında bir Fransız aktivist, yaşlı bir İtalyan çift vardır, yağmur altında yürümeye devam edenlerin arasında. "Nehir üstündeki köprüden karşıya geçenlerden ateş yakıp eşyalarını kurutarak dinlenenler vardı. Sık orman içinde güneşin süzülüp içine giremediği bir dağ patikasını tırmanmaya başladık" diye anlatmaya devam ediyor Yıldız...

Zirvelere tırmanma, derin ve ucu bucağı belirsiz mağaralara inme! Dağlara sığınma, mağaralarda bir yuva arama. Dağlara kaçarak düzlüğü ıslaha inanma. Peki, dağlarda nereye kadar nüfuz edilebilir düzlüğün meselelerine... Sonsuzluğa ulaşma arzusu bir şekilde karşılığını buluyor olmalı yerkürenin üzerinde ya da derinlerindeki en uç noktaya dokunurken.

Hindikuş Dağları'nda şehit olan Yıldız, Srebrenica yürüyüşünü ömrüne bir ömür daha katmış gibi kelimelere dökmüş. İsfendiyari için ise sanki bütün geleceği Karakurum'un zirvelerinde saklı.

Hrant Dink ve Annem

Etyen Mahçupyan incelikli bir şekilde hatırlatmasaydı, Cemile Bayraktar da *derindusunce*'deki yazısında medyadaki ihmali vurgulamasaydı, Hrant Dink davası üzerine bu yazı kaleme alınmayacaktı belki. Elbet önemsenmediği için değil, sorumluluk üstlenecek yazarların eksik olmadığı inancıyla. Bu köşede haftada bir yazı yazıyorum. Şimdi bir de Ramazan'ın ve referandumun gündemi bastırıyor. Oysa Dink üzerine AİHM'de süren davada Türkiye'nin yaptığı savunmanın içeriği ne Ramazan'dan bağımsız, ne de referandumdan.

Hrant Dink nefret suçu mu işlemişti, halkı tahrik mi etmişti...

Suçlama sözcüklerinin ağırlığı, bir cinayetin acısını kat kat arttırıyor. 2002'de *Bacıdan Bayan'a - İslâmcı Kadınların Kamusal Alan Tecrübesi* isimli kitabım 312. madde gerekçe gösterilerek toplatıldığında, madde hükmü içindeki ağır suçlamaları şaşkınlıkla okumuştum. "Halkı; sınıf, ırk, din mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa tahrik etme" suçunu işlemeye niyet eden biri, aslında kelimelerle hakikatin peşinde giderek yaraları onarmaktan başka bir muradı olmayan kişi nasıl olurdu...

Devletin diline yakıştırılan söylemlerin halkta bulduğu karşılık konusunda kafalar her zaman karışık; bu nedenle de referandum ülkemizde çekingenlikle karşılanan bir oylama yöntemi. Ramazan ise kul hakkı konusunda daha duyarlı olmayı öğretmesi gereken bir ibadetin ülke iklimine mührünü vurduğu ay. Nefse karşı verilen mücadele, her şeye rağmen hakkaniyetli olmakla sonuçlanmalı değil midir...

Hrant Dink'in bu topraklara bağlılığı ve sevgisine duyulan güven bir referandum sorusu olsaydı, Müslüman ve Türk annem, "evet" mührünü basardı, onu sadece gazete ve televizyon haberleriyle tanıdığı halde.

Bir dergide Berin Menderes'le ilgili bir anekdot okumuştum. Adnan Menderes asılmıştır. Berin Hanım yas içindeyken kapıya gelen belgelerle kocasının mahkeme masrafları talep edilir devlet tarafından. Devlet bulunması gereken yere geciken, onarması gereken yarayı ise yeniden kanatan bir organizasyon olmanın ötesine geçemez mi...

Bir aile düşünün, gözü yaşlı bir kadın, hayat arkadaşını en acı bir şekilde kaybetmesi yetmiyormuş gibi, bir de bu kayba yönelen suçlamalara cevap vermeye, kör kurşunların yere serdiği sevgilinin masumiyetini savunmaya mecbur ediliyor!

Bu yüzden, alzheimer nedeniyle bilinci karışık olan annem, nerede Dink'in bir fotoğrafını görse, Dink'le ilgili bir haber duysa ağlamaya başlıyor.

Geçmişte yaşanan acılara karşılık Türklerle Ermenilerin barış içinde yaşamasının yollarını arayan bir Anadolu evladı, Dink.

Aylar önce *dunyabulteni.net*'te yazdığım bir yazıdan alıntılıyorum, annemin Dink'e ilişkin ifadelerine yer verdiğim bölümü: "Gözleri yaşlı karşıladı beni annem. Ne oldu sana canım, diye sordum. Alzheimer'in istilasına direnen hafızasındaki sahneler, televizyon ekranındaki görüntülerle karışmış. Gel bak, dedi. Bir zamanlar Müslümanlara neler yapmışlar, ne acılar çekmiş insanlarımız, onu gösteriyorlar. Elimde gazete var, babam uzandı aldı. O gazetenin sayfalarını çevirirken, Hrant Dink'in fotoğrafını gördü annem, yeniden ağlamaya başladı. Dili dolanarak konuştu: 'O buraların adamıydı. Kimseye bir şey yapmadı. Kim öldürdü onu, bulsunlar. Çoluğu çocuğu ortada kaldı. Vurup kaçtılar. Üzerine gazete örtmüşlerdi. Türkler yapmış olamaz. O bu toprakların adamıydı.'

'Küçük bir yeri vardı. Çalışıyordu orada, ekmeğini kazanıyordu. Ne istediler' diye sorusunu yineliyor annem, beni

uğurlarken. Nice sıradan kelimeyi hatırlamayan, meramını dolambaçlı cümlelerle ifadeye çalışan zihninin Hrant Dink'i hatırlarken tutunduğu kelimeler, karıştırılmış toplumsal belleğimizin asli niteliklerini sergiliyor gibi geliyor bana."

Ölüm Kuyuları

I– Kendini yerinden yurdundan olmuş hisseden iki yazarın, Marguerite Duras'la Elia Kazan'ın söyleşisinde bu tesbit bir kez daha vurgulanır: Çoğu kez, gönülsüzce gerçekleşen ayrılıklar, terk edip gitme mecburiyeti ve göçlerdir yazarı bir şeyleri kayıt altına almaya götüren. Büyük ihtimalle dönüş tarihi belirsiz bir yolculuğa çıktığınıza göre, olabildiğince özlü bir hazırlığınız olmalı. Yeni hayatınıza tutunabilmek için bazen geçmişinizin sizi siz yapan sahnelerinin bir kısmını unutmaya zorlanacaksınız.

Terk ya da göç ille de fiziksel bir ayrılıkla gerçekleşmez. Bazen toplumun ve sistemin onaylamadığı bir hayat tarzına yönelerek de bir göçü başlatır ya da göç etme sebebiniz nedeniyle manevi bir tehcire maruz kalırsınız. Geride sevilen bir şeyler kalacak, canınız ne kadar yansa da. Gittiğiniz yerde de her şey mükemmel olmayacak.

Geçen hafta yaşanan iki ölüm etrafında düşünürken aklımdan geçen düşünceler bunlar.

Derler ki kadınlar daha bir dirençle tutunuyorlar hayata, buna mecbur kalıyorlar, bu yüzden de daha uzun yaşıyorlar erkeklere göre. Hayata dirençle tutunan bir kadını erken yaşta solduran sebep sadece kadere yüklenebilir mi... Ölüm kuyularının asitli operasyonları sanki Evrim Alataş'ın yüreğinde birebir yankısını bulmuştur. Böyle bir tanıklık hayatı ve insanları tutkulu bir şekilde sevmeye engel midir? Çifte ayrımcılığın sadece kişisel olmayan zorluklarının üstesinden gelmeye çalışır-

ken barışa ve iyiliğe inancını yitirmediğini yazılarından biliyoruz. Engin gönlüyle ve yüreğiyle köyleri yakılan, dilleri yalanlanan, mevcudiyetleri horgörülen Kürtlerin acısını, kemik yaşı büyütülmek suretiyle yetişkinler safında cezalandırılmaya çalışılan çocuklara yüklenen suçun sorularını Kerbela'nın Zeyneb'i gibi dillendirmeyi sürdürse de bedeni bu ağır yükü bir yere kadar kaldırabildi.

Alataş acının olgunlaştırdığı bir insan olarak görünüyor bana. Böyle bir insan dünyanın salt kendi ekseninde dönmediğini kavradığı için de hayata ölmeden önce ölme düsturuyla tutunmaya yatkınlaşır. Allah'tan rahmet diliyorum.

II- Alataş üzerine yazarken düşüncelerim okul kapılarından döndürülmenin üzüntüsüyle içten içe eriyerek kötü hastalıkla dünyaya veda eden arkadaşım Nuray Pak'a kaydı. Nuray'ın bir istisna olduğu sanılmasın.

Haktan adaletten yoksun kural ve kararlarla uzlaşmaya yanaşmadığımız için de yüreklerimizde bir ölüm kuyusu çukuru açılıyor, hayatımızın bir döneminde. Bizi bir şeyler bazen zehrini yavaş yavaş benliğimize akıtarak, bazen de yakıp kül etmeye götüren ani bir kararla nüfustan düşürmeye çalışıyor. Sosyal demokrat olduğunu iddia ediyor kişi ve bir kararıyla dar gelirlilere hayatını idame ettirmede kolaylık sağlayan bir imkânı başörtülü öğrenciler bağlamında iptal ediyor. Özeleştiri nedir bilmediği için de başörtülü olarak okula giden kızı inandırıcılığını yitirmiş açıklamalarla hizaya getirme üslubunda diretiyor.

İzmir Adalet Girişimi'nin yayımladığı bildiriye göre İzmir belediyesi yıllardır otobüslerde kullanılacak pasolar için başı açık fotoğraf getirmeyen öğrencilere paso vermiyor. Böyle bir uygulamayla öğrencinin zorda kaldığı için otobüse binerken başını açtığını varsaysak bile, bu onun hakikatte "başı açık" olduğu anlamına gelir mi...

III- Markar Esayan'ın annesi Nurten Hanım da göçtü bu dünyadan. Ölmeden önce ölümü hissedebilmeye çok yakın olduğunu tahmin edebiliyorum Nurten Hanım'ın. Çerkez genç kız

Ermeni delikanlıyla evleniyor. Yetim bir evlatlık olarak başladığı hayatını aykırı bir göçün bedelini ödemeye zorlanarak sürdürüyor. Annesinin yaşadığı ve elbette bütün aileyi kuşatan güçlükleri Esayan "Cennetten Üçüncü Kovuluş" başlıklı yazısında anlatmıştı. Yaşananlar çoğaldı, dönüştü, süzüldü, farklı bir biçim kazandı, ama özünü korudu. Esayan'ın, annesini bir türlü gelin olarak kabullenmeyen ölüm döşeğindeki halasına takdim ettiği ödüllü romanın arkaplanında, annesinin iki taraflı olarak dışlanmalarla sıkıştırılan hayatının sahneleri bir şekilde yer tutmaz mı...

Gelin olmak, başka bir eve gelerek kendisini kabullendirmesi beklenen kişi olmak zaten zorken, bir de çoğunluğun içinden çıkıp azınlığa gelin olma aykırılığının bedeli ödeye ödeye bitemiyor olmalı. Buna karşılık Markar gibi hayata pozitif bakan ve barışçıl bir evlat yetiştirebilmiştir Nurten Hanım. Allah rahmet etsin. Mekânı cennet olsun.

Stalinist Vatandaşa Özlem

Son yıllarda neredeyse aynı tarihlerde Ankara'ya düşüyor yolum. Geçen yıl Turuncu dergisinin hikâye programına katılmıştım. Bu yıl ise Türkiye Yazarlar Birliği'nde "Kardeşliğin Dili"isimli kitabım üzerine konuşma fırsatını buldum. Değerli yazar, TYB Vakfı Başkanı D. Mehmet Doğan'la TYB Ankara Şubesi Başkanı Talip Işık'a ve Ankara'ya özgü Cumartesi trafiğini aşmayı başaran dostlara teşekkür ediyorum bu toplantı için.

Konuşmamı Slavoj Zizek'in "muhbir vatandaş"a bir tür özlemi ifade eden "Sıradan İnsan Volkana Karşı" başlıklı, İzlanda'dan yayılan kül bulutları örneği üzerinden bir göçe mecbur kalabilecek kalabalıklara ilişkin insani sorumluluğu tartıştığı yazısı üzerinden kurmuştum.

Yazıda öne çıkan soru şu: İzlanda kül bulutlarının da ötesine geçen ağır bir âfetle yaşanmaz hale gelseydi, halkı ne yapar, nereye giderdi? Dünya halkları İzlanda halkının göçünü kabule hazır bir durumda mıdır, maddi ve manevi açılardan acaba...

Mevcut hangi sebeplerle insanlar, yersiz yurtsuz kalmış hemcinslerine kapılarını açmaya ve onlarla ekmeğini paylaşmaya gönüllü olacak?

Çevre sorunları, göçler, insanın insana yönelik güvensizliği ve her türlü istismarın, yolsuzluğun arttığı izlenimi, liberalizm yorumlarının sebep olduğu bir tür siniklik, bireysel sorumluluğu ayakta tutmaya yardım eden bir anlamla yaklaştığı ihbar müessesesi üzerine yeniden düşünmeye sevkediyor Slovenyalı Marksist (veya yeni-Marksist) filozofu. Bu bağlamda adalette tavizsiz eşitlik, olası yasa ihlallerinin acımasızca cezalandırılması, ekolo-

jik felaket tehditine karşı koymak gibi başlıkları kurcalıyor. İnsanların büyük çoğunluğunun bu katı tedbirleri desteklemesi, kendine ait görmesi ve uygulamalarına katılmasını ise "insanlara güven duymanın" bir gereği olarak olanaklı buluyor.

Yani insan bu tedbirlere katılacak denli sorumluluk sahibi olabilir hâlâ, ama nasıl? Zizek'in bu soruya cevabı şöyle bir ifadeyi de içeriyor: "...insanlara güvenin bir bileşimi mahiyetinde her eşitlikçi devrimci teorideki gibi önemli bir figürün zuhur etmesini teşvik etmekten korkmamalıyız. Suçluları yetkililere ihbar eden "muhbir"dir o figürün adı."

Zizek burada maliyeye ihbarda bulunan şirket çalışanlarını örnek vererek, "Bir zamanlar buna komünizm diyorduk" diye tamamlıyor ifadesini. (*Radikal*, 5 Mayıs 2010)

Liberalizm yorumlarının uygulamadaki keyfiyetinin Stalinist tedbirlere ve muhbir Stalinist vatandaşa özlem gibi bir sonuç ortaya koymasını Müslümanlar nasıl yorumlamalı? Geçmişe karışan kimi olgular biraz da olsa güzel görünüyor, bir veya birçok sebeple. Adorno'nun sözüydü bu sanırım: Kendi döneminizin estetik temsilini gerçekleştiremezsiniz, nostaljinin tuzağına düşersiniz.

Türkiye'nin çevresine doğru genişleyen büyük bir coğrafyaya özgü kardeşlik ruhunu yeniden canlandırmanın imkânları nelerdir? TYB'ndeki konuşmamda işte bu sorulara cevap aramaya çalıştım. Üniversite öğrencisi bir dinleyici, "Kardeşliği kısaca nasıl tanımlarsınız?" diye sorduğunda ise,"Çıkar gözetmezlik" demek geldi aklıma önce.

Biz müminler arasındaki "doğruyu bildirip yanlıştan sakındırma" şeklinde ifade edilebilecek birbirini iyiye çağırma sorumluluğuna inanıyoruz. Gelgelelim bu sorumluluk uygulamada kardeşini cümle alem içinde tahkir etmekten, takvalı görüntüler üzerinden kendine iktidar alanı açmaya kadar ulaşan problemler ortaya koyabiliyor. 80'li yıllarda tebliğ ve doğruyu bildirip yanlıştan sakındırma bağlamında sürdürülen çabalar ve oluşan dil ne kadar tabii, etkin ve anlaşılırdı acaba... Doğruyu bildirip yanlıştan sakındırma konusundaki sorumluluk üzerine yeni okumalar yapmak, yeni tartışmalar açmak gerekiyor belki de...

İşin içine devlet girdiğinde hele, muhbir kardeş ola ki kardeşinin iyiliği kadar kamu düzeninin yararı ve devletin bekası adına da onu devlete ihbar veya şikâyet ediyor.

"Kardeşinin iyiliği için onu devlete ihbar etmelisin. Kardeşinin iyiliği için onu Sibirya yollarına düşürmelisin. Çünkü o bir şekilde yanlış bilincin kurbanıdır." Stalinist vatandaş böyle düşünürdü.

İhbar bir başlayınca, herhalde sonu gelmeyecektir. Hangisi iyi kardeşin kaçınılmaz ihbarı, hangisi çıkarcı kişinin hilesi; birbirine karışacaktır.

Bu konuyu Ümit Aktaş'la konuşuyoruz. O, ilkokulda beş yıl boyunca babamızın öğrencisiydi. "Babam sınıfta arkadaşını ihbar edeni dinler, ardından önce ihbar edene patlatırdı" diye, bağlıyor sözü.

15 Mayıs Cumartesi günü Esenler Meydanı'nda katıldığım kitap fuarı etkinliği sırasında genç gazeteci arkadaşım Hayrünnisa Yağcı şöyle bir örnek anlattı. Bir ilçede birkaç yıl önce baş gösteren su sıkıntısı üzerine belediye, ilçe halkını halı yıkayan komşularını ihbara çağırır. Halı yıkayan komşusunu ihbar eden kişi ya da hane, bu cürmü kanıtlayabiliyorsa bir küçük altınla ödüllendirilecektir belediye tarafından. İlginçtir, o ilçede hiçbir hane halkı komşusunu ihbar etmemiş. Toplumumuzda kardeşlik bağlarının hâlâ gücünü koruduğunu anlatan bir gösterge midir bu? Yoksa bu örneği, sorumluluk almaktan uzak bir vatandaşlık durumunun ifadesi olarak mı anlamalıyız…

Zizek'in muhbir vatandaşa özlemi aynı zamanda, günümüzde baskın görünen toplumsal meselelere mesafeli "bireyci"lik anlayışından duyduğu sıkıntınının bir ifadesi. Kardeşinin (ve komşunun) iyiliğini istemenin onu devlete ihbardan başka yolu bulunamaz mı? Sovyetlerin çöküşünden sonra insanlığın bu soruya hâlâ ikna edici bir cevap bulmadığını düşünmek doğrusu can sıkıcı.

Beni Aramaktan Vazgeçme!

Baba bir süreliğine her zaman vardı. Kısa süreliğine uzaklaşırdı köyden olsa olsa ve bazen uzağa gitse de çok gecikmeden dönerdi, valizi hediye paketleriyle dolu olarak. Bahçe kapısından girer girmez kendisini karşılayan sekiz yaşlarındaki büyük oğlunu kucağına alır ve havalara savururdu. Bir atı vardı, cılız da olsa; onu arkasına oturturdu, birlikte dağlara çıkarlardı. Tahtayı oyarlardı bir arada bulundukları saatlerde, taşı bile oyarlar ve minik oyuncaklar üretirlerdi. Bazen de bostandaki ürünleri pazara götürmek üzere babanın kaportası dökülmüş eski arabasına binerek kasabaya giderlerdi.

O gün de yine Murat marka eski arabayı kasalarla doldurarak kasabaya gitmiş, geri dönüyorlardı. Bir dönemeçte görkemli siyah bir cip yollarını kesti. Sonraları çocuk, her şey siyah mıydı, yoksa bana mı öyle görünüyordu, diye sorarak düşündü o anları. Siyah gözlüklü siyah elbiseli iri yarı adamlar Baba'yı ite kaka götürerek cipe bindirdiler. Şiddetle bükülmüş olmalıydı kolu cipe binerken, acısını yansıtan bir çığlığın ardından oğluna seslendi: Oğlum korkma, geri döneceğim, emin ellerdeyim ben! Arkasından koştu cipin çocuk, aracın görünmez olduğu anlarda bile sürdürdü koşmayı, ama bir süre sonra yoruldu ve bulunduğu yere çöktü. Bir zamanlar asfalt olduğu anlaşılan mucır kaplı yola uzanarak gözlerini kapattı. Nasılsa dönerdi babası, emin ellerde olduğunu söylemişti, mutlaka dönerdi, onu öyle bir başına ıssız yolun ortasına terk etmezdi, ne olursa olsun.

Sonraları da çocuk her bahaneyle bir cipin yollarını kestiği dönemece gitmek istedi, babasını götürüldüğü yerden o nok-

taya çağırabilirmiş gibi. Nasılsa gelirdi, gelecekti, başka türlü düşünmezdi; emin ellerde olduğunu söylemişti ya... Birlikte taştan tahtadan oydukları oyuncaklardan her biri bir açıdan eksik, kusurlu görünüyordu gözüne; babası geldiğinde tamamlanacaklardı. Yıllar geçse de bozulmuyordu, evin babalı düzeni. Giysileri dolapta, ayakkabıları ayakkabılıkta, evrakları tahta bir kutuda bekletiliyordu. Murat 124 avlunun bir köşesinde paslanmaya terkedilmişti. Cılız at acınaklı kişnemelerle sürücüsünü özlediğini bildiriyordu ahırdan sanki ve çocuk, babasıyla yaptıkları yolculukları yeniden yaşamak istediğinde üzerine atlayarak dağlara doğru sürmek istese de, atın mecalsizliğini farkederek vazgeçiyordu. Anlatırdı büyükler, eskiden on yılı bulan askerliklerin yaşandığı savaşlar çağında, askere giden sevgili kişinin ne zaman döneceğini bilmezdi geride kalanlar. Günün birinde, bütün ya da sakatlanmış bir vücutla dönebilirdi. O dönünceye kadar kadınlar, yaşlı bir adam bulunsa bile yanlarında, bir erkek gibi aile düzenini koruma sorumluluğunu üstlenirlerdi. Yatağı boş tutulurdu gidenin ve eşi de bir mitoloji kahramanı misali yolunu gözlüyor olurdu.

Herkesten farklı üzüntüleri vardı çocuğun annesinin. Mesela, o gün sevdiği yemeği yapmamıştı kocasına, kucağındaki bebek kulak ağrısı yüzünden huysuzlandığı için. Öbür gün yaparım, diye de gün vermişti. Öbür günün hiç gelmeyeceğini bilemezdi. Başka bir üzüntü konusu ise, kayıplara karışan adamın gömleğinin kopan düğmesiydi. Arabanın bagajına kasaları yüklerken zorlanınca gömleğin düğmesi kopmuş, yuvarlanıp az ilerideki tahta kırpıntılarının arasında kaybolmuştu. Düğmeyi bul, getir de dikeyim, demişti kadın. Boş ver, demişti adam. Bebek ağlıyordu ve adam da o hengâmede düğmeyi bulmaya üşeniyordu. Başka bir düğme getirip dikeyim, dediğinde de, buna vakti olmadığını söylemişti. Hava serindi ve düğmesiz gömleğini üzerine giydiği montla kapatabileceğini düşünüyordu. Acele ediyordu, bir sürü yere yetişecekti; pazara, postaneye, bankaya. İşte o gömlekle kayıplara karışmıştı, ardında endişeli yüreklerin yanı sıra, giysi dolabında asılı bir kaç tane ütülü, düğmeleri eksiksiz gömlek bırakarak. Ah, diye düşünüyordu ka-

dın, düğmesiz gömleğiyle gitti o meçhul yola. Nereye gitti, bilinemez kesin olarak, "emin ellerdeyim ben", demişti ya, ne demek istemişti bu sözüyle, ancak tahminler yürütülür ve bu tahminlerin de acısız sızısız olmasına dikkat edilirdi. Çünkü nasılsa gelip anlatacatı o yakında ve bütün tahminleri yanıltan, yolunu gözleyişlere de değen açıklamalarda bulunacaktı.

Bugün gelir, yarın gelecek, gelecek ay mevsim gelecek yıl... Kadını şaşırtıyordu yılların hızla akışı. Onca yıl boyunca adanmış adaklar vardı, geri çağıran dualar, umutları yenileyen bayram sabahları birbiri üzerine ekleniyordu. Beklentiyi daimi kılan nice şey birikip çoğalırken onun vücudu zayıflıyor, yüzünün çizgileri değişiyordu. Holden geçerken gözüne çarpan aynadaki simasını yadırgıyordu: Kapıyı açtığımda beni değişmiş bulacak; yaşlanıyorum.

Varsın kayıp biri olarak anılsın haberlerde, karakol listelerinde, istatistiklerde de döneceğe güne inanalım! Çünkü gazetelerde daha sık söz edilmeye başlandı, asitin eritemediği beden kalıntılarının bulunduğu kuyulardan, kemik toplanan tarlalardan. Uydurma haberler bunlar, dedi kadın büyük oğluna. O kemikler olsa olsa Ermenilerin öldürdüğü insanlara aittir. Baban sana emin ellerde olduğunu söylememiş miydi cipe bindirilirken? Haklısın, dedi delikanlı ve biraz düşündükten sonra, kemiklerin Urartu döneminden de kalmış olabileceğini söyledi. Bu imkânsız, dedi, gazetelerde yer alan birdenbire kayıplara karışan insanlara ilişkin her türlü haberi dikkatle takip eden küçük oğlan. Kafatasılarında kurşun delikleri varmış. Üstelik içlerinde bazıları babamın kaybolduğu tarihlerde öldürülmüşler.

Ürperdi kadın, sonra ürpertisini bir silkinmeye dönüştürmeyi başardı: Aklına getirme böyle şeyleri, dedi. O çukurlardan birinde bulunsaydı baban, çoktan haberini alırdık! O sağ, bir yerlerde yaşıyor, ama bize ulaşamıyor. Kaç gecedir rüyamda görüyorum, daha doğrusu ıssız bir yolda giderken, her halde onu bulmaya çalışarak öylece giderken sesini duyuyorum. "Beni aramaktan, yolumu gözlemekten vazgeçmeyin" diye sesleniyor. O hep gider, sonra beklemediğimiz bir anda çıkar gelirdi. Ben-

den önce ağabeyin duyardı, bahçe kapısına yaklaşan ayak seslerini. Sen de o gelişlerdeki sevinci yaşayacaksın. Yolculuğu çok uzadı bu kez, ama kapıyı çalabilir her an, evdeki şu dağınıklığı giderelim, pazara alışverişe çıkalım, banyodaki akan musluğu tamir ettirelim, doğru dürüst bir yemek için hazırlık yapalım. Her an gelebilir, nihayet gelecek, bir telaşla gelir gider, o hep böyle yapar.

Acelesi vardı o gün de, bir yere yetişecekti, gömleğinin düğmesinin dikilmesine yetecek kısa bir süre bile fazla görünmüştü ona, Tarım İl Müdürlüğü'ne gidecekti, pazarın ardından önce bebeğin kulak ağrısına iyi gelecek bir ilaç için eczaneye, ardından bankaya veya postaneye uğrayacaktı.

Uğraması gereken birkaç yer olduğunu bana da söylemişti, arkadaşının dükkânına bırakmıştı beni, elime de bir dondurma vermişti, çubukluydu dondurma ve çikolota kaplıydı, en çok çikolata kaplı dondurma severdim, bunu bilirdi, diye doğruluyor büyük oğlu annesini, erkenden olgunlaşmış genç bir adamın yüzünü bir süreliğine işgal eden çocuksu ifadelerle.

"Kitap Rengi"nde Bir Toplantı

Önceki hafta sonunda Fatih'te 'Kitap Rengi" isimli kitap salonunda son romanım "Seni Dinleyen Biri" üzerine bir değerlendirme toplantısına katıldım. Erzurum'dan, Konya'dan gelen öğrenciler ve benzeri toplantılarda beni yalnız bırakmayan dostların katıldığı bir Temmuz ayı kültür programıydı bu. Sıcak, samimi bir sohbet havası üzerine konuştuk, romanım üzerine. Konuşma zaman zaman romanımın hikâyesinin geçtiği 80'li yıllarda İslâmcıların yaşadıkları tecrübelere kaydı. Yasemin Çoban, Ayla Kerimoğlu, Ayşe Sula, Çağlayan ve Fatma Ömerustaoğlu 80'li yıllara ilişkin analizlerde bulundular. Ben daha ziyade romanımda kullandığım metaforlar üzerine konuştum. "Dinlemek", bu metaforlardan ilkiydi doğal olarak.

— Böylelikle şu sorulara açıldı konuşma:

— Türkiye toplumu, birbirini dinleyen bir toplum mu?

— Dindarlar birbirini dinliyor mu?

— Cemaatler arası bir dinlemeden söz edilebilir mi?

— Eşlerden hangisidir daha çok dinleyen?

— Aşıklar birbirini dinler mi?

— Eğer sözlerinin dinlendiği bir hayat sürdürseydi, bir yazar yazmaya yönelir miydi?

Bu başlıkların her birine toplantıda cevap bulabildiğimizi söyleyemem. Üzerinde durduğum konu daha ziyade, 80'li yılların İslâmcılığının aktörlerinin, seslerini duyurma ihtiyacı nedeniyle kültürel alanda etkinlik kazanmaları oldu. Sözlerine kulak verilmesi bir yana, görülmek bile istenmeyen, görmezden

gelinen, nâmevcutlarmış gibi bakılan bir kesimdi başörtülüler. Böyle bir tecrübenin onların madun ve mustazafları dinleme konusunda duyarlı kıldığı söylenebilir pekala.

Toplantının sonunda edebiyat öğretmeni Çağlayan Ömerustaoğlu, romanım üzerine bir analiz yaptı.

Değerlendirmeler sırasında modernizm ve teknoloji, en çok tartışılan iki başlık olarak öne çıktı.

Öteki tartışma başlıklarından bazıları şunlar: Devletin yapısı, halkçılık, devrimcilik, evrensel değerler, ümmilik, Osmanlı bakiyesi sayılan mazlum müslüman toplumlar, biat, bidat, vesayet, demokrasi, şirk, sanat ve edebiyat, Müslüman kadının hak ve vazifeleri, çok evlilik, tesettürün şekli, teknoloji…

80'li yıllar İslâmcılığı bir açıdan kadını İslâmi harekette erkeğin yol arkadaşı olarak gördüğü için, onu hayatın içine çağıran paylaşımcı bir ses tonuna sahip olmuştur. Diğer taraftan, kaynaklara dönüş yolculuklarının ortaya koyduğu sonuçlardan biri olarak ileri sürülür, kadının kendini bir şekilde görünmez kılması şartı. Sokaklara az çıkacaksın, çıktığın kadarıyla da mümkün olduğu kadar görünmez olacaksın… 80'li yıllarda kimi kadınlar sokağa çıkmanın yolunu kendilerini olabildiği kadar kaybeden ve çirkinleştiren giysiler giymekte bulmuşlardı. Unkapanı piyasasının kadınlara sunduğu bir giysi modeli vardı. "Abaye" olarak isimlendirilen bu giysi modeli, tesettürü sağlayan tek giysi biçimi olarak görülüyordu.

Kadınlar deneme yanılma yoluyla geçen yıllar içinde tesettürlü giyim alanında kendilerini daha rahat hissettikleri bir tarz edinmeye çalıştılar.

Kimileri giysi alanında bir çemberin etrafında dolandı sanki. Mazbut ve sade, bununla birlikte kişisel zevklerini yansıtan giysilere yöneldiler. Varoş alanlarının genişlemesinin de etkisiyle tesettürlüler artış gösterdikçe, bir çeşitlenme çıktı ortaya. Bu çeşitlenme bazen yozlaşma göstergesi sayılan lümpen ya da artistik örtünme denemelerini de içine aldı. Başı örtülü, fakat samur kürk giymekten kaçınmayan tesettürlülere, başı örtülü

fakat suni timsah derisinden, moda olduğu haliyle olabildiğince uzun ve sivri uçlu ayakkabılar giyinmekten rahatsız olmayan genç kızlar da eklendi.

Dindar kadınların giyim ve tüketim alışkanlıklarında meydana gelen değişme, müslüman cemaatlerde büyük bir yozlaşmanın, kopmanın alameti olarak değerlendirilir genellikle.

Çünkü müslüman toplumlar neredeyse iki yüz yıldır modernleşmeyi kadınlar üzerinden tartışmaya devam ediyorlar. Dindar insanlar ise, modern dünyada pek çok güncel alışkanlık değişme gösterse bile, kadının yaşantı tarzını, İslâm toplumlarının bekasını temsil eden bir sâbite halinde sürdürmekle görevli olduğunu düşünmeye yatkınlar. Bunun başlıca nedeni, kadın varlığına gösterilen kısmen soyut saygı. Kadınlar konusunda içine düşülen hayal kırıklığı, bu saygının soyutluğu oranında hırpalayıcı oluyor.

İslâmi kesimde sanki son yıllarda belirginleşen ve çoğunlukla AK Parti'nin iktidara geçme süreciyle ilişkilendirilen bir teşrifat eğiliminin kadınların tesettürü üzerinden tartışılması devam ediyor.

80'li yıllarda ise teknoloji tartışmaları kadınların tüketim alışkanlıkları ve eşya kullanımları üzerinden tartışılırdı.

Mesela bir erkeğin bilgisayar kullanması ya da uçakla yolculuk yapması değil de, bir kadının çamaşır makinesi kullanması , felakete (kıyamete) götüren bir bozulma göstergesi olarak okunurdu. Kadınlar, "Bulaşık ve çamaşır da yıkamayacaksan, sen de kadından mı sayıyorsun kendini?" şeklindeki sorulara muhatap olurlardı.

Genel olarak çekirdek ailenin hayat tarzının ifadesi olan eşya kullanımlarına karşı bir tepki vardı. Bütün evlerde birbirine benzeyen mobilya kullanımına karşı, duvarları ve zeminleri mümkün olduğunca boş odaları olan evler tasarlanıyordu. Eşya israfından kaçınmak, zaman israfından kurtulmayı kolaylaştırırdı.

Amaçlanan, yeni bir hayat tarzı üretmekti. Bu hayat tarzının keşfi ve gerçekleştirilmesi, kadının çabalarına terkedilmiş

gibiydi. Metin Önal Mengüşoğlu, "Öptüm Kara Gözlerinden" isimli kitabında, bu dönemin muhasebesini yaparken, evli kadınların nasıl da evlerinde bazen sabaha kadar sürecek şekilde gerçekleşen tartışmaların kıyısında tutulduklarına değinir. Kadınlar bir taraftan önemli tartışmaların dışında tutulurken, bir taraftan da onlardan modern dünyanın dayattığı hayat tarzı karşısında direnmeyi sağlayacak bir güçlülüğe sahip olmaları bekleniyordu. Bu güçlülüğü sağlayacak kaynağa ise sanki kendini olabildiğince içinde yaşanılan toplumun dışında tutmakla ulaşılabilirdi.

Kitap Rengi'nde o gün 80'li yıllarda etkili olan, büyük ölçüde kadınların çabalarına bağlandığı izlenimi uyandıran sade yaşama felsefesi üzerinde tartışmalar yapıldı. Yasemin Çoban, 80'li yılların müslüman kadınlarında var olan sade yaşama felsefesinin geçen yıllar içinde yerini israfa dayanan bir hayat tarzına terk ettiğini savundu. Buna karşılık Ayla Kerimoğlu ve Fatma Ömerustaoğlu, 80'li yıllarda "eşya" konusunda mevcut olan yargıların önemli ölçüde kadınların eşya kullanımı üzerinden sürdürülen, bu yanıyla da kırılgan olan yanı üzerinde durdular. Mutsuz (ve eşya gibi görülen) kadınlar, evlerindeki eşyaları değiştirerek ve kıymetli müceverlerle donanarak özgüven kazanmaya çalışırlar. Üretici olamayan insan, bilinçli ve dikkatli bir tüketici olmayı da başaramaz.

Sadelik ve tevazu üzerine değerlendirmelerin sonunda ulaşılan tespitleri şöyle özetleyebilirim: Sadelik hangi gelir düzeyine sahip olursa olsun kişinin hayata "sahip olma" yerine "olma" perspektifinden bakabilmesiyle gerçekleşebilir bir niteliktir. Tevazu ise elinde olmayan şeyin abartılı takdimi değil, mevcut olan meziyet ya da faziletin verimlerinin yerinde kararında sunumuyla kendisini gösteren bir değerdir.

Süreyya

İnsanın ebedi aleme intikal etmiş bir arkadaşının arkasından yazı yazması, konuşma yapması o kadar da kolay değil. Bir insanı ne kadar tanırsanız tanıyın, yanlış anlamış ve yanlış aktarıyor olabilirsiniz. Süreyya söz konusu olduğunda bu sorun ağırlığını yitiriyor gibi görünüyor zahirde. O içi dışı bir, düşündüklerini saklamadan dile getiren yanıyla herkesçe kolay anlaşılır bir kişiliğe sahip görünse de sınırları olan biriydi. Çok fazla insanla muhatap oluyordu. Sanki sürekli kalabalıkların arasındaydı İnsanların meselelerine çözüm yolları aramayı her zaman bilimsel toplantılara yeğlediği söylenebilir.

Onu ilk tanıdığımda otobüsle Bakırköy'de bir evde gerçekleşecek olan bir tefsir toplantısına giden bir grubun arasındaydı. Yıl 1980 olabilir. Kılık kıyafetinin yalınlığıyla dikkatimi çekmişti. Her zaman fetva sorulmak üzere aranan bir âlim olan Sadrettin Hoca'nın kızı Süreyya Yüksel, hurafelerle bulandırılan İslâmî inançların halka doğru bir şekilde aktarılması konusunda sorumluluk duyan gönüllü vaizelerden biriydi. Sonraki yıllarda da Sabiha Ünlü ile birlikte bâtıl inançları ve hurafeleri İslâmi inançlardan ayırmaya dönük çalışmalarıyla dikkatimi çekmeye devam etti. Konuşulan kitlelerle ilişkilerinde hiyerarşik değil de diyolojik, yüz yüze bir öğrenme yöntemini benimseyen vaizeleri 'yeni vaizeler' olarak adlandırmıştım bir yazımda. Süreyya alışılmış anlamda bir vaize değildi kesinlikle. Tek yönlü bir anlatımın uzağında durur, karşı taraftan sorular yükselmesini beklerdi.

80'lerin ilk yarısı yoğun okumalar dönemiydi. İkinci yarısı ise sonraki yıllarda Türkiye'nin kültür ve siyaset iklimini etkileyecek panellerle geçti sanki. Süreyya yayınlanan kitaplardan bir şekilde haberdar olur ve bunların arasında okunması gerekene ulaşırdı. İslâmiyet merkezli okumalar yapardı. Fakat sanat ve edebiyattan da anlar ve bu alanlardaki yeni dalgaları takip ederdi. Moda akımları tezlikle kavrar ve onları yerli yerince değerlendirmeye çalışırdı. Son yıllarında Risale-i Nur okumalarına ağırlık vermişti. Tefsir dersi verdiği için, bu alandaki okumalarını önceliyordu. Düşünür yanıyla ise öğrendiklerini yeniden yorumlamaktan geri durmuyordu. Vitrin insanı değil, mânâ insanıydı. Her zaman doğrudan doğruya insanın gündelik meseleleri bağlamındaki "bir sızıya yol açan" sorunlarını çözme çabasını yeğlediği izlenimini vermiştir bana.

Panellerde konuşmacıların kendisine tutarsız gelen açıklamalarına yönelttiği eleştirilerle dikkat çekerdi. Bu açıdan kısmen de olsa eleştirilerinde kimi dengeleri gözeterek kısıtlamalara gitmeye yanaşmayan, bu nedenle de 'sivil öfke' olarak tanınan rahmetli Ercüment Özkan'ı hatırlatıyordu.

Kişisel açıdan ise Süreyya eleştirel bakışıyla sıyrılıyordu içinde bulunduğu topluluktan. İki yüzlü, dinsel bayram ve mekân larla sınırlı tutulan bir din anlayışının Müslüman toplumlarda oluşturduğu kişilik kaymalarını ve bölünmelerini analize tabi tutuyordu. Şefaat, velayet, türbe kültürü gibi konularda da eleştirilerini sürdürüyordu. Kul, Allah'la ilişkisini kendisine kutsallık atfeden veya bu şekilde bir atıfa açık olan kişilikler üzerinden geliştirmemeliydi.

Kadın olarak da farklı, kendine özgü kurallar öne süren bir duruşu vardı. Rutin ev hayatının dışındaydı. Bu anlamda yersiz yurtsuz bir duruşu olduğu söylenilebilir. Her an gidilmesi gereken bir etkinliğe, anlamlı bir toplantıya katılabilirmiş gibi yaşardı. Müslüman kadın olarak alternatif bir varoluşu temsil ediyordu. İlkeli ve ihtiyatlıydı. Heyecanlı ve coşkuluydu. Günah ya da şirk konusundaki tepkisi, şu temel yargısının da ifadesiydi: Öğretilmiş ya da keşfedilmiş dinsel bilgi ve bilince rağ-

men 60 veya 70 yıllık bir ömürle sınırlı olamazdı hayat. Sınav hep sürüyordu. Sürekli sınavlardan oluşan bu hayatı peygamberimizin bir hadis-i şerifinde dile getirdiği gibi, bir ağacın altında dinlenip de yola çıkmaya hazırlanan bir yolcunun ruh haliyle yaşayabilmeliydik.

Onunla 80'lerin ikinci yarısında karşılaştığımda, Ehli Suffa diye çağrılan bir tür sivil toplum kurumu denilebilecek bir oluşumla ilgili çalışmaların içindeydi. Başörtülü kadınların cemaat çalışmalarından kamusal alana yöneldiği yıllar... Sokakta kalan, evinden kovulmuş, yersiz yurtsuzlaşmış kadınların ve genç kızların uğradığı bir geçiş alanı gibiydi Suffa. Suffa ya da Ehli Suffa, bir yanıyla Hazret-i Muhammed'in (Selam üzerine olsun) evinin bitişiğindeki yoksulların, yolcuların, yoksul bilginlerin himaye edildiği mekânı; diğer yanıyla ise Miladi 1000'li yıllarda İslâm dünyasında yaygınlık kazanan bir tür kadın sığınma evi-okulu olarak işlev gören Ribatü'l-Bağdadiyyeler'i hatırlatıyor. (Ahmet Ağırakça'nın tespitlerine göre bu ribatların bir versiyonu, Mısır'da Eyyubilerin bir kolu olarak saltanat süren hükümdarlardan Melik Zahir'in kızı Tezkar Bay Hatun tarafından 13. yüzyılın sonlarına doğru kadınlar için bir eğitim ve sığınma mekânı olarak yeniden kurulmuştur. Fatma Aliye de "İslâm Kadınları" isimli eserinde bu ilginç kurumlar, Ribatü'l-Bağdadiyeler'den söz eder.)

İşte, kapısı bilgiye susamış kadınlar kadar sokakta kalmış muhtaç kadınlara da açık, bu 20. yüzyılın son çeyreğinde yapılanmış olan Suffa'da Süreyya, yazar Sabiha Ünlü ve çalışmalarını destekleyen arkadaşlarıyla birlikte, sesini duyurabildiği her kesimden kadına yönelik olarak hurafelerden arındırılmış bir dini bilinç kazanımı için çalışmalar yapıyordu. Geleneksel İslâm'a mal edilse de aslında her türlü avami dini inanış içinde kendine yer bulabilecek, meselâ "türbelere bez bağlayarak dileğini Yaratan'a iletme" gibi bir örnekte somutlaşan inanç alışkanlıkları, bu çalışmalarda eleştirilere konu oluyordu.

Kavrama yeteneği ayrıca hatırlamaya değer. İnsanları kolaylıkla tanır, fakat zaafları nedeniyle onları hayatının dışında

tutmazdı. Kendi kişiliğine karşı da eleştireldi ayrıca. Derinlerindeki çocuktan ya da daha az derinlerinde seyreden nahif genç kızdan söz etmeyi severdi. Geçen yıllar içinde değişme cesaretini gösterdi üstelik. Kadınlık algılarının tanımı ve eleştirisi bağlamında bir değişmeydi bu. Sosyal aktör olarak geliştirdiği kişiliğini bir yerde doğal özellikleriyle buluşturan bir uzlaşmayı gerçekleştirmeyi başardı. Feodal bir toplum yapısından geliyordu. Dinsel bilincin feodal örüntülerle meczolduğu bir yapıydı bu muhtemelen. Buna karşılık bir ölçüde ailesinde mevcut olan ilkelerin öncelendiği dinsel anlayışın etkisiyle erkekegemen dil ve kültür yapısını sorgulayabildiği bir dünya görüşü edinmeyi başarmıştı.

Kolektivizmden bireyciliğe, cemaat alanından kamusal alana savrulmaların yaşanıldığı yıllar... 1990'da Fatih'te Sabiha Ünlü'nün, Halime Uyulan'ın ve Hasibe Turan'ın da katkılarıyla gerçekleşen "Türkiyem Türkiyem" başlıklı kadın şenliğinin programı, bir değişimin ipuçlarını vermekteydi. Başlıca amacını kitap okuyarak ve "halka yakınlaşarak" bilinçlenme olarak belirlemiş olan bir kuşak için, ilk kez "dantel örme" gibi tanıdık bildik kadın becerilerine açılan bir kadın programıydı bu düzenlenen. Bu şenlikle birlikte dantel İslâmcı kadınların dünyasına geri dönüş yapmış, şiir, tiyatro, şarkı, resim gibi sanatlar da yeni bir görüyle ciddiye alınmaya başlanmıştı. (Evdeki üretimin bu yıllarda bütün Türkiye'de kamusal bir onay ve takdir gördükten sonra yeniden geçer akçe olmaya çalıştığı da söylenebilir.)

Süreyya aynı zamanda sanatçı bir duyarlılığa da sahipti. Bazen bir hikâyemi okuduğu ve eleştirdiği olurdu. Tiyatroya özel bir ilgisi vardı. Amatör tiyatro gruplarıyla özellikle Filistin, Afganistan gibi coğrafyalarda yaşanan acıları ve kendi ülkemizdeki gündelik hayatta mevcut olan anlam kaymalarını konu alan oyunlar hazırlardı. Hikâye anlatma yeteneğine de sahipti.

Bu hikâye anlatma yeteneğini kendisini yetiştiren teyzesinden almış olabilir. "Süreyya'nın bahsi geçtiğinde aklıma bir prenses geliyor aynı zamanda. Âmâ bir teyze tarafından büyütülmüş büyük bir ailenin nazlı kızı, hayatın güçlükleri karşısında

direnebilmenin yolunu 'dua'yla birlikte insanların yardımına koşmakta bulmuştu.

O soylu kişiliğini gizlemeyi bir görev bilirmiş gibi davransa da içinde gizlediği prenses zaman zaman varlığını ele geçiriyordu. Zevkliydi. İnsanlara neyin ne şekilde yakışacağını anlatırdı. Bir uyum gerçekleştirecek şekilde renkleri ve desenleri bir araya getirmede de mahareti olduğunu gözlemlemişimdir.

Ablam Hülya Aktaş'la birlikte umreye gitmişlerdi. "Onu oraya çok yakıştırmıştım" der ablam hep, ondan söz açıldığında. "Süreyya Kâbe'nin öz kızı gibiydi."

Bu açıdan baktığımda onu Yasin Suresi'nde bahsi geçen "Şehrin en uzak köşesinden koşarak gelen" tebliğciye benzetiyorum. Her an yola çıkabilirdi, o denli hafif ve yükten arınmıştı.

Aceleci ve telaşlıydı. Ölmek için de acele etti. Hasta yatağında arkadaşlarının gösterdiği ilgiden fazlasıyla etkilendiği söylenebilir.

Ölümü, üç yıl önce bu tarihlerde bir yıldızın kayışı gibi gerçekleşti. Hızla, aceleyle kayarken yerine ışığını bırakan bir yıldız gibi görünüyor vefatı, bulunduğumuz andan bakarken. O nedenle de hâlâ aramızda... Rahmetle anıyoruz…

Gotik Şato ve Seccade

Ayşecik yıllardır mutfağı şenlikli, salonu ise riya dolu ilişkileri açığa vuran evlerden bize sesleniyor beyaz perdeden ya da ekrandan. Bir konağın veya köşkün salonunda süren partinin kalabalığında aradığını bulamayarak, mutfak işçilerine sığınan muhayyelesi zengin küçük kız, kahramanımız. Onun baktığı zâviyede sosyeteye mensup ailenin kişileri ne denli plastik görünüyorsa, mutfak kişileri o denli canlı, sahici duruyorlar. Hikâye salon kahramanlarına odaklansa da leitmotifi taşıma gücüne sahip olan mutfaktır, bahçevan kulübesidir.

O da Yeşilçam filmlerinin gönüllerde iz bırakan yalnız ve sevgiye susamış çocuk kahramanları gibi hizmetçilerin, aşçıların, şöförün, kotra kaptanının bulunduğu bir köşkte büyüdü. "Bu insanlar sade yaşayan, çoğu inançları olan klasik halk tipleriydi. Ben duygusal olarak bir aidiyet söz konusuysa hep o tarafa meylederdim. Hep o insanlara bir sevgi duyar; onlarla bir ittifak kurmaya çalışırdım, hep onlara sığınırdım. Onların anlayışına, onların sevgisine... Ta baştan beri böyle bir şey vardı. Kendimi onlarla aynı safta görürdüm" diye anlatıyor, çocukluk yıllarında köşkün içindeki konumunu. Çocuk Ayşe Şasa mutfakla salonu birbirinden ayıran, Batılılaşma adına yeni diye düşünülen her şeye kucak açma arzusuyla yükseltilen bir duvarın farkına varmış ve bu garip "demir perde"nin sebepleri üzerine erken yaşta düşünmeye başlamıştır.

Ayşe Şasa hayatında geçirdiği köklü değişimlerin hikâyesini, *Bir Ruh Macerası* isimli kitapta Leyla İpekçi, Meryem Atlas ve Berat Demirci'nin sorularıyla açarak dile getiriyor.

Bu macerada bana çarpıcı gelen pek çok noktadan biri, hidayet olgusunun emekle ve çileyle ilişkisi oldu. İçinde yaşadığı çevre dolayısıyla İslâmi bir hayat tarzının uzağında yetişen Şasa, bir bakıma bu mesafenin mümkün kıldığı imtiyazları, sınıfçı tutumu ve anlam arayışını geliştirmesine izin vermeyen entelektüel önyargıları sorgulama yeteneğiyle bir acı büyütüyor içinde ve bu acıyı örtbas etmek yerine kurcaladığı için de bulunduğu çevre tarafından dışlayıcı muamelelere maruz kalıyor. Bazen öyle oluyor ki sığınacak bir kucak bulamadığı için kendi dünyasına dalıyor, yanı sıra değerli sahneleri de taşıyarak. Rossellini'nin yüzünde zihin meşguliyeti okunan çocuğu zaman zaman taşkın bir neşe gösteriyorsa, bir şeylerin değişebileceği aklına yattığı içindir: "Hayat hikâyemi bir tek çizgiye indirgeyecek olursam: Hep bir arayışın, hakikat arayışının özeti olduğunu söyleyebilirim", diyor ya...

Yıllar sonra, hayatına yine bir Yeşilçam filminde olduğu gibi girerek koşulsuz desteğini sunan Bülent Oran, onu Andersen'in yağmur altında, yalınayak kibritlerini satmaya çalışan kibritçi kızına benzetecektir. Üşümeyse aynı üşüme, demir kapının ardına (ya da güzel sıcak günlerin hayaline) inanmaksa, o da eksik değil. O küçük kız şatafatlı kalabalıklarda göze görünmezliğin biriktirdiği sahneleri derinleştirerek anlatmaktan, anlatarak bir anlama açmaktan hiçbir zaman geri durmayacak.

Gotik romanların ve filmlerin kâbuslar gördüren şatosunun havası, Çiftehavuzlar'daki köşkte nispeten mutfak insanlarının sesleriyle yumuşuyor. Yine de köşkte davetler verildiğinde Ayşe evi sokağa bağlayan koridordan koşarcasına gidiyor, demir kapıya sarılıyor ve sesini yoldan gelip geçen başka türlü, farklı, halden anlayan biri olması gereken kişiye duyurtmaya çalışıyor. Ola ki sokaktan, Almanca konuşan Macar Yahudisi mürebbiyesinin aşılamaya çalıştığı başarı güdüsünü önemsiz kılan açıklamalara sahip bir insan geçebilir.

Sokaktan mutlaka bir farkı ortaya koyan simalar, herhalde seyyar satıcılar, dahası her zaman yolunu beklediği beyaz önlüklü arabalı koz helvacı geçecek. Demir kapının önü, dışarı-

dakiler ve içeridekilerle ilgili bir sorgulama alanı: Oradan geçen niye bize benzemiyor, biz niye onlara benzemiyoruz...

Çok az insan tanıdığı, birbirinin aynı bu insanların da önünde bir dağ oluşturduğunu düşünüyor. "Bu dağı aşsa; ötesinde çok başka ve daha güzel bir hayat, güzel insanlar, heyecan verici olaylar" varmış gibi gelir ona.

Onun demir kapı önünde hissettiği (farkındalıktan ileri gelen) başkalık duygusu gelecek günlerde "ıztırâr hali"nde benliğini sarsan sorularla devam ediyor. Gün gelecek, canhıraş bir şekilde zikrettiği ayetlerle kendisini sahici bir hayattan ayıran demir kapının açılması için bütün kalbiyle yakaracaktır. (O yakarının samimiyetinden nasiplenmiş insanlardan biriyim ben de; "Dağın Öteki Yüzü" isimli hikâyemin derinliklerinde Şasa'nın duaları vardır.)

Şasa yedi sekiz yaşlarındayken bir kağıda "Ben çok yalnız bir çocuğum, bu şişeyi bulan lütfen beni arasın" diye bir not yazıyor, şişeyi denize atıp rıhtımda uzaklaşmasını bekliyor.

Şişenin içindeki not, ona her zaman çevresindekilerin yadsıdığı Osmanlı ve İslâm varlığını olumlu anlamda hatırlatan Kemal Tahir'den önce de duyan yüreklere ulaşmış olmalı. Çünkü tekrar koz helva satıcısı imgesine dönüyoruz. Mürşidinin gençliğinde el arabasıyla koz helva satması bir rastlantıdan ibaret midir...

Türk sinemasının önemli yapımlarında bazen açık bazen de gizli özne olan Ayşe Şasa, hayatının ilk bölümünün bir korku filmi gibi geçtiğini dile getiriyor, Bir Ruh Macerası'nda. Sonraki yıllarda zorlukları kolaylık, darlıkları genişleme izleyecek, gotik şato imgesi yerini seccadeye bırakacaktır. Kipritçi Kız olabildiğince yetişkin hali, aklı ve gönlüyle geçmişte kendisine dar gelen bahçeye gönlünün renklerini ve seslerini ulaştırıyor, elinde seccadesiyle. Senaryosunu yazdığı filmleri, kitapları ve dualarıyla ise, çölü andıran boşluklarla ve demirden dağlarla önü kesilen yolcuların çağrılarına ses vermeyi sürdürüyor.

Red ve Özveri

I– Dualarla, mersiyelerle aydınlanıyordu petrol karası gökyüzü Tahran'da. Taziye grupları camilerden yola çıkıp meydanlara akıyor, birbirleriyle karşılaştıkları sokaklarda bir selamlaşma gerçekleştirerek yollarına devam ediyorlardı. Hüseyin asırlardan bu yana işte bu tarihlerde bir kez daha şehit olmaya hazırlanıyor. Kelime-i Tevhid'in barışı, adaleti ve kardeşliği Hakk'ın rızasına uygun evrensel bir bilinçle kavramaya çağıran anlamı cahiliye dönemi zihniyetini temsil eden Yezid tarafından istismar edilmesin diye Hüseyin, Kufe halkının kendisine ortak mücadele için yaptığı çağrıya icabet ediyor. Yolculuğunun bir noktasında görülen apaçık ölümdür, Kufe halkının vefasızlığı, dönekliği yüzünden. Akrabaları, dostları, inanç kardeşleri Hüseyin'i bu yolculuğunda yalnız bırakmıyor, görünen tehditlere ve muhtemel bütün tehlikelere karşılık.Kerbelâ vakasını canlandırmaya dönük taziye törenleri, Hüseyin'in kıyamında İslâm'ın hakikatlerini yeniden kavramaya dönük bir yolculuğa dönüşüyor. Zalimlerle uzlaşmayı zulmün ta kendisi olarak gördüğü için Hüseyin, bir orta yol tutturmaya veya yolculuğunu ertelemeye yanaşmıyor. Kelime-i Tevhid'in "Lâ"sına atıfta bulunuyor direnişi. Hüseyin, silahlı gücü elinde tuttuğu için hilafetini halka dayatan Yezid'e "hayır" derken, hilafet makamına kaderci bir itaate zorlanan kitlelere, iman ettikleri dinin asli değerlerini hatırlatıyor.

Sadakati, rest çekebilme cesareti ve özverisiyle Hüseyin, İslâm'ın mesajını kabile taassubuna dayanan cahili saltanat geleneğinden ayırarak, ümmetin ve insanlığın geleceğine hediye ediyor.

II- "Gariplerin Akşamı", Aşura gününün hüzün dolu saatlerini anlatan bir törenle yâd ediliyor. 72 şehitle birlikte Hüseyin, onu Kufe'ye çağıran halkın vefasızlığını ve kendi destansı sadakatini ölümsüzleştiren bir tablo sunuyor sonsuzluğa, Kerbelâ çölünde.

Erkeklerin neredeyse tamamı öldürülmüş, sağ bırakılan bir tek, hasta olduğu için savaşın dışında kalan Hüseyin'in oğlu Seccad. Katliam gününün gecesinde Hüseyin'in kızkardeşi Zeynep, geride kalanları avutmaya, güçlendirmeye çağırıyor. Muhasara sürüyor çünkü, yanlarına kimse gelemez; onların katliam alanını bırakıp gitmesine de izin verilmiyor. Gece, şehitlerin ahiret yurduna göçünün ilk gecesindeki "gariplikleriyle" buluşuyor yasları.

İşte o "garipliğin" hüznünü paylaşmaya dönük bir tören gerçekleşiyor Tahran'da, Aşura gününün akşam saatlerinden itibaren. Mescitlerde, çadırlarda, evlerde, sokaklarda kadınlı erkekli her yaştan insan toplanarak Aşura gecesinin dünyadan ahiret yurduna geçişin garipliğini yaşayan şehitlerinin ve Kerbelâ yolcularından geriye kalanların yaslarıyla bütünleşiyor. "Gariplerin Gecesi", zulmeti bir dayanışmayla aydınlığa çevirebilme cehtinin öteki adı. Bazen ay göğün petrol karası perdesini delerek ulaşıyor müminlere, bazen cılız bir fenerin etrafında toplanarak Kur'an okuyan insanların yüreğinde, mesela İnşirah Suresi'nin bir ayeti, yeni bir aydınlanma yaşatacak şekilde bir şimşeğin çakmasına sebep oluyor. Zeynep'in katliam alanında yetimlere, dullara teselli için yaptığı konuşmalar sonraki günlerde siyasi bir muhalefeti açıklayan hitabelerle sürecek.

III- Bir Ferşçiyan tablosu gibi doğurgandır, "Gariplerin Akşamı"nın renkleri, sesleri. Teselli hitabeye, katliam destana, yenilgi kendini sürekli üreten bir trajediye dönüşür. Gün geçer, günler geçer, geriye bir tek zillete boyun eğmeyenlerin haysiyetli sedaları kalır. Hüseyin'in yası, reddedebilen, özveride bulunabilen sadık insanların varlığını zaman içinde süzerek aynı meydanda, aynı sayfalarda ve sahnelerde, aynı duanın ışığında biraraya getirir.

Reformist Aydınların Sessizliği

90'lı yılların başlarından itibaren reformist dini aydınların dergi ve gazete sayfalarındaki yazılarında ele aldığı konuların geniş çevrelere açılmasından ileri gelen canlı (eytişimsel) bir kültürel atmosfer hâkimdi İran'a. Mütercim-yazar Haşiyar Deyhemi'ye göre, 90'lı yıllarda hareketli bir düşünsel faaliyet sergileyen reformistler, içinde bulunduğumuz yıllarda sessizleşmişlerdir. Reformist dini aydınlar, içinde bulunduğumuz yıllarda eski tartışma başlıklarını açmaktan öte gidememektedir. Bunun nedeni ise bu aydınların fikriyatlarını geliştirecek antitezle karşılaşma ortamlarından yoksun bulunmalarıdır. "Düşünce hayatının canlanması için gerekli unsurlardan biri, karşıtların varlığıdır ve bugün biz bu karşıtlardan yoksun durumdayız" diye açıyor düşüncelerini, Deyhemi. (Etemad-ı Milli, 10 Mayıs 2009)

Modern çağda yaşayan müslümanlara özgü meselelerinin tartışıldığı zemin daha ziyade reformist aydınların çıkarttığı gazete ve dergilerdir. Bu dergi ve gazeteler ise bir sürekliliğe sahip olamıyor. Bu konu üzerine konuştuğum yazar arkadaşlarım, reformist aydınların gündemlerindeki çeşitli meseleleri artık daha ziyade ev toplantılarında tartıştığını dile getiriyorlar. Bir diğer yayın ve tartışma alanı ise internet siteleri. Ev toplantılarının gündemi, siyasal alandaki hayal kırıklıklarının etkisiyle daha ziyade çağdaş meselelerin dini esaslar etrafında yeni baştan ele alınmasını mümkün kılacak şekilde biçimleniyor. Bir yazar arkadaşım reformist dini aydınlar için böyle bir muhasebe döneminin çok da geliştirici olduğunu ifade etti.

Bu süreçte reformist dini aydınlar kendi üslup ve yöntemlerini de enine boyuna eleştirmekten geri durmuyorlar çünkü. Nerede hata yaptık, diye soruluyor elbette. Zincirleme reformist gazetelerin editörlerinden Şemsilvaizin, dini aydınların toplumdaki etkisinin asıl reformist hükümetler döneminde bir hayli azaldığını savunuyor. Dini aydınların da içinde bulunduğu reformist aktörler neredeyse on yılı bulan bir süre içinde gerek fikir üretimi, gerekse üstlendikleri yönetsel mesuliyetler alanında başarılı olamadıkları gibi, toplumda sorumluluk üstlenme yetenekleri konusunda dayanıksız oldukları izlenimini uyandırmışlardır.

Reformist aydınlar, daha özgür bir aydın kamusunun oluşumu konusunda 2002 yılında yapılan belediye meclisi seçimlerine kadar, gerek entellektüel olarak gerekse siyasal açıdan büyük bir özgüven duygusuna sahiplerdi. 2002 yılında yapılan belediye meclisi seçimlerine katılım bağlamında halkın gösterdiği isteksizlik, reformist aydınları gerek yöntemleri, gerekse söylemleri bağlamında ciddi bir özeleştiriye gitmeye mecbur etti. Bu eleştirilerden başlıcası, reformistlerin eylemlerinin sınırlarını ve içeriğini muhafazakârlara göre oluşturma alışkanlığının yol açtığı zihinsel ve eylemsel tembellik olarak gösterilebilir. Bu tembellik nedeniyle dinsel konularda kayıtsızlaşan genç kuşaklar, reform hareketine umut duymaktan da vazgeçmeye başlamışlardır. Reformistler, muhafazakârların sahiplendiği geleneksel kurum ve törenlere mesafeli durmalarına karşılık, modern hayatın icap ve şartlarını gözeten kurumların ve törenlerin üretimi konusunda da önemli bir ilerleme sağlayamamışlardır. Kuşkusuz bunun bir nedeni, özellikle taşrada etkinliklerini geleneksel alışkanlıkların dışına çıkarmaya pek hevesli olmayan halkın bu alandaki çabalara yeteri kadar destek olmamasıdır.

Siyasal hedefler için verilen mücadelenin hayal kırıklığıyla sonuçlanması, uzun vadede kamusal alandan geriye çekilme ve özel alana yoğunlaşma şeklinde bir sonuç verecektir. Kişinin bütün enerjisini kendi varlığı ve gündelik hayatı üzerine yoğunlaştırmaya sevkeden türde bir bireycilik, içinde bulunduğu şartların hiçbir şekilde değişemeyeceğine dair yargısından

da doğar ve zaman içinde kişisel varlığa fazlasıyla yoğunlaşma nedeniyle, toplumsal derinliğe zarar vermeye başlar. Sosyolog Emin Bözörgyan'a göre reformist hareketi tehdit eden en önemli oluşumlardan biri, toplumsallığın işte bu şekilde Heideggerize olmasıdır. Toplumsal varlığın Heideggerize olması, her türlü gerçek yüceliğin reddi ve gündelik hayatın aşırı bir şekilde önemsenmesidir: Gündelik hayatın olaylarına ve bu hayatın belli başlı sorunlarına aşırı bir dikkati getiren bu yönelim, hem siyasal ve toplumsal atmosferin felce uğramasının bir sonucudur hem de bu atmosferi destekler; çünkü, kamusal alanın yeniden canlanması ve sivil toplumun güçlenmesine ilişkin imkanları arka arkaya ortadan kaldırır. (Emin Bözörgyan, 'Gündelik Hayatın Ötesi', Şark, Nevruz Özel Sayısı, 2003)

Sosyolog Hamid Rıza Celayipor bu konuyu irdelerken reformist dini aydınların içinde bulundukları durumu, "bir dinlenme dönemi" olarak adlandırıyor. Bu aydınlar son on beş yıl içinde köklü bir değişim yaşadılar. Dolayısıyla yaşadıkları değişim üzerine düşünme, bu değişimin sebepleri ve sonuçları etrafında çıkarımlarda bulunmaları gerekiyor.

Celayipor sözünü ettiği değişimi şu şekilde özetliyor: "Bu değişim bağlamında en azından üç belirgin özellik öne çıkıyor. Öncelikle reformist dini aydınlar arasında devrim yıllarında olduğu gibi Şeriati misali tek yıldız değil, birkaç yıldız birden rol oynuyor. Ayrıca dini aydınlar okuluna ilgi duyanlar geçmişte olduğu gibi moderniteyi bu yıldızlar kanalıyla tanımıyor. Onlar artık modernitenin farklı alanlardaki birincil kaynaklarına kendi imkanlarıyla ulaşabiliyor. Bizler halihazırda dini aydınların yıldızlarına başvurmaksızın otuz yıl içinde siyasal modernite tecrübesini yansıtan eserlere doğrudan doğruya ulaşabiliyor, o tecrübelerden yararlanabiliyor ve dini aydınların yıldızlarından daha farklı çıkarımlarda bulunabiliyoruz."

Celayipor'a göre dini aydınların yaşadığı değişimde öne çıkan üçüncü hususiyet, bu aydınların dini düşüncenin geleneksel üretim çizgisi içinde medreselerde ortaya konulmakta olan eserlere (buna ilaveten geleneksel dini mirasa da) yönelik olarak yeni

bir dikkat geliştirmiş olmalarıdır. Şimdilerde dini aydınların geleneğe eskisine göre daha farklı bir kavrayışla bakmaya başladıkları söylenilebilir. Büyük ölçüde tepkisel olan bir yaklaşım yerini anlamaya ve tecrübeden yararlanmaya dönük ölçülü bir bakışa bırakmaya başlamıştır. Dini aydınlar üzerine yapılacak değişmelerde, onların bünyelerinde yaşanmakta olan bu değişikliklerin dikkate alınması zorunludur. (*Endişe-i Nov*, 13 Mayıs 2009)

Tesettür Refleksleri

Yıllar süren yasağın ardından nisbî bir serbesti garantisiyle kampüs arazisinde gezinen öğrenciyi kuşatan baskın duygu hangisidir acaba? Adımlar daha mı hafif atılır bir zamanlar geçit vermeyen kapılara doğru, yoksa o kökleşmiş tedirginlik baskısı bir şekilde kendini duyurtmaya devam mı eder… Haklılığın nisbî tesliminin zaferi güvercin adımlarının daha sağlam atılmasını kolaylaştırır mı… Zihinler başta örtülü olanı koruma ve savunma refleksiyle çalışmaya, adımlar soru, müdahale ve yergi dolu bakışlar altında ilerlemeye alışmış. Beklemediğiniz bir anda durdurulabilirsiniz, önünüzdeki açık kapı nizamiye kapısına dönüşebilir, kapıdaki görevli ihtiyaç duyduğu iktidar alanındaki eksilmeyi size yönelik abartılı kontrol ve engelleme girişimleriyle gidermeye çalışabilir yine, nasıl emin olacaksınız… Çünkü ne eskiden korunmaya çalışılan yasaklı düzenin meşru bir dayanağı vardı, ne de yenilerde öne sürülen serbestinin her bakımdan güvenilir bir düzeneği bulunduğu söylenilebilir henüz. (2011 Mart ayının başlarında Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde bir öğrencinin, okul dışında düzenlenen konferansa başörtülü katıldığı iddiası ile uzaklaştırma cezasına maruz bırakılması, hiç istisnai bir örnek değil.)

Daha müşkülü bu nispi serbestiye öz benliği inandırmak. Kendini saklamaya, görüldüğünde ise savunmaya hazırlanmış bedenin dili yasağın kararlı zemininden bilinemezliğe doğru atılan adımlarda bilincin tedirginliğini paylaşıyor olmalı. İzinli ve kabul edilebilir olmaya alışmak için fazlasıyla kaygılı adımlar,

nerede yavaşlaması, ne zaman hızlanması gerektiği sorularına yeni cevaplar aramalı.

Orası kamusal alan, kapı da nizamiye kapısı olarak belirtiliyor, kapı görevlileri de pek cevval ve şedit oluyor çoğu kez. Başörtüyle binadan çıktığınızda sizi gören güvenlik görevlisinin telsizle kapıdaki arkadaşına, nizamiye kapısına doğru geliyor, takibe alın, dediğini duymuştunuz defalarca. Garipsediniz kendinizi. Birileri geçişinizi telsizle bildiriyor, sizi takibe alıyor, ne yaptım ki ben, diye düşünüyorsunuz, bu muameleyle ilk kez karşılaşmış gibi saflığa vurarak. Adamların görevlerini abartmak, kendilerini önemli hissetmek için sizi kullandığı kanaatine sığınıyorsunuz. Sığınma ve gizlenme konularında bir ustalık kazanmaya mecburdunuz zaten. Maharet, başörtülü olarak kapıdan süzülmedeydi, yakın bir zaman öncesine kadar. Bir köprü altı, bir dehliz, bir baraka arkası; bir bakıma fiziki ve ruhsal kılık değiştirmeye sahne olan her köşe bucak ikna odalarına özgü İslâmi mahremiyet anlayışını zedeleyen mekânlar olarak peşinizi bırakmıyor.

"O geçitin izleri" isimli hikâyemde anlatmıştım: Geçide giren başörtülü öğrenci çıkışında benliğinden eksilen bir parçaya rağmen ağırlaşan adımlarla, başka birine dönüşmeyi sürdürerek girer üniversite kapısından. Eller sürekli bulunmayan bir başörtüsünü düzeltmek üzere başın etrafında gezinir; beden devamlı görünmeyen bir örtüyü kuşanmak üzere teyakkuz halinde. (Bunun tam tersini İran'da bedhicaplı kadınlarda gözlemlemek mümkün: El sürekli düşmek üzere olan ya da saçın şekline göre tasarlanarak başa yerleştirilen örtüyü aynı "minimum ölçekli" konumunda tutmak üzere başa gider, gelir. Seçilmiş küçük ve kaygan kumaştan başörtüsü hep düşmeye meyyal, el de onu takipte; hevessiz de olsa. "Hanım hicabını düzelt, hanım hicabını düzelt, hanım buraya bakar mısın…" diye uyarılar gönderen bir ses kaygan, gevşek başörtüsünü ağır bir yük gibi taşıyan kadını adım başı takip ediyordur sanki.)

Kübra Nur Ayar, başörtüsünün yasak sayılmadığı gün kampüse inen bir öğrencinin ilk duygularını ve düşüncelerini

anlatırken,"Mutluydum çünkü ilk defa o durakta, kafenin önünde, gazete satan yerde bu kadar rahattım. Elim ikide bir başıma gitmiyordu, üzerimde bir eksiklik yok gibiydi. Bu yollarda ilk defa kendim gibiydim. Neysem, oydum işte. Düşünüverdim birden: Kuş kadar özgürüm…" şeklinde ifadeler kullanıyor, "Bugün kampüse indim" başlıklı yazısında. (derindusunce.org, 8 Kasım 2010). Bu özgürlük duygusu kütüphane görevlisinin kapıdan geri çevirmesiyle, "az sinirli, çok sabırlı ve mahzun" bir hissiyata bırakıyor yerini.

Havva Yılmaz da dunyabizim.com için Beytullah Önce'ye, "bir türlü emin olamama hali"ni açmaya çalışıyor. "… bir yandan başörtülü kadınlar mecliste ikna odalarını anlatırken, diğer tarafta YGS sınavına perukla girmeye çalışan öğrencinin peruğu sınav görevlisi tarafından yere atılabiliyor. (…) Ömrümüzün büyük bir kısmının bu yasağa rağmen hayatımıza nasıl devam edeceğimiz üzerine kurulu olması bir yana, hayatlarımıza dair her kararımızın bir 'belki' üzerine kurulu olması, tüm yaşam enerjimizi sömürmeye yetiyor."

Yasak ilkelerine sadık ve dirayetli genç kızların çabalarıyla geri çekilirken çağa uygun içerikler ediniyor. "Devlet babanın mutlak himayesiyle kurtuluşa erdirilen" kız çocuğu eğitimi anlayışının AKP'li üst düzey yetkililerin başörtülü eşleri çevresinde de etkili olduğunu gösteren açıklamaların belirginleştirdiği gibi, içselleştirilmesi sürüyor yasakçı mantığın. İçselleştirildiği ölçüde yasak, serbestiye dönük her adımı büyük bir bağış olarak yüceltmeye hazırken, adeta Kartezyen bir hesapçılıkla yasağın zeminindeki hayat tarzı ve ufkunu benimsediğini dillendirmekten de geri durmuyor.

Dolayısıyla da yasaktan mütevellit refleksler, davranış alışkanlıkları kısmi veya tam serbestinin gerçekleştiği ortamlarda bile tereddüt hali içinde olmaya zorlayan deneyimlerin süreğinde yeni ifadeler kazanıyor. Bir adım eksik, bir adım fazla atmamalı; ya da bir noktadan hızlı, ötekinden yavaş geçerken kimi kapılardan da döndürülebileceğini hesaba katmak gerek, saate ve takvime bakarken.

Sokağın ve meydanın hangi zamanda ve nasıl bir nedenle başörtüsüne kapalı yasaklı bir alana dönüşeceğine emin olunamadığı için de eller hep başörtüsünün etrafında. "Kesin bir haber gelmiyor, kimse nasıl davranması gerektiğini tam bilemiyor" diye yazıyor Kübra Nur Ayar. Atılan adımın nasıl bir karşılamaya yöneldiği konusunda kuşkulu benlik bazen açık kapı önünde de duralayarak sebeplerini savunma halini koruyan yasak karşısında kendi direnme sebeplerine başvuruyor.

Zaman kayba uğruyor, adımlar boşluğa atılıyor, planlar erteleniyor. Fakat üzüntüden sevince, sevinçten karamsarlığa gidip gelen duyguların üzerinde bir olgunlaşma da yaşanıyor. Bu karmaşık duyguların yol açtığı teyakkuz hali, mümince bir duyarlığın gelişmesi ve fiiliyata dökülmesi için bir hâle oluşturuyor, başın etrafında dolaşan ellerin devinimiyle. "Başkalarını kendinden çok düşüneceksin" diye seslenen bir anlam dünyasının birikimleriyle birlikte, "öteki'nin eşiğinden geçme"nin inceliklerine açılıyor, teyakkuz hali.

Bir Çuval Dolusu İşaret

I- Onunla transit yol üzerinde karşılaştık, sırtında bez bir çuval, yolun karşısına geçmeye çalışıyordu. Sol elinde de ağır bir muşamba torba var. Hiç değilse torbasını alarak yükünü hafifletmek istedim, birlikte üst geçidin merdivenlerini çıktık. Kısacık yol arkadaşlığımız sırasındaki konuşmalarımızdan aklımda kalan ilk cümle şu oldu: "Okuma yazmayı öğrenseydim her şey başka olurdu, arabaları vapurları karıştırdığım için yolum uzuyor hep, insanlara da sorulmuyor her zaman, denk düşecek de…" Minibüs bekliyorduk ve o emin olamıyordu, önümüzden geçen minibüslerin hangisi Harem'e, hangisi Kadıköy'e gidiyor. Bazen Harem sanıp Kadıköy minibüsüne biniyor, yanlışlığı anladığında iniyor hemen, bazen de duyduğu usançla sonuna kadar gidiyor yolun, Haydarpaşa civarında bir yerde inip Harem'e yürüyor.

Çuvalı nelerle dolu, bilmiyorum. Yumuşak bir görüntüsü var, belki o kadar ağır da değil. Benim elimdeki torba ağır. Sorunca anlatıyor: Zeytinburnu'nda bir atölyeye götürüyor torbadaki el işlerini; mahalledeki kadınlarla birlikte çalışıyorlar. Oraya Kadıköy'den de gidebilir, ama zihninde belirli hatlar var; bu hatların dışına çıkmamayı tercih ediyor. Bir kaybolma korkusu var her zaman, bunu da okuma-yazma bilmemesine yoruyor.

Harem minibüsü gelince biniyor; torbasını veriyorum.

Benim elime verdiği torbada tarhana, onunkisinde ise işlenmiş çeyiz takımları, dantel masa örtüleri var.

II- Kentsel dönüşüm projeleri, mekânda yaşanılan değişim karşısında savrulmamak için herhangi bir katkı sunulmayan dö-

nüşüme uğrayan mahalle ve semt ahalisini ciddi bir şekilde etkiliyor. Semtin hayatlarını kolaylaştıran bildik resmini yitiren kadınlar, farkı bir savrulmaya maruz kalıyorlar, dozerlerin, iş makinelerinin tozu dumana kattığı semtlerde.

Daha insani bir yaklaşım nasıl mümkün olurdu? Aklıma Şanlıurfa Belediye Başkanı Ahmet Fakıbaba ve gönüllü ekibinin çabalarıyla meâanda farklılaşmanın yaşattığı sıkıntıları aştıklarını hissettiren kadınlar geliyor. Şanlıurfa Belediyesi bünyesinde hizmet veren el sanatları merkezleri, SODES Hayati Harrani Kadın Destek ve Eğitim Merkezi ve mikrokredi projesiyle hayatlarında büyük değişimler yaşadıklarını anlatıyorlar hep, Şanlıurfalı kadınlar. Popüler söylemler bunu gerektiriyor diye nutuk ve vaazlarda kadınları yüceltmenin ötesine geçen, icraatlarıyla kadınları gören Fakıbaba'nın himayesinde açılan kurslardan mezun olan kadınlar, okuma yazmayı öğreniyor, hayatlarını ekonomik açıdan idame etmelerine katkıda bulunacak bir el becerisi ediniyorlar. Yoksul, göçten doğrudan veya dolaylı yollarla etkilenen kadınların hayat kalitesini yükseltmek için pratiğe dönük hizmetlere ağırlık veriyor Fakıbaba, kadınların hayat yükünü azaltmak üzere onlara belediye kanalıyla "bedava çamaşır yıkama" imkânlarını sunuyor. Türlü öğrenme ve uygulama alanlarına yönelen kadınların aklı geride de kalmıyor, çocukları için kreş hizmeti de sunuyor belediye.

Bir tür gözetleme ve kontrole dayalı baskının en ağır bir şekilde sürdüğü söylenen mahallelerde bile, güvenli alanlar söz konusu olunca çekinceler ortadan kalkıyor ve kadınlar üretiyor, sergiliyor, sergiledikleri ürünleri de satarak aile bütçesine katkıda bulunuyor. 8 çocuk annesi Şükran Elmas, tüm baskılara rağmen kursa devam ederek "okumayı" çözmüş. Kahramanımız çölyak hastası ve 4 çocuğuna bakmak için bütün gücüyle mücadele ediyor. "*Sekiz kardeşiz, 4 erkek 4 kız, erkekler okudu, kızlar okumadı. Kızlar okumaz ayıptır dediler. Ama ben sonradan okudum bayağı dışlandım yani. Hani derler ya kadınsın otur oturduğun yerde ne işin var çalışamazsın en büyük dışlanma da ailemden konuşmuyorlar benimle kardeşlerim erkek kardeşlerim annem, bayanlar bile dışladı beni*' diye anlatıyor Şükran Elmas okuma yazma

öğrenme çabasının arkaplanını, sanliurfa.com yazarı Reşat Uzun'un "Bu bir kadın hareketidir" başlıklı yazısında naklettiği üzere..

III- Kendilerine ait bir kayıt sistemi geliştiren okuma yazma bilmeyen en azından birkaç kadın tanıdım. Urumiye'de iyi tanıdığım bir nine, eşimin üvey anneannesi, sadece "sıfır"dan oluşan bir rakam sistemi geliştirerek, yakınlarının telefon numaralarını bir deftere kaydetmişti. İstanbul'da bir süre komşum olan bir kadın şehrin bütün otobüslerinin şeceresini ezberlemiş gibi, daha uzaktan baktığında, yaklaşan otobüsün Bağlarbaşı'ndan mı dolaşacağını, yoksa doğrudan Boğaz Köprüsü yolunu mu tutacağını bilirdi. Hayatını idame ettirecek şekilde gerekli bütün yazıları gözleriyle ezberlemişti.

Bernhard Schlink'in *Okuyucu* romanının okuma bilmediğini "çaktırmamak" için ölümü dahi göze alan kahramanı Hannah'ın yaşadığı okuma bilmeme utancının azabı istisnai bir hikâye olmamalı gibi geliyor bana.

Fakat öğrenme yolları da az buz değil, içinizde yolu tutma aşkı varsa tabi… İşte, okuma yazma bilmeyen 53 yaşında bir kadın, Emine Çiçek de geçtiğimiz günlerde Ebru Sergisi açtı Şanlıurfa'da. Yine Fakıbaba ismi çıkıyor karşımıza… Belediye Sergi Salonu'nda düzenlenen serginin açılış kurdelesini Belediye Başkanı Ahmet Eşref Fakıbaba kesmiş. "Yaptığım her çalışmanın sonunda, gökyüzünden dünyayı izliyormuşum gibi bir hisse kapılıyorum" diyor Emine Çiçek.

Yoldaki işaretlere dair bu kavrayışı nasıl okumalı… Aklıma Ursula K. Le Guin'in bir yazısında Women's Creation'da (*Kadınların Yaratısı*) Elizabeth Fisher'in kullandığı" çuval kuramı"na atfını getirmişti, e-5 üzerinde yol işaretlerini çözmekte zorlansa da yılmadan yoluna devam eden çuvallı kadın. Eve taşıyan gereç, evdeki üretimi dolaşıma sokmaya götüren kap olarak çuvalla torba gözlerimin önündeydi ve kafasında her zaman kelime çuvalları sürükleyen kırk tilkinin dolaştığı bana bir süreliğine küçük çuvalı/torbayı taşımak düştü. Büyük çuvalın sahibince taşınması belki nezaket gereği, ama aynı zamanda sa-

hibinin asıl yükü teslimat anına kadar yanında tutma endişesiyle de bir ilgisi yok mu… Faydalı, işe yarayacak, okuma yazma bilmemenin güçlüklerini aşmaya da her şeyden çok yardım edecek olan şey, çuvalın içinde.

Bu, hikâyenin öteki yüzü: Yani, okuma-yazma öğrendiğimizde bize bahşedileceğini düşündüğümüz el emeği göz nuru alınterinin zahmetine katlanmama lüksüne sahip olacağımız miti, okuma yazma bilmekle birlikte hiçbir üretim gerçekleştiremeyen, hiçbir üretimi dolaşıma sokamayan yığınların ruh çöküntüsünün asli sebeplerini tartışmaya diretiyor.

Öte tarafta, pek geçerli bir sebeple okuma yazma öğrenmemiş kadın, bu yüzden duyması beklenebilecek sıkıntıya takılmadan, maskeler edinmeye de gönül indirmeden yola düşmeye devam ediyor. Yoldaki işaretleri bir şekilde okuyacağına dair bir iyimserliği de yok aslında, ama nasılsa er geç gidiliyor, kervan yolda düzülüyor; önemli olan çuvalda götürülen üründeki hakikat payı. Çuvalın içine yerleşmeye devam eden ürün, öğrenme yollarında ilerlemeye zorluyor sahibini.

"Eğer içine dolduracak bir kabınız yoksa, yulaf gibi uysal ve beyinsiz bir yiyecek bile elinizden kaçıp gider" diyor ya Le Guin. Çuvala yerleştirecek bir şeyler buluyorsanız, bir çuvalınız da oluyor haliyle. Sahiden emek verilmiş birşeylerle gerisi geliyor, gidilmesi gereken adrese ulaştırıyor çuvaldaki hakikat payı, biraz gecikilerek de olsa.

Ayşe'nin Penceresi

Ya da herhangi bir komşunun, yeteri kadar yakın olabilecekken uzaklaşan komşunun görülmeyen, bilinmeyen, bir ekranın arkasında kaybolan gözleri… Komşular arasında pencereden pencereye bir sesle, bir sözle, bir bakış hatta tül perde kıpırdanışlarıyla sürdürülen iletişim yerini internet pencerelerine bırakmaya devam ediyor. Bitişik nizamla ya da karşı karşıya bulunan evler arasında mahremiyeti gözetecek şekilde kurulacak bir ilişki, pencereden pencereye sohbet, laf atma, seslenme, yardıma çağırma, bardak kaşık ölçüsüyle ödünç alınacak bir şeyler için seslenme bundan böyle kentsel dönüşüm projelerinin anmaya değer bulmadığı sokaklara özgü bir alışkanlık olarak mı kalacak…

İstanbul 2010 etkinlikleri kapsamında 2010 Eylülü içinde İstanbul Modern'de sergilenen Şehrin Gizli Dili Trienali'nden bende kalan en etkileyici eserlerden biri, sevgili Ayşe Taşkent'in PENCERELER/WİNDOWS 1.0 başlıklı çalışması oldu. Trienalin "iletişim ve/veya iletişimsizlik" teması üzerine yoğunlaşmasına karar verildiğinde Ayşe, projesinde tadilat sonrası atmaya kıyamadığı çatı arasında bekleyen çingene pembesi pencere kasalarını kullanmaya karar verdi. Mimari/mahalle dokusu geleneğimizde pencerenin komşuluk ilişkileri, mahalle kültürü ve dış dünya ile (sokakla, insanlarla, şehirle) iletişimin bir aracı olduğunu düşüncesinden yola çıkarak sergiye hazırladı pencere kasalarını.

Bir göz kırpması kadar iletişim, o kadarı da yeterdi, ama artık bakışların birbirine değmesine karşı başka türlü tasarlanı-

yor evler, ikâmet makinesi olarak. Kentsel dönüşüm projeleri, pencere temaslarını da en aza indirgeyecek projelerle, sıfır seviyesinde pürüz adına olabildiğince az göz ve ses temasını hedefliyor sanırsınız.

Komşuluk ilişkileri bir tarafa, ev içinde bile kuşaklar internet pencerelerinin dolayımını öne sürmeye başlıyor, zaman ve mekânla bağlı konularda. Delikanlı şimdi skype'ta konuşmaya daldı, genç kız facebook sayfalarında "toplumsal paylaşım"ını gerçekleştiriyor. Bu yeni "toplumsallaşma", pencere perdesinin ya da panjurunun bazen günlerce kapalı tutulmasına sebep olan bir içe kapanışla güç kazanıyor.

Aydınlık penceresi de kifayet ederdi oysa bir umut kıvılcımını tutuşturmaya, yerli yerinde açık kalabilme ölçüsünden taviz vermeden… Nihayet o gün de geldi, taşındılar. Karşı pencerenin yirmi beş yılı bulan tanıdık sesleri yerini boş odalarda yankılanan emlakçılara ait anahtar ve ayak seslerine bıraktı. Yeni komşu pencereyi açacak mı, aspiratörle mi idare edecek? Yeni komşu perdeyi aralayıp da selam verecek mi sabah saatlerinde, günaydın komşu, sabah kahvesine gelir misin, tansiyonun fırlamıştı gece, şimdi nasılsın, diye soracak mı…

"Ne tarihten ders alıyor ülkemizin konut politikalarını yönlendiren kesim, ne de toplumun ihtiyaçlarını doğru okumayı önemsiyor. Güncel örneği TOKİ projeleri üzerinde somutlaştığı üzere, toplu konut projelerinde seslerin yalıtımına bakışların yalıtımı, mahremiyeti korumaktan çok iletişim olanaklarını engelleyecek bir şekilde katılıyor.

Geleneksel mimarinin de elbet kendine göre önlemleri vardı, bakışları eleyip süzme, koruma, uygun bir açıya sevketme hususunda. Mimarlık eğitimi aldığım yıllarda farklı derslerden hocaların her zaman vurguladığı bir ilkeydi bu: Pencere, mimara kolaylık sağlıyor diye rastgele bir kondurmayla komşu penceresine karşı olmasın. Modern mimari, dört duvar arasındaki mahremiyeti korumada kendince önlemler alıyor. Geleneksel mimarinin mahremiyeti korumaya özenli planları ise, cumbalarla kafeslerle destekleyerek yönlendiriyor komşu bakışlarını.

İki denetleme tarzı arasında nasıl bir fark var? Kanımca geleneksel mimari bakışları komşuluk ilişkilerini sürdürecek şekilde eleyip süzmenin önlemleri üzerine kafa yorularak biçimlenmiş. Modern mimari ise mahremiyeti komşu söyleşmelerini dikkate almadan, ailelerin ve bireylerin kendini yalıtma/kabuğuna çekilme ihtiyacına yoğunlaşacak şekilde korumaya çalışıyor. İlk denetim usulü iletişimi derinleştirmeye kapı aralarken, ikincisi aralık kapının göze görünmeyeceği planlara yoğunlaşıyor. Öte taraftan, postmodern mimarinin bu beton kabuklaşmaya cevabı bir dönemde şeffaf, cam duvarlı projelere kayacak şekilde uçlara savruldu.

"Ses Sese Karşı" diyordu Aldous Huxley, neye inanacağı, nasıl yaşayacağı konusunda bocalayıp duran, değerleriyle birlikte umutlarını da yitirmiş orta ya da üst sınıf aydınlarını anlattığı romanında. Mimaride pencerenin biçimi ve duvardaki yeri hangi değişiklikleri gösterirse göstersin, edebiyatın, sanatın ve hayatın sesleri karşı pencerenin varlığı konusunda her zaman ısrarlı. "Karşı pencere", muhtemel hikâyelerin ve hayatın bizi yalıtılmaya zorlayan haklı sebepleri karşısında bile başka türlü bir açıklamanın mümkün olduğunu bildirmeye devam eden doğurgan metafor. Hem dışarıdadır hem de orada; bu açıdan kendi hayatımızla ilgili sorgulamaları üzerinden yürütebileceğimiz en yakın ve güçlü kaynak olmayı üstlenmeyi sürdürür, bazen çaresizce.

Duvardaki pencere iletişimi kısıtlayan bir açıklığa dönüşüyorsa bu bazen, görmeyi umursamaz olduğumuz sahneler yüzündendir. Ayşe Taşkent'in ifadesiyle: "Pencerede oturup dış dünyayı, sokağı izleyen, çocuklar, kadınlar ve yaşlıların ya da sevgilisinin bir kerelik yüzünü görmek için pencere kenarlarında hayatını geçiren insanların hikâyeleri ile büyüdük. Pencerelerinden sokakta misket oynayan, ip atlayan çocukların izlendiği, yağmurların seyrine dalınan bir ülke burası. Camlarındaki buğulara şiirlerin yazıldığı hatta şehirlerarası yolculuklarda kenarında oturmanın bir ayrıcalık sayıldığı, karşıdan karşıya konuşmaların bir gelenek, bir ritüel addedildiği pencerelerin ül-

kesi. Fakat hepsinden öte pencerelerin diğer "pencereler" ile ya da pencereden bakan öznelerin diğer varlıkları ile kurdukları, samimi, gerçek, hayatın içinde, kokusu ve tadı olan ilişkilerdi."

"Şimdi "hangi pencere" diye sormamız gerekiyor sanıyorum; soğuk , teknik ve hayatiyetten uzak windows mudur tercih edilecek olan?" şeklindeki sorusuyla meramını özetliyor Ayşe. Pencerenin mimaride kazandığı anlamdaki değişimle bakışların kazandığı içe dönükleşme arasında da bir koşutluk var sanki... Bir bakışın hiç göze görünmese dahi güveni bildirdiği, dayanışma ve paylaşmayla ilgili nice anlamlar yaydığı, "her bakanda ayrı bir hikâye kurduran" kaynak olmakta ısrar eden pencere, duvarda bir oyuk artık ya da dikkat çekici bir mimari figür.

Windows çerçevesinde ise komşu çok uzaklarda, klavye tuşuna tıklandığında ekranda belirerek sizi yapay toplumsallığınızın hararetli sohbetlerinde derinliği kuşkulu ilgisi ve metalik kelimeleriyle alıkoymaya çalışan mesafeli dost. Tolstoy soyut insan sevgisinden söz ediyordu ya… Komşuyu değil de uzaktaki türdeşini sevmenin yollarına açılan Hümanizm'in nihai tecessümü gibi, yeşil ışığıyla varlığını bildiren ya da kaybettiren sanal komşu...

Akupunkturcunun Günlüğü

Çocuklukla genç kızlık arasındaki kararsız yerde görünen kız, boyunun uzamasında bir yavaşlama olmasını mesele yapmıyormuş gibi görünüyor, kaygı duyan asıl anne. Santimlerin hesabını yapıyor: 'Bu birkaç ay içinde birkaç santim alırsa, iki yıl sonra da geliriz; eh, birkaç santim de o zaman alabilirse, en azından idare edecek duruma gelebilir boyu.'

Durun hele, dedi Akupunkturcu, daha ilk seansa bile başlamadık.

Öyle demeyin, dedi kadın. Yeni kuşak uzun boylu, o nedenle büyüme çağı bitmeden önlem almayı düşünmek gerek.

Kız belli ki fazla uzamayacak; ufak tefek. Anne de uzun sayılmaz, ama kızı, minyon tipli babaannesine çekmiş. Akupunkturcu, genç kızı yardımcılarına teslim ettikten sonra kızının bu haliyle hoş göründüğünü, tabii seyrine bırakıldığında da zaten altı yedi santim uzayacağını anneye söylemek istedi, ama anne konuya uzman da olsa bir erkeğin gözüyle değil, kızının gözüyle bakmayı önemsiyor: 'İş işten geçmeden bir kez denemeliyiz, ne kaybederiz ki…' Kız basketbol sevmiyor aksi gibi, üstelik iki yıl kadar karate çalışmış. Süt de sevmiyor, hayır, gece yatarken bir bardak sütü güçlükle içiyor.

Kadına mucize vaat etme gereğini duymadı Akupunkturcu; hasta sıkıntısı çektiği yok, muayenehanesi dolup taşıyor. Müşterilerinden çoğu zayıflamak isteyenlerden oluşuyor. Ne yazık ki hanımefendi sadece akupunktur yetmez, yemeklerinize dikkat edeceksiniz. Kadın bozuldu; Akupunkturcu'nun yanı-

na gelirken umduğu aynı usulde yemeyi sürdürerek zayıflayabilmekmiş. 150 santim boyunda var ya da yok, ama en az yirmi beş kilo fazlası var. Gece atıştırmalarında havuç ve birkaç marul yaprağıyla idare etmekten başka çaresi olmadığını kabullendikten sonra birkaç gün içinde süzgünleşti yüzü ya yine de şişman; hep şişman kalacak. Hastaların çoğu obez sayılmazlar, hayır, kimisi belki biraz tombul hatta balık etinde, o kadar. Çoğu genç sayılır, bu çoğunluk içinde de yeni doğum yapmışların oranı yüksek. Biri süt verdiği için kilo aldığını söylüyor, başka biri süt vermeyi bıraktığı için.

Yemeyin işte, tıka basa yemeyin, diye geçiriyor içinden, abur cubur yemeyin ve buraya da gelmeyin. İki kadın göz etrafı kırışıklıkları için bekliyor ve onbeş yaşındaki genç kız da boyunu uzatmak için. Ötekiler ya şişmanlar ya da kendilerini şişman sanıyorlar. En çok baldırlarından ve göbeklerinden yakınıyorlar. Biri gerçekten şişman, her gelişinde bir demet gül getiren. Bahçe içindeymiş evi, çiçekçilerde rastlanabilecek her tür gül yetişiyormuş. Kıymalı böreklerin en altındaki yağlı katmanları, kadayıf dilimlerinin şerbetli kısımlarını yemeden edemiyormuş. Uzandığında göbeği bir dağ gibi yükseliyor ve iğneleri batırırken de yağ katmanları denizdeki dalgalar gibi hareket ediyor. Gerçekten şişman ama o bile obez sayılmaz .

Günler geçerken zayıflıyorlar bir parça, birkaç marul yaprağından ibaret akşam yemekleriyle yetinmeyi öğrendikçe ama sonra böreklere mantılara geri dönüyor ve yine geliyorlar. Gardrobları inceli kalınlı bedenlerindeki dalgalanmalara bağlı olarak kalabalıklaşıyor. İnceldiklerinde bollaşan giysilerini atıyor çoğu ama şişmanladıklarında, bu geçici bir durum sayıldığı için, incelik günlerinin giysileri muhafaza ediliyor.

Şişmanlığın çaresi var ama boysuzluğun çaresi bir yere kadar, diyerek sözünü kesiyor kadın. Erken buluğa erdiği için kızının boyu kendi haline bırakıldığında pek az uzayabilir kanısınca, oysa yeni kuşak almış başını gidiyor.

Mesele şu ki hanımefendi, bizim uyguladığımız işlemle kızınızın boyu en çok üç santim uzayabilir.

Olsun, yine de deneyelim.

Barfiks almalısınız eve, ayrıca her gün kırmızı et ve muz yemeli. Yeni çimlenmiş buğday yemesinde de yarar var.

Kadın on iki seans sürecek randevu saatlerine kızını canla başla getirme azminde görünüyor; üç santim üç santimdir. Akupunkturcu, bir zamanlar eğitim gördüğü Çin ülkesinin adı pek de bilinmeyen bir şehrinde, akupunkturu daha çok hangi hastalıklar için kullandığını bile unuttuğunu düşünüyor. Bu genetik olarak kısalığa mahkum kızın dışında, kendini şişman sanan kadınlarla uğraşmaktan yılacağı gün yaklaşmakta, bunu sezinliyor. Çok şişmanlar bıçak altına yatıyorlar, daha az şişmanlar ise akupunkturdan mucize bekleyemeyeceklerini anlayınca, hayal kırıklığına uğruyorlar. İşinin gücünün, ulvi amaçları olan sanatının sadece denetlenemeyen iştahların ve bozuk hormonların eseri olan –ve kadının az çok kilolu olması gerektiği kanısına sahip olduğu için de ona çoğu kez vehim ürünü gibi gelen- kilolarla mücadeleyle sınırlanması, muayenehanesini ilk açtığında hiç öngörmediği bir ihtimaldi. Egzamalı bir hasta adayı vardı, uğramış kaydını yaptırmıştı ama devam etmedi. Bir genç kız geldi, göz kapaklarının şişirilmesini istedi. Ağlamaktan gözlerinin şiştiği bir gün, şiş göz kapaklarıyla pek beğenmiş kendini. Başka bir genç kız gözaltlarındaki morluklara takmıştı. Sivilcelerinden akupunktur yoluyla kurtulmak isteyen genç kızlar da geliyordu arada sırada.

İstediğim bu değildi, yani, kadınların kilolarıyla savaş; üstelik çoğu zaman yalancı kilolarla, hayali fazlalıklarla uğraşmak zorunda kaldım. Yılgınlaşarak koltuğa bırakıyor kendini ve mesleğinin ilk günlerindeki insanlığa hizmet adına duyduğu heyecanını hatırlıyor. Ameliyatlı kalkık burunlar, sarı saçlar, modaya uygun bermuda pantolonların altında sarkan kırmızı tırnaklı çıplak ayaklar. Çoğu birbirine benziyor buraya gelenlerin ya da benzemek istiyor ve ben bu benzeme çabasının bir uğrağıyım. Kalınlıkları inceltmeli, kırışıklıkları düzeltmeli, huzursuz ruh hallerini yatıştırarak, sahiplerine kendini sevme bilincini sağlamalıyım.

Kaç seanstan sonra aynaya koşan yaşlı başlı kadınlara o pek uçucu ve güvenilmez kendini beğenme anlarını yaşattığı için övünmüyor kendisiyle, Akupunkturcu buna karar veriyor, bir akrabası kanalıyla kabul ettiği yeni hastayı içeriye kabul etmeden önce. Perhizlere, iğnelere, antihistamiklere rağmen, doktorunun fazla E vitamini kullandığı için yakalandığını söyledikleri kurdeşenden kurtulamayan kadın, aynı zamanda gerçekten de şişman. Akupunkturcu, kendisini genişledikçe arsızlaşan bir sektörün vicdanı uyuşmuş bir parçası gibi hissetmeye başladığı sırada odasına girerek geniş koltuğa sığmaya çalışan, küçük yüzü şişman omuzları içine gömülmüş gibi duran kadına minnetle bakıyor.

